

การนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรมอ่อนใหม่บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

PROPOSED LEARNING PROCESS TO EMPOWER SERICULTURE FARMER NETWORK BASED
ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Development Education
Department of Educational Policy, Management, and Leadership

FACULTY OF EDUCATION

Chulalongkorn University

Academic Year 2019

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจ
	เครือข่ายเกษตรกรรมอ่อนใหม่บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน
โดย	น.ส.พิชญา สุรพลชัย
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร.ภัทร ยืนยง

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต

.....	คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	ประธานกรรมการ
.....	
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หทัยรัตน์ ทับพร)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ดร.ภัทร ยืนยง)	
.....	กรรมการ
(ดร.อมรวิรัช นาคทรพรพ)	
.....	กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญอรุณ ปรีดีติติก)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิตดา เกียรติยิ่งอังสุลี)	

พิชญา สุรพลชัย : การนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน. (PROPOSED LEARNING PROCESS TO EMPOWER SERICULTURE FARMER NETWORK BASED ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ผศ. ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร, อ.ที่ปรึกษาร่วม : ดร.ภัทร ยืนยง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรหม่อนไหม 2) วิเคราะห์โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และ 3) นำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาเอกสาร และสนทนากลุ่ม กับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมและหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายจากการสโนว์บอลของผู้เชี่ยวชาญ ที่สอดคล้องกับเกณฑ์พิจารณาคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายและใช้มุมมองทฤษฎี Structuration มาพิจารณาความสัมพันธ์และการมีอิทธิพลระหว่างโครงสร้างและเกษตรกรหม่อนไหม

ผลการศึกษาวิจัยพบแบบแผนปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่เอื้อต่อความสำเร็จในการดำเนินการกลุ่มคือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีรูปแบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง และมีรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเป็นระบบและมีธรรมาภิบาล แต่ยังพบความเสี่ยงของกลุ่มเกษตรกรต่อความอยู่รอดในอนาคต คือ การถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นระบบ และการดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต ซึ่งผลการวิเคราะห์โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสนับสนุนจากภาคีหลากหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้องชี้ให้เห็นว่ามีการสนับสนุนการดำเนินงานตั้งแต่ในระดับต้นน้ำจนถึงปลายน้ำตลอดห่วงโซ่การผลิต แต่ยังคงขาดการบูรณาการการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานและการเชื่อมโยงสู่นโยบายพัฒนาในระดับประเทศที่ชัดเจน

กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนจากการดำเนินการวางแผนภาพอนาคต สะท้อนให้เห็นกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมใน 3 ระดับ โดยระดับที่ 1 เป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงต่อการสูญหาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดนั้นต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติและการสนับสนุนองค์ความรู้ ในขณะที่กลุ่มระดับที่ 2 คือกลุ่มที่สามารถดำเนินการไปได้ในระดับกลาง จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนองค์ความรู้และการสร้างเครือข่ายเป็นสำคัญเพื่อนำไปสู่การเป็นกลุ่มในระดับที่ 3 ที่มีความมั่นคงและสามารถเชื่อมโยงตัวเองสู่ระดับชาติ ภูมิภาค และนานาชาติได้ โดยใช้กลไกการพัฒนาและเข้าถึงเทคโนโลยี และการวิจัยแบบบูรณาการข้ามศาสตร์เป็นหัวใจสำคัญ

สาขาวิชา   พัฒนศึกษา
ปีการศึกษา   2562

ลายมือชื่อนิสิต .....
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม .....

5784461527 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEYWORD: Learning Process to Empower, Sericultural farmer network, Sustainable Development

Pichaya Surapolchai : PROPOSED LEARNING PROCESS TO EMPOWER SERICULTURE FARMER NETWORK BASED ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT . Advisor: Asst. Prof. Ubonwan Hongwityakorn, Ph.D. Co-advisor: Phathara Yuenyong, Ph.D.

This research aims to 1) study good practices in empowering sericultural farmer; 2) analyse structural and communicational functions on empowering sericultural farmer group; and 3) propose learning process to empower sericultural farmer network based-on sustainable development. Qualitative methodology is applied through in-depth interview, documentary research and focus group interviews with sericultural farmer groups in Thailand and all concerned stakeholders network, selected by snowball sampling technique which correlates to the selection criteria. The theory of Structuration is also referred regarding the relationship between structure and sericultural farmer.

The research results in good practices of sericultural farmer are strong leadership, effectiveness of communication pattern, and systematic management with good governance. However, there are risks in further operation of sericultural farmer group which are the lack of systematic knowledge transfer to the next generation and inability to convince young generation to the sericultural farming. The analysis of structural and communicational functions from all concerned stakeholder network shows that there is the support from the upstream to downstream in the value chain. Nevertheless, integration among related organisations and national policy is limited.

To propose learning process to empower sericultural farmer network based-on sustainable development, scenario planning is implemented and reflects 3 levels of sericultural farmer groups which are: Level 1 as “Extinction Risk” group, the learning processes for empowerment are to leverage affection or mindset, and to support knowledge development; Level 2 as “Career on Moderate”, it is required further development in some specific areas to improve capacity building, and network expansion to reach level 3, which is mature and capable in positioning the group at national, regional or international levels through the accessibility in digital technology and trans-disciplinary research.

Field of Study: Development Education Student's Signature .....

Academic Year: 2019 Advisor's Signature .....

Co-advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่องการนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเกษตรกรรุ่นใหม่ บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนฉบับนี้ สามารถสำเร็จลุล่วงได้ เนื่องจากความกรุณาช่วยเหลือของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร ที่ช่วยขัดเกลาและให้คำแนะนำกับผู้วิจัย รวมถึงเป็นที่พึ่ง รับฟังปัญหาของนิสิตอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นทั้งด้านการเรียน ปัญหาทางใจ หรือเงื่อนไขต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน และท่านอาจารย์ยังเปรียบเสมือน “แม่” ที่คอยดูแลลูกๆ ในทุกๆ เรื่อง

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม อาจารย์ ดร.ภัทร ยืนยง ที่กรุณาอธิบายและให้คำชี้แนะการดำเนินการวิทยานิพนธ์ ซึ่งช่วยให้นิสิตสามารถดำเนินการวิจัยได้อย่างชัดเจน

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการทุกท่าน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หทัยรัตน์ ทัตพร อาจารย์ ดร.อมรวิรัช นาคทรพรพ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฟื่องอรุณ ปริทีติติก และผู้ช่วยศาสตราจารย์ เกศสิขกรหญิง ดร.นิตดา เกียรติยั้งอังสุลี ที่เป็นกำลังใจ และให้ความเมตตาช่วยเหลือชี้แนะผู้วิจัยอย่างเสมอมา

ขอขอบพระคุณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่อนุเคราะห์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ได้รับการสนับสนุนทุนจาก “ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช

ขอขอบพระคุณกรมหม่อมใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณกสิณสันต์ ศรีศิริไล รวมถึงศูนย์หม่อมใหม่เฉลิมพระเกียรติฯ ผู้อำนวยการศูนย์หม่อมใหม่ฯ พี่หนิง พี่ล่า พี่อาร์ ในความช่วยเหลือด้านข้อมูล การประสานงานพื้นที่ และอำนวยความสะดวกในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณแม่ๆ จากกลุ่มเกษตรกรหม่อมใหม่ที่ศึกษาทุกกลุ่ม ครูจรรยา คุณแพรว รวมถึงหน่วยงานภาคีเครือข่ายทุกแห่งที่เกี่ยวข้อง ที่ต้อนรับผู้วิจัยและยินดีให้ข้อมูลเพื่อประกอบการวิจัยเป็นอย่างดี และเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยสนใจศึกษางานหม่อมใหม่ต่อไป

ขอขอบคุณพี่น้องร่วมรุ่นทีม 23.00 น. ทุกคนที่เป็นกำลังใจ คอยให้คำปรึกษาและกันตลอด 6 ปีที่ผ่านมา ทำให้ “เราทุกคน” ก้าวข้ามผ่านทุกช่วงเวลามาได้

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ และครอบครัวของผู้วิจัย รวมถึงสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เป็นผู้ผลักดัน เป็นกำลังใจ และให้ความช่วยเหลือในทุกๆ ด้านแก่ผู้วิจัยอย่างเสมอมา เป็นแรงผลักดันสำคัญยิ่งในความสำเร็จครั้งนี้

พิชญา สุรพลชัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามการวิจัย	6
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
2.1 หม่อนใหม่กับระบบเศรษฐกิจไทย	12
2.1.1 ความเป็นมาของเกษตรกรรมหม่อนใหม่ในประเทศไทย	12
2.1.2 ความสัมพันธ์ของธุรกิจหม่อนใหม่กับระบบเศรษฐกิจของประเทศ	17
2.1.3 กระบวนการผลิตหม่อนใหม่ในประเทศไทยและต่างประเทศ.....	20
2.2 แนวคิดการบริหารราชการในการพัฒนาเกษตรกรของประเทศไทยและต่างประเทศ	41
2.2.1 บทบาทหน้าที่ของรัฐบาลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย	41
2.2.2 บทบาทหน้าที่ของรัฐบาลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในต่างประเทศ	46

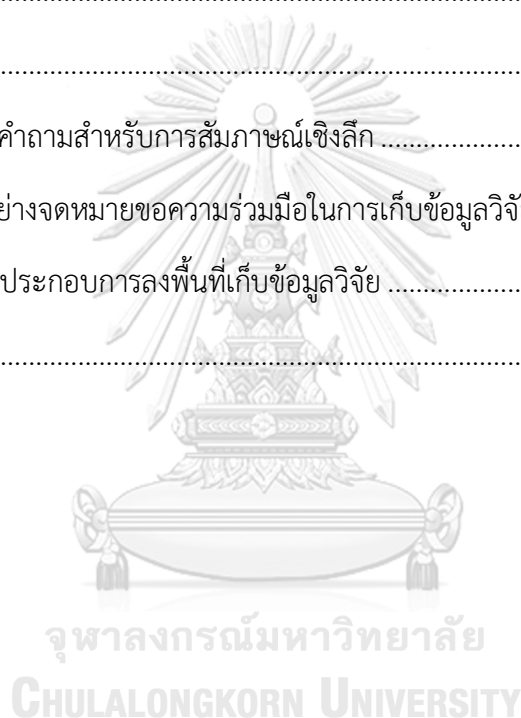
2.3 การรวมกลุ่มของเกษตรกรและเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จ	50
2.3.1 การรวมกลุ่มของเกษตรกรและเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จในประเทศไทย	52
2.3.2 การรวมกลุ่มของเกษตรกรและเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศ	58
2.4 หม่อนไหมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	61
2.4.1 ความสัมพันธ์ของหม่อนไหมกับวิถีชีวิตเกษตรกร.....	61
2.4.2 กระแสแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกับการผลิตหม่อนไหม	62
2.5 แนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกับเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย 72	
2.5.1 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้.....	72
2.5.2 แนวคิดการเสริมพลังอำนาจกับเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย	78
2.6 ทฤษฎีการก่อตัวโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (Structuration) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	82
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	86
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	89
วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาแบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรหม่อนไหม.....	89
วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของ กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม.....	92
วัตถุประสงค์ที่ 3 นำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหม บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน	95
บทที่ 4 พื้นที่กรณีศึกษา	99
4.1 กลุ่มหมากจับ (เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาหม่อนไหม).....	99
4.2 กลุ่มนาคน้อย.....	103
4.3 กลุ่มหมี่ซั่ว.....	107
4.3 กลุ่มนกเชิงเทียน	111

4.4 กลุ่มกลีบลำดับวน.....	114
4.5 กลุ่มเมื่อดมขยม	117
บทที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	122
5.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล: แบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจเกษตรกรหม่อนไหมใน ประเทศไทย.....	123
5.1.1 ภาพเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต.....	123
5.1.2 การมุ่งสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่มผ่านความรู้สึกรักไว้นื้อเชื่อใจและสร้างคุณค่า ความหมายร่วมกัน	125
5.1.3 ทรัพยากรภายในด้านบุคคลและวัฒนธรรม พร้อมการสนับสนุนจากภาคีภายนอกเป็น ปัจจัยสำคัญในการพัฒนา.....	128
5.1.4 บรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของกลุ่มที่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและ มีธรร มาภิบาล.....	137
5.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล: โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่ม เกษตรกรหม่อนไหม.....	145
5.2.1 นัยสำคัญหรือเป้าหมาย “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีต่อกลุ่ม เกษตรกรหม่อนไหม	146
5.2.2 แนวปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่ครอบงำการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	149
5.2.3 กฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	152
5.2.4 รูปแบบปฏิสัมพันธ์หรือการสื่อสารที่ภาคส่วนต่าง ๆ มีต่อเกษตรกรหม่อนไหม.....	156
5.2.5 พลังทางสังคม “ความเป็นพลวัต” ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มเกษตรกรหม่อน ไหม.....	159
5.2.6 การให้รางวัลและมาตรการควบคุมคุณภาพที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	167
5.3 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล: กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรหม่อน ไหมที่ยั่งยืน.....	171
5.3.1 การวิเคราะห์ช่องว่างการดำเนินการระหว่างกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบ ความสำเร็จและยังไม่ประสบความสำเร็จ	181

5.3.2 การวิเคราะห์จุดร่วมของปัญหาระหว่างกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จ และยังไม่ประสบความสำเร็จ.....	184
5.3.3 การวิเคราะห์สถานการณ์จากสภาพแวดล้อมทั่วไป เพื่อกำหนดแผนภาพอนาคต ผ่าน กระบวนการ STEEP analysis และ SWOT analysis	185
5.3.4 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน (ร่างที่ 1)	201
5.3.5 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน (ร่างที่ 2)	208
5.3.6 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน.....	215
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	229
6.1 สรุปผลการวิจัย.....	230
6.1.1 แบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรหม่อนไหม	230
6.1.2 โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อน ไหม.....	234
6.1.3 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	240
6.2 การอภิปรายผลการวิจัย.....	242
6.2.1 การจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดและสืบสานคุณค่าจากรุ่นสู่รุ่น... ..	242
6.2.2 กระบวนการสร้างเครือข่ายห่วงโซ่การผลิต สู่การต่อยอดและแบ่งปันทรัพยากร เพื่อ ผลประโยชน์ร่วมกันในทุกฝ่าย (win-win approach).....	244
6.2.3 หม่อนไหม: สีนค้ำเกษตรกรยุคใหม่เปลี่ยนขยะให้เป็นศูนย์ (zero waste) ตามแนวคิด เศรษฐกิจหมุนเวียนสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน	245
6.2.4 รูปแบบการสร้างปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำการระดับกลุ่มเป็นจุดเริ่มต้นของการ ปรับเปลี่ยนโครงสร้างของประเทศ.....	248
6.2.5 การพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่า “เกษตรอินทรีย์” ร่วมกัน (shared-value) เป็นธง นำในการพัฒนาหม่อนไหมอย่างยั่งยืน.....	249
6.2.6 บทบาทของหม่อนไหมในโลกอนาคต: อาหาร และยาเพื่อกาย จิต สังคม ปัญญา	251

6.3 ข้อเสนอแนะ.....	253
6.3.1 ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย.....	254
6.3.2 ข้อเสนอแนะการขับเคลื่อนด้านการศึกษา.....	255
6.3.3 ข้อเสนอแนะต่อกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจระดับปฏิบัติการและชุมชน (กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่).....	256
6.3.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อไป.....	256
บรรณานุกรม.....	258
ภาคผนวก.....	270
ภาคผนวก ก. แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก.....	271
ภาคผนวก ข. ตัวอย่างจดหมายขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลวิจัย.....	275
ภาคผนวก ค. ภาพประกอบการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย.....	277
ประวัติผู้เขียน.....	283

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1	ความเป็นมาและยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงของหม่อนไหมในประเทศไทย	14
ตารางที่ 2	การเปรียบเทียบผลผลิตไหมในระดับโลก (หน่วย: ตัน)	18
ตารางที่ 3	ความเป็นมาและการเปรียบเทียบเทคนิคการทำผ้าไหมชนิดต่างๆ	28
ตารางที่ 4	ตารางสรุปกระบวนการผลิตไหมในแต่ละประเทศ	34
ตารางที่ 5	การเปรียบเทียบกิจกรรมเพื่อจ่ายภาษีกับหน่วยงานกรมสรรพากรและกรมศุลกากร.....	40
ตารางที่ 6	การวิเคราะห์เปรียบเทียบเป้าหมายของ MDGs และ SDGs	64
ตารางที่ 7	การเปรียบเทียบเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จ 6 กลุ่ม... 124	
ตารางที่ 8	การเปรียบเทียบลักษณะของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ จำนวน 3 กลุ่ม.....	172
ตารางที่ 9	การวิเคราะห์สถานการณ์จากสภาพแวดล้อมจาก STEEP และ SWOT analysis.....	186
ตารางที่ 10	การวิเคราะห์ค่าคู่อันดับ (Quadrant Analysis) จาก STEEP และ SWOT analysis. 188	
ตารางที่ 11	การวิเคราะห์การขับเคลื่อนการเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในรูปแบบที่ 1 สู่รูปแบบที่ 2	202
ตารางที่ 12	กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มใน รูปแบบที่ 1 ไปสู่รูปแบบที่ 2 (ร่างที่ 1)	203
ตารางที่ 13	การวิเคราะห์การขับเคลื่อนการเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมในรูปแบบ ที่ 2 สู่รูปแบบที่ 3	206
ตารางที่ 14	กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มใน รูปแบบที่ 2 ไปสู่รูปแบบที่ 3 (ร่างที่ 1)	207
ตารางที่ 15	กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มใน รูปแบบที่ 1 ไปสู่รูปแบบที่ 2 (ร่างที่ 2)	209
ตารางที่ 16	กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มใน รูปแบบที่ 3 ไปสู่รูปแบบที่ 3 (ร่างที่ 2)	213

ตารางที่ 17 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ยั่งยืนของกลุ่มใน
รูปแบบที่ 1 ไปสู่รูปแบบที่ 2..... 217

ตารางที่ 18 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ยั่งยืนของกลุ่มใน
รูปแบบที่ 2 ไปสู่รูปแบบที่ 3..... 223

ตารางที่ 19 การเปรียบเทียบหม่่นใหม่กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 247

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 ข้อมูลสถิติและแนวโน้มการนำเข้าและส่งออกรังไหม เส้นไหม และผ้าไหมไทย	20
ภาพที่ 2 วงจรการผลิตไหม	23
ภาพที่ 3 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกับเกษตรกรรมอ่อนไหม	70
ภาพที่ 4 โมเดลการจัดการกระบวนการเสริมพลังอำนาจ (Kinlaw, 1995)	78
ภาพที่ 5 โครงสร้างคู่สัมพันธ์ของ Anthony Giddens	83
ภาพที่ 6 การวิเคราะห์ค่าคู่อันดับ (Quadrant Analysis).....	96
ภาพที่ 7 ที่ซึ่งที่ประดิษฐ์ในชุมชน.....	105
ภาพที่ 8 ลายจตุรพักตร์พิมาน.....	106
ภาพที่ 9 ผ้าลายสาเกตนคร	106
ภาพที่ 10 การเลี้ยงหนอนไหมในระยะแรก	109
ภาพที่ 11 ภูมิปัญญาการเลี้ยงหนอนไหมในช่วงระยะเวลาที่เป็นดักแด่	109
ภาพที่ 12 การต่อพันธุ์หนอนไหมแบบโบราณ (ตามธรรมชาติ)	110
ภาพที่ 13 วิธีชีวิตที่เชื่อมโยงกับการทอผ้า	120
ภาพที่ 14 ตัวอย่างการจัดการแปลงหม่อนที่ดี ตามแนวการทำสวนแบบมีประสิทธิภาพ	133
ภาพที่ 15 ภาพอนาคตของการเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย	189
ภาพที่ 16 ลักษณะของกลุ่มเกษตรกรหม่อมไหม 3 ประเภท เพื่อการเรียนรู้ในการเสริมพลังอำนาจ	190
ภาพที่ 17 รูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมของกลุ่มในรูปแบบที่ 1 (Extinction Risk).....	225
ภาพที่ 18 รูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมของกลุ่มในรูปแบบที่ 2 (Career on Moderate).....	226
ภาพที่ 19 รูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมของกลุ่มในรูปแบบที่ 3 (Thai sericulture on National/Regional/International Levels).....	227

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากคนส่วนใหญ่ของประเทศก็ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และสินค้าเกษตรเองก็ถือเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สร้างรายได้ให้กับประเทศมาช้านาน สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2557) ได้กล่าวถึงสินค้าเกษตรที่มีศักยภาพในการแข่งขันกับประเทศเพื่อนบ้าน (เวียดนาม ลาว กัมพูชา อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์และมาเลเซีย) ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ทุเรียน และผลไม้ โดยพิจารณาจากความสามารถในการแข่งขันสินค้าเกษตร หรือ Thailand Competitiveness Matrix (TCM) จากปัจจัยที่สร้างความน่าสนใจให้กับสินค้า (Attractiveness Factors) และปัจจัยด้านการแข่งขันของสินค้า (Competitiveness Factors) ทั้งด้านการผลิต การแปรรูป การตลาด และเกษตรกร/สถาบันเกษตรกร (อังคณา พุทธร, 2558) อย่างไรก็ตาม สินค้าที่มีศักยภาพแข่งขันกับคู่แข่งในประเทศอาเซียนที่น่าสนใจนั้น ได้แก่ ทุเรียน เพราะนอกจากจะมีความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจจากการพัฒนาต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูปเป็นสินค้าชนิดต่างๆ ทุเรียนยังสะท้อนให้เห็นถึงความยั่งยืนในมิติอื่นๆ กล่าวคือ ทุเรียนสะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ การอนุรักษ์ และรักษาความสมดุลของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อเกษตรกรรมชนิดอื่นๆ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับธรรมชาติ ธรรมชาติกับชุมชน เปรียบเสมือนเงาสะท้อนวิถีชีวิตที่เกื้อกูลกันกับธรรมชาติและกับคนภายในชุมชน แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน และการพาณิชย์ระหว่างท้องถิ่น เป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนอีกด้วย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าทุเรียนหรือหมอนทุเรียนนี้เองได้สะท้อนให้เห็นความยั่งยืนในการพัฒนาประเทศทั้ง 3 มิติ ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชน สร้างรายได้และมูลค่าเพิ่มให้ชุมชน การสร้างสังคมหรือชุมชนที่มีความร่วมมือกันและคงอัตลักษณ์ของชุมชน คงรากฐานของภูมิปัญญาไว้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลก และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากการผลิตหมอนทุเรียนที่ต้องการพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และปราศจากสารเคมี อันจะส่งผลต่อวิถีการผลิตเกษตรกรรมอื่นๆ ลดการพึ่งพาสารเคมี ทำให้ดินและน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ รักษาสมดุลของดินและน้ำ รวมถึงยังพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรให้ยั่งยืนต่อไป (ชัยวัฒน์ จันทศรีวงศ์, 2535 อ่างโนนินิตี กสิโกศล, 2541 และสถาบันหมอนทุเรียนแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง, 2550) ซึ่งตรงกับกระแสแนวความคิดการพัฒนาของโลกในปัจจุบันที่เล็งเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการ

พัฒนาจนนำไปสู่ความเชื่อมโยง จึงเกิดความพยายามที่จะนำแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) มาใช้เป็นเข็มทิศในการพัฒนา ซึ่งประเทศไทยก็ได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 อีกทั้งยังเป็นพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึง กลายเป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศไทยในปัจจุบัน

นับแต่อดีต ไร่ใหม่เป็นของอยู่คู่กับชุมชนไทย เพราะเมื่อคนในชุมชนว่างจากการทำนาหรืออยู่ในช่วงพักนาแล้ว มักจะหันมาทอไหมเพื่อนุ่งห่มภายในครัวเรือน และแบ่งปันกับเพื่อนบ้านหรือชุมชนใกล้เคียง ซึ่งในอดีตที่การเกษตรกรรมยังไม่ได้พึ่งพิงการใช้สารเคมีการเกษตร และเป็นเกษตรกรรมเพื่อดำรงชีพนั้น ในชุมชนยังสามารถเลี้ยงหม่อนปลูกไหมได้ และหม่อนในแต่ละพื้นที่ก็มีลักษณะที่แตกต่างกัน ทำให้ผ้าไหมของแต่ละพื้นที่มีลักษณะที่แตกต่างกันไป เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเหตุที่ทุกชุมชนสามารถเลี้ยงหม่อนปลูกไหมได้ ก็เพราะเป็นพื้นที่ที่ปราศจากสารเคมี เนื่องจากหนอนไหมจะไม่สามารถเจริญเติบโตได้อย่างสมบูรณ์หรือบางครั้งก็จะตายลง หากใบหม่อนไม่สมบูรณ์หรือปนเปื้อนสารพิษ

หลังจากที่มีการแพร่อิทธิพลมาจากประเทศตะวันตก ก็เกิดการครอบงำทั้งวิถีคิดและกระบวนการปฏิบัติในสังคมไทย เช่น อิทธิพลการปฏิวัติเขียวก่อให้เกิดการใช้สารเคมีทางการเกษตรในประเทศไทยมากขึ้น ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนสนับสนุนให้มีการใช้สารเคมีทางการเกษตรเพื่อเร่งผลผลิต วัตถุประสงค์ของเกษตรกรรมก็เปลี่ยนไปเป็นเพื่อส่งออกมากยิ่งขึ้น และยิ่งมีความต้องการสินค้าจากตลาดโลกมากขึ้นก็ย่อมส่งผลให้มีการเร่งผลิตผลทางการเกษตรมากขึ้นไปด้วย จนทำให้ปริมาณการนำเข้าสารเคมีทางการเกษตรเพิ่มขึ้นทุกปี (กรมควบคุมมลพิษ, 2556) ซึ่งสารเคมีเหล่านี้หากเกษตรกรใช้อย่างไม่ถูกต้อง นอกจากจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายของเกษตรกรแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในระยะยาวด้วย กล่าวคือ มีการตกค้างในดิน การปนเปื้อนสารเคมีในแหล่งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพจากการสะสมสารพิษหรือสารเคมีในระบบห่วงโซ่อาหาร ทำให้วัชพืชและแมลงดื้อยา เพราะมีภูมิคุ้มกันมากขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรต้องใช้สารเคมีเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ (กรมควบคุมมลพิษ, 2556 และกรีนเนท, 2554) ปัจจัยการใช้สารเคมีทางการเกษตรข้างต้น เป็นอุปสรรคต่อการทำเกษตรหม่อนไหม เนื่องจากในวงจรการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมนั้น ต้องการพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงและปราศจากสารเคมี เพราะสารเคมีที่ตกค้างในน้ำหรือดินจะส่งผลต่อหนอนไหม ทำให้หนอนไหมไม่สมบูรณ์หรือตายลงเมื่อได้รับใบหม่อนที่ปนเปื้อนสารพิษจากสารเคมี

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของเมืองก็เป็นอิทธิพลอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการขยายตัวของเมือง ส่งผลให้เกิดการย้ายออกของคนในชนบท เข้ามาทำงานในเขตเมืองหรือโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัยแรงงาน เพื่อ

หารายได้ให้กับครอบครัว ทำให้สังคมชนบทเกิดเป็นสังคมแห่งกลาง (คือมีแต่เด็กและผู้สูงอายุ) มุมมองที่มีต่อการดำรงชีวิตเปลี่ยนไปมุ่งที่ด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ดังนั้น การทำนาในรูปแบบเดิมๆ ที่เพื่อดำรงชีพจึงไม่สามารถทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นได้ จึงต้องมุ่งหาอาชีพที่มีรายได้ที่ดีกว่า กอปรกับต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกทั้งสารเคมี แรงงานหรือลูกจ้างให้มาทำนา เพื่อเร่งการทำนาให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น จะได้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้น (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2558) สิ่งเหล่านี้สะท้อนโครงสร้างทางสังคมชนบทที่เปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิตที่มีลักษณะเป็นชนเมืองมากขึ้น มุ่งแสวงหากำไรเพื่อให้ได้เงินสูงสุด ในขณะที่เดียวกันก็ต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอก การรวมกลุ่ม (หรือการลงแขก) ที่เคยมีมาแต่อดีตลดลง กลายเป็นการจ้างงาน การทำนาที่เคยทำตามฤดู (นาปี) ก็ไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจได้อย่างเพียงพอ กลับกลายเป็นเร่งปลูกข้างนอกฤดูเพื่อเพิ่มผลผลิต ในขณะที่เกษตรกรหวังว่าจะมีรายได้เพิ่มขึ้นนี้เอง ก็เกิดรายจ่ายเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ทำให้เกิดภาวะหนี้สิน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมกระทบการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์จากไหม เนื่องจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานและต้องการการดูแลอย่างสูง และกว่าจะได้ผลิตภัณฑ์จากไหมย่อมต้องผ่านกระบวนการเป็นเวลายาวนาน ซึ่งรูปแบบวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของสังคมเกษตรนี้เอง ย่อมเป็นอุปสรรคให้เกษตรกรหม่อนไหมมีจำนวนลดลง (กรมหม่อนไหม, 2557) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของช่วงเวลาพักนา ความสามารถในการสร้างผลิตภัณฑ์ เนื่องจากคนวัยแรงงานย้ายถิ่นออกไปหมด ความสามารถในการขายสินค้าที่ค่อนข้างยาก ทำให้เกษตรกรเลือกที่จะไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมหรือในเขตเมืองที่มีรายได้ประจํามากยิ่งขึ้น ซึ่งประเด็นเหล่านี้ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและตอกย้ำความอ่อนแอของเกษตรกรไทย

จากความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นและความล้มเหลวจากการพัฒนาประเทศ เกษตรกรตกอยู่ในภาวะหนี้สินและคุณภาพชีวิตที่ด้อยลง จึงได้มีความพยายามปรับนโยบายไปสู่ความยั่งยืนที่หันมาให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น โดยมีหน่วยงานจำนวนมากที่พยายามเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม ประกอบไปด้วยองค์กรดังต่อไปนี้

หน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมวิชาการเกษตร (2558) กรมหม่อนไหม (2537) รวมถึงกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้วางแนวทางการพัฒนาเกษตรกรเชิงนโยบาย โดยมีศูนย์สถานีทดลองหม่อนไหมในเขตพื้นที่ต่างๆ ได้เข้ามาช่วยเหลือในการวิจัยและพัฒนาพันธุ์หม่อนไหม มีการอบรมความรู้ให้กับเกษตรกร เพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต พัฒนาอาชีพ สร้างรายได้ให้กับชุมชน สร้างมาตรฐานผลิตภัณฑ์สินค้า พร้อมกับบอกรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น (กรมวิชาการเกษตร, 2558; กรมหม่อนไหม, 2537; ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ สกลนคร, 2556) โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมหม่อนไหม (2556) ก็ได้มีการจัดอบรมโครงการหมู่บ้านวิสาหกิจชุมชนต้นแบบผลิตหม่อนไหม ในส่วนของการพัฒนาเพาะใบหม่อนและการทำให้เกษตรกรเป็น Smart Farmer เพื่อส่งเสริมสู่ความเป็นอาชีพนั้นได้มีการร่วมมือกับ

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2557) กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์เองก็ได้มีส่วนในการสร้างรายได้ให้กับสินค้า โดยจัดทำสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หรือ GI (Geographical Indication) ขึ้น เพื่อให้เกิดการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา (อังคณา สุวรรณภู, ม.ป.ป.) กรมโรงงานอุตสาหกรรม กรมศุลกากร กรมสรรพสามิต ล้วนมีส่วนสำคัญต่อการส่งออกหรือการพาณิชย์ของเกษตรกรหม่อนไหม (กระทรวงการคลัง, 2556) หรือแม้กระทั่งศูนย์ศิลปาชีพที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้พระราชทาน “ตรานกยูงพระราชทาน” เป็นหลักเกณฑ์ของผ้าไหม เพื่อเป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย และยังช่วยเหลือเกษตรกรหม่อนไหมในแง่ของการจ้างงานและสร้างรายได้ให้กับประชาชน (กรมหม่อนไหม, 2556) ในส่วนของภาคเอกชน จะอยู่ในลักษณะของรูปแบบเชิงบริษัทที่มีการจ้างงานเกษตรกร เพื่อสร้างรายได้และรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่น เช่น จิม ทอมป์สัน จุลไหมไทย กลุ่มผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมา ก็เข้ามาช่วยสนับสนุนทั้งระบบกระบวนการผลิตไปจนถึงการค้าขายสินค้าทั้งในและต่างประเทศ (ผู้จัดการออนไลน์, 2548) สิ่งเหล่านี้เองได้สะท้อนในแง่ของโครงสร้างที่เข้ามาช่วยเหลือเกษตรกรหม่อนไหมทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน ผ่านกฎระเบียบหรือการจัดมาตรฐานต่างๆ (legitimation) สู้อันดับสากลมากขึ้น พร้อมทั้งยังเป็นปัจจัยหนึ่งในการสร้างอำนาจ (power) ให้กับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมอีกด้วย

ในแง่ของตัวเกษตรกร รวมถึงเกษตรกรหม่อนไหมเอง แม้จะประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ แต่ก็ยังมีเกษตรกรบางส่วนที่ได้อุปถัมภ์กันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง โดยได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากหลายภาคส่วน ทั้งจากภาครัฐ เอกชนและภาคประชาสังคม จนกลายมาเป็นชุมชนต้นแบบด้านหม่อนไหม เช่น บุคคลที่ได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาหม่อนไหม ศูนย์เรียนรู้การทอผ้าครุภูมิปัญญาผ้าไหม จังหวัดอยุธยา กลุ่มสตรีทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ บ้านกุดเต่า จังหวัดหนองบัวลำภู (สุพัฒน์ กาฬพันธ์, ม.ป.ป.) โดยมีปัจจัยที่สำคัญที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของชุมชนคือการมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง โดยจะต้องมีกระบวนการ “เลือก รับ ปรับ ใช้” ตามยุคสมัยและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป มีการแบ่งงานกันทำภายในชุมชน มีระบบการบริหารจัดการที่ดี การทำความเข้าใจกับความต้องการของตลาดก็เป็นส่วนสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประสบความสำเร็จ เนื่องจากทั้งสองพื้นที่นี้มีตลาดหรือช่องทางการจำหน่ายที่ชัดเจน เช่นเดียวกับกับที่ประเทศอินเดีย กลุ่มที่ประสบความสำเร็จด้านหม่อนไหมนั้น เกิดขึ้นจากความตั้งใจในการพัฒนาตนเองเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ จากการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือแม้กระทั่งในญี่ปุ่นหรือเนเธอร์แลนด์ การรวมกลุ่มที่เข้มแข็งนั้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเกิดจากความต้องการร่วมกัน โดยริเริ่มจากกลุ่มคนเพียงเล็กๆ แล้วขยายไปสู่วงกว้าง ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนของตนเอง ไปจนถึงระดับประเทศ ซึ่งเปรียบเทียบ

ค่านิยมและแนวปฏิบัติใหม่ในสังคม (Asselt, et al., 2007; Kurokawa, Tembo and Velde, 2010; Eswarappa Kasi, 2013; ระพีพร อากาศ และคณะ, 2554; อาวีวรรณ คูสันเทียะ, 2559) โดยการรวมกลุ่มตั้งตัวอย่างจากที่กล่าวไปทั้งหมดนี้ ก็เป็นไปเพื่อสร้างอำนาจต่อรองให้กลุ่มของตนมีพื้นที่ในสังคม พร้อมกันนั้นยังเปรียบเสมือนการพัฒนาตนเองจากภายใน ลดการพึ่งพาจากภายนอกในระยะยาว ซึ่งถือเป็นก้าวแรกในการนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี เมื่อกลับมาพิจารณาเกษตรกรหมอนไหมในประเทศไทย พบว่าจำนวนหนึ่งเป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จแล้ว แต่ทว่าก็มีอีกส่วนหนึ่งที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งในรูปแบบของการไม่สามารถตั้งตัวได้ ตั้งตัวได้แล้วแต่ต้องล้มไป หรือแม้กระทั่งยังดำรงอยู่แต่ประสบปัญหาในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการขาดการบริหารจัดการที่ดี ขาดความตรวจสอบ ปัญหาด้านผู้นำ วิสัยทัศน์ในการดำเนินงาน ปัญหาด้านการตลาด (สุวรรณณี โพธิ์เศษ, 2558; นงนุช อิ่มเรื่อง และสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์, 2554) เช่น ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านหัวฝาย ที่ยังประสบปัญหาตั้งแต่กระบวนการผลิตทั้งระดับต้นน้ำ คือการขาดต้นทุนการผลิตส่งผลต่อการเลือกวัตถุดิบ ปัญหาเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีเพื่อการแปรรูปผลิตภัณฑ์ การขาดความมั่นคงทางการตลาด ปัญหาด้านความรู้ในการผลิตสินค้าให้มีคุณภาพ การขาดความรู้เรื่องการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ (สุวรรณณี โพธิ์เศษ, 2558) หรือปัญหาในกลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม จังหวัดร้อยเอ็ด แม้จะมีกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ที่ดี สมาชิกมีศักยภาพในการผลิต มีระบบข้อมูลข่าวสารที่เกื้อหนุน ทว่ายังคงพบปัญหาด้านการบริหารจัดการกลุ่ม และการขยายเครือข่ายเพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางการผลิต การตลาด และแหล่งทุน (นงนุช อิ่มเรื่อง และสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์, 2554) หลายกลุ่มประสบปัญหาภาวะผู้นำกลุ่มไม่เข้มแข็ง ขาดกระบวนการเสริมพลังให้เกิดความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม/ขาดความรู้สึกของการเป็นเจ้าของร่วม ขาดความรู้และทักษะ ขาดเทคโนโลยี ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรหมอนไหมขาดอำนาจต่อรองกับภายนอกได้ ในขณะเดียวกัน แม้ในระดับท้องถิ่นได้มีการจัดตั้งศูนย์สถานีทดลองหมอนไหมในเขตพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาพันธุ์ไหม คุณภาพของสินค้า แต่ในแง่การพิจารณาออกกฎหมายสนับสนุน เช่น การจัดโซนพื้นที่ของท้องถิ่นนั้น กลับพบว่าส่วนกลางยังมีบทบาทในการจัดสรรพื้นที่ โดยมีเพียงการจัดสรรพื้นที่เพื่อเกษตรกรรมที่มุ่งเน้นการผลิตสินค้าเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่และผลิตตามความต้องการของตลาดเท่านั้น (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2557) หรือเรียกว่าพื้นที่สีเขียวในเขตชุมชนเมือง แต่ยังไม่มีการจัดสรรพื้นที่ที่เป็น Sensitive area หรือ Barrier zone ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมปลูกหมอนเลี้ยงไหมอย่างแท้จริง นอกจากนี้ส่วนกลางยังสนับสนุนแนะนำให้กับเกษตรกรเน้นการปลูกหมอนเลี้ยงไหมอุตสาหกรรม หรือ “เลี้ยงไหมเพื่อขายรัง” เป็นอาชีพหลักและส่งเสริมอาชีพรอง คือการปลูกหมอนผลสด การปลูกหมอนเพื่อขายใบ การทอผ้าไหม/ไหมผสมเส้นใยอื่น รวมถึงการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากหมอนไหม โดยมีการใช้ปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ยเคมีในการปรับดิน การให้เงินกู้สนับสนุน และ

มีการจัดอบรมหลักสูตรเทคนิคต่างๆ ที่จะส่งผลให้กลุ่มประสบความสำเร็จมากขึ้น เช่น การใช้น้ำอย่างประหยัดและการให้ความรู้เชิงวิชาการ ในส่วนของการตลาดยังสนับสนุนภาคเอกชนเข้ามาทำ Contract Farming โดยมีเกณฑ์การรับซื้อตามหลักมาตรฐาน เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น (กรมหม่อนไหม, 2559) เท่ากับว่า เกษตรกรหม่อนไหมก็ยังคงวนเวียนอยู่ในระบบการผลิตแบบทุนนิยมเดิมๆ อยู่ ไม่สามารถออกไปจากกับดักทุนนิยมที่เน้นผลผลิตขายเพื่อกำไรสูงสุดได้ เท่ากับว่า เกษตรกรเองก็ยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงความคิดและการตระหนักรู้ที่จะนำไปสู่แบบแผนกระบวนการผลิตที่นำไปสู่ความยั่งยืนได้

ดังนั้น การที่เกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทยจะประสบความสำเร็จไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแบบครัวเรือน กลุ่ม หรือเครือข่ายต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องอาศัยการสร้างความเข้มแข็งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนา เพื่อให้คนเกิดการตระหนักและลงมือปฏิบัติที่มีแรงขับเคลื่อนจากภายใน การหนุนเสริมพลังอำนาจด้านอื่นๆ เช่น ภาวะผู้นำกลุ่ม รูปแบบการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม การมีปฏิสัมพันธ์กัน การสนับสนุนความรู้และทักษะ รวมถึงทุนและทรัพยากร ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชนก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาด้วยตัวชุมชน เพื่อให้ชุมชนสร้างเป้าหมายที่จะเดินไปสู่ความสำเร็จร่วมกัน รวมถึงยังมีกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันผ่านเครือข่ายตลอดเวลา ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนต่อไป ซึ่งสิ่งที่เกษตรกรหม่อนไหมที่ยังไม่ประสบความสำเร็จยังขาดอยู่ก็คือปัจจัยต่างๆ ดังที่กล่าวไปข้างต้นที่ในแต่ละพื้นที่ก็ประสบปัญหาที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งหากต้องการสร้างความยั่งยืนในการเสริมพลังอำนาจนี้ก็ควรมาจากชุมชนหรือเกษตรกรพัฒนาขึ้น โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ทั้งความรู้ ทักษะ และเจตคติเพื่อพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรหม่อนไหม สิ่งเหล่านี้จึงเป็นนำมาสู่ความสนใจของผู้วิจัยที่สนใจศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน ในพื้นที่ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จเพื่อให้ในแต่ละพื้นที่เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

คำถามการวิจัย

1. อะไรคือแบบแผนปฏิบัติที่ดีของเกษตรกรหม่อนไหมที่จะประสบความสำเร็จ
2. โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมควรมีลักษณะเป็นอย่างไร
3. จะทำอย่างไรให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจให้เกิดเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรหม่อนไหม
2. เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม
3. เพื่อนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตเชิงเนื้อหา
  - 1.1 แบบแผนปฏิบัติที่ดี ได้แก่ การมุ่งสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่มผ่านความรู้สึกไว้นื้อเชื่อใจและสร้างคุณค่าความหมายร่วมกัน ทรัพยากรภายในด้านบุคคลและวัฒนธรรม พร้อมการสนับสนุนจากภาคีภายนอก และบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของกลุ่มที่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและมีธรรมาภิบาล
  - 1.2 โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสนับสนุนการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ประกอบด้วยปัจจัยเชิงโครงสร้าง 3 ปัจจัย ได้แก่ นัยสำคัญหรือเป้าหมาย “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่หน่วยงานมีต่อเกษตรกรหม่อนไหม แนวปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่ครอบงำการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และกฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และปัจจัยเชิงปฏิสัมพันธ์ 3 ปัจจัย ได้แก่ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารที่ภาคส่วนต่างๆ มีต่อเกษตรกรหม่อนไหม พลังทางสังคม “ความเป็นพลวัต” ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และการให้รางวัลและมาตรการควบคุมคุณภาพที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม
  - 1.3 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเกษตรกรหม่อนไหม โดยศึกษาจากมิติการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจ 3 ปัจจัย ภายใต้ 2 เงื่อนไข ได้แก่ มิติด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านเจตคติหรือทัศนคติ ภายใต้เงื่อนไขเวลาและสถานการณ์/บริบทพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป
2. กลุ่มเป้าหมาย
  - 2.1 ถอดบทเรียนแบบแผนปฏิบัติที่ดีในกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จใน 3 ระดับ จำนวน 6 กลุ่ม โดยการสโนว์บอลจากผู้เชี่ยวชาญ ที่พิจารณาตามเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ ได้แก่ (1) มีโครงสร้างและการแบ่งหน้าที่ที่ชัดเจน (2) เป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของเกษตรกร (3) เป็นพื้นที่ที่มีแบบแผนปฏิบัติ/กฎเกณฑ์ร่วมกัน และ (4) เป็นพื้นที่ที่ได้รับรางวัลที่มี

เกณฑ์การวัดที่คำนึงถึงหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือได้รับการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ ทำให้ได้พื้นที่กลุ่มเป้าหมายที่ประกอบด้วย กลุ่มที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง จำนวน 4 กลุ่ม และกลุ่มที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง จำนวน 2 กลุ่ม โดยมีลักษณะของแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกันไป และขอใช้นามสมมติ ดังนี้

1) ระดับบุคคล – เป็นบุคคลที่เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนหมอนไหมในพื้นที่จังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ทว่าภายในกลุ่มมีการเปลี่ยนผ่านผู้นำจากไหมหัตถกรรมไปสู่ไหมอุตสาหกรรม จำนวน 1 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มหมากจับ

2) ระดับกลุ่ม – เป็นกลุ่มไหมที่มีลักษณะของการเป็นผู้ผลิตหมอนไหมในพื้นที่อย่างครบวงจร จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนาคน้อย กลุ่มกสิบลำดวน และกลุ่มหมี่ซ้อ

3) ระดับเครือข่าย – เป็นกลุ่มที่เป็นผู้ผลิตหมอนไหมในพื้นที่อย่างครบวงจร และมีเครือข่ายมาช่วยสนับสนุนในการวิจัยและพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์จากไหมที่หลากหลาย จำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนกเชิงเทียน และกลุ่มเม็ดมะยม

2.2 วิเคราะห์โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งตามตรงและทางอ้อมกับเกษตรกรหมอนไหม เช่น กรมหมอนไหม ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ศูนย์หมอนไหมเฉลิมพระเกียรติ นักวิชาการมหาวิทยาลัย ผู้ประกอบการเพื่อสังคม องค์กรอิสระ/องค์กรมหาชน (ได้แก่ ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ เป็นต้น) และภาคเอกชน รวม 12 แห่ง

2.3 นำเสนอกระบวนการเรียนรู้ โดยมุ่งไปที่การศึกษาในพื้นที่เกษตรกรหมอนไหมที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ จำนวน 3 แห่งในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง เป็นพื้นที่ที่ยังมีโครงสร้างการบริหารจัดการที่ไม่ชัดเจน กลุ่มยังมีความเสี่ยงต่อความอยู่รอด รวมถึงยังไม่มีกรรวมกลุ่มอย่างชัดเจน และในงานศึกษาวิจัยนี้ขอใช้นามสมมติ ได้แก่ กลุ่มสร้อยดอกหมาก กลุ่มคองเอี้ย และกลุ่มค้ำพา

3. ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มุ่งเน้นการเลือกกลุ่มพื้นที่เป้าหมายจากการสโนว์บอลหรือคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานกับกลุ่มเกษตรกรหมอนไหมโดยตรง โดยมุ่งเน้นศึกษาไปที่กลุ่มเกษตรกรหมอนไหมในประเทศไทย ที่มีลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบของการรวมตัวจากเกษตรกรเป็นหลัก นำไปสู่การคัดเลือกกลุ่มเกษตรกรหมอนไหมเป้าหมายในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางและตอนล่าง จำนวนทั้งสิ้น 9 พื้นที่

4. ระยะเวลาของการดำเนินการวิจัย

ระยะเวลาของการดำเนินการวิจัยใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 36 เดือน (3 ปี)

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจ หมายถึง การเรียนรู้ของเกษตรกรหม่อนไหมที่มุ่งส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเชิงบุคคลได้รับรู้ถึงศักยภาพ ประสิทธิภาพ และความสำคัญของตนเอง และพร้อมที่จะเรียนรู้ มีส่วนร่วมในการพัฒนาต่อยอดการดำเนินงานต่อไปได้ รวมถึงปัจจัยเชิงโครงสร้างที่สนับสนุนให้เกษตรกรมีความรู้ ทักษะ ความสามารถ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในอันจะส่งผลต่อสำเร็จที่จะเกิดขึ้นกับกลุ่มเกษตรกรได้อย่างยั่งยืน (Tracy, 1990; Kanter, 1993; Kinlaw, 1995; Troutner and Smith, 2007)

เกษตรกรหม่อนไหม หมายถึง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตทั้งต้นน้ำ (ได้แก่ ผู้ผลิตวัตถุดิบ เช่น หนอนไหม ใบหม่อน รังไหม เป็นต้น) กลางน้ำ (หมายถึง กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในชั้นกระบวนการผลิต และการรวมกลุ่มหรือหาเครือข่ายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม) และปลายน้ำ (หมายถึง การเข้าถึงการตลาดส่งออกจำหน่าย การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น)

เครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน หมายถึง การรวมกลุ่มของเกษตรกรหม่อนไหม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่เข้ามาสนับสนุนในกระบวนการผลิตหม่อนไหม โดยกระบวนการผลิตนี้จะคำนึงถึงด้านสังคม เป็นชุมชนที่มีความสุข การละทิ้งถิ่นฐานลดลง มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญา รักษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ คือ การสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน พร้อมกับมีสถานะการเป็นหนี้ลดลง ควบคู่ไปกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง

โครงสร้างในการเสริมพลังอำนาจ หมายถึง นโยบายหรือเป้าหมาย “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่หน่วยงานมีต่อเกษตรกรหม่อนไหม แนวปฏิบัติหรือกฎเกณฑ์ที่ครอบงำการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และ กฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

ปฏิสัมพันธ์ในการเสริมพลังอำนาจ หมายถึง รูปแบบการปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารที่ภาคส่วนต่างๆ มีต่อเกษตรกรหม่อนไหม พลังทางสังคม “ความเป็นพลวัต” ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และการให้รางวัลและมาตรการควบคุมคุณภาพที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

แบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจ หมายถึง ภาพเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต การมุ่งสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่มผ่านความรู้สึกไว้นื้อเชื่อใจและสร้างคุณค่าความหมายร่วมกัน ทรัพยากรภายในด้านบุคคลและวัฒนธรรม พร้อมการสนับสนุนจากภาคีภายนอกเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนา และบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของที่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและมีธรรมาภิบาล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน จะทำให้เกิดการเรียนรู้ในถึงปัจจัยและวิธีการที่นำไปสู่ความสำเร็จในกลุ่มหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จ รวมถึงทำให้ทราบถึงบทบาทและหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมความสำเร็จของชุมชน และการศึกษาวิจัยนี้ยังสร้างแนวทางหรือรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในการเสริมพลังอำนาจเกษตรกรหม่อนไหมสู่เครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยชิ้นนี้จะช่วยสร้างเสริมความเข้าใจในกระบวนการทัศน์ของการพัฒนาของเกษตรกรหม่อนไหม นำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างเข้าใจในสถานการณ์หรือบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป โดยงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งให้เกิดการพัฒนาใน 2 ระดับ คือ 1) เพื่อพัฒนาและสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกรหม่อนไหมผ่านกระบวนการเสริมพลังอำนาจ เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน มีพลังอำนาจที่จะบริหารจัดการตนเองภายในชุมชนและมีพลังอำนาจต่อรองกับภายนอก พร้อมเสริมการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และ 2) เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้เข้าใจสถานการณ์ปัญหาในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกันอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเมื่อนำไปประยุกต์ใช้กับเกษตรกรในกลุ่มอื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกันแล้ว ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาในเกษตรกรกลุ่มอื่นๆ ให้มีพลังอำนาจในการต่อรองกับภายนอก มีองค์ความรู้ มีความสามารถพึ่งพาตัวเองไปกับการพัฒนาตนเองได้ พร้อมกันกับการได้รับการหนุนเสริมอย่างมีประสิทธิภาพจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก็จะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีและความอยู่ดีมีสุขของเกษตรกรไทยต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการนำเสนองานวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเกษตรกรหม่อนไหม
บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน นำมาสู่การทบทวนเอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- 2.1 หม่อนไหมกับระบบเศรษฐกิจไทย
  - 2.1.1 ความเป็นมาของเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย
  - 2.1.2 ความสัมพันธ์ของธุรกิจไหมกับระบบเศรษฐกิจของประเทศ
  - 2.1.3 กระบวนการผลิตหม่อนไหมในประเทศไทยและต่างประเทศ
  - 2.1.4 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหม่อนไหมในประเทศไทย
- 2.2 แนวคิดการบริหารราชการในการพัฒนาเกษตรกรของประเทศไทยและต่างประเทศ
  - 2.2.1 บทบาทหน้าที่ของรัฐบาลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย
  - 2.2.2 บทบาทหน้าที่ของรัฐบาลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในต่างประเทศ
- 2.3 การรวมกลุ่มของเกษตรกรและเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จ
  - 2.3.1 การรวมกลุ่มของเกษตรกรและเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จในประเทศไทย
  - 2.3.2 การรวมกลุ่มของเกษตรกรและเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศ
- 2.4 หม่อนไหมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน
  - 2.4.1 การผลิตหม่อนไหมกับวิถีชีวิตเกษตรกร
  - 2.4.2 กระแสแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกับการผลิตหม่อนไหม
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเสริมพลังอำนาจกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย
  - 2.5.1 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
  - 2.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมพลังอำนาจกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย
- 2.6 ทฤษฎีการก่อตัวโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (Structuration)
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 หม่อนไหมกับระบบเศรษฐกิจไทย

2.1.1 ความเป็นมาของเกษตรกรรมหม่อนไหมในประเทศไทย

การผลิตหม่อนไหมเริ่มต้นขึ้นเมื่อประมาณกว่า 4,600 ปีมาแล้วจากประเทศจีน และได้ถูกส่งออกและนำไปขายทั่วทวีป เป็นต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมไหมโลกหรือเรียกว่า “เส้นทางสายไหม” (Silk Road) ซึ่งถือเป็นเส้นทางการค้าและการเผยแพร่อิทธิพลผ่านทางการค้าและวัฒนธรรมที่สำคัญจากประเทศจีนไปสู่อาณาจักรประเทศทั่วโลก ประกอบไปด้วยอาณาจักร 4 แห่งที่สำคัญในสมัยนั้น ได้แก่ อาณาจักรโรมันในยุโรป ราชอาณาจักรปาร์เธีย (Parthia หรืออิหร่านในปัจจุบัน) ราชอาณาจักรคุชชาน (Kushan หรือเอเชียกลางและภาคเหนือของอินเดีย) และราชอาณาจักรจีน (China Radio International, n.d.) และหลังจากที่มีการเผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยญี่ปุ่น การผลิตหม่อนไหมในญี่ปุ่นเริ่มต้นขึ้นในช่วงประมาณ 2,000 ปีสมัยราชวงศ์ยามาโตะ ที่มักนิยมผลิตผ้าไหมเพื่อสวมใส่ภายในประเทศ เรียกว่าซุดกิโมโน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มราชวงศ์และขุนนาง ในศตวรรษที่ 10 (ยุคเฮอัง) การผลิตไหมได้แพร่กระจายไปยังภูมิภาคต่างๆ ในญี่ปุ่น และในยุคเอโดะ ผ้าไหมได้ถูกทำให้เป็นอุตสาหกรรมท้องถิ่นในญี่ปุ่น และได้แพร่ขยายการส่งออกไปทั่วโลกในปัจจุบัน ทำให้การผลิตไหมในญี่ปุ่นนั้นกลายเป็นอุตสาหกรรมหม่อนไหม โดยขึ้นส่วนแต่ละขึ้นของกิโมโนจะถูกผลิตในพื้นที่ที่มีความชำนาญเฉพาะแตกต่างกันไป (ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 6, 2553 และกรมหม่อนไหม, 2556)

สำหรับประเทศไทย มีการกล่าวอ้างกันว่าเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ก่อนสมัยอาณาจักรสุโขทัย ที่มีการผลิตผ้าไหมในเขตล้านนาทางตอนเหนือของไทย และมีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ น่าน และลำปาง บ้างว่ามาจากคนสยามที่อพยพและเป็นอิสรภาพจากเขมร หรือแม้กระทั่งมาจากคนไทยที่อพยพลงมาจากตอนใต้ของจีน การทอผ้าไหมได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมากในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการสวมใส่ผ้าไหมในโอกาสพิเศษและเฉพาะบุคคลที่ได้รับพระราชทานจากกษัตริย์เท่านั้น ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ได้พระราชทานผ้าไหมยกดอกให้แก่กษัตริย์ฝรั่งเศสหลุยส์ที่ 14 ด้วย ภูมิปัญญาการทำไหมนั้นได้สืบทอดต่อกันมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวทางภาคเหนือและอีสาน ซึ่งการทำไหมนี้ก็ได้อุดมสานกับวิถีชีวิตอย่างลงตัว เนื่องจากเป็นงานอดิเรกในช่วงฤดูแล้งระหว่างรอเก็บเกี่ยวข้าว

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศมากขึ้น ไหมกลายเป็นสินค้าสำคัญของประเทศ ซึ่งรัฐบาลในช่วงนั้นได้พยายามยกให้เป็นระดับอุตสาหกรรมไทย โดยมีการนำผู้เชี่ยวชาญจากประเทศญี่ปุ่นเข้ามาช่วยเหลือในการปรับปรุงพันธุ์หม่อนและไหม เทคนิคการสาวและการกรอด้วยเครื่องจักร และมีการตั้งกองช่างไหมขึ้นที่กรุงเทพฯ และขยายไปที่นครราชสีมาและบุรีรัมย์ เพื่อสร้างโรงเลี้ยงไหม สวนหม่อนและโรงสาวไหม (นิติ โกลบอล, 2541) ทำให้การส่งออกไหมของไทยเจริญเฟื่องฟูขึ้น และมีการก่อตั้งกรมหัตถกรรมไหมขึ้นในปี พ.ศ. 2446

ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยปี พ.ศ.2475 และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกส่งผลต่อการลดอัตราการผลิตส่งออกไหม แต่คนในภาคเหนือและอีสานก็ยังคงสืบทอดการทำไหมเพื่อใช้ในชุมชนหรือท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณปี พ.ศ. 2488 ตลาดผ้าไหมก็เริ่มเกิดขึ้นอีกครั้งโดยนายจิม ทอมป์สัน ถือเป็นบุคคลที่นำผ้าไหมไทยให้เป็นที่รู้จักในตลาดต่างประเทศ ซึ่งสิ่งที่ไหมไทยยังคงเอกลักษณ์ไว้นั้นคือเนื้อผ้าที่มันวาว เนื้อสัมผัสนุ่ม เป็นปุม ไม่สม่ำเสมอ และลวดลายที่แตกต่างกันไปตามบริบทภูมิสังคม ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทยที่สำคัญ ทั้งนี้ เมื่อมีการตั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ขึ้นในปี พ.ศ. 2504 วิธีการเกษตรของไทยก็เปลี่ยนแปลงไป จากการปลูกพืชเชิงผสม (Multi-cropping) กลายเป็นพืชเชิงเดี่ยว (mono-cropping) ทำให้การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมในระดับครัวเรือนลดลง และหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจแทน

จากปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรไทยจากการเปลี่ยนแปลงวิถีเกษตรกรรม ในปี พ.ศ. 2519 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง จึงเริ่มตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ และปี 2531 เปลี่ยนชื่อเป็น มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เพื่อส่งเสริมอาชีพแก่ราษฎร มีการอนุรักษ์การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อสร้างรายได้เสริมให้แก่คนท้องถิ่น และรักษาอาชีพให้คงอยู่ต่อไป (นิติ กสโกศล, 2541 และสถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง, 2550) ซึ่งมีสาเหตุมาจากการเล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาชุมชน ต้องการสร้างชุมชนที่เข้มแข็งขึ้นจากพืชทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่พัฒนาประเทศไปในทิศทางที่มุ่งเน้นการขยายตัวของอุตสาหกรรม โดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและความสำคัญของชุมชน ซึ่งในช่วงราวปี พ.ศ. 2540 นี้เอง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 นี้เอง ภาครัฐก็กลับมาให้ความสำคัญกับกระบวนการที่คนชุมชนเข้มแข็ง มีการปรับเปลี่ยนกระแสการพัฒนา เป็นกระแสการพัฒนาทางเลือกหรือเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540)

ในช่วงปี พ.ศ. 2546 ตลาดสินค้าไหมเฟื่องฟูอีกครั้ง เส้นไหมไม่เพียงพอกับความต้องการตลาด และมีแนวโน้มว่าต้องนำเข้าเส้นไหมจากจีนเพิ่มขึ้นทุกปี ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2547 จึงเกิดสถาบันหม่อนไหม เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และช่วยพัฒนาพันธุ์ไหมให้มีปริมาณผลผลิตที่เพิ่มขึ้น ผ่านการผสมพันธุ์ไหมไทย เข้ากับพันธุ์ต่างประเทศ เช่น จีน และญี่ปุ่น เพื่อให้ได้เส้นไหมที่คงทน และผลิตเส้นไหมในปริมาณที่มากกว่าได้ (กรมหม่อนไหม, 2556) การพัฒนาประเทศได้ดำเนินเรื่อยมาท่ามกลางกระแสหลัก หรือทุนนิยม ทว่าเกษตรกรเองก็ไม่ได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ประชาชนจึงเริ่มกลับไปให้ความสำคัญกับชุมชนมากขึ้น กอปรกับในระยะกว่า 10 ปีที่ผ่านมา

กระแสความต้องการของตลาดโลกเปลี่ยนไปจากเดิม (TCDC, 2013) ไม่ได้ต้องการสินค้าที่ผลิตจำนวนมาก (mass production) เหมือนในอดีต แต่หันไปต้องการสินค้าที่มีความหลากหลายมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ดังนั้น การพัฒนาเกษตรกรรมหม่อนไหม จึงกลับมาให้ความสำคัญกับรูปแบบการผลิตที่ทำด้วยมือ (handicrafts) มากขึ้น ผ่านการตราสัญลักษณ์ที่เป็นมาตรฐานประเทศ นั่นคือ ตรานกยูงทอง หรือตราอื่นๆ ที่ได้รับการรับรอง ซึ่งเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าขึ้นนั้นๆ เป็นอย่างมาก และเป็นที่ต้องการของตลาดอย่างชัดเจน แต่ก็เป็นที่ไปในวงจำกัดเท่านั้น เนื่องจากกระบวนการผลิตไหมของประเทศไทยก็ยังมีลักษณะที่ไม่ดึงดูด และยิ่งเมื่อเวลาผ่านไป อัตลักษณ์ของไหมแต่ละท้องถิ่นก็ลดลงไปทุกที

ทั้งนี้ สามารถสรุปความเป็นมาของหม่อนไหมในประเทศไทย ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ยุคหลักๆ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ความเป็นมาและยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงของหม่อนไหมในประเทศไทย

ยุคสมัย (ปี พ.ศ.)	ประเด็น/เหตุการณ์	
การทอผ้าเป็น หัตถกรรมทาง วัฒนธรรม (ยุคก่อน ร.5)	ก่อน รัตนโกสินทร์	การเกษตรหม่อนไหมเป็นแบบผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน และมีการแลกเปลี่ยนกันในระดับชุมชนเท่านั้น
	2203	สมัยพระนารายณ์มีการมอบผ้าไหมยกทองให้กษัตริย์ฝรั่งเศสหลายชุดที่ 14
	สมัยอยุธยา	เริ่มมีการนำผ้าไหมมาสวมใส่อย่างแพร่หลายมากขึ้นในราชสำนัก
	2443 (ผลมาจากถึง 2542)	อุตสาหกรรมการผลิตเริ่มแพร่ขยายเข้ามา ผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักรจากยุโรปและญี่ปุ่น ซึ่งมีราคาถูกกว่าเข้ามาตีตลาดจนกระทบกับการทอผ้าไหมแบบดั้งเดิม ทำให้การทอผ้าไหมไทยลดลง เหลือแต่ใช้ในครัวเรือนที่ไม่เน้นลวดลาย/สีสันทันเพื่อการค้าขายแล้ว
	2444	สมัย ร.5 มีการยกระดับอุตสาหกรรมไหมไทย นำผู้เชี่ยวชาญจากประเทศญี่ปุ่นเข้ามาช่วยปรับปรุงพันธุ์ การสาว และการกรอด้วยจักร ซึ่งนอกจากประเด็นการพัฒนาไหมในประเทศไทยแล้ว ยังเกี่ยวเนื่องกับการล่าอาณานิคมของประเทศฝรั่งเศส ซึ่งในขณะนั้นฝรั่งเศสเองก็เป็นประเทศที่เป็นผู้นำการผลิตไหมของโลก ดังนั้น การดึงผู้เชี่ยวชาญจากญี่ปุ่น แทนที่ผู้เชี่ยวชาญจากฝรั่งเศส จึงเป็นการถ่วงดุลอำนาจกับฝรั่งเศสและผูกความสัมพันธ์กับประเทศญี่ปุ่นอีกด้วย
	2446	ตั้งกรมหัตถกรรมไหม โดยมีราชโอรสในรัชกาลที่ 5 เป็นอธิบดี และได้ดำเนินโครงการทดลองเกี่ยวกับการผลิตไหมที่จังหวัดนครราชสีมา (โคราช) มีการสอนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมโดยอาจารย์จากประเทศญี่ปุ่นสอนให้แก่นักเรียนที่ผ่านการเรียนขั้นต้นมาแล้ว 3 ปี ทำให้มีอาจารย์ที่เป็นคนไทยมาสอนแทนอาจารย์ญี่ปุ่น ทั้งนี้ก็ไม่ประสบ

ยุคสมัย (ปี พ.ศ.)	ประเด็น/เหตุการณ์
	ความสำเร็จในการผลักดันให้เป็นอุตสาหกรรมใหม่ไทย เนื่องจากคนไทยยังคงชินกับวิถีชีวิตแบบเดิม และเป็นผลมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริงที่กำหนดการเก็บภาษีขาเข้าร้อยละ 3 ทำให้ไม่สามารถตั้งกำแพงภาษีสินค้าผ้าราคาถูกจากต่างประเทศได้
2447	มีการผสมพันธุ์ใหม่ไทยกับไหมญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก แต่ทุกครั้งที่มีการผสมพันธุ์ก็ต้องนำเข้าพันธุ์จากญี่ปุ่นและเกิดโรคระบาดขึ้นในสถานีทดลอง
2448	Jim Thompson เข้ามาในไทย ได้พัฒนาอุตสาหกรรมไหมในชุมชนบ้านครัวและเริ่มเผยแพร่ไหมไทยไปยังต่างประเทศจนมีชื่อเสียง
2475	การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ทำให้ประเทศไทยเริ่มหันมาพัฒนาตามแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น กอปรกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ทำให้ไหมไม่ได้รับความนิยมและไม่สามารถขายในตลาดต่างประเทศได้
ยุคแห่งการส่งออก (ตั้งแต่จัดทำ แผนพัฒนาเศรษฐกิจ แห่งชาติ ฉ.1)	<p>วิถีเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเปลี่ยนไป จาก Multi-cropping ไปเป็น Mono-cropping มุ่งเน้นการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมมากขึ้น เน้นปัจจัยทางเศรษฐกิจในการขับเคลื่อนประเทศ มีการระบุงการส่งเสริมด้านหม่อนไหมลงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉ.1 จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ให้หม่อนไหมเป็นหนึ่งในพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญในอันดับต้นๆ ในการสร้างรายได้เข้ารัฐ เพราะมองว่าเป็นอาชีพที่มีศักยภาพในการเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอย่างดีและมีศักยภาพในการทดแทนการนำเข้าผลิตภัณฑ์ไหม</p> <p>รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์กับสหรัฐอเมริกาได้พัฒนาความสัมพันธ์ โดยมีการทำข้อตกลงแบบทวิภาคี เรียกว่าแถลงการณ์ร่วมถนัด-รัสก์ (The Thanat-Rusk Communique) เป็นการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในไทย โดยชี้ให้เห็นว่าลัทธิคอมมิวนิสต์จะส่งผลให้เกิดความสั่นคลอนในสถาบันกษัตริย์ จารีตประเพณีและเอกราช จึงสนับสนุนการสร้างสัญลักษณ์ของประเทศโดยการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมกองทหารเสด็จเยือนชนบทในท้องถิ่นทุรกันดาร เป็นการสร้างภาพลักษณ์ของนักพัฒนา จนเกิดเป็นโครงการในพระราชดำริด้านการพัฒนาเพื่อความมั่นคง มีการเข้าถึงชนบทที่ได้สะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ของชาติผ่านการทำไหมไทยและส่งเสริมการทอผ้าไหมในชนบทภาคอีสาน</p>
2519	เริ่มตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ ในพระบรมราชินูปถัมภ์ และปี 2531 เปลี่ยนชื่อเป็น มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เพื่อให้เป็น

ยุคสมัย (ปี พ.ศ.)	ประเด็น/เหตุการณ์
	หน่วยงานส่งเสริมการผลิตผ้าไหมอย่าง เป็นระบบและทั่วถึงทั้งภูมิภาค ตะวันออกเฉียงเหนือแห่งแรกของไทย
หลัง 2524	รัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงนโยบายด้านหม่อนไหมด้วยการอ้างถึงปัญหา ด้านการตลาดและราคาไหมที่เป็นรองพืชเศรษฐกิจอื่นๆ นโยบายรัฐ ด้านหม่อนไหมจึงถูกลดความสำคัญลง
ยุคการขยายตลาด และเพิ่มมูลค่า (กำเนิดศูนย์ศิลปาชีพ)	2531 เป็นต้นมา เกิด มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงอย่างเป็นทางการ เริ่มส่งเสริมการผลิตสินค้าไหมให้หลากหลายยิ่งขึ้น มีการดำเนินงาน อย่างครบวงจรเพื่อให้การผลิตของเกษตรกรยืนอยู่บนการอนุรักษ์ รักษาวัฒนธรรมดั้งเดิม มีการฟื้นฟูและจัดตั้งศูนย์ศิลปาชีพในพื้นที่ที่ ประสบวิกฤตทางเศรษฐกิจในหลายพื้นที่ เพื่อสร้างรายได้ให้กับ ประชาชน ผ่านการสอนฝักอบรมอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิต และ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
	2535 มีการส่งเสริมการทอผ้าไหมพิเศษที่เรียกว่า ผ้ามัดหมี่ ให้เป็นที่รู้จัก แพร่หลาย
ยุคแห่งความพยายาม สร้างความยั่งยืน (ยุคชุมชนเข้มแข็ง)	2540 เป็นต้นมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉ. 8 เป็นต้นมาเริ่มให้ความสำคัญกับและชุมชน เริ่มใช้แนวคิดชุมชนเข้มแข็งในการพัฒนาประเทศ
	2544 รัฐบาลยุค พ.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้จัดตั้ง OTOP ขึ้น เพื่อขยายตลาด ให้แก่สินค้าของชุมชน โดยมีแนวคิดเกิดจากวิกฤตทางเศรษฐกิจปี 2540 ทำให้เกิดความตื่นตัวเรื่อง "ทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง" เพื่อ ผ่านพ้นปัญหาหนี้ IMF ชุมชนที่ได้เข้าร่วมกับศูนย์ศิลปาชีพและมี ศักยภาพในการผลิตได้จดทะเบียนขึ้นเป็นสินค้า OTOP
	2545 มีการพระราชทานสัญลักษณ์นกยูงไทย ให้เป็นเครื่องหมายรับรอง คุณภาพสำหรับผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย
	2546 เส้นไหมไม่เพียงพอกับความต้องการ มีแนวโน้มว่าต้องนำเข้าจากจีน เพิ่มขึ้นทุกปี และมีการคิดค้นและนำนาโนเทคโนโลยีเพื่อให้ผ้าไหมนุ่ม ขึ้นมาใช้ในประเทศไทย
	2547 จัดตั้งสถาบันหม่อนไหม เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ซึ่งกลายมาเป็นกรม หม่อนไหม มีหน้าที่พัฒนาพันธุ์ให้ได้ปริมาณที่มากขึ้น พร้อมกับคง คุณภาพและเอกลักษณ์ของไหมไทยไว้
	2553 สินค้าไหมจากไทยรูปแบบเดิมไม่สามารถครองตลาดได้ เนื่องจาก ปัจจัยด้านรูปแบบ ราคาที่สูง คุณภาพ และการดูแลรักษาที่ยาก
	2557 สินค้าไหมเริ่มเข้าไปมีชื่อเสียงในประเทศแถบตะวันออกกลาง ยุโรป

ยุคสมัย (ปี พ.ศ.)	ประเด็น/เหตุการณ์
	และอเมริกา มีการนำผ้าไหมไทยสู่ตลาด fashion ระดับโลก ซึ่งความต้องการผ้าไหมในปัจจุบันจะแบ่งออกเป็น 2 แนวหลัก คือ การซื้อผ้าไหมเพื่อเก็บไว้เป็นของที่มีคุณค่า ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ hi-end ส่วนอีกพวกก็คือกลุ่มผ้าไหมที่ทอเป็นเครื่องนุ่งห่มธรรมดา
2558	มีความพยายามในการผลักดันไหมไทยไปสู่ตลาดอาเซียนให้ได้มากขึ้น โดยไหมไทยกลายเป็นสินค้า 1 ใน 4 อย่างที่มีศักยภาพในการพัฒนาและแข่งขันกับคู่แข่งได้ ทั้งนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 2 จำพวก คือ ผ้าไหมที่มีตลาดส่งออกอยู่แล้ว สินค้าไหมเหล่านี้จะถูกส่งออกขายผ่านพ่อค้าคนกลาง/กลุ่มนายทุน ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ประสบปัญหาคือการขาดแหล่งกระจายสินค้า/ตลาดค้าขาย ที่ไม่ต้องผ่านนายทุน

จากประวัติความเป็นมาของหม่อนไหม ทำให้เล็งเห็นถึงความสำคัญของเกษตรกรรมหม่อนไหม ว่าในด้านหนึ่งเปรียบเป็นวิถีชีวิตของผู้คนและเป็นวิถีที่เชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมาช้านาน ในขณะที่เดียวกันก็เข้ามามีบทบาทและความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ ช่วยสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน รวมถึงเป็นสินค้าที่เป็นตัวแทนของประเทศไทยที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนในประเทศ

2.1.2 ความสัมพันธ์ของธุรกิจไหมกับระบบเศรษฐกิจของประเทศ

จากที่กล่าวข้างต้นเกี่ยวกับความเป็นมาของหม่อนไหม จะพบว่าประเทศที่ผลิตผลิตภัณฑ์ไหมส่วนใหญ่ นอกจากประเทศไทยแล้ว ยังมีมาจากประเทศจีน อินเดีย อุซเบกิสถาน บราซิล ญี่ปุ่น เกาหลีเหนือและใต้ เวียดนาม และอิหร่าน เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าผู้ผลิตส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 90 มาจากประเทศแถบเอเชีย และยังมีบางประเทศที่เชื่อมโยงกับกระบวนการผลิตไหม เช่น เพาะพันธุ์ไหมและเส้นไหมดิบในปริมาณเล็กน้อย เช่น ประเทศแถบแอฟริกาอย่างเคนยา บอสวานา ไนจีเรีย แคมเบีย ซิมบับเว อียิปต์ หรือประเทศในแถบเอเชีย เช่น มาเลเซีย เนปาล เป็นต้น ในส่วนของประเทศที่บริโภคหรือใช้ผลิตภัณฑ์ไหมมากที่สุด ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อิตาลี ญี่ปุ่น อินเดีย ฝรั่งเศส จีน สหราชอาณาจักร สวิสเซอร์แลนด์ เยอรมนี สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ เกาหลี และเวียดนาม เป็นต้น

สำหรับธุรกิจไหมในระดับโลกนั้น ถือว่ามีสัดส่วนทางการตลาดสิ่งทอ (textile market) ที่ต่ำมาก (น้อยกว่าร้อยละ 0.2 ของตลาด) แรงงานจีนประมาณ 1 ล้านคนอยู่ในส่วนของไหม 7.9 ล้านคนในประเทศอินเดีย และอีก 20,000 ครอบครัวในประเทศไทย ทั้งนี้ สาธารณรัฐประชาชนจีนถือเป็นผู้ผลิตไหมรายใหญ่ที่สุดในโลกและเป็นผู้จำหน่ายหลักในตลาดโลก รองลงมาคือประเทศอินเดีย

(ดังตารางที่ 2) ซึ่งอาชีพเกษตรกรกรรมหม่อนไหมนี้ช่วยให้เกิดการจ้างงานในชนบท รักษาอัตราการมีงานทำในพื้นที่ และป้องกันการอพยพย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในเมืองใหญ่ด้วย (International Sericulture Commission, 2013)

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบผลผลิตไหมในระดับโลก (หน่วย: ตัน)

Country	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Bangladesh	40	38	42.50	43	44.5	44
Brazil	770	558	614	550	560	600
Bulgaria	9.4	6	8.5	8.5	8	8
China	115000	104000	126000	130000	146000	170000
Colombia	0.6	0.6	0.6	0.6	0.5	0.5
Egypt	0.3	0.7	0.7	0.7	0.82	0.83
India	21005	23060	23679	26480	28708	28523
Indonesia	20	20	20	16	10	8
Iran	75	120	123	123	110	120
Japan	54	42	30	30	30	30
North Korea	-	300	300	300	320	350
South Korea	3	3	1.5	1.6	1.2	1
Philippines	1	1	0.89	1	1.1	1.2
Syria	0.6	0.5	0.5	0.7	0.5	0.3
Thailand	655	655	655	680	692	698
Tunisia	0.12	3	3.95	4	4	3
Turkey	18	22	22	25	32	30
Uzbekistan	940	940	940	980	1100	1200
Vietnam	550	500	450	475	420	450
Madagascar	16	16	18	18	15	5
Total	139100.02	129661.80	152845.64	159737.10	178057.62	202072.83

ที่มา: International Sericulture Commission. (2013). **Global Silk Industry.**

ในส่วนของประเทศไทย จะพบความสัมพันธ์ของหม่อนไหมที่มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่การใช้ในครัวเรือนไปจนถึงการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมค้าขายเป็นธุรกิจหม่อนไหมที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก และเป็นอาชีพทางเลือกหนึ่งของเกษตรกรที่ส่งเสริมรายได้ให้เกษตรกร ซึ่งเกษตรกรจากไหมนี้มีสัดส่วนมูลค่าการส่งออกประมาณร้อยละ 23 ของสินค้าส่งออกประเทศ ทว่าหากพิจารณาจากสถิติ

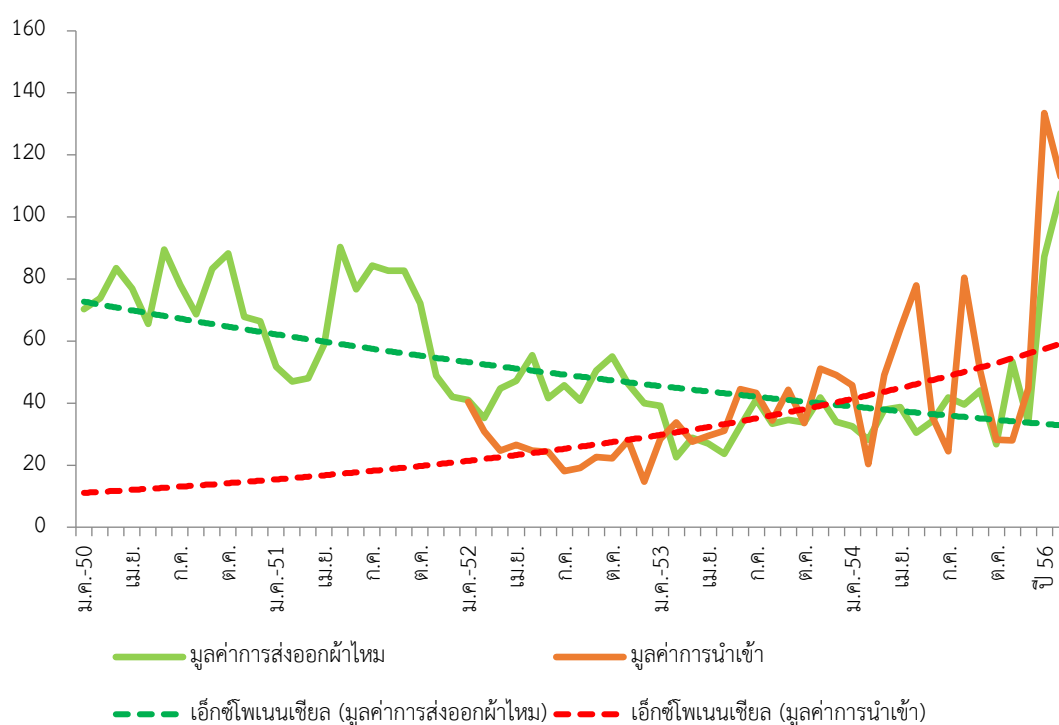

ธุรกิจหม่อนไหมในประเทศไทยตั้งแต่เดือนมกราคม 2550 ถึงปี 2557 (ภาพที่ 1) พบว่าการนำเข้าไหม ไม่ว่าจะเป็นรังไหม เส้นไหมและผ้าไหมสูงขึ้นอย่างมากและมีแนวโน้มจะสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันการส่งออกรังไหม เส้นไหมและผ้าไหมมีแนวโน้มลดลง เนื่องจากต้นทุนการผลิตภายในประเทศไทยค่อนข้างสูง สืบเนื่องมาจากการเพาะปลูกหม่อนและเลี้ยงหนอนไหมยังเป็นไปในลักษณะของเกษตรเชิงอุตสาหกรรม มีการจ้างแรงงานคนอยู่ในกระบวนการ ไม่ได้มีลักษณะการทำงานแบบอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรทำงานอย่างเต็มตัว และพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อการเพาะปลูกก็ลดลง ดังนั้น ค่าใช้จ่ายจึงค่อนข้างสูงและใช้เวลานานกว่าไหมจากต่างประเทศ

เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนการนำเข้าและส่งออกแล้ว จะพบว่าทิศทางการนำเข้าไหมยังสูงกว่าการส่งออก ซึ่งเป็นตัวชี้วัดหนึ่งที่บ่งบอกถึงการขาดดุลทางเศรษฐกิจในแง่ของอุตสาหกรรมไหม เนื่องจากปริมาณไหมในประเทศไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างเพียงพอ จึงทำให้มีความต้องการใช้เส้นไหมจากต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ กสิณส์นต์ ศรีศิริวิไล (สัมภาษณ์เมื่อ 8 พฤศจิกายน 2558) ให้ความเห็นว่าแม้ตัวเลขที่เกิดขึ้นจากการรวบรวมของกรมศุลกากรจะสามารถทำนายแนวโน้มของอุตสาหกรรมไหมได้ แต่ตัวเลขทางสถิติเหล่านี้ยังมีความน่ากังวล เนื่องจากตัวเลขที่ได้มานั้น ไม่ใช่จำนวนเงินที่แท้จริงที่ไหลเวียนในระบบเศรษฐกิจ เพราะในปัจจุบันได้มีการลักลอบการนำเข้ารังไหมและเส้นไหมราคาถูกจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาตามแนวชายแดน เนื่องจากเส้นไหมของไทยมีราคาสูงเกินกำลังที่ประชาชนสามารถซื้อได้ และราคาที่น่าเข้าภายในระบบเศรษฐกิจต้องเสียภาษีนำเข้าในอัตราที่ค่อนข้างสูง ซึ่งโดยปกติอัตราอากรขาเข้าผ้าไหมสูงถึงร้อยละ 17.5 โหมดิบร้อยละ 10 ด้ายไหม ร้อยละ 5 และรังไหมต้องเสียภาษีร้อยละ 9 ทั้งนี้ หากมีการจดทะเบียนภาษีมูลค่าเพิ่มแล้ว กรณีนำเข้าวัตถุดิบหรือซื้อวัตถุดิบจากในประเทศมาผลิตและจำหน่ายในประเทศจะเสียภาษีอัตราร้อยละ 7 หากนำเข้าวัตถุดิบหรือซื้อวัตถุดิบในประเทศเพื่อผลิตแล้วส่งออก ไม่ต้องเสียภาษี (กระทรวงการคลัง, 2555) เมื่อเกิดกำแพงภาษีขึ้นจึงมีการลักลอบนำเข้าและส่งออกเส้นไหมเป็นจำนวนมาก ซึ่งเมื่อราคานำเข้ามาก่อนข้างสูง ทำให้การส่งออกย่อมเกิดข้อจำกัดเพราะราคาที่สูงขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน ประเทศไทยก็มักจะนำเข้าไหมจากประเทศจีนเสียมากกว่า ซึ่งผ้าไหมและผลิตภัณฑ์จากไหมที่มาจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างประเทศจีนนั้นได้รับการยกเว้นเสียภาษี และราคาถูกกว่าเนื่องจากต้นทุนการผลิตที่สูงกว่า ทำให้ผ้าไหมไทยกลายเป็นสินค้าที่ไม่สามารถเจาะตลาดได้

นอกจากนี้ ประเด็นที่น่ากังวลของไทยก็คือ การส่งออกไหมของไทย ทั้งรังไหม เส้นไหมและผ้าไหมไม่อาจเป็นไปได้อย่างก้าวกระโดด เนื่องจากกรณีของรังไหมและเส้นไหมเอง ที่มาจากพันธุ์จากต่างประเทศให้ขนาดเส้นที่ยาวกว่า มีความเรียบเนียนเสมอกันมากกว่า พร้อมทั้งมีต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่า เพราะไม่ต้องปลูกเลี้ยงเอง อันเนื่องมาจากพื้นที่เกษตรกรรมลดลง ทำให้มีแนวโน้มของการนำเข้าเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับกับผ้าไหม เนื่องจากผ้าไหมไทยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มที่มีตลาดส่งออกอยู่แล้ว กับกลุ่มเกษตรกรทั่วไป ซึ่งปัญหาอยู่ที่กลุ่มหลัง เพราะในแต่ละท้องถิ่นก็ยังมีขาด

การสนับสนุนทางการตลาด ไม่มีที่ระบายสินค้า การรวมกลุ่มที่เคยเกิดขึ้นในบางพื้นที่จึงสูญหายไป (กลินสันต์ ศรีศิริไล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2559) เพราะสินค้าขายไม่ได้ ขาดอัตลักษณ์หรือเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละท้องถิ่นที่ดึงดูดให้คนจากทั่วทุกมุมโลกหันมาสนใจหรือตระหนักถึงคุณค่าในผ้าไหมของกลุ่มเหล่านั้น ที่เป็นวัฒนธรรมอันสะท้อนถึงแบบแผนประเพณีและความเชื่อของคนไทย (บัณฑิต วงศ์สีโลชิต, 2555) และในอีกแง่หนึ่ง ผ้าไหมไทยดูแลรักษาค่อนข้างยาก ไม่เหมาะสมที่จะใส่ในชีวิตประจำวัน ทำให้ประชาชนหันไปนิยมใช้ผ้าชนิดอื่นหรือไหมจากต่างประเทศที่ดูแลง่ายมากกว่า (นิริมา ศิริโกคากิจ, 2553)

ภาพที่ 1 ข้อมูลสถิติและแนวโน้มการนำเข้าและส่งออกไหม เส้นไหม และผ้าไหมไทย ระหว่างปี 2550 – 2557

(ที่มา: กรมศุลกากร ประมวลผลโดยธนาคารแห่งประเทศไทยและกลุ่มเศรษฐกิจการตลาด สำนักงานพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีฯ กรมหม่อนไหม)

2.1.3 กระบวนการผลิตหม่อนไหมในประเทศไทยและต่างประเทศ

สำหรับกระบวนการผลิตหม่อนไหมนั้น จะแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ ในส่วนของหม่อน ซึ่งประกอบด้วยใบหม่อนและผลหม่อน และไหม ซึ่งประกอบด้วยตัวหนอนไหม เส้นไหม โดย

ในแต่ละส่วนจะให้ผลผลิตที่แตกต่างกันไป และมีกระบวนการและขั้นตอนการผลิตที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) หม่อน (ใบหม่อนและผลหม่อน)

ต้นหม่อนเป็นไม้ยืนต้นประเภทพุ่ม สำหรับประเทศไทยมีสายพันธุ์หม่อนมากกว่า 20 สายพันธุ์ มีทั้งที่เป็นสายพันธุ์พื้นเมืองและสายพันธุ์ที่ผ่านการทดลองแล้ว เช่น พันธุ์นครราชสีมา 60 พันธุ์บุรีรัมย์ 60 พันธุ์บุรีรัมย์ 51 พันธุ์หม่อนศรีสะเกษ 33 พันธุ์หม่อนสกลนคร 72 พันธุ์หม่อนน้อย พันธุ์หม่อนตาดำ หม่อนสร้อย หม่อนแดง หม่อนแก้วขนบท หม่อนไผ่ หม่อนคุณไพ หม่อนแก้วอุบล หม่อนใหญ่อุบล เป็นต้น และยังมีหม่อนพันธุ์อื่นๆ ที่เป็นสายพันธุ์นำเข้ามาจากต่างประเทศ เช่น ประเทศจีน อินเดีย ศรีลังกา ญี่ปุ่น อินโดนีเซีย เกาหลี และยุโรป เป็นต้น ต้นหม่อนจะเจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝน หม่อนนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ หม่อนที่ปลูกเพื่อรับประทานผลสด ได้แก่ black mulberry (*Morus nigra*) นิยมใช้รับประทานผลสดหรือนำไปแปรรูปทำเป็นอาหารและเครื่องดื่ม และหม่อนที่ปลูกเพื่อเลี้ยงไหม ได้แก่ white mulberry (*Morus alba* Linn) ผลของมันไม่ค่อยเป็นที่นิยมรับประทานเพราะมีรสเปรี้ยว แต่มีใบขนาดใหญ่และปริมาณใบมาก ซึ่งสามารถที่จะใช้เป็นอาหารของหนอนไหมได้เป็นอย่างดี (คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.) ทั้งนี้ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของหม่อน คือ ดิน น้ำ อากาศ แสงแดด และอุณหภูมิ กล่าวคือ ดินควรมีอินทรีย์วัตถุสูง มีคุณสมบัติในการระบายน้ำและถ่ายเทอากาศได้ดี ควรเป็นดินร่วนปนทราย น้ำควรได้รับน้ำอย่างเพียงพอ ดินต้องชุ่มชื้นอยู่เสมอแต่ไม่ต้องท่วมขังหรือเปียกแฉะ อากาศต้องเพียงพอเพื่อประสิทธิภาพในการสังเคราะห์แสง แสงแดดควรได้รับแสงแดดเต็มที่ขึ้นกับชนิดของสายพันธุ์ ซึ่งบางสายพันธุ์จำเป็นต้องได้รับแสงแดด 10-15 ชั่วโมง และอุณหภูมิต้องอยู่ประมาณ 25-30 องศาเซลเซียส นอกจากนี้ไม่ควรให้อยู่ใกล้แปลงปลูกพืชที่ใช้สารเคมีพ่นบ่อยๆ หรือโรงงานที่มีฝุ่นละอองควัน เพราะจะทำให้ปนเปื้อนสารพิษซึ่งส่งผลกับตัวหนอนไหมได้ ผลผลิตและประโยชน์ของต้นหม่อนที่ได้จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ดังนี้

1.1) หม่อนที่ปลูกเพื่อรับประทานผลสด

หม่อนที่ปลูกเพื่อรับประทานผลสดนั้น จะมุ่งเน้นไปที่ผลของหม่อนที่ให้รสหวานเพื่อการบริโภค โดยแบ่งเป็นบริโภคผลสด และบริโภคผ่านการแปรรูป เช่น นำมาทำเป็นไอศกรีม แยมผลหม่อน ไวน์ผลหม่อน น้ำผลหม่อนเข้มข้น ผลหม่อนอบแห้ง และลูกอมผลหม่อน (ปราโมทย์ สฤกษ์ธีร์นรินทร์ และคณะ, ม.ป.ป.)

1.2) หม่อนที่ปลูกเพื่อเลี้ยงไหม

ส่วนของหม่อนที่ปลูกเพื่อเลี้ยงไหม ในที่นี้จะมุ่งเน้นไปที่หม่อนที่ให้ผลผลิตใบหม่อนสูง โดยนอกเหนือจากการนำไปเลี้ยงไหมแล้ว ยังสามารถนำไปหม่อนไปทำเป็นชาใบหม่อน ไอศกรีมใบหม่อน เป็นต้น นอกจากนี้ ส่วนต่างๆ ของหม่อนทั้ง 2 ประเภทยังมีประโยชน์หลากหลาย

ประเภท โดยสามารถแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป. และศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, ม.ป.ป.)

1.2.1) เป็นพืชสมุนไพรรักษาโรค เช่น ยอดหม่อนเพื่อต้มและล้างตา เพื่อบำรุงสายตา กิ่งหม่อนช่วยให้เลือดลมไหลเวียนดี ขจัดความร้อนในร่างกาย รักษาอาการปวดตามส่วนต่างๆ ผลหม่อนใช้รักษาโรคไขข้อ บำรุงหัวใจ บำรุงผมให้ดกดำ และรากหม่อนใช้ลดปริมาณน้ำตาลในเส้นเลือด รักษาโรคเบาหวาน ช่วยยับยั้งเชื้อ HIV เป็นต้น

1.2.2) เป็นอาหารสัตว์ ได้แก่ อาหารของหนอนไหม และการนำเศษใบหม่อนที่เหลือจากการเลี้ยงหนอนไหมไปเลี้ยงปลานิล ใบหม่อนนำไปให้วัวและควาย เป็นต้น เสริมซาใบหม่อนในอาหารไก่ นำกิ่งหม่อนที่เหลือจากการเลี้ยงไหมเป็นวัสดุหลักในการเพาะเห็ดหอมและเห็ดนางรม

1.2.3) สารกำจัดวัชพืชหรือโรคในพืช เช่น เนื้อเยื่อของกิ่งหม่อนมีคุณสมบัติในการต่อต้านและยับยั้งเชื้อรา นอกจากนี้ยังสามารถใช้เป็นปุ๋ยหมัก ปุ๋ยสด และในประเทศจีน อินเดีย บังคลาเทศ และศรีลังกา มีการใช้กิ่งหม่อนหรือดอหม่อนที่หมดอายุมาเป็นเชื้อเพลิงด้วย

1.2.4) เวชสำอาง แก่นของต้นและกิ่งหม่อนพันธุ์บุรีรัมย์ 60 สามารถสกัดสารและผลิตเป็นครีมผิวขาวได้ เนื่องจากมีฤทธิ์ยับยั้งการสร้างเม็ดสีผิว ผลหม่อนจากพันธุ์เชียงใหม่สามารถมาผลิตเป็นครีมบำรุงผิวหน้าได้เนื่องจากมีสารต่อต้านอนุมูลอิสระ

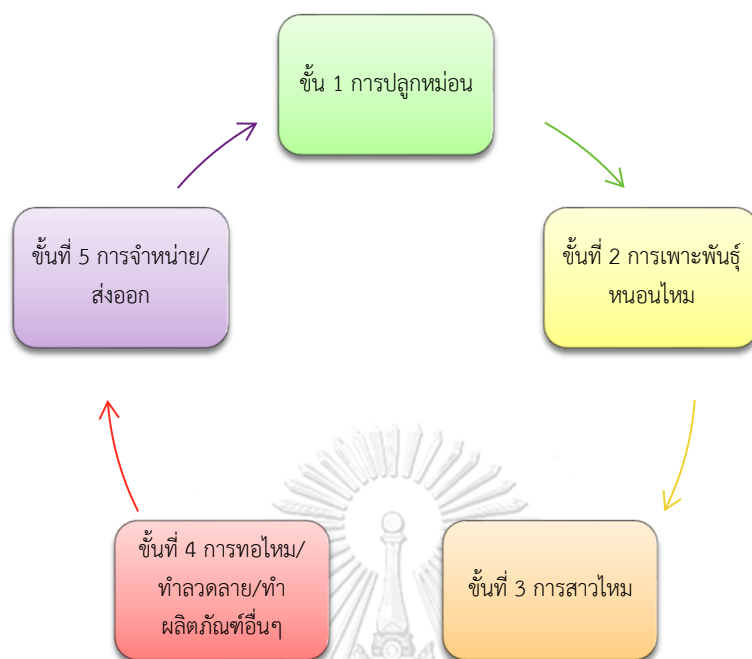
1.2.5) ของใช้และของประดับ เช่น เป็นไม้ประดับตามสวนสาธารณะและริมถนน และสามารถให้นำเปลือกลำต้นหม่อนไปทำกระดาษสาได้

1.2.6) ของที่ระลึกและอุปกรณ์กีฬา เช่น กระจ่า หรือตะกร้าใส่แยม หรือในประเทศอินเดียก็ใช้ไม้หม่อนทำอุปกรณ์กีฬา เช่น ไม้เบสบอล คริกเก็ต ที่มีคุณภาพสูง

1.2.7) ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา กล่าวคือ ชาวบ้านรอบศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ อุดรธานี จะแกะสลักกิ่งหม่อนเป็นดอกไม้แล้วย้อมสี (ใช้แทนต้นโสน เนื่องจากหาได้ยากในปัจจุบัน) ประดับตามศาลาวัดร่วมกับดอกแสบงในงานบุญผาเหวด (เทศน์มหาชาติ)

2) ไหม (หนอนไหม เส้นไหม และผลิตภัณฑ์จากรังไหม-เส้นไหม)

สำหรับขั้นตอนการผลิตไหมในแต่ละประเทศ จะมีขั้นตอนที่คล้ายคลึงกัน หากแต่จะมีความแตกต่างในรายละเอียด ซึ่งกระบวนการผลิตหม่อนไหมในประเทศไทย ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนหลัก (ภาพที่ 2) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 2 วงจรการผลิตไหม

2.1) การปลูกใบหม่อน

ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น ในทุก ๆ พื้นที่ที่ทำการเลี้ยงหนอนใหม่มักมีการเพาะเลี้ยงใบหม่อนควบคู่กันไปด้วย เนื่องจากใบหม่อนจะนำมาใช้เป็นอาหารสำหรับหนอนใหม่ตั้งแต่ช่วงวัยอ่อนจนถึงก่อนเป็นดักแด้ โดยการเลือกพื้นที่ที่ใช้ปลูกหม่อนนั้น เกษตรกรจะต้องเลือกพื้นที่ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ เพื่อความสะดวกในการให้น้ำในช่วงฤดูแล้ง การปลูกหม่อนส่วนใหญ่มักปลูกช่วงฤดูฝน คือตั้งแต่เดือนพฤษภาคมเป็นต้นไป หลีกเลี้ยงพื้นที่น้ำท่วมขังและพื้นที่ปนเปื้อนสารเคมี เนื่องจากสารเคมีนี้จะส่งผลเป็นพิษต่อหนอนใหม่ และควรอยู่ใกล้กับห้องเลี้ยงไหม เพื่อสะดวกในการเก็บใบหม่อนมาเลี้ยงไหม และควรตรวจสอบสภาพและปรับค่าของดินให้มีค่า pH ที่ระดับ 6.5-7 ควรหลีกเลี้ยงพื้นที่ดินดาน เมื่อปลูกแล้วควรให้ระยะเวลากับต้นหม่อนในการเจริญเติบโตที่สมบูรณ์ก่อนที่จะเก็บใบหม่อนครั้งแรก (โดยทั่วไปควรมีอายุไม่น้อยกว่า 8 เดือนหลังจากการปลูก) เพื่อให้ต้นหม่อนมีการเจริญเติบโตของรากที่สมบูรณ์ก่อน หากต้องการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ ควรพิจารณาการใส่ปุ๋ยจากด้านปริมาณ และชนิดของธาตุอาหารทั้งธาตุหลักและธาตุรอง (N, P, K) อย่างน้อยปีละ 1-2 ครั้ง ในการบำรุงรักษาต้นหม่อนใช้การตัดแต่งกิ่งก้านเพื่อช่วยกำจัดโรคและแมลงที่อาศัยอยู่ในกิ่งหม่อน ทั้งนี้สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการปลูกใบหม่อนเพื่อเป็นอาหารไหม นั่นก็คือ การปลูกในพื้นที่ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์ ปราศจากสารเคมีภายในดิน ใช้สารอินทรีย์ในการเพาะปลูก เพราะจะทำให้เส้นไหมสวยและ

สมบูรณ์ และสิ่งที่น่าสนใจคือ อาหารหนอนไหม (พันธุ์ใบหม่อนและพันธุ์พืชที่ใช้สำหรับเป็นอาหาร) ที่แตกต่างกันย่อมส่งผลถึงลักษณะเส้นไหมที่แตกต่างกัน¹ ทั้งนี้ เมื่อเกษตรกรประสบปัญหาภายในพื้นที่ที่จะมีหมอดินที่คอยให้คำปรึกษาและช่วยเหลือ (กรมหม่อนไหม, ม.ป.ป. และภัทรพร สังข์พวงทอง, 2551)

2.2) การเพาะพันธุ์ไหม

การเพาะพันธุ์ไหมนอกจากจะมีความสำคัญกับการผลิตผ้าไหมแล้ว อาหารหนอนไหมก็มีความสำคัญอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าคุณภาพของไหมก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพของใบหม่อนด้วย ซึ่งหากหนอนไหมได้กินใบหม่อนที่ดี แร่ธาตุครบถ้วน ปราศจากสารเคมี จะส่งผลให้อัตราการรอดเพิ่มสูงขึ้นด้วย พันธุ์ไหมที่เพาะเลี้ยงกันในประเทศไทยในปัจจุบันจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก (กรมหม่อนไหม, 2556) ดังนี้

2.2.1) ไหมพันธุ์แท้ (พันธุ์ต่างประเทศ) ประกอบไปด้วยหนอนไหมประมาณ 5 พันธุ์ ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ได้รับการผสมแล้วจากต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น จีน เป็นต้น และเป็นพันธุ์รับรองที่ได้รับการรับรองจากกรมวิชาการเกษตรแล้วว่ามีขนาดใหญ่ ให้ผลผลิตสูงกว่า ขนาดใหญ่กว่า และเส้นไหมมากกว่า เส้นไหมมีความแข็งแรง มักใช้เป็นพ่อแม่พันธุ์ในการวิจัยและพัฒนาหนอนไหมของไทย แต่ความทนทานต่อโรคก็ต่ำกว่า นอกจากนี้ยังมีหนอนไหมบางพันธุ์ที่ได้รับการพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีอีกด้วย

2.2.2) ไหมพันธุ์ลูกผสม ประกอบด้วยหนอนไหม 6 พันธุ์ เป็นหนอนไหมที่ได้รับการผสมพันธุ์ คัดเลือกและเปรียบเทียบพันธุ์แล้ว ว่าจะมีความแข็งแรง ให้ผลผลิตคุณภาพดี และล้วนเป็นพันธุ์ที่ได้รับการรับรองจากกรมวิชาการเกษตรแล้ว ได้แก่ นครราชสีมาลูกผสม 1 นครราชสีมาลูกผสม 60 (เหลืองโคราช) ไหมลูกผสมอุบลราชธานี 60 -35 (ดอกบัว) ไทยลูกผสมอุดรธานี ไหมไทยลูกผสมสกลนคร 1 และไหมไทยลูกผสมสกลนคร 2 นอกจากนี้ ยังมีพันธุ์ไทยพื้นบ้านที่ได้รับการผสมข้ามพันธุ์ระหว่างพันธุ์ไหมไทยพื้นบ้านกับพันธุ์ไหมจากต่างประเทศเพื่อให้ได้ผลผลิตที่สูงขึ้น พร้อมกับคงเอกลักษณ์ไหมไทยพื้นบ้านไว้ เช่น พันธุ์หนองคาย 4 พันธุ์ปากช่อง 21 (ปช.21) พันธุ์ร้อยเอ็ด 3 (รอ.3) พันธุ์ศรีสะเกษ 1 (ศก.1) พันธุ์ รอ.5 (สังเคราะห์) พันธุ์ 17 แอล พันธุ์ ยูปี12-14 พันธุ์ บร.4 และพันธุ์ สร.1-2-3-4

2.2.3) ไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้าน เป็นพันธุ์ที่ฟักออกตลอดปีตามธรรมชาติ เหมาะกับสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย ผลิตไขจำนวนน้อยกว่าเมื่อเทียบกับ 2 สายพันธุ์ข้างต้น ได้เส้นไหมค่อนข้างสั้นเนื่องจากไขมีขนาดเล็กกว่า ทำให้ได้รับความนิยมในการนำมาเป็นวัตถุดิบผลิตผ้าไหม

¹ ในปัจจุบัน บางพื้นที่ของประเทศไทยหันมาใช้ใบมันสำปะหลังเลี้ยงหนอนไหม เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเอื้อต่อการเจริญเติบโตของใบมันสำปะหลังมากกว่าใบหม่อน แต่ส่วนมากก็ยังใช้ใบหม่อนเป็นอาหารหลักอยู่ (ศิริณัฐ ภูพิเศษศักดิ์, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2558)

ลดลง เนื่องจากเกษตรกรบางส่วนปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากไหมหัตถกรรมไปเป็นไหมอุตสาหกรรมหันไปเลี้ยงไหมพันธุ์ต่างประเทศลูกผสมที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่า ปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้เองเป็นซื้อและใช้เส้นไหมลึกลอบมาทอเป็นผืนผ้า ส่งผลให้ผ้าไหมไทยมีคุณภาพลดลงและขาดเอกลักษณ์ของความเป็นผ้าไหมไทยที่แท้จริง ทั้งนี้ ไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้าน ประกอบด้วยพันธุ์ที่เป็นที่รู้จัก ประมาณ 26 สายพันธุ์ ได้แก่ พันธุ์นางเหลือง พันธุ์นางลาย พันธุ์ ชย.1-2-3 พันธุ์แพงพวยพันธุ์นางไหม พันธุ์สำโรง 1 พันธุ์โนนฤๅษี พันธุ์เขียวสกล พันธุ์กาگی พันธุ์เนื้อสีตุ่น และพันธุ์เป็ยหัวดวง

ทั้งนี้ จากการรวบรวมข้อมูลของกรมหม่อนไหม (2556) พันธุ์หนอนไหมที่อยู่ในประเทศไทยปัจจุบันมีจำนวนมากถึง 216 สายพันธุ์ แต่จากความต้องการของตลาดภายในและต่างประเทศที่สูงขึ้น ทำให้ความหลากหลายของพันธุ์ไหมหายไป โดยพบว่าในปัจจุบันพันธุ์ไหมที่นิยมใช้เหลือเพียง 2 ประเภทหลักที่ได้รับการสนับสนุนให้ปลูกพันธุ์ไหม คือ 1) ไหมเพื่ออุตสาหกรรม เช่น ไหมไทยลูกผสม จำพวกอุบลราชธานี 60 -35 (หรือดอกบัว) และ 2) ไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ (พันธุ์ กสก.1 กสก.5 พันธุ์จุลไหมไทย พันธุ์จิมทอมสัน เป็นต้น) และอีกส่วนหนึ่งเป็นไหมเพื่ออนุรักษ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ไทยพื้นบ้าน เช่น ไหมสำโรง ไหมนางลาย เป็นต้น ซึ่งองค์กรหรือหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องดูแลและสนับสนุนกับการพัฒนาพันธุ์ไหม ได้แก่ กรมวิชาการเกษตร กรมหม่อนไหม และศูนย์สถานีทดลองในเขตพื้นที่ต่างๆ นอกจากนี้ หน่วยงานเหล่านี้ยังได้ทดลองวิจัยผสมพันธุ์หนอนไหมขึ้น อันเนื่องมาจากเดิมการเพาะพันธุ์หนอนไหมเพื่อนำเส้นไหมมาทอ นั้น นิยมใช้เส้นไหมพื้นบ้านที่มีตามท้องถิ่น ซึ่งแม้หนอนไหมไทยพันธุ์พื้นบ้านจะมีข้อดีในแง่ของการทนต่อโรค มีความแข็งแรง แต่เส้นไหมไม่มีความเรียบเสมอกันและให้ผลผลิตต่อเส้นต่ำมาก เมื่อเทียบกับพันธุ์จากต่างประเทศ ซึ่งข้อจำกัดนี้ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศได้ ทำให้ต้องเกิดมีการผสมพันธุ์หนอนไหมใหม่ขึ้น เพื่อให้เกิดลักษณะตัวหนอนที่ใหญ่ ผลิตไข่จำนวนมาก รังไหมให้เส้นไหมที่ยาว เรียบเนียน ขนาดมีมาตรฐาน สามารถเลี้ยงได้ในทุกสภาพอากาศ เช่น ในประเทศไทยก็ได้ทำการทดลองวิจัยเพื่อพัฒนาหนอนไหมพันธุ์ดอกบัว เพื่อให้ได้ผลผลิตที่สูงขึ้น กลายเป็นพันธุ์รับรองและแนะนำสำหรับเกษตรกร และในปัจจุบันได้มีความพยายามในการทดลองเลี้ยงไหมพันธุ์เหลืองไพโรจน์ ในบริเวณพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย เพื่อพัฒนาพันธุ์ให้สามารถให้สามารถเจริญเติบโตได้ในลักษณะสภาพภูมิอากาศร้อนชื้น ซึ่งขัดกับสภาพชีวิตเดิมของหนอนไหมที่ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ในอากาศร้อนชื้น ทั้งนี้ การวิจัยก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากพันธุ์ไหมที่เกิดจากการผสมพันธุ์ไหมยังให้ผลผลิตของเส้นที่ไม่มันวาวเท่าไหมพื้นเมือง ในขณะที่เดียวกันนั้นก็พบว่า พันธุ์ไหมที่เกิดจากการผสมหรือพันธุ์ต่างประเทศ แม้จะให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์พื้นบ้าน แต่ยขาดเอกลักษณ์ของเส้นไหม และไม่แข็งแรงเท่ากับพันธุ์ไหมพื้นบ้าน อีกทั้งในกระบวนการคัดเลือกพันธุ์ไหม เกษตรกรจะได้รับคำแนะนำจากกรมวิชาการเกษตรในการเลือกพันธุ์หนอนไหมไปเลี้ยง (เท่ากับเป็นการจำกัดความหลากหลายของพันธุ์หนอนไหม) ทำให้ยังคงต้องมีการวิจัยและพัฒนาต่อไป (กสิณสันต์ ศรีศิริวิไล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2558)

2.3) การสาวไหม

สำหรับกระบวนการสาวไหมนั้น เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากรังไหมสดจะมีสารที่เรียกว่าสารเซอริซิน (Sericin) เกิดจากน้ำลายของหนอน ทำให้มีสารกาวเคลือบอยู่ที่เปลือก การสาวเป็นเส้นไหมจึงทำได้ยาก ดังนั้นการนำรังไหมสดไปต้มในน้ำเดือดที่อุณหภูมิประมาณ 90 องศาเซลเซียส ครั้งละประมาณ 120-130 รัง เพื่อให้ฤทธิ์ของน้ำที่มีความเป็นด่าง (pH 6.8-8.4) ล้างสารเซอริซินออกไป ทำให้สาวไหมออกมาเป็นเส้นได้ง่ายขึ้น ซึ่งในกระบวนการสาวไหมนั้น จะเริ่มจากคงอุณหภูมิน้ำไว้ที่ 60 องศาเซลเซียส และสาวจากชั้นนอกไปสู่ชั้นใน โดยไหมที่ได้จากรังไหมสดจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ชั้นนอก/ชั้นที่ 3 ลักษณะเป็นขุย รอบนอกรังไหมสดเรียกว่าไหมเปลือกหรือไหมหีบ เป็นเส้นไหมที่ไม่มีคามเหนียว แข็งและหยาบ ชั้นกลาง/ชั้นที่ 2 เรียกว่าไหมเลย เป็นส่วนที่นำมาใช้มาก และชั้นใน/ชั้นที่ 1 เรียกว่า ไหมแลง เป็นชั้นที่มีความเหนียวมากที่สุดเพราะเป็นส่วนที่อยู่ติดกับตัวดักแด่แต่ก็ให้ปริมาณเส้นไหมน้อยที่สุด (กสิณสันต์ ศรีศิริโล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2558)

เมื่อสาวไหมเสร็จแล้ว เส้นไหมดิบที่ได้จะผ่านการชุบน้ำสบู่อีกครั้งเพื่อให้อ่อนตัว และนำไปสู่ขั้นตอนการกรอและทำใจไหม เป็นขั้นตอนที่ช่วยจัดเรียงเส้นไหมให้เป็นระเบียบ โดยการกรอเข้าหลอดเพื่อให้ในการทำผ้าต่อไป ซึ่งแต่ละใจไหมควรมีน้ำหนักอยู่ที่ประมาณ 80-100 กรัม การทำใจไหมนี้นอกจากสร้างความเป็นระเบียบให้กับเส้นไหมแล้ว ยังช่วยให้เกิดมาตรฐานเพื่อประโยชน์ในการแปรรูปและการทอผ้าอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย หลังจากนั้นจะทำการย้อมสีเส้นไหม ซึ่งในอดีตจะมีการย้อมสีจากสีธรรมชาติเท่านั้น เช่น สีแดงจากครั่ง สีนํ้าตาลจากทองอาวน สีเหลืองจากแก่นเข สีนํ้าเงินจากคราม และสีเขียวจากแก่นเขกับคราม เป็นต้น แต่ในปัจจุบันการย้อมสีได้เปลี่ยนแปลงไปในบางพื้นที่ มีการหันมาใช้สีเคมีในการย้อมสีมากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้ย้อมสามารถคิดค้นและผสมเป็นเฉดสีใหม่ได้เองตามความต้องการของผู้บริโภค อย่างไรก็ตามการใช้สารเคมีบางส่วนก็ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วย ดังนั้น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงจึงได้ดำริเครื่องหมายตราสัญลักษณ์ โดยมุ่งเน้นอนุรักษ์การใช้สีที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและสีธรรมชาติ เพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงการอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นนั้นๆ ไว้และเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมอีกทางหนึ่ง (กรมหม่อนไหม, 2556)

อย่างไรก็ดี สำหรับในขั้นตอนนี้ มีการพัฒนาเทคโนโลยีในการสาวไหมจากการสาวด้วยมือมาเป็นแบบอัตโนมัติ โดยจะเป็นลักษณะของการทำงานตั้งแต่กระบวนการต้มรังละลายกาวไหม ไปถึงกรอเส้นไหม และจะมีเครื่องเตือนเมื่อรังไหมใกล้จะหมด เป็นเครื่องที่ใช้พลังงานไฟฟ้าขับเคลื่อนเครื่องจักร ช่วยประหยัดแรงงานเกษตรกรไปได้มาก และยังสามารถช่วยเร็วได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น จากเดิมที่ใช้แรงงานเกษตรกรได้ผลผลิตประมาณ 2 ชีดต่อวัน แต่เครื่องสาวจะช่วยให้ได้เส้นไหมถึง 1-2 กิโลกรัมต่อวัน หรือประมาณ 8 เท่า ทั้งนี้ เครื่องสาวไหมแบบอัตโนมัติที่ใช้ในอุตสาหกรรมไหมปัจจุบันจะเหมาะกับการสาวไหมที่ได้จากไหมลูกผสมมากกว่าไหมพื้นบ้าน เนื่องจากข้อจำกัดของไหมพื้นบ้านในแง่ของความยาวและความเรียบเสมอกันของเส้นไหม (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2553 และชูชาติ พยอม, 2555)

2.4) การทำผลิตภัณฑ์ใหม่

หลังจากที่ได้เส้นไหมที่ผ่านกระบวนการสาวไหม ฟอกและย้อมสีเรียบร้อยแล้ว ก็ถึงขั้นตอนการทอไหมซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายก่อนการนำไปจัดจำหน่าย โดยเครื่องทอผ้า มี 2 รูปแบบคือ กี่โบราณและกี่กระตุก ในอดีตเกษตรกรทอไหมจะใช้กี่โบราณในการทำผ้าไหม นั่นคือการพุ่งกระสวยด้วยมือ ใช้ระยะเวลาในการทอมาก แต่พอเริ่มในสมัยรัชกาลที่ 5 (นิติ กิติโกศล, 2541) เริ่มมีการพัฒนาที่กระตุกเข้ามาใช้ โดยที่กระตุกนั้นเป็นแบบกึ่งอัตโนมัติ สร้างขึ้นเพื่อทุ่นแรงและเวลาให้กับผู้ทอ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดที่เพิ่มมากขึ้น แต่ข้อจำกัดคือ มักเหมาะสมกับเส้นไหมที่มีความเรียบเนียนเท่านั้น ซึ่งไหมพันธุ์พื้นบ้านและกรรมวิธีการสาวแบบพื้นบ้านไม่สามารถทำได้ ทำให้ต้องมีการพัฒนาพันธุ์ไหม โดยผสมพันธุ์กับพันธุ์ต่างประเทศควบคู่กันไปด้วย

สำหรับในการทอผ้าไหมดั่งที่กล่าวไปแล้วจะประกอบไปด้วย 2 ส่วนหลักได้แก่ “เส้นด้ายยืน” เป็นด้ายที่ถูกขึงอยู่ติดกับเครื่องทอ ซึ่งจะจะเป็นไปตามความยาวของผ้า และ “เส้นด้ายพุ่ง” เป็นเส้นด้ายที่รอกเข้ากระสวยเพื่อพุ่งสอดขัดเส้นด้ายยืนเป็นมุมฉากที่จะต้องสอดให้ถึงริมสุดของอีกด้าน และสามารถทำลายผ้าได้ด้วย ทั้งนี้ ในการใส่ลวดลายก็จะขึ้นกับจินตนาการและธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2553) ในขั้นตอนนี้จะใช้ “กี่” เป็นเครื่องมือในการทอผ้า ซึ่งจะมีทั้งแบบกี่แบบโบราณ และกี่กระตุกซึ่งเป็นเครื่องทอแบบกึ่งอัตโนมัติ และมีเครื่องทอแบบขั้นเดียวไปจนถึงหลายชั้น ขึ้นกับความยาก-ง่าย ความแน่นของผ้าและความละเอียดของลวดลายผ้า

สำหรับเทคนิคการทำลวดลายก็จะแตกต่างกันไปตามพื้นที่ เช่น วิธีการขีดการจก มัดหมี่ และมัดไม (ลายหางกระรอก) การใส่ดินทอง ดิ้นเงิน โดยแต่ละพื้นที่จะมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำลายซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ที่มาจากธรรมชาติของท้องถิ่นและความชำนาญของผู้ทอ เทคนิคการทอ ความยากและความละเอียดของลายผ้าใหม่แต่ละผืนนั้นจะเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อราคาด้วย โดยลายที่ทำง่ายที่สุดก็คือลายพื้น ใช้เพียง 2-4 ตะกอเท่านั้นสามารถใช้ที่กระตุกที่เป็นแบบกึ่งอัตโนมัติทอได้ ทำได้เร็ว ราคา ก็จะต่ำลงมา รองลงมาคือ ลายยกดอก ความยากจะไล่ระดับไปจนถึงลายครุฑขนาดซึ่งเป็นลายที่ยากที่สุด ใช้ระยะเวลาในการทำสูงที่สุด เพราะมีความละเอียดของลายผ้ามากที่สุด โดยอาจต้องใช้ตะกอถึงประมาณ 1,400 ตะกอในการเก็บรายละเอียดของลายผ้า ซึ่งเกษตรกรสามารถทอได้เพียงวันละประมาณ 5 เซนติเมตรเท่านั้น ซึ่งความยากนี้จะส่งต่อราคาของผ้าไหมที่มีราคาสูงถึงหลักแสนบาท (เกษตรกรหมู่บ้านท่าสว่าง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2558) จากตาราง 3 แสดงให้เห็นที่มาและเทคนิคการทอผ้าไหมที่แตกต่างกัน ถือเป็นความโดดเด่นที่แสดงภูมิปัญญาภายใต้ผ้าแต่ละชิ้น และการทำลายผ้าแต่ละชนิดนั้นก็ย่อมแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมหรือบริบทของพื้นที่และจินตนาการของผู้ทอ ในปัจจุบันประเทศไทยมีจำนวนลายถึง 8,000 ลาย ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ที่มีคุณค่าและความหมายแฝงในผ้าผืนนั้นๆ ที่บ่งบอกถึงการพึ่งพิงธรรมชาติและความเชื่อของคนท้องถิ่น

ตารางที่ 3 เป็นการยกตัวอย่างผ้าไหมแต่ละประเภทในประเทศไทยที่แสดงให้เห็นถึงการเปรียบเทียบความเป็นมาและเทคนิคการทำผ้าไหมชนิดต่างๆ โดยชี้ให้เห็นอัตลักษณ์ของผ้า

ไหมแต่ละชนิดและเทคนิคการทำลวดลายที่แตกต่างกันไป ไม่ใช่เฉพาะสีและลายเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงที่มาของลวดลาย วิธีการประดิษฐ์ลวดลายอีกด้วย เช่น ผ้าจกเมืองล่อง จะใช้ซี่ไถ้าฝักไหมในการลอกกาเส้นไหม ในขณะที่ผ้าไหมแพรวาจะใช้ซี่ไถ้ากาบตันกล้วย การทำลวดลาย ผ้าจกเมืองล่องจะ ใช้การขีดโดยไม้ไผ่ ผ้าไหมแพรวาใช้การขีดโดยนิ้วก้อย และผ้าไหมมัดหมี่ใช้เชือกกล้วยมามัดตามลวดลาย เป็นต้น

ตารางที่ 3 ความเป็นมาและการเปรียบเทียบเทคนิคการทำผ้าไหมชนิดต่างๆ

	ตัวอย่างชนิดของผ้าไหม		
	ผ้าจกเมืองล่อง	ผ้าไหมแพรวา	ผ้าไหมมัดหมี่
ควา ม เป็น มา	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นของชาวล้านนาที่มีเทคนิคและศิลปะในการทอผ้าเป็นของตนเอง - มักแต่งกายด้วยผ้าขึ้นทอชนิดต่างๆ และผ้าขึ้นตีนจกนำมาใช้ในโอกาสพิเศษ - วัสดุที่ใช้ประกอบด้วย ฝ้ายไหม ดิ้นเงิน ดิ้นทอง - เริ่มขึ้นมานานกว่า 200 ปี จากหลักฐานภาพถ่ายเจ้านายฝ่ายหญิงของเมืองแพรวในสมัยก่อน พ.ศ.2445 และภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ วัดเวียงต้า ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง - ในอดีต ผ้าจกเมืองล่องเป็นการทอเพื่อนำมาต่อกับผ้าถุงหรือที่เรียกว่า “ขึ้น” เป็นเชิงตีนขึ้น เรียกว่า “ขึ้นตีนจก” และมีการสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าตีนจกมาจนถึงปัจจุบัน ที่มีความสวยงามบอกถึงฐานะและสังคมของผู้สวมใส่ 	<ul style="list-style-type: none"> - ผ้าไหมแพรวาเป็นผ้าทอมือเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทยหรือภูไท ซึ่งเป็นชนกลุ่มหนึ่งมีถิ่นกำเนิดในบริเวณ แคว้นสิบสองจุไทย (ดินแดนส่วนเหนือของลาว และเวียดนาม ซึ่งติดต่อกับดินแดนภาคใต้ของจีน) ที่อพยพเคลื่อนย้ายผ่านเวียดนาม ลาว เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่แถบเทือกเขาภูพานทางภาคอีสานของไทย ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม มุกดาหาร สกลนคร - ใช้สีพื้นเป็นสีแดง มีลวดลายหลากหลาย โดยแบ่งเรียกตามลายหลักในแต่ละช่องหรือที่เรียกว่า “ดอก” และในแต่ละลายก็จะมีลายคั่นเป็นตัวคั่น - ผ้าแพรวาได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากโครงการศูนย์ศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เมื่อปี พ.ศ. 2519 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการทอผ้าที่มีการสร้างลวดลายก่อนที่จะทำการย้อมสี - มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะได้รับการแบบอย่างมาจากประเทศอินเดีย ในสมัยที่มีการค้าขายกันและติดมากับสินค้าอื่น - การทอผ้ามัดหมี่โบราณนิยมการย้อมสีด้วยสีธรรมชาติ เช่น สีแดงจากครั่ง สีน้ำเงินจากคราม เป็นต้น - นิยมทำในกลุ่มไท-ลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากเส้นทางการรับแบบอย่างจากอินเดีย ผ่านมาทางอินโดนีเซียและกัมพูชาหรือเขมร - ตัวอย่างของผ้ามัดหมี่ เช่น จังหวัดสุรินทร์ และบุรีรัมย์ ที่มีเป็นวัฒนธรรมแบบเขมรอย่างเห็นได้ชัด - ปัจจุบันผ้ามัดหมี่มีการทำกันอย่างแพร่หลาย ลวดลายและสีสันทันยังเป็นปัจจัยที่ช่วยสร้างความสวยงาม มีการอนุรักษ์ลวดลายโบราณและการนำมาประยุกต์ใช้

	ตัวอย่างชนิดของผ้าไหม		
	ผ้าจากเมืองล่อง	ผ้าไหมแพรวา	ผ้าไหมมัดหมี่
เทคนิค	<p>1. การลอกกาบเส้นไหม ด้วยสารลอกกาบธรรมชาติจากขี้เถ้าผักโขม</p> <p>2. การย้อมสีเส้นไหม จากสีธรรมชาติ</p> <p>- สีแดง คือ สีย้อมที่เตรียมจากครั่ง</p> <p>- สีชมพู คือ สีย้อมที่เตรียมจากครั่งน้ำที่ 2 หรือ น้ำที่ 3</p> <p>- สีเหลือง คือ สีย้อมที่เตรียมจากแก่นเข</p> <p>- สีนํ้าตาล คือ สีย้อมที่เตรียมจากตองอาน</p> <p>- สีเขียว คือ สีย้อมที่เกิดจากการย้อมสีเหลืองเขแล้วทับด้วยสีน้ำเงินจากคราม</p> <p>- สีดำ คือ สีย้อมที่เกิดจากการย้อมสีนํ้าตาลตองอานแล้วทับด้วยสีน้ำเงินจากคราม</p> <p>3. การเก็บลายจก ใช้ไม้ไผ่ปลายแหลมทำการขีดเก็บลาย</p> <p>4. การทอผ้าจากเมืองล่อง/ทอผ้าจกประยุกต์/ทอผ้าตีนจกด้วยเทคนิคโบราณ</p>	<p>1. การลอกกาบเส้นไหมทั้งเส้นพุ่งเส้นยืน โดยวิธีการใช้สารธรรมชาติ จากน้ำที่มาจากขี้เถ้า กาบต้นกล้วย</p> <p>2. การย้อมสีที่นิยมใช้กันมาก ได้แก่ สีเหลือง สีน้ำเงินเข้ม สีเขียว สีแดง เป็นต้น ซึ่งได้มาจากชิ้นส่วนของพืชและสัตว์</p> <p>- สีเหลือง มาจากแก่นเข</p> <p>- สีน้ำเงิน มาจากเนื้อคราม</p> <p>- สีแดง มาจากครั่ง</p> <p>- สีเขียว มาจาก 2 สี คือ สีเหลือง (จากแก่นเข) และสีน้ำเงิน (จากคราม)</p> <p>3. วิธีการเก็บลายโดยการขิดลาย มีการทำลวดลายบนผืนผ้าโดยการใช้นิ้วก้อยในการล้วงเกาะ ไม้หนึ่งเกาะ 2 เที้ยวเพื่อให้ลายนูน การทอลักษณะนี้จะทำให้ลวดลายผ้าปรากฏอยู่ด้านล่าง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ</p> <p>4. เป็นเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะของผ้าแพรวาในสมัยโบราณที่ทำลวดลายแบบ ล้วงเกาะ หรือเรียกว่าแพรวาเกาะ</p>	<p>1. การทำลายผ้ามัดหมี่เป็นการเอาเชือกกล้วย (ปัจจุบันใช้เชือกฟาง) มามัดมัดเส้นไหมตามลวดลายที่ได้ออกแบบไว้ การมัดและย้อมลายจะมีการทำทั้งเส้นทางแนวยืน และแนวพุ่ง</p> <p>2. การย้อมสีเส้นยืน โดยในสมัยโบราณ ลายโบราณมักเป็นลายมัดหมี่ลวดลายหมี่ข้อ และตกแต่งด้วยการทอสอดเส้นไหมคันโดยทอแบบค้ำเพลลา ทำให้เส้นไหมที่ทอสอดคันฟูสวยงาม แสดงถึงความมั่นคง เพื่อองฟู มีการค้าจนความมั่นคงของชีวิต และสีที่ใช้จะมีสีแดง สีเขียว เหลือง ซึ่งมาจากธรรมชาติ</p> <p>3. การทอผ้าไหมมัดหมี่ลายโบราณ</p>

ที่มา: สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (2550)

ทั้งนี้ การทอในปัจจุบันมักเกิดข้อจำกัดในแง่ของคุณลักษณะของเส้นไหม เนื่องจากหากเป็นเส้นไหมที่เกิดจากพันธุ์พื้นเมือง มีการสาวด้วยมือจะมีลักษณะเด่นคือ ปมของไหมขนาดและความยาวของไหมที่ไม่เรียบเท่าเสมอกัน ทำให้ไม่สามารถเข้าเครื่องทอแบบกึ่งอัตโนมัติได้ ทำให้กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมเหล่านี้จำเป็นต้องรักษาการทอแบบพื้นบ้านหรือแบบโบราณอยู่ แต่ระยะเวลาการทอที่ใช้ยาวนานกว่า และความคุ้มค่าในต้นทุนการผลิตค่อนข้างต่ำ ทำให้การทอเส้น

ไหมแบบพื้นบ้านจากไหมพื้นบ้านจึงไม่เป็นที่นิยมนัก กระบวนการผลิตผ้าไหมจึงกลายเป็นการทอที่มีรูปแบบ (pattern) เดียวกันทั้งหมด ลายที่เคยทอและรวบรวมได้ถึง 8,000 ลายก็ได้รับความนิยมและรู้จักเพียงไม่กี่ลายเท่านั้น ขาดความหลากหลายของผ้าไหมไทยในแต่ละผืน (กสิณสันต์ ศรีศิริไล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2558)

สำหรับการทำผลิตภัณฑ์จากไหมข้างต้น ถือเป็นกระบวนการและขั้นตอนในการทำผ้าไหม หรือเครื่องใช้ที่จะต้องนำเส้นไหมมาทำเป็นผลิตภัณฑ์ ทว่าผลิตภัณฑ์จากไหมนั้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์อื่นๆ ได้มากกว่าการทำผ้าไหม โดยสามารถแบ่งออกเป็น 7 หมวดหมู่ ดังนี้

2.4.1) สิ่งทอหรือเครื่องแต่งกาย เช่น ผ้าไหม ในประเทศไทยนิยมนำผ้าไหมมาตัดเย็บเป็นเสื้อผ้า/กระโปรง/กางเกง (จุฬารัตน์, ม.ป.ป.) จนกลายเป็นชุดพระราชพิธีหรือเป็นสัญลักษณ์ของเสื้อผ้าในพิธีต่างๆ ระดับนานาชาติ สำหรับในต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่นหรือจีน ก็มีการนำผ้าไหมมาสวมใส่ไว้ในชุดประจำชาติหรือชุดที่บ่งบอกถึงสถานะและตำแหน่งทางการเมืองและสังคมของบุคคลนั้นๆ หรือใส่ในงานพิธีต่างๆ เช่น ชุดกิโมโนของญี่ปุ่น² หรือชุดของราชวงศ์จีน ชุดกีฬา ชุดประจำชาติของประเทศมาเลเซีย (ชุดบาจู มลายู) เป็นต้น หรือแม้แต่ประเทศแถบยุโรปอย่างฝรั่งเศสในอดีต ก็มีการสวมใส่ผ้าไหมหรือนำผ้าไหมมาตกแต่งในรองเท้า เป็นต้น

2.4.2) ของประดับตกแต่ง ในประเทศไทยมีการนำผ้าไหมมาทำเป็นหมวก ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าคลุมผม หูกระต่าย เนคไท ผ้าเช็ดหน้า กรอบรูป ตุ๊กตา กล่องทิชชู สมุดโน้ต เป็นต้น (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2553) หรืออย่างในฝรั่งเศสซึ่งเป็นประเทศที่มีความโด่งดังในเรื่องไหม ก็มักนำมาทำเป็นผ้าพันคอ หมวก ที่มีความเฉพาะทั้งลวดลายและสถานที่ที่ผลิตประเทศแถบตะวันออกกลาง

2.4.3) เครื่องใช้ในบ้าน ประเทศไทยได้แปรรูปผลิตภัณฑ์จากไหมมาทำเป็นปลอกหมอน ผ้าปูโต๊ะ ผ้าปูเฟอร์นิเจอร์ พรม ผ้าปูโต๊ะ เป็นต้น (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2553) พรมผ้าไหมเปอร์เซียหรือแคชเมียร์จากอิหร่าน เป็นต้น

2.4.4) เวชสำอางและการแพทย์ รังไหมจะมีโปรตีนไหมชื่อว่า “ไฟโบรอิน (silk fibroin)” ซึ่งมีมอยส์เจอร์ไรเซอร์ ที่มีความชุ่มชื้นสูงมาก มีสารช่วยป้องกันผิวแห้ง มีกรดอะมิโนมากถึง 18 ชนิด ช่วยเพิ่มสารอาหารให้เซลล์ที่สร้าง “คอลลาเจน” และ “อีลาสติน” ทำให้มีบริษัทเครื่องสำอางจำนวนมากหันมาใช้โปรตีนไหมเป็นส่วนผสมของเครื่องสำอางบำรุงความชุ่มชื้นผิว (ศูนย์นวัตกรรมเทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552) นอกจากนี้ ผงไหมสามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางการแพทย์และผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพ เพราะมีสารต้านอนุมูลอิสระช่วยรักษา

² ทว่าในปัจจุบันชุดกิโมโนได้รับความนิยมน้อยลง เนื่องจากสวมใส่ยากและราคาสูงมาก เมื่อเทียบกับชุดยูคาตะ ซึ่งทำมาจากผ้าฝ้าย สวมใส่สบายและราคาถูกกว่า

แผลให้หายเร็วขึ้น สามารถกำจัดเชื้อจุลินทรีย์บางชนิดที่เป็นสาเหตุของโรคผิวหนัง ทั้งยังช่วยรักษาปริมาณน้ำในผิวหนัง กำจัดสิ่งสกปรกในเซลล์และยึดอายุเซลล์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผงไหมพ่นญี่ปุ่นยังมีคุณสมบัติพิเศษบางชนิด เช่น มีสารช่วยป้องกันผิวแห้งและลดแอลกอฮอล์ในดับซึ่งมีมากกว่าถึง 3 เท่า มีสารช่วยความจำ ช่วยกระตุ้นการเต้นของหัวใจมากกว่า 2 เท่า และมีสารลดการเจริญเติบโตของเชื้อไวรัสและสารต้านไวรัส มากกว่า 4 เท่า และยังมีสารที่ช่วยควบคุม คลอเลสเตอรอลในหลอดเลือด สลายแอลกอฮอล์ในร่างกาย ช่วยความจำ ช่วยกระตุ้นการทำงานของหัวใจ ฯลฯ (สำนักงานนโยบายและแผนกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป.)

2.4.5) ผลิตรภัณฑ์เพื่อการเกษตร ผงไหมสามารถใช้ในการเกษตรในแง่ของการเพิ่มผลผลิต โดยสถาบันเทคโนโลยีนิวเคลียร์แห่งชาติได้การทดลองผงไหมผสมน้ำฉีดในนาข้าวพบว่าในผลผลิตที่ดีขึ้น (ผู้จัดการออนไลน์, 2552)

2.4.6) อาหารสำหรับคนและสัตว์ ผงไหมสามารถนำไปผสมอาหารเพื่อให้มีคุณภาพดีขึ้น มีประโยชน์มากขึ้น เช่น ลามหมูไหมทอง ลูกชิ้นหมูผงไหม ไอศกรีมผงไหม เป็นต้น

2.5) การจำหน่ายและส่งออกผลิตภัณฑ์ไหม

ในกรณีของการจำหน่ายและส่งออกสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และศูนย์ที่เกิดจากความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน ภาคเอกชน ได้แก่ ธุรกิจห้างร้านต่างๆ เช่น จุลไหมไทย จิม ทอมป์สัน บจก. เรือนไหม-ไบหม่อน ฯลฯ จะมีรูปแบบการผลิตไหมในลักษณะไหมอุตสาหกรรม เจ้าของธุรกิจจะสร้างโรงเรือนเพื่อปลูกหม่อนและเพาะพันธุ์ไหม ไปจนถึงการสาวและกรอไหม จนได้เส้นไหมที่พร้อมใช้แล้วออกมา เส้นไหมจะถูกส่งไปให้เกษตรกรที่อยู่ภายใต้เครือข่ายเป็นผู้ทอตามสีสันและลวดลายที่กำหนดไว้ และจะส่งกลับคืนห้างร้านเพื่อจำหน่ายต่อ โดยเกษตรกรผู้ทอนั้นจะได้รับเงินในรูปของค่าจ้างทอต่อฝืนเท่านั้น

ภาคประชาสังคม เกิดจากการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมักเป็นรูปแบบของการรวมกลุ่มแม่บ้านที่มีลักษณะสินค้า OTOP โดยพื้นที่ที่มีการรวมกลุ่มกัน มักมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ที่ส่งเสริมการดำเนินการได้เป็นอย่างดี มีการรวมตัวอย่างเหนียวแน่นและมีเครือข่าย เพื่อสร้างพลังและอำนาจในการต่อรอง และอีกทั้งยังสร้างความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชุมชน เช่น จังหวัดลำพูน เป็นต้น

การจำหน่ายผ่านศูนย์ศิลปาชีพ ที่ได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ประกอบด้วยชุมชน ภาคเอกชน และภาครัฐ สำหรับชุมชนที่เข้าร่วม มักมาจากชุมชนที่ขาดผู้นำเข้มแข็ง (กสิณสันต์ ศรีศิริโล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2558) มีทั้งแบบรับเส้นไหมจากศูนย์ศิลปาชีพไปทอเป็นฝืน (ได้ค่าจ้างทอเท่านั้น) และแบบดำเนินการผลิตเองแต่ส่งขายผ่านศูนย์ศิลปาชีพ

โดยในชั้นการจัดจำหน่ายนั้น ผ้าไหมทุกผืนจะได้รับการรับรองระดับคุณภาพของสินค้าก่อนถึงมือผู้บริโภค สำหรับภาคเอกชนเอง ก็สามารถมาขึ้นทะเบียนผ่านศูนย์ศิลปาชีพเพื่อติดรารับรองมาตรฐาน หรือสามารถติดรารับรองมาตรฐานด้วยตนเองได้ (ในกรณีที่บริษัทห้างร้านนั้นมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับแล้ว) ทั้งนี้ สำหรับศูนย์ศิลปาชีพจะมีการตั้งหลักเกณฑ์ของผ้าไหมขึ้น เป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย หรือที่เรียกว่า “ตรานกยูงพระราชทาน” จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ไว้ 4 ประเภทดังนี้ (กรมหม่อนไหม, 2556)

2.5.1) นกยูงสีทอง หรือ Royal Thai Silk มีคุณสมบัติคือ ต้องเป็นผ้าไหมที่ผลิตโดยใช้เส้นไหมและวัตถุดิบตลอดจนกระบวนการผลิตที่เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมของไทยอย่างแท้จริง โดยต้องใช้เส้นไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านเป็นทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน เส้นไหมต้องสาวด้วยมือผ่านพวงสาวลงภาชนะ ทอด้วยกี่ทอมือแบบพื้นบ้านชนิดพุ่งกระสวยด้วยมือ ย้อมด้วยสีธรรมชาติ หรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

2.5.2) นกยูงสีเงิน หรือ Classic Thai Silk เป็นผ้าไหมที่ผลิตขึ้นโดยยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับการประยุกต์ใช้เครื่องมือและกระบวนการผลิตในบางขั้นตอน มีการใช้เส้นไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้านหรือพันธุ์ไทยปรับปรุงเป็นเส้นพุ่งและ/หรือเส้นยืน เส้นไหมต้องสาวด้วยมือ หรือสาวด้วยอุปกรณ์ที่ไขมอเทอร์ขับเคลื่อนไม่เกิน 5 แรงม้า ทอด้วยกี่ทอมือชนิดพุ่งกระสวยด้วยมือหรือกึ่งกระตุกก็ได้ แต่ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

2.5.3) นกยูงสีน้ำเงิน หรือ Thai Silk เป็นผ้าไหมชนิดที่ผลิตด้วยภูมิปัญญาของไทยแบบประยุกต์ ใช้เทคโนโลยีการผลิตเข้ากับสมัยนิยมและเชิงธุรกิจ โดยจะต้องใช้เส้นไหมแท้เป็นเส้นพุ่งและเส้นยืน มีการย้อมด้วยสีธรรมชาติ หรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทอด้วยกี่แบบใดก็ได้ แต่ต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

2.5.4) นกยูงสีเขียว หรือ Thai Silk Blend เป็นผ้าไหมที่ผลิตด้วยกระบวนการผลิตและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ผสมผสานกับภูมิปัญญาไทยในด้านลวดลายและสีเส้นระหว่างเส้นใยไหมแท้กับเส้นใยอื่นที่มาจากธรรมชาติ หรือเส้นใยสังเคราะห์รูปแบบต่างๆ ตามวัตถุประสงค์การใช้งาน หรือตามความต้องการของผู้บริโภค โดยสามารถใช้เส้นไหมแท้เป็นส่วนประกอบหลัก แต่มีเส้นใยอื่นเป็นส่วนประกอบรอง ต้องระบุส่วนประกอบของเส้นใยอื่นให้ชัดเจน ทอด้วยกี่แบบใดก็ได้ ต้องย้อมด้วยสีธรรมชาติ หรือสีเคมีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และต้องผลิตในประเทศไทยเท่านั้น

ทั้งนี้ การจัดทำตรานกยูงพระราชทานเป็นไปเพื่ออนุรักษ์และธำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ผ้าไหมพื้นบ้านของไทยไม่ให้กลืนกลายกับการเป็นอุตสาหกรรมผ้าไหม แต่ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบไหมแบบโบราณที่มีความจำเพาะในพื้นที่เท่านั้น เท้ากับเป็นการสร้างคุณค่าเรื่องราว และมูลค่าเพิ่มให้กับผ้าไหมท้องถิ่นอีกด้วย แต่ข้อจำกัดของตราพระราชทานนี้ก็คือ ลักษณะการ

ประทับตรานั้นจะคงอยู่ถาวรกับผืนผ้าไปตลอด แม้จะดึงออกก็ยังคงมีรอยติดอยู่ ทำให้การนำไปใช้ เช่น การตัดเสื้อหรือกระโปรง จำเป็นต้องตัดผ้าบริเวณที่ติดตราประทับนั้นทิ้งไป (กสิณสันต์ ศรีศิริไฉล, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2558)

จากที่กล่าวไปทั้งหมด ทำให้เห็นถึงกระบวนการผลิตไหมที่สำคัญในประเทศ ตั้งแต่กระบวนการเพาะเลี้ยงหนอนไหมและใบหม่อนที่ต้องคำนึงถึงการรักษาสภาพแวดล้อม กระบวนการสาวไหมที่ต้องใช้ความชำนาญ การทอไหมก็ต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้และความคิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์คิดค้นลายใหม่ๆ เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของสังคมในยุคปัจจุบันได้ รวมถึงกระบวนการสนับสนุนสินค้าไหมออกสู่ตลาดภายนอกจากหลายภาคส่วน ก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญให้สินค้าไหมของไทยคงอยู่ต่อไป

อย่างไรก็ดี นอกจากประเทศไทยแล้ว ก็มีประเทศอื่นๆ ที่ได้ผลิตหม่อนไหมเช่นกัน อาทิ ประเทศญี่ปุ่น ที่มีการเพาะพันธุ์ไหมและการปลูกหม่อนในลักษณะของไหมอุตสาหกรรมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาในส่วนอื่นๆ เช่น นำเป็นส่วนประกอบของรถยนต์ เป็นต้น ซึ่งหม่อนไหมที่ใช้จะเป็นหม่อนไหมที่สามารถฟักไข่ได้ปีละ 2 ครั้ง ให้รังไหมมากและเส้นไหมมีสีขาว และยังมีอีกหนึ่งพันธุ์ไหมที่นิยมเลี้ยงในประเทศญี่ปุ่น ได้แก่ ไหมป่าพันธุ์ญี่ปุ่น (Japanese tasar silkworm) หรือชื่อว่า *Antheraea Yamanai* ที่ให้เส้นไหมเป็นสีเขียวยาว (คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.) และไหมพันธุ์ J105 ที่จะมีลักษณะเหมือนเมล็ดถั่วลันเตา จะเลี้ยงในระบบปิดที่มีการควบคุมอุณหภูมิและความชื้น กระบวนการสาวไหมก็จะทำในรูปแบบของอุตสาหกรรมเช่น เป็นแบบอัตโนมัติ ตั้งแต่เครื่องสาวไหม ไปจนถึงเครื่องทอไหม เนื่องจากเส้นไหมที่ได้จากหม่อนชนิดนี้จะมีความเหนียวเรียบและไม่ขาดออกจากกัน และสามารถสาวได้จำนวนครั้งละมากๆ ทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำลง การทอผ้าไหม จะใช้กี่แบบกึ่งอัตโนมัติเพราะเส้นไหมมีความเรียบเนียน ไม่มีปมปม สามารถเข้าเครื่องทออัตโนมัติได้ แต่ในแต่ละท้องถิ่นก็จะมีลวดลายเป็นของตนเองเช่นเดียวกับของไทย แต่ของญี่ปุ่นจะเน้นไปที่ลวดลายตามธรรมชาติ เนื่องจากอิทธิพลการนับถือลัทธิเซน เช่น ลายหยดน้ำ ลายดอกไม้ ลายการจัดสวนแบบเซนที่บ่งบอกความสงบเรียบร้อยของคนญี่ปุ่น การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ (National Gallery of Art, 2012)

ทั้งนี้ การดูแลหม่อนไหมของประเทศญี่ปุ่นจะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐบาล (Department of Sericulture) โดยจะมีการตรวจสอบคุณภาพทุก 7 ปี โดยหากมีพันธุ์หม่อนไหมติดเชื้อ หรืออยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ รัฐบาลญี่ปุ่นจะจัดเก็บหม่อนไหมในรังนั้นทั้งหมด เพื่อไม่ให้เผยแพร่ไปยังรุ่นอื่นๆ

การผลิตหม่อนไหมในสาธารณรัฐประชาชนจีน ในอดีตมักนิยมผลิตกันในเขตชนบทของจีน แต่เมื่อมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ขั้นตอนการผลิตหม่อนไหมในประเทศจีนก็เปลี่ยนไปเป็นแบบอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกเช่นเดียวกับประเทศญี่ปุ่น มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน หากแต่สิ่งที่น่าสนใจถึงความแตกต่างคือ 1) การดูแลบริหารจัดการควบคุมไหมของประเทศจีนนั้น จะดำเนินการโดยภาคเอกชนเสียเป็นส่วนใหญ่ซึ่งเน้นกำไร 2) พันธุ์ไหมจะมีความแตกต่างจากพันธุ์ไหมญี่ปุ่นเนื่องจากมีลักษณะรังใหญ่ อ้วนกลม เส้นไหมเยอะ 3) ลายไหมจะบ่งบอกถึงความสัมพันธ์กับมังกร สัตว์ พืช และธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ ซึ่งมีนัยยะถึงอำนาจ ความดี เกียรติยศ และการเก็บเกี่ยวพืชผลที่ดีได้ผลผลิตมาก (Pacific Asia Museum, 2008) ทั้งนี้จากความนิยมของตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป ในปัจจุบันประเทศจีนหันมาผลิตผ้าฝ้ายและผ้าไหมผสมใยสังเคราะห์เสียเป็นส่วนใหญ่ (Chuan-Hui, n.d.)

ในขณะเดียวกัน รัฐบาลจีนเริ่มมีการสนับสนุนการเรียนการสอนการทอไหมในโรงเรียน และการเข้าถึงแหล่งข้อมูลแบบออนไลน์ในรูปแบบสองภาษา (อังกฤษ-จีน) (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 2009) เพื่อให้เกิดการตระหนักถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยรุ่งเรืองในเขตชนบทของจีนมากยิ่งขึ้น

อีกหนึ่งประเทศที่มีการผลิตหม่อนไหม นั่นคือ ประเทศอินเดีย ผ้าไหมอินเดียหรือสำหรับ มีกระบวนการผลิตผ้าไหมคล้ายคลึงกับประเทศไทยตั้งแต่การปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมไปจนถึงการทอผ้า แต่จะมีความแตกต่างใน 1) กระบวนการเลี้ยงหนอนไหม ซึ่งหนอนไหมอินเดียจะเป็นไหมป่า พบในเขตฮิลล์สเทชัน และจะต้องถูกเลี้ยงในห้องควบคุมอุณหภูมิ 2) พันธุ์หนอนไหมจะสามารถออกไข่ได้ทั้งปี 3) อาหารที่เลี้ยงหนอนไหมจะมีที่ใช้ทั้งใบหม่อนและใบละหุ่ง และ 4) ความโดดเด่นของการทำลายผ้าในอินเดียจะมีความโดดเด่นที่การปักลาย ในขณะที่ของไทยจะเป็นการขีด จกมัดหมี่ เป็นต้น (Agriculture, n.d.)

ตารางที่ 4 ตารางสรุปกระบวนการผลิตไหมในแต่ละประเทศ

ขั้นตอน	ประเทศ			
	ไทย	ญี่ปุ่น	จีน	อินเดีย
ประเภท	ไหมหัตถกรรมและไหมอุตสาหกรรม	ไหมอุตสาหกรรม		
หนอนไหม	ออกไข่ตลอดทั้งปี	ออกปีละ 2 ครั้ง		ออกตลอดทั้งปี
การสาวไหม	หากสาวด้วยมือ ได้ครั้งละ 20-30 รังต่อ 1 เส้น	สาวได้จำนวนมาก เนื่องจากใช้เครื่องสาวไหม		

ขั้นตอน	ประเทศ			
	ไทย	ญี่ปุ่น	จีน	อินเดีย
พันธุ์ไหม	พันธุ์ไหมพื้นบ้าน และไหมลูกผสม	พันธุ์ J105	N/A	พันธุ์พื้นบ้าน (ไหมป่า) Tasar
สีของรังไหม	เหลือง	ขาว		เหลือง
อาหารไหม	ใบหม่อน ใบมัน สำปะหลัง	ใบหม่อน ใบต้นไค้ค		ใบหม่อน ใบ ละหุ่ง
ภาษี	เก็บภาษีมูลค่าเพิ่ม 7% (ในประเทศ) แต่ส่งออก ไม่เสียภาษีมูลค่าเพิ่ม	ถ้าส่งออกญี่ปุ่น ไทยเสียภาษีนำเข้า ร้อยละ 4.5-7.5	ได้รับการยกเว้นภาษี นำเข้าจากจีน แต่ถ้าส่งออกไปจีน ไทยเสียภาษีร้อยละ 6 (ใยไหม) และ 12 (ด้ายไหม)	มีการตั้งกำแพง ภาษี
มาตรฐานสิ่งทอ	ศูนย์ศิลปาชีพ	JISC (Japanese Industrial Standards Committee)	N/A	BIS (Bureau of Indian Standards)

หมายเหตุ ข้อมูลรวบรวมจากห้องสมุดกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและกรมหม่อนไหม

จากตารางสรุปอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการทำไหมในอดีตมีความคล้ายคลึงในทุกประเทศ หากแต่ในปัจจุบันกระบวนการผลิตไหมย่อมแตกต่างกันไปจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น กรณีของประเทศจีน ญี่ปุ่น และอินเดีย กระบวนการดำเนินงานจะมุ่งเน้นไปที่ไหมอุตสาหกรรม มีกระบวนการผลิตที่เป็นมาตรฐาน เช่น ใช้พันธุ์หนอนไหมที่ให้ไข่เยอะกว่าและมีขนาดใหญ่กว่าพันธุ์ท้องถิ่น ผลิตเส้นไหมที่ยาวกว่า มีรังสีขาว แต่มีข้อจำกัดคือความเงาของเส้นไหมและความแข็งแรงไม่เท่าพันธุ์พื้นเมือง ทำให้ต้องเลี้ยงอยู่ในระบบปิดหรือมีการควบคุมตลอดเวลา ในขณะที่พันธุ์หนอนไหมในประเทศไทยจะมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับประเทศลาวและกัมพูชา คือมีรูปแบบการผลิตที่เป็นหัตถกรรม ซึ่งจะเลี้ยงไหมพื้นบ้านและรังไหมที่ได้มาจะเป็นรังไหมสีเหลือง เป็นการอนุรักษ์ความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอยู่และขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาในรูปแบบไหมอุตสาหกรรมด้วย (กสิณสันต์ ศรีศิริไธ, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2558)

สำหรับกระบวนการสาวไหมนั้น วิธีการสาวไหมจะแตกต่างกันออกไป หากเป็นไหมอุตสาหกรรมดังในประเทศจีนหรือญี่ปุ่น หรือในกรณีของประเทศไทยเอง จะใช้เครื่องจักรในการสาวสามารถสาวได้ครั้งละหลายรังและออกมาเป็นเส้นไหมจำนวนมากในเวลาเดียวกัน ในขณะที่การผลิตไหมแบบหัตถกรรมนั้น จะใช้มือสาวเส้นไหม ทำให้ใช้ระยะเวลายาวนานกว่า

การทอผ้าจะคล้ายคลึงกันในทุกพื้นที่ โดยแบ่งตามประเภทการผลิต หากเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านมักนิยมใช้กี่ที่ทำงานด้วยแรงงานคนหรือก๊โบริมาณ แต่หากเป็นไหมเพื่ออุตสาหกรรมจะใช้กี่แบบกึ่งอัตโนมัติหรือก๊กระตุก ที่มีเครื่องจักรช่วยในการทอแรงและเวลา ทั้งนี้ ข้อจำกัดของก๊กระตุกนั้นจะไม่สามารถใช้กับพันธุ์ไหมพื้นบ้านได้ เนื่องจากพันธุ์ไหมพื้นบ้านจะมีเอกลักษณ์เฉพาะ คือ ปมเป็นไหมที่มีเส้นไหมไม่เรียบตลอดทั้งเส้น และความมันวาวของเส้นไหม ซึ่งปมและความวาวของไหมนี้ถือเป็นความโดดเด่นของไหมไทย แต่ก็ถือเป็นเงื่อนไขจำกัดในการพัฒนาการผลิตเพื่อส่งออกจำหน่ายในเชิงปริมาณ เนื่องจากมีต้นทุนสูง ไม่คุ้มค่ากับการผลิต

2.1.4 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหม่อนไหมในประเทศไทย

องค์กรที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจหม่อนไหม สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ชั้น คือ องค์กรที่เกี่ยวข้องในระดับต้นน้ำ (การเพาะพันธุ์และกระบวนการผลิต) ระดับกลางน้ำ (การกระจายสินค้า) และปลายน้ำ (การจัดจำหน่ายสู่ผู้บริโภค) (กรมหม่อนไหม, 2556; กระทรวงการคลัง, 2556 และกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, ม.ป.ป.)

1) องค์กรที่เกี่ยวข้องในระดับต้นน้ำ (กระบวนการผลิต) มีดังนี้

1.1) การวิจัยและพัฒนาพันธุ์หม่อนไหม ได้แก่

1.1.1) กรมวิชาการเกษตร มีวิสัยทัศน์คือ “เป็นองค์กรที่เป็นเลิศด้านการวิจัยและพัฒนาด้านพืช เครื่องจักรกลการเกษตร และเป็นศูนย์กลางรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตรด้านพืชในระดับสากล บนพื้นฐานการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ประกอบด้วยพันธกิจ 4 ข้อ ได้แก่ 1) สร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้จากงานวิจัยด้านพืชและเครื่องจักรกลการเกษตร สู่กลุ่มเป้าหมาย 2) กำหนดและกำกับดูแลมาตรฐานระบบการผลิตและผลิตพันธุ์พืชและปัจจัยการผลิต พัฒนาระบบตรวจรับรองสินค้าการเกษตรด้านพืชให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล 3) อนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพด้านพืช แมลง และจุลินทรีย์ 4) กำกับ ดูแล และพัฒนากฎหมายที่กรมวิชาการเกษตรรับผิดชอบ (กรมวิชาการเกษตร, 2558)

1.1.2) กรมหม่อนไหม มีวิสัยทัศน์คือ “องค์กรนำด้านหม่อนไหมในอาเซียน พัฒนาไหมไทยอย่างยั่งยืนสู่สากล” มีพันธกิจ 7 ข้อ ได้แก่ 1) อนุรักษ์และคุ้มครองพันธุ์กรรมหม่อนไหม และวัสดุย้อมสี และสืบสานวัฒนธรรมภูมิปัญญาเกี่ยวกับหม่อนไหม 2) วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีด้านหม่อนไหมแบบครบวงจร 3) บริการวิชาการและปัจจัยการผลิตด้านหม่อนไหมที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐาน 4) ส่งเสริม พัฒนาการผลิตและสร้างความเข้มแข็งให้เกษตรกรและผู้ประกอบการด้านหม่อนไหม 5) ส่งเสริมและพัฒนากลุ่มหม่อนไหม การตรวจสอบและรับรองมาตรฐานการผลิตและสินค้าหม่อนไหม 6) พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในภารกิจที่รับผิดชอบและเป็นองค์กรแห่งความผาสุก 7) ดำเนินการเกี่ยวกับความร่วมมือกับต่างประเทศด้านหม่อนไหม และมีเป้าประสงค์เพื่อให้เกษตรกรได้รับการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็ง เกษตรกร

ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมสามารถผลิตสินค้าหม่อนไหมได้เพิ่มขึ้นทั้งปริมาณ คุณภาพ และมูลค่า ปริมาณ และมูลค่าการจำหน่ายสินค้าหม่อนไหมและเส้นใยธรรมชาติอื่นเพิ่มขึ้น หน่วยงานมีผลการศึกษาวิจัยที่สามารถตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของประเทศ และหน่วยงานมีระบบการทำงานและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ (กรมหม่อนไหม, 2537)

นอกจากนี้ กรมหม่อนไหมเองยังได้มีการจัดตั้งสมาคมหม่อนไหมอาเซียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาความร่วมมือทางวิชาการด้านวิจัยและพัฒนาหม่อนไหมในแถบภูมิภาคอาเซียน พัฒนาบุคลากรและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้โดยการอบรม ศึกษาดูงานในสภาพพื้นที่ของประเทศกลุ่มอาเซียน เพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตพัฒนาอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้เป็นอาชีพที่ยั่งยืน สร้างงาน สร้างรายได้ด้วยระบบเศรษฐกิจพอเพียง สร้างมาตรฐานผลิตภัณฑ์หม่อนไหมของกลุ่มประเทศอาเซียนให้ก้าวสู่ระดับสากล สร้างตราสินค้าผลิตภัณฑ์ใหม่ให้เป็นเครื่องหมายการค้าของกลุ่มประเทศอาเซียนให้รู้จักในตลาดโลกและยังเป็นการ การเผยแพร่คุณค่าเอกลักษณ์และส่งเสริมการตลาดไหมไทยในต่างประเทศ

1.1.3) ศูนย์สถานีทดลองหม่อนไหมในเขตพื้นที่ต่างๆ เช่น เชียงใหม่ สกลนคร สุรินทร์ แพร่ ตาก สระบุรี อุบลราชธานี อุดรธานี เป็นต้น ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยและพัฒนาหม่อนไหม อนุรักษ์พันธุ์หม่อนไหม อนุรักษ์ไหมและไม้ย้อมสี ส่งเสริมและถ่ายทอดเทคโนโลยีและการแปรรูป ส่งเสริมงานมาตรฐานหม่อนไหม และส่งเสริมการตลาดและธุรกิจหม่อนไหม พัฒนาศักยภาพเกษตรกรสู่ Smart Farmer หม่อนไหมสู่ความเป็นมืออาชีพ (ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ สกลนคร, 2556)

1.2) การเพาะใบหม่อน ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ร่วมมือกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นอกจากนี้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เองยังได้พัฒนาโครงการพัฒนาศักยภาพ Smart Farmer หม่อนไหมสู่ความเป็นอาชีพในพื้นที่ 14 จังหวัด ได้แก่ น่าน อุดรธานี หนองคาย ขอนแก่น ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด นครราชสีมา สระบุรี สุรินทร์ อุบลราชธานี บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ กาญจนบุรี และสงขลา เพื่อส่งเสริมเชิงธุรกิจและการตลาดให้เกษตรกรหม่อนไหมมีความพร้อมในตลาดการค้าเสรี เพิ่มพูนความรู้ ทักษะในการบริหารจัดการและการผลิตที่มีมาตรฐานคุณภาพสินค้าหม่อนไหม เพื่อความปลอดภัยแก่ผู้บริโภค (สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2557)

1.3) การพัฒนาเครื่องสาวไหมและเครื่องทอผ้าไหม รวมถึงผลิตเส้นไหม ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นักวิชาการ กรมหม่อนไหม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.4) การทอผ้าไหม ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคเอกชน ได้แก่

1.4.1) จิม ทอมป์สัน โดยมีรูปแบบการทอที่ได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าจ้าง และมีศูนย์เพาะพันธุ์ไหมไปจนถึงศูนย์จำหน่ายสินค้าอย่างครบวงจร

1.4.2) ศูนย์ศิลปาชีพ จากการจัดตั้งของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงในการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้คู่กับการสืบสานวัฒนธรรมไหมต่อไป พร้อมการส่งเสริมรายได้ให้กับเกษตรกรหม่อนไหมเป็นรายได้เสริม โดยกระบวนการรับรองตราคุณภาพพระราชทานนี้จะส่งเสริมให้คนในชุมชนอนุรักษ์ความเป็นท้องถิ่นดั้งเดิมไว้ พร้อมสนับสนุนการเรียนรู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าสินค้ามีตราคุณภาพในระดับสูงขึ้น สินค้าก็จะมีมูลค่าเพิ่มขึ้นเช่นกัน รูปแบบการทอจะไม่ใช้การจ้างทอแต่จะเป็นการรับซื้อผ้าจากกลุ่มแม่บ้านที่อยู่ภายใต้ความร่วมมือกับศูนย์ศิลปาชีพ

1.4.3) กลุ่มผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมา โดยอาจารย์วีระธรรม ตระกูลเงินไทย เป็นรูปแบบการรวมกลุ่มชาวหมู่บ้านท่าสว่าง ที่มีการทอผ้าไหมมาตั้งแต่โบราณในทุกหลังคาเรือน มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันเองและย้อมด้วยสีธรรมชาติใช้ภูมิปัญญาโบราณ รวมถึงใช้กี่แบบพื้นเมืองโบราณ ส่วนการออกแบบลายและเก็บลายจะมีเพียงอาจารย์วีระธรรมและลูกศิษย์เพียงไม่กี่คนเท่านั้น ในส่วนของชาวบ้านจะเป็นผู้ทอผ้า และจะได้รับค่าตอบแทนเป็นค่าจ้างทอ และการสืบทอดจะมีนำเด็กผู้ชายในบ้านท่าสว่างมาฝึกการออกแบบ ส่วนผู้หญิงจะฝึกทักษะในการทอ โดยเรียนรู้จากการทำงานกับผู้ใหญ่ (ผู้จัดการออนไลน์, 2548)

1.4.4) ตลาดผ้าบ้านนาข่า จังหวัดอุดรธานี โดยเป็นทั้งผู้ผลิตและจำหน่ายสินค้า มีการออกแบบสินค้าเองตัดเย็บเอง จนกลายเป็นชุมชนต้นแบบ

1.4.5) กลุ่มผ้าไหมบ้านเขว้า จ.ชัยภูมิ ที่มีการเลี้ยงหม่อนไหม ย้อมไหม และทอผ้าในชุมชน โยมีเอกลักษณ์ที่ลายผ้าที่มีความเฉพาะเจาะจงจากจินตนาการของผู้ทอ

1.4.6) กลุ่มอาชีพบ้านหนองมะแซว จ.สุรินทร์ ที่ทอผ้าไหมลายลูกแก้ว ซึ่งเป็นลายพื้นถิ่น โบราณของชาวกูย (ผู้จัดการออนไลน์, 2559)

1.4.7) กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้พัฒนาความร่วมมือกับชุมชน เพื่อส่งเสริมการมีงานทำให้กับกลุ่มคนเร่ร่อน/ไร้บ้านให้มีอาชีพ โดยได้ทำการส่งเสริมให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้มีงานทำ เป็นการพัฒนาแรงงานอาชีพ และทำให้กลุ่มคนเร่ร่อน/ไร้บ้านมีแหล่งที่อยู่อาศัยอย่างถูกสุขลักษณะ

1.5) กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ มีการจดทะเบียนการค้า ตาม 'คู่มือการจดทะเบียนพาณิชย์ตามพระราชบัญญัติทะเบียนพาณิชย์ พ.ศ. 2499' ภายใน 30 วันตั้งแต่เริ่มดำเนินกิจการ นอกจากนี้ยังมีกรมทรัพย์สินทางปัญญา ที่จัดทำสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หรือ GI (Geographical Indication) ขึ้น เพื่อให้เกิดความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา อย่างในกรณีของประเทศไทยนั้น การจัดทำทรัพย์สินทางปัญญามุ่งให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยทางธรรมชาติกับมนุษย์ โดยอาศัยสิ่งเฉพาะที่ชุมชนนั้นมีตามแหล่งภูมิศาสตร์ทางธรรมชาติของชุมชนหรือพื้นที่นั้นๆ เป็นวัตถุดิบเฉพาะถิ่นมาผลิตเป็นสินค้าที่มีความแตกต่างและมีลักษณะพิเศษจากสินค้าในพื้นที่อื่นๆ

(อังคณา สุวรรณภูฏ, ม.ป.ป.) อย่างในกรณีของหม่อนไหมเอง จะมีพื้นที่ที่ขึ้นทะเบียนแล้ว ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ขึ้นทะเบียนผ้าตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดลำพูนขึ้นทะเบียนผ้าไหมยกดอกลำพูน จังหวัดกาฬสินธุ์ขึ้นทะเบียนผ้าไหมแพรวากาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่นขึ้นทะเบียนผ้าไหมมัดหมี่ชนบท จังหวัดบุรีรัมย์ขึ้นทะเบียนผ้าไหมมัดหมี่ขึ้นดินแดงบุรีรัมย์ เป็นต้น ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกษตรกรตระหนักคุณค่าของภูมิปัญญาในท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่า

1.6) กรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ในกรณีที่เป็นโรงงานผลิตใหม่ จะต้องขออนุญาตจัดตั้งโรงงานและประกอบกิจการ โดยแบ่งกลุ่มเป็น 3 จำพวก ได้แก่ 1) หากมีเครื่องจักรไม่เกิน 5 แรงม้า และคนงานไม่เกิน 20 คน ไม่มีการพอกหรือย้อมสี ไม่จำเป็นต้องขออนุญาต 2) เครื่องจักรไม่เกิน 20 แรงม้า และคนงานไม่เกิน 50 คน ไม่มีการพอกหรือย้อมสีและไม่จัดอยู่ในจำพวกที่ 1 ให้ดำเนินขออนุญาตก่อนดำเนินการ และ 3) หากมีเครื่องจักรเกิน 20 แรงม้า หรือคนงานเกิน 50 คน หรือโรงงานทุกขนาดซึ่งมีการพอกย้อมสี จำเป็นต้องได้รับการอนุมัติก่อนการดำเนินการ ทั้งนี้ โรงงานทุกจำพวกต้องมีบ่อบำบัดน้ำเสียตามข้อกำหนด

จากองค์กรข้างต้นเกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรในกระบวนการผลิตหม่อนไหม เป็นการพัฒนาที่เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจโดยนำภูมิปัญญาขึ้นมาใช้ เพื่อสร้างความแตกต่างและมูลค่าเพิ่มให้กับผ้าไหมของไทย แต่ก็ยังขาดการสร้างความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชน ขาดความเข้าใจและเข้าถึงในอัตลักษณ์และวิถีชุมชนที่เกี่ยวเนื่องกับอาชีพเกษตรกรอื่นๆ ในพื้นที่ ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสร้างความรู้และการเข้าถึงสิ่งที่เกษตรกรหม่อนไหมยังขาดหายไป

2) องค์กรที่เกี่ยวข้องในระดับกลางน้ำ (การกระจายสินค้า) ประกอบด้วย

2.1) กรมศุลกากร จะเกี่ยวข้องกับธุรกิจหม่อนไหม เมื่อมีการนำเข้าหรือส่งออกต่างประเทศขึ้นตอนใดขึ้นตอนหนึ่ง

2.2) กรมสรรพากร ในการยื่นแบบจดทะเบียนภาษีมูลค่าเพิ่มและเสียภาษีมูลค่าเพิ่ม ภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันที่มียารับจากยอดขายเกิน 1.8 ล้านบาทต่อปี เพื่อประโยชน์ในการขอคืนภาษี กรณีก่อสร้างโรงงาน อาคาร หรือซื้ออุปกรณ์สำนักงาน โดยยื่นแบบ ภ.พ. 30 ตามมาตรา 83 แห่งประมวลรัษฎากร

สำหรับกรมสรรพากรและกรมศุลกากร สามารถสรุปการดำเนินงานด้านภาษีได้ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบกิจกรรมเพื่อจ่ายภาษีกับหน่วยงานกรมสรรพากรและกรมศุลกากร

ประเภทกิจกรรม	กรมสรรพากร				กรมศุลกากร	
	ภาษีเงินได้		ภาษีมูลค่าเพิ่ม	ภาษีธุรกิจเฉพาะ	นำเข้า	ส่งออก
	บุคคลธรรมดา/นิติบุคคล	หัก ณ ที่จ่าย				
นำเข้า ผลิต และจำหน่ายในประเทศ	√	√	√	√	√	
นำเข้า ผลิต และส่งออกจำหน่ายในประเทศ	√	√	√	√	√	√
ผลิตและจำหน่ายในประเทศ	√	√	√	√		
ผลิตและส่งออก	√	√	√	√		√

ที่มา: คลินิกภาษี กระทรวงการคลัง (2556)

3) องค์กรที่เกี่ยวข้องในระดับปลายน้ำ (การจัดจำหน่าย) ได้แก่

3.1) ศูนย์ศิลปาชีพ ผ้าไหมที่รับมาจากบริษัทเอกชนในเครือและเกษตรกรจะถูกรับรองโดยตรานกยูงพระราชทานที่แสดงถึงคุณภาพของสินค้าที่ได้รับการตรวจตราและควบคุมคุณภาพ และส่งขายไปยังในประเทศและต่างประเทศ ผ่านร้านค้าพหิพริภันต์ของศูนย์ฯ (สถาบันพัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอ, 2558)

3.2) ภาคเอกชน เช่น จิม ทอมป์สัน จะจัดจำหน่ายสินค้าไหมภายใต้ยี่ห้อหรือตราสินค้าของตน ซึ่งเป็นการเพิ่มมูลค่าเพิ่มสินค้าผ่านทางตราสินค้าที่แสดงออกถึงความน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มบริษัทอื่นๆ ที่จัดส่ง/จำหน่ายสินค้าโดยตรง เช่น บริษัทเรือนไหม-ไบหม่อน จำกัด เป็นต้น กลุ่มผ้าไหมยกทองบ้านจันทร์โสมาซึ่งส่วนมากมักจำหน่ายโดยตรงกับลูกค้าที่ติดต่อเข้ามา เช่น สำนักพระราชวัง กลุ่มลูกค้าจากต่างประเทศ หรือลูกค้าที่ติดต่อเข้ามาสั่งตัดชุดพิธีการ เป็นต้น (ศิริณัฐ ภูพิเศษศักดิ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2558)

3.3) กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ทำหน้าที่ช่วยเหลือด้านบรรจุภัณฑ์ จัดแสดงนิทรรศการและจำหน่ายสินค้าชุมชนให้กับผู้บริโภค เช่น งาน OTOP (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2559)

3.4) ภาคประชาสังคม ได้แก่ การรวมกลุ่มเป็นศูนย์แสดงสินค้าพื้นบ้านในท้องถิ่น จังหวัดต่างๆ ที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันและได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในระดับท้องถิ่น เช่น ศูนย์ส่งเสริมผ้าไหมอำเภอบ้านเขว้า ตลาดผ้าบ้านนาข่า เป็นต้น

2.2 แนวคิดการบริหารราชการในการพัฒนาเกษตรกรของประเทศไทยและต่างประเทศ

2.2.1 บทบาทหน้าที่ของรัฐบาลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย

นอกเหนือจากองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหม่อนไหมโดยตรงแล้ว ในกระบวนการผลิตในทุกขั้นตอน ย่อมมีหน่วยงานอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงทางอ้อมอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล หรือหน่วยงานต่างๆ ที่ได้รับมอบหมายที่ปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องกับภารกิจของประเทศ

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของรัฐบาลและท้องถิ่นของประเทศไทยนั้น ต้องมองย้อนจากลักษณะการปกครองของประเทศไทยตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยมีนายกรัฐมนตรีสูงสุดและมีคณะรัฐมนตรี ทำหน้าที่ด้านการบริหารประเทศ และยังมีด้านนิติบัญญัติและตุลาการ ที่มีอำนาจในการถ่วงดุลให้การปกครองมีความสมดุล มีการกระจายอำนาจลงไปยังท้องถิ่น ผ่านรูปแบบผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ปลัดอำเภอ นายกตำบล (นายก อบต.) ปลัดตำบล (ปลัด อบต.) กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น โดยรัฐบาลกลางนั้นจะเป็นผู้รวมศูนย์อำนาจในแง่ของการออกนโยบาย กฎเกณฑ์ และให้แต่ละท้องถิ่นรับอำนาจจากรัฐบาลกลางลงไปปฏิบัติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) รัฐบาลกลาง

ในส่วนของ การพัฒนาชุมชนของรัฐบาลไทย มีแนวทางสนับสนุนการพัฒนาชุมชนในหลายรูปแบบ เช่น นโยบาย OTOP เพื่อสร้างเศรษฐกิจรากฐานที่เข้มแข็ง โดยให้ผู้ที่สนใจที่อยู่ภายในตำบลนั้นๆ เข้ามาลงทะเบียนที่กรมพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชาติ (Kurokawa, Tembo and Velde, 2010) ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งทุนอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างเครือข่ายความมั่นคงทางสังคมภายใต้วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยและเศรษฐกิจพอเพียง (กรมพัฒนาชุมชน, ม.ป.ป.) โดยมีองค์กรที่ให้การสนับสนุนดังต่อไปนี้

1.1) คณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แห่งชาติ เปรียบเสมือนตัวแสดงหลักในการดำเนินงานขับเคลื่อน OTOP ที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐบาล โดยทำหน้าที่ (1) ฝ่ายบริหารวางแผนและยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการ งบประมาณ พัฒนารฐานข้อมูล ติดตามประเมินผล (2) ฝ่ายการตลาด ได้แก่ วางนโยบายการตลาด แผนปฏิบัติการ และทิศทางการตลาด ซึ่งช่องทางและการสร้างร้านค้า และปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาให้กับสินค้า OTOP (3) ฝ่ายสนับสนุนสินค้า ทั้งด้านคุณภาพ

ปัจจัยการพัฒนาสินค้า และกระบวนการผลิต (4) ฝ่ายการพัฒนามาตรฐานและคุณภาพสินค้า ที่ช่วยเหลือด้านเทคนิคต่างๆ และ (5) ฝ่ายภูมิภาค จัดทำนโยบายและแผนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น

นอกจากนี้ รัฐบาลกลางยังให้เงินลงทุน รางวัล การฝึกอบรม จัดการประกวดชิงแชมป์สินค้าแบรนด์ OTOP และสร้าง Website ของ OTOP อีกด้วย (Kurokawa, Tembo and Velde, 2010)

1.2) กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย มีสำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชนที่ส่งเสริมพัฒนาวิสาหกิจ กลุ่มอาชีพ เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชน พัฒนาฐานข้อมูล ให้คำปรึกษาด้านกฎหมาย (สำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน, 2552)

1.3) สถาบันการศึกษาและสถาบันวิจัย จะเป็นสถาบันวิจัยในท้องถิ่น เช่น Thai sericulture institute มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง หรือสถาบันการศึกษาที่มีคณะเกษตรสังกัดอยู่ด้วย จะทำการส่งเสริมและเผยแพร่วิชาความรู้ทางการเกษตรสู่เกษตรกร ทั้งการจัดฝึกอบรมวิชาชีพ เกษตรกรรมภาคฤดูร้อนแก่ประชาชน หรือส่งบุคลากรไปอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกร

1.4) สำนักงานประมาณ ได้จัดสรรงบประมาณเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรหรือผู้ประกอบการที่เข้าร่วม OTOP เป็นจำนวนเงิน 600 ล้านบาท (ปี 2557) (ผู้จัดการออนไลน์, 2557)

1.5) กรมวิชาการเกษตร นอกเหนือจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าแล้ว การควบคุมคุณภาพของสินค้าก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากการพัฒนาชุมชนโดยการใช้นโยบาย OTOP แล้ว ยังมีการพัฒนาด้านอื่นๆ เช่น การพัฒนาทางการเกษตรที่มุ่งเข้าสู่การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ หรือการประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวันของเกษตรกร โดยมุ่งให้ชุมชนเกษตรกรรมมีความยั่งยืน

1.6) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้นำมาตรฐาน GAP มาเป็นนโยบายหลักของกระทรวง เพื่อเป็นเครื่องมือจัดการความปลอดภัยของอาหาร เพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภคทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยมีกรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมสหกรณ์ และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ทำหน้าที่ให้คำแนะนำแก่เกษตรกร และมีการกำหนดหลักปฏิบัติและการตรวจประเมิน 8 ประการ คือ (1) แหล่งน้ำต้องมาจากแหล่งสะอาด ไม่มีสิ่งเจือปน (2) ไม่มีสารปนเปื้อนในดินที่ก่อให้เกิดการปนเปื้อนในผลผลิต (3) ต้องมีความรู้ในการใช้วัตถุอันตรายในการผลิตตามข้อบังคับของกรมวิชาการเกษตร (4) การเก็บรักษาและขนย้ายต้องมีโรงเรือนที่ได้มาตรฐาน (5) มีการบันทึกข้อมูลการใช้วัตถุอันตรายและป้องกันศัตรูพืช(6) ปลอดภัยศัตรูพืชหลังเก็บ

เกี่ยว (7) มีการคัดแยกคุณภาพของผลผลิตออกอย่างชัดเจน และ (8) เครื่องไม้เครื่องมือในการเก็บเกี่ยวต้องสะอาดและปลอดภัยปนเปื้อน (นลินทิพย์ เพลณี, 2554)

1.7) สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) เป็นองค์กรอิสระที่ให้บริการตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ตั้งแต่การจัดการดิน น้ำ ปุ๋ย การเก็บเกี่ยว การแปรรูป กระจายผลผลิตเพื่อการค้า ความเป็นธรรมในสังคม และการให้ฉลากและตรารับรองเกษตรอินทรีย์ คู่กับตรา IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements เป็นระบบงานเกษตรอินทรีย์ที่พัฒนาขึ้นโดยสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ) (สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์, 2555)

1.8) กรมพัฒนาที่ดิน มีการจัดเมืองเกษตรสีเขียวต้นแบบ นำร่องใน 6 พื้นที่ทั่วประเทศไทย โดยร่วมกับสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมชลประทาน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมวิชาการเกษตร กรมประมง สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กรมปศุสัตว์ กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมการข้าว สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และกรมหม่อนไหม ในการบูรณาการทำงานร่วมกัน เริ่มจาก (1) การพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มต้นน้ำ ที่มุ่งการบริหารจัดการน้ำ การบำรุงดิน ส่งเสริมการใช้สารเคมีอย่างถูกต้อง จัดทำทะเบียนเกษตรกร ฝึกอบรมความรู้ตามมาตรฐาน GAP การใช้เทคโนโลยีสะอาด การตรวจรับรองฟาร์ม สนับสนุนแหล่งทุนในการผลิตสินค้าเกษตร การตรวจสอบสุขภาพเกษตรกร (2) กลุ่มกลางน้ำ ขึ้นทะเบียนโรงงานและสถานประกอบการ ฝึกอบรมการแปรรูปสินค้าเกษตร ตรวจสอบ/รับรองฟาร์ม ใช้เทคโนโลยีสะอาด จัดทำฟูดพริ้นท์ กำหนดมาตรการช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีและแหล่งเงินทุนในการปรับปรุงการผลิตของผู้ประกอบการให้เป็นที่เป็นที่มิตรต่อสิ่งแวดล้อม และ (3) กลุ่มระดับปลายน้ำ จะเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งร้านค้าหรือร้านจำหน่ายสินค้าชุมชนในระดับอำเภอและจังหวัด ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สร้างตลาดสินค้าเกษตรสิ่งแวดล้อมสู่ต่างประเทศและตลาดอาเซียน ส่งเสริมพลังงานทดแทนจากการจัดการของเสียจากสถานประกอบการ ส่งเสริมการวิจัยท้องถิ่น ตรวจสอบข้อมูลจากกลุ่มผู้บริโภค ตรวจสอบสุขภาพเกษตรกร และจัดทำข้อมูลผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) ภาคเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตร (ยุทธศาสตร์ อนุรักษ์พันธุ์, 2557)

1.9) สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย การใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์มาช่วยเรื่องการแปรรูปและยืดอายุสินค้า

1.10) กระทรวงพาณิชย์ ได้มีการมุ่งเน้นช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจของเกษตรกร มีการยกระดับราคาสินค้าเกษตร เพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตให้แก่เกษตรกร มีทั้งเกษตรกรปลูกข้าวที่ส่งเสริมการใช้เมล็ดพันธุ์ การสนับสนุนสินเชื่อ/ลดดอกเบี้ยเงินกู้ พักชำระหนี้ ลดต้นทุนปัจจัยการผลิตและบริการทั้งค่าปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าเช่าที่นา เป็นต้น การปรับเปลี่ยนพื้นที่ทำนาที่ไม่เหมาะสมและการปรับเปลี่ยนการปลูกพืชหลากหลายทดแทนในฤดูนาปรัง เกษตรกรปลูกมันสำปะหลังเองก็มุ่งเน้นการลดดอกเบี้ยเงินกู้/ให้สินเชื่อ/พักชำระหนี้ และมีการเชื่อมโยงมัน

สำปะหลังเข้าสู่อุตสาหกรรมเอทานอล นอกจากนี้ยังได้ช่วยเหลือเกษตรกรปาล์มน้ำมัน และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ยิ่งไปกว่านั้น ยังสนับสนุนการค้าออนไลน์ การเชื่อมโยงตลาด การจัดตั้งตลาดกลาง ผลักดันมาตรฐานสากลสำหรับสินค้าเกษตร เช่น สินค้าออร์แกนิก GAP เป็นต้น มุ่งการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าส่งออกไปตลาดไทยและต่างประเทศ เช่น ข้าวนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อาหาร Super Food และมันสำปะหลังนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อาหารหรือใช้ในอุตสาหกรรม อีกทั้งยังได้กล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นว่าเกิดจากผู้ประกอบการไม่รู้จักและสามารถเข้าถึงแหล่งผลิตได้ (รัฐบาลไทย, 2560)

1.11) กระทรวงอุตสาหกรรม มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมสู่ความยั่งยืน ได้มีการขับเคลื่อนนโยบายอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตรไปสู่การปฏิบัติ โดยกำหนดแนวทางการส่งเสริมให้เกิดการลงทุนในอุตสาหกรรมเกษตร บนพื้นฐานความสมดุลเชิงพื้นที่ในการผลิตสินค้าเกษตรทั้งประเภทอาหาร ไม่ใช่อาหาร และพลังงาน รวมถึงผลักดันให้อุตสาหกรรมมีความมั่นคง และเกิดความยั่งยืน โดยส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ยกย่องมาตรฐานผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานสากล รวมทั้งส่งเสริมภาพลักษณ์สินค้าไทย ที่มุ่งเน้นเอกลักษณ์ไทยเชิงสร้างสรรค์ ควบคู่ไปกับการพัฒนาช่องทางการตลาดในระดับต่างๆ ผ่านสำรวจศักยภาพของวัตถุดิบในท้องถิ่นในแต่ละจังหวัด เพื่อส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป โดยใช้ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น และให้คัดสรรสินค้าเพื่อพัฒนาเป็น Product Champion ของแต่ละจังหวัด อันเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศ บนเวทีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) (กระทรวงอุตสาหกรรม, 2559)

2) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

ในความเป็นจริง การปกครองของประเทศไทยได้ส่งเสริมให้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการคลัง การจัดเก็บภาษี การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นต้น ทั้งนี้ในประเทศไทย การดำเนินงานส่วนใหญ่ล้วนมีอำนาจหน้าที่อยู่ที่ภาครัฐส่วนกลางเป็นผู้กำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานมากกว่า (Kurokawa, Tembo and Velde, 2010) และค่อยถ่ายทอดให้แต่ละพื้นที่ในภูมิภาคเป็นผู้ปฏิบัติ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของภาครัฐ และเป็นกลไกทำงาน “เสริม” ราชการส่วนกลาง (สกนธ์ วรรณวิวัฒนา, 2556) โดยอำนาจหน้าที่ของผู้ปฏิบัติงานส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีดังนี้ (พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน, 2534; 2550)

2.1) ระดับภูมิภาค ประกอบด้วย ระดับจังหวัด ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้รับนโยบายและคำสั่งจากนายกรัฐมนตรีมาปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับท้องถิ่นและประชาชน และเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาบรรดาข้าราชการฝ่ายบริหารซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในราชการส่วนภูมิภาคในเขตจังหวัด ความรับผิดชอบครอบคลุมจังหวัดและอำเภอ และต้องจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับชาติ และความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นใน

จังหวัด โดยจัดเวทีประชุมหารือกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง มีรองผู้ว่าราชการจังหวัดและ/หรือผู้ช่วยผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้ช่วยสั่งและปฏิบัติราชการแทนผู้ว่าราชการจังหวัดหรือรองผู้ว่าราชการจังหวัด และปลัดจังหวัด และระดับอำเภอ

2.2) ระดับท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และส่วนการปกครองพิเศษ (เช่น กรุงเทพฯ/พัทยา)

ทั้งนี้ ในส่วนของการพัฒนาชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบัน นั้น พบว่า รัฐให้อิสระแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเอง ตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น และส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำบริการสาธารณะและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตรวจสอบการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 (สุทธิพร สมแก้ว, ม.ป.ป.) แต่จากงานวิจัยของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2552) และสกนธ์ วัลย์ญูวัฒนา (2556) พบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยจากการได้รับการกระจายอำนาจนั้นเองยังเกิดปัญหาในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างองค์การบริหารส่วนจังหวัดกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชั้นล่าง (เช่น เทศบาล ตำบล เป็นต้น) เนื่องจากขาดบูรณาการบริหารงานร่วมกัน จากการศึกษาช่องทางการเชื่อมต่อ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย อำนาจหน้าที่ ทำให้เกิดการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อนและไม่ชัดเจนในการแบ่งหน้าที่กันทำงาน เสี่ยงงบประมาณอย่างสิ้นเปลือง เกิดความไม่ต่อเนื่องของนโยบายปฏิบัติเนื่องจากผู้บริหารมาจากการเลือกตั้งโดยตรงทำให้เปลี่ยนแปลง ขาดความรับผิดชอบและไม่ฟังเสียงต่อสภาท้องถิ่น บ้างเกิดจากปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อน การแทรกแซงจากฝ่ายการเมืองในท้องถิ่นและระดับชาติ งบประมาณส่วนใหญ่หมดไปกับค่าตอบแทนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมากกว่า ทำให้งบประมาณและงบประมาณสู่ประชาชนในพื้นที่ลดลง หรือมีอยู่ในรูปของการลงทุนเชิงรูปธรรมมากกว่า รวมถึงความยากลำบากทางกฎหมายหรือข้อบังคับที่เป็นไปตามแบบแผนลักษณะของความเป็นราชการมากเกินไป ทำให้เกิดการดำเนินงานอย่างยากลำบากหรือเกิดความล่าช้า ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชน คือมีส่วนร่วมเชิงรูปแบบจากการชักชวนเท่านั้น ดังนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมจึงไปเป็นในลักษณะของการเข้าร้องเรียนมากกว่า โดยปราศจากความเข้าใจถึงกระบวนการมีส่วนร่วมที่ทำให้เกิดความเป็นพลเมือง (citizenship) ยิ่งไปกว่านั้นในส่วนของการบริหารจัดการด้านการคลังพบว่า เกิดปัญหาความล้มเหลวจากการบริหารจัดการงบประมาณเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เช่น กรณีกองทุนหมู่บ้าน เกิดปัญหาด้านการบริหารจัดการทำให้เกิดหนี้สินที่ค้างชำระหรือเกิดการยกยอกเงินกองทุนหมู่บ้าน เพราะยังขาดระบบการจัดการด้านการเงินและบัญชี สถาบันทางการเงินของชุมชนยังขาดศักยภาพและความพร้อมให้ดำเนินงานตรงตามวัตถุประสงค์ และการนำเงินกองทุนหมู่บ้านไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ เช่น นำเงินไปจ่ายหนี้ในระบบ บางครั้งเกิดการลอกเลียนแบบพฤติกรรมค้ำชำระหนี้

ทำให้เกิดความล้มเหลวและสูญเสียงบประมาณไปอย่างน่าเสียดาย (ศิริขวัญ วิเชียรเพ็ล็ค, 2558; วีรชาติ กิเลนทอง และกิตติพงษ์ เรือนทิพย์, 2559)

จากที่กล่าวไปข้างต้น จะพบว่ารูปแบบการบริหารราชการของไทย แม้จะมีการสนับสนุนให้มีการกระจายอำนาจลงไปยังท้องถิ่นแล้ว ทว่าการดำเนินงานอย่างแท้จริงยังคงรวมศูนย์อำนาจไว้กับส่วนกลาง โดยท้องถิ่นมีบทบาทรับผิดชอบในการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของส่วนกลางเท่านั้น ซึ่งมาจากความไม่พร้อมของโครงสร้างและหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้การพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่ยังมาจากหน่วยงานภาคส่วนอื่นๆ ที่เข้ามาช่วยสนับสนุน เช่น ภาคประชาสังคม หรือภาคเอกชน ร่วมกับภาครัฐจากส่วนกลางมากกว่า ดังจะให้เห็นจากการพัฒนาประเทศไทยหรือการขับเคลื่อนไทยแลนด์ 4.0 ด้วยนวัตกรรม ที่มีการดำเนินงานผ่านรูปแบบการขับเคลื่อนประชารัฐแบบบูรณาการ โดยดึงภาคเอกชนเข้ามาร่วมกับพัฒนาขับเคลื่อนกับภาครัฐและภาคประชาชนหรือประชาสังคม ในกรณีของเกษตรหม่อนไหม กรมหม่อนไหม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ร่วมกับสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) และมีสถาบันพัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอเป็นที่ปรึกษา ก็ได้มีการจัดทำและขับเคลื่อนแผนการพัฒนาเครือข่ายคลัสเตอร์ไหมไทย (Cluster Roadmap) ชื่อว่า “เครือข่ายอุตสาหกรรมหม่อนไหม ขอนแก่น” มีแผนพัฒนาพื้นที่นำร่อง 6 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น ร้อยเอ็ด นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และมหาสารคาม เพื่อสร้างเครือข่ายแบบครบวงจร (สำนักงานโครงการสานพลังประชารัฐ, 2559; กรมหม่อนไหม, 2558) ซึ่งก็สะท้อนได้ว่าการพัฒนาประเทศไทยก็ยังคงต้องหวังพึ่งเอกชนในการพัฒนาขับเคลื่อนเป็นสำคัญ

2.2.2 บทบาทหน้าที่ของรัฐบาลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในต่างประเทศ

1) ประเทศญี่ปุ่น

ในกรณีของประเทศญี่ปุ่นที่มีการส่งเสริมความช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต มักมีรูปแบบวิธีการพัฒนาแบบล่างขึ้นบน (bottom-up) กล่าวคือริเริ่มจากประเด็นความสนใจในท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพัฒนาฟื้นฟูชุมชน ทั้งในมิติของสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญา เช่น OVOP เป็นต้น โดยจุดมุ่งเน้นของการพัฒนาในประเทศญี่ปุ่นนี้ เน้นการประสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ภายใต้แนวคิดหลัก “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” โดยมีกระบวนการดำเนินงานดังต่อไปนี้ (Kurokawa, Tembo and Velde, 2010)

1.1) รัฐบาลกลาง จะมีหน้าที่ออกนโยบายเพื่อพัฒนาประเทศอย่างกว้างๆ เน้นหลักการ “การพึ่งพาตนเองและความคิดสร้างสรรค์” (self-reliance and creativity) ที่มุ่งให้ชุมชนหรือท้องถิ่นสามารถขับเคลื่อนและพัฒนาไปได้ด้วยตนเอง เพื่อป้องกันในการย้ายถิ่นฐานออกจากพื้นที่และเพื่อลดการพึ่งพิงจากรัฐบาล ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลกลางช่วยในการสนับสนุนการตลาดและ

โปรโมทสินค้าท้องถิ่นว่าเป็นสินค้าที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยสนับสนุนทั้งระดับระหว่างท้องถิ่นและระดับนานาชาติ

1.2) รัฐบาลท้องถิ่น มีหน้าที่ออกกฎระเบียบ/ข้อบังคับ และกฎหมายท้องถิ่น รวมถึงนโยบายพัฒนาท้องถิ่นอื่นๆ ที่มุ่งเน้นวิสัยทัศน์ผู้นำของท้องถิ่น ซึ่งมีส่วนช่วยตั้งแต่เป็นผู้ริเริ่มหรือเป็นตัวแสดงหลักที่จะสร้างพลังอำนาจในคนท้องถิ่นเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมท้องถิ่นที่สามารถขายได้ในระดับนานาชาติ มีการสนับสนุนด้านวิทยาศาสตร์และการแพทย์ การพัฒนาเชิงเทคนิค โดยจัดตั้งสถาบันวิจัยที่ขึ้นตรงกับรัฐบาลท้องถิ่นอื่นๆ รวมถึงส่งเสริมด้านการตลาดผ่านการจัดนิทรรศการ นิทรรศการ งานแฟร์ และตั้งแคมเปญต่างๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ของสินค้าและท้องถิ่นเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว และการจัด outlet สินค้าหรือบริการ เช่น cultural event หรือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พัฒนาสินค้าและจัดฝึกอบรม มีการให้รางวัลในท้องถิ่น เพื่อกระตุ้นชาวบ้าน จากรัฐบาล/นายกเทศมนตรี/ประธานหอการค้าท้องถิ่น

1.3) ธนาคารท้องถิ่น ให้การสนับสนุนด้านเงินทุนในการดำเนินงานของชุมชนหรือท้องถิ่นอื่นๆ ทว่าต้องอยู่ภายใต้แนวคิดที่ว่าหวังพึ่งการสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นหลัก

1.4) หอการค้าท้องถิ่น ทำหน้าที่ร่วมมือกับรัฐบาลท้องถิ่นหรือนายกเทศมนตรีในการพัฒนาสินค้า จัดฝึกอบรม และมีการให้รางวัลภายในท้องถิ่น เพื่อกระตุ้นและสร้างกำลังใจให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้สร้างสรรค์ผลงานและผลิตภัณฑ์

1.5) สำนักงานทางหลวงแห่งชาติ (National Highway Administrative) ร่วมกับรัฐบาลท้องถิ่น สนับสนุนการคมนาคมและท่องเที่ยว จัดจุดพักรถบนเส้นทางที่เชื่อมโยงกับท้องถิ่นอื่นๆ และมีการจัดร้านค้าที่มีการแสดงสินค้าท้องถิ่นของแต่ละเมือง ตามเส้นทางที่แตกต่างกันออกไป

1.6) ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการคมนาคม เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเส้นทางคมนาคม เช่น การสร้างทางด่วน (toll road) ให้เข้าถึงพื้นที่หรือท้องถิ่นได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น

1.7) กระทรวงขนส่งภาคพื้นดิน โครงสร้างพื้นฐานและการท่องเที่ยว เช่น กรณีของสินค้าทองคำเปลวซาคุตะ เมืองคะนะซะวะ สนับสนุนด้านการท่องเที่ยวโดยการโปรโมทผ่านหนังสือ Michelin Blue Guide (Gold Leaf Sakuda, n.d.) สำหรับนักท่องเที่ยวในประเทศและนักท่องเที่ยวต่างประเทศที่ต้องการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปะ เป็นต้น

1.8) กระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมง (MAFF) ได้จัดหมวดหมู่ผลผลิตอินทรีย์ (organic) ไว้ใน Japanese Agricultural Standards (JAS) ตามมาตรฐาน CODEX (FAO, n.d.)

2) ประเทศอินเดีย

ประเทศอินเดียเป็นประเทศหนึ่งที่มีการให้บริการทางการเงินระดับฐานราก (Microfinance) เช่น กลุ่มสหกรณ์ ธนาคารชุมชน ธนาคารกลาง กับกลุ่มที่มีการพึ่งพาตนเอง (Self-Help Group: SHG) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือกลุ่มคนยากจนในประเทศอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มสตรีที่เข้าไม่ถึงบริการทางการเงินในระบบ ผ่านการจัดตั้งกลุ่ม SHG และเน้นให้สมาชิกรู้จักการออมเพื่อให้มีเงินสำหรับการบริโภคหรือกรณีฉุกเฉิน ผ่านการให้สินเชื่อโดยตรงและผ่านสถาบันทางการเงินระดับฐานราก โดยมีองค์กรที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1) ภาครัฐ เป็นผู้สนับสนุนเงินทุนให้กับสถาบันทางการเงินระดับฐานราก

2.2) ธนาคารกลางอินเดีย (Reserve Bank of India) มีหน้าที่กำกับกฎในการปล่อยสินเชื่อแก่ภาคธุรกิจ ที่เรียกว่า RBI Master Circulars และดูแลองค์กรสถาบันทางการเงิน ดังนี้

2.2.1) ธนาคารพาณิชย์ ในประเด็นที่เกี่ยวกับการตั้งสาขาเช่น National Bank for Agricultural and Rural Development (NABARD) ของภาครัฐ สามารถตั้งสาขาในพื้นที่ชนบทเท่านั้น ในขณะที่ธนาคารพาณิชย์ของเอกชนสามารถตั้งสาขาที่ใดก็ได้

2.2.2) สถาบันการเงินประเภท Non-Bank

2.2.3) องค์กรไม่แสวงหากำไร (NGO) เช่น สมาคม Trust สหกรณ์ กลุ่มผู้ผลิต กลุ่มเหล่านี้จะได้รับการยกเว้นภาษี (ยกเว้นสหกรณ์) และสามารถรับเงินฝากเฉพาะสมาชิกได้เท่านั้น ทั้งนี้ องค์กรที่มีประวัติการกู้ยืมดีจะสามารถรับเงินทุนจากต่างประเทศได้

รูปแบบการดำเนินการปล่อยสินเชื่อก็คือ ธนาคารพาณิชย์เป็นผู้สนับสนุนแหล่งเงินทุนให้กับองค์กรการเงินระดับฐานราก และองค์กรจะปล่อยสินเชื่อให้กับกลุ่ม และกลุ่มก็จะนำเงินทอนไปปล่อยให้กับสมาชิกกลุ่มอีกครั้งหนึ่ง โดยมีธนาคารกลางของอินเดียและ National Bank for Agricultural and Rural Development (NABARD) กำกับดูแลตั้งแต่องค์กรการเงินระดับฐานรากและกลุ่มอีกด้วย (ระพีพร อากาศ และคณะ, 2554)

3) สาธารณรัฐมาลาวี

สาธารณรัฐมาลาวี ตั้งอยู่ในทวีปแอฟริกา เป็นอีกประเทศหนึ่งที่ได้รับแนวคิด OVOP จากประเทศญี่ปุ่นไปใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของท้องถิ่นในประเทศ มีกระบวนการพัฒนาที่เริ่มต้นจากความสนใจของคนในท้องถิ่นเขียนข้อเสนอโครงการขึ้นไป โดยมีองค์กรภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องดังนี้

3.1) รัฐบาลกลาง ทำหน้าที่หลักในการขับเคลื่อน OVOP แต่ทว่าการพิจารณาเข้าร่วมใน OVOP นั้นจะมาจากผู้ผลิตหรือคนในท้องถิ่นเขียนข้อเสนอโครงการขึ้นไป แต่จะต้องผ่านการ

พิจารณาอนุมัติจาก National OVOP Secretariat เสียก่อน เพื่อให้ช่วยเหลือด้านเทคนิคและการเงิน (ว่าการสนับสนุนทางการเงินมีเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น)

3.2) สถาบันการเงิน หรือ Malawi Rural Development Fund (MARDEF) จะช่วยเหลือเกี่ยวกับสินเชื่อและการลงทุน

3.3) รัฐบาลท้องถิ่น ให้ความช่วยเหลือด้านการตลาดและบรรจุภัณฑ์ของสินค้า

3.4) Malawi Bureau of Standard (MBS) มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำใบรับรองสินค้า (product certification) (Kurokawa, Tembo and Velde, 2010)

นอกจากประเทศที่กล่าวไปข้างต้นจะมีความพยายามในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นแล้ว ยังมีประเทศดังต่อไปนี้ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาสินค้าเกษตรกรรมเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับท้องถิ่นและประเทศ ผ่านการกำหนดพื้นที่สีเขียวเพื่อการเกษตรกรรม ดังนี้

4) ประเทศมาเลเซีย

ประเทศมาเลเซียได้มีการกำกับการทำเกษตรสีเขียว เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกร หรือที่เรียกว่าการทำ “Organic Farming” โดยมีการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ดังต่อไปนี้

4.1) The Center for Environment, Technology and Development Malaysia เป็นองค์กรไม่แสวงหากำไร (NGOs) ที่ริเริ่มความคิดเกษตรสีเขียวจากความตระหนักในเรื่องคุณภาพอาหารและความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

4.2) ภาครัฐ สำหรับรัฐบาลของมาเลเซียได้มีการออกนโยบายเกี่ยวกับเกษตรสีเขียว ตั้งแต่ปี 1998 และนโยบายที่ชื่อว่า “The Third National Agriculture Policy” ที่เน้นกิจกรรมทางการเกษตร มุ่งใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสูงสุด ในขณะที่เดียวกันก็ต้องรักษาทรัพยากรไว้บนฐานความยั่งยืน โดยนโยบายเหล่านี้จะเชื่อมโยงถึงระบบวนเกษตร เกษตรผสมผสาน การฟื้นฟูสภาพพื้นที่เสื่อมโทรม การรีไซเคิลขยะชีวภาพ การรักษาน้ำและดิน เป็นต้น และยังสนับสนุนพื้นที่เพาะปลูกเกษตรสีเขียวจำนวน 20,000 เฮกตาร์ หรือ 125,000 ไร่ โดยจะถูกบรรจุอยู่ในแผนชาติมาเลเซีย ฉบับที่ 8-10 และแผนพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรของภาครัฐ เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกพืชอินทรีย์ต่อไป และรัฐบาลจะสนับสนุนการออกใบรับรองสินค้าให้เกษตรกร เพื่อเป็นการรักษามาตรฐานและคุณภาพของสินค้า

4.3) กระทรวงเกษตร ได้มีการออกการรับรองที่เรียกว่า “Sijil Organik Malaysia (SOM)” เพื่อรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ว่าเป็นผลิตภัณฑ์อินทรีย์มีคุณภาพและผ่านมาตรฐาน

4.4) สมาคมเกษตรกรอินทรีย์ และผู้บริโภค จะเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนเกษตรกรอินทรีย์ โดยรูปแบบการขายนี้จะมีทั้งส่งตรงถึงบ้าน ผ่านร้านค้า หรือผ่านเว็บไซต์ที่ทางสมาคมได้จัดตั้งขึ้น โดยทางรัฐบาลจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับช่องทางการตลาด (Department of Environment, 2012; Suhaimee, Ibrahim and Wahab, 2016)

2.3 การรวมกลุ่มของเกษตรกรและเกษตรกรหมอนใหม่ที่ประสบความสำเร็จ

การรวมกลุ่มหรือการสร้างกลุ่มนั้น หมายถึง การที่มีบุคคลมากกว่า 2 คนขึ้นไป มีวัตถุประสงค์เดียวกันและมีเป้าหมายชัดเจนร่วมกัน มีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ภายใต้แบบแผนการปฏิบัติต่อกันและเป็นที่ยอมรับกันในบรรดาหมู่สมาชิกของกลุ่ม โดยวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มก็เพื่อดำเนินกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกัน โดยหากจัดตั้งกลุ่มที่เป็นระบบ ทั้งด้านโครงสร้างและการดำเนินงาน ก็จะทำให้กลุ่มนั้นได้รับความเชื่อถือ และเมื่อสามารถขยายกลุ่มจากขนาดเล็กไปสู่ขนาดใหญ่ที่มีเครือข่ายได้ ก็จะทำให้กลุ่มนั้นมีพลังต่อรองในชุมชน และใช้พลังของกลุ่มในการผลักดันงานพัฒนาชุมชน หรือการบริหารจัดการท้องถิ่นได้ (กิตติชัย รัตนะ, 2559)

นอกจากนี้ กิตติชัย รัตนะ (2559) ยังได้กล่าวถึงปัจจัย 3 ประการที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่ม ได้แก่ การมีกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นร่วมกัน (Activities) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Interaction) และการมีความรู้สึกร่วมกัน (Sentiments) และยังประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 5 ประการ คือ ผู้นำกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม กฎระเบียบของกลุ่ม คณะบริหารจัดการกลุ่ม และทรัพยากรเพื่อการบริหารจัดการ ซึ่งความเป็นกลุ่มนั้น แบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ กลุ่มที่เป็นทางการและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ โดยกลุ่มที่เป็นทางการจะเป็นกลุ่มที่มีแบบแผน และวัตถุประสงค์การดำเนินงานที่ชัดเจน มีการแบ่งความรับผิดชอบเป็นสัดส่วน มีลักษณะการปฏิสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ เช่น การประชุมหารือ การคัดเลือกสมาชิก การประชาสัมพันธ์ โดยกลุ่มแบบเป็นทางการนี้มักมีขนาดใหญ่ จำนวนสมาชิกมาก กิจกรรมกลุ่มต้องการความชำนาญและความสามารถพิเศษสูง ส่วนกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ จะเป็นกลุ่มที่มีการรวมตัวกันเองโดยธรรมชาติจากประเด็นปัญหาที่สนใจร่วมกัน เช่น แรงกดดันจากเศรษฐกิจและสังคม การตั้งกฎระเบียบเป็นไปตามข้อตกลงของกลุ่ม โครงสร้างการบริหารจัดการไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน แต่มีความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่มสูง

อย่างไรก็ดี การรวมกลุ่มนี้ไม่อาจประสบความสำเร็จได้ถ้าปราศจากปัจจัยดังต่อไปนี้ (กาญจนา บุญสง, 2552)

(1) มีจิตสำนึกชุมชน (Community Consciousness) สมาชิกเกิดความรู้สึกและตระหนักถึงการเป็นเจ้าของชุมชน ตั้งใจและมีส่วนร่วมรับผิดชอบแก้ไขปัญหาต่างๆ และกับบุคคลอื่นๆ ร่วมกัน

และอย่างเท่าเทียมกัน มีมิตรภาพและยอมรับในศักยภาพของกันและกัน รวมถึงยอมรับความแตกต่าง หลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน

(2) มีจิตวิญญาณชุมชน (Community Spirituality) สมาชิกมีความจงรักภักดี เสียสละ ทำงานเพื่อชุมชน มีความห่วงหาผูกพันชุมชน และสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติหรือ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทำให้สมาชิกในชุมชนมีจิตใจแข็งแกร่ง พร้อมรวมพลังกันเพื่อ พัฒนาชุมชนต่อไป

(3) เป็นชุมชนเรียนรู้ (Community Learning) ที่สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ เช่น รับรู้ข่าวสารในด้านต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เช่น ข่าวสารด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เป็นผลจากการปฏิบัติงานหรือประสบการณ์ร่วมกัน หรือจากกระบวนการแลกเปลี่ยน เรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน

(4) มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง (Community Strength) ประชาชนรวมตัวกันเหนียวแน่นด้วย จิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลัง เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

(5) มีการจัดการชุมชนที่ดี (Community Management) สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชน ผ่านการวางแผน การจัดกระบวนการดำเนินงาน และ ประเมินผลการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(6) มีเครือข่ายชุมชน (Community Network) มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและ องค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ ทำให้ สมาชิกและองค์กรชุมชนต่างๆ มีพลังเข้มแข็ง

(7) มีภาวะผู้นำชุมชน (Community Leadership) ผู้นำเป็นผู้เชื่อมประสานความคิดของ สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชน รับฟังและเปิดโอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความ เป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น ผนึกตัวเองเข้ากับ ชุมชนได้อย่างแนบแน่น เสียสละร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน

(8) เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะ ช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยาม ปกติและยามเกิดวิกฤตการณ์ต่างๆ

(9) เป็นชุมชนสงบสุข จากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข

(10) เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน คือ ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามารถดำรงอยู่ต่อไปโดยไม่ล่ม สลาย สามารถร่วมกันแก้ปัญหาได้ทุกปัญหา ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมืองและสุขภาพ เป็นต้น

2.3.1 การรวมกลุ่มของเกษตรกรและเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จในประเทศไทย

ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบทได้มีการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อเสริมสร้างสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม และการพัฒนาชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น ทั้งนี้ ในประเทศไทยก็มีกลุ่มชุมชนที่รวมตัวกันจนประสบความสำเร็จจนกลายเป็นชุมชนต้นแบบ และมีผู้ที่ได้รับรางวัลบุคคลต้นแบบ เช่น รางวัลหุ่ยส์ ปาสเตอร์ รางวัลนกยูงทอง รางวัลเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตตนเอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) องค์กร ศรีไชยบาล เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาหม่อนไหม ประจำปี 2559

องค์กร ศรีไชยบาล อยู่ที่ตำบลโคกสว่าง อำเภอนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากจะเป็นเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาหม่อนไหมแล้ว ยังเป็นประธานกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจังหวัดร้อยเอ็ด ประธานกลุ่มทอผ้าไหมของจังหวัดร้อยเอ็ด ครูอาสาสอนเทคนิควิธีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแม่ดีเด่นจังหวัดร้อยเอ็ด และผู้นำด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน องค์กรหรือแม่บงค์ได้ริเริ่มนำอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเข้ามาในชุมชนเป็นครั้งแรกเมื่อปี 2547 เริ่มจากสมาชิก 15 คน โดยรวมกลุ่มเลี้ยงไหมและได้รับการสนับสนุนพันธุ์ วัสดุอุปกรณ์และองค์ความรู้จากศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ ร้อยเอ็ด สำนักงานหม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ เขต 3 จังหวัดขอนแก่น และกรมหม่อนไหม จากนั้นได้ขยายกลุ่มเพิ่มเป็น 23 คน โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรจำนวน 58 ไร่ แบ่งเป็น ใช้เพื่อปลูกหม่อนจำนวน 10 ไร่ ปลูกอ้อยจำนวน 30 ไร่ ปลูกมันสำปะหลังจำนวน 2 ไร่ ปลูกยางพาราจำนวน 8 ไร่ ส่วนที่เหลือเป็นไม้ผล/พืชผักอื่นๆ และที่อยู่อาศัย เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนอื่น ๆ ในชุมชน ทั้งนี้ องค์ประกอบของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้ประสบความสำเร็จก็คือ ต้องมีความอดทน มีวินัย และใจเย็นค่อยเป็นค่อยไป การจะเป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับก็ต้องเสียสละ ทุ่มเหงื่อ แรงกายแรงใจ ใช้สมองและความคิดทำงานเพื่อพัฒนาอาชีพการเลี้ยงหม่อนไหมให้กับเกษตรกร จนเป็นที่ยอมรับของสังคม องค์กร และหน่วยงานต่างๆ เนื่องจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมต้องมีกระบวนการที่ค่อนข้างพิถีพิถัน เพราะต้องปลอดภัยจากสารเคมี เพราะหากปนเปื้อนสารเคมีก็จะทำให้ตัวหนอนไหมตายได้ อย่างไรก็ตามหลายหน่วยงานก็ได้เข้ามาสนับสนุนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมโดยใช้เทคโนโลยีและองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อพัฒนากระบวนการผลิตและส่งเสริมให้เกิดการต่อยอดผลิตภัณฑ์นำไปสู่การสร้างรายได้เพิ่มขึ้น เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีการสนับสนุนให้เกษตรกรจัดทำพื้นที่การเกษตร เป็นแบบแปลงใหญ่ มีการช่วยเหลือ ส่งเสริมการให้น้ำแบบร่อง โดยใช้สปริงเกอร์ (เป็นระบบน้ำหยด) และการตัดแต่งกิ่งหม่อนเพื่อลดการคลายความชื้นในช่วงหน้าแล้ง ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดขอนแก่นได้สนับสนุนด้านพันธุ์ รวมถึงยังได้รับการสนับสนุนร่วมกับสถาบันการศึกษาพื้นที่ทั้งด้านวัสดุอุปกรณ์และความรู้ต่างๆ อีกด้วย นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับเกษตรกรคนอื่นๆ เกี่ยวกับเทคนิคการเลี้ยงไหมที่เหมาะสม เช่น การเลี้ยงไหม 2 เวลา เทคนิค

การใช้จ่อสวดเพื่อให้ไหมขึ้นจ่อเอง ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาในการบริหารเวลาและการวางแผนการผลิตลดการใช้แรงงานของเกษตรกรในการเลี้ยงไหม ทำให้เกษตรกรมีเวลาดำเนินกิจกรรมอื่นๆ มากขึ้น พร้อมกันกับส่งเสริมการเลี้ยงไหมอย่างเป็นระบบ ทำให้เพิ่มผลผลิตไหมได้มากขึ้น (6-8 รุ่นต่อปี) ถ่ายทอดเทคนิคการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากไหมที่หลากหลายยิ่งขึ้นเพื่อเพิ่มมูลค่า เช่น การผลิตของชำร่วยจากเศษรังไหม ซึ่งถือเป็นการลดขยะในท้องถิ่นและยังเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนในเวลาเดียวกัน (คม ชัด ลึก, 2559; ศุภย์หม่อมไหมเฉลิมพระเกียรติ ฯ ร้อยเอ็ด, 2559; ไพชยนต์ ชนะกาญจน์, 2559)

2) สุรินทร์ ศุภสวัสดิ์พันธ์ุ รางวัลหุลุส ปาสเตอร์ จากคณะกรรมการไหมอ่อนไหมระหว่างประเทศ (International Sericultural Commission หรือ ISC) บณเวทีการประชุมวิชาการไหมอ่อนไหมโลก ครั้งที่ 24

สุรินทร์ ศุภสวัสดิ์พันธ์ุ อายุ 80 ปี ดำรงตำแหน่งรองกรรมการผู้จัดการ บริษัท อุตสาหกรรมไหมไทย จำกัด ได้เริ่มเข้าทำงานที่บริษัท อุตสาหกรรมไหมไทย จำกัด ในตำแหน่งเลขานุการผู้ช่วยนายห้างจิม ทอมป์สัน เป็นนักพัฒนาและส่งเสริมอุตสาหกรรมไหมอ่อนไหมไทยที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ “เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย” ประจำปี 2539 และได้รับการพิจารณาคัดเลือกจากคณะกรรมการไหมอ่อนไหมระหว่างประเทศ (ISC) ให้ได้รับรางวัล “หุลุส ปาสเตอร์” ในปี 2559 ซึ่งถือเป็นคนไทยคนที่ 4 ที่ได้รับรางวัลที่เปรียบได้กับโนเบลแห่งวงการไหมอ่อนไหมโลก พื้นฐานของคุณสุรินทร์จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต หลักสูตรบริหารธุรกิจจากมหาวิทยาลัยเคนเนดี เวสเทิร์น โดยเขาได้นำความรู้จากการบริหารธุรกิจมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน มีการส่งเสริมให้ความรู้เกษตรกรและการสร้างตลาดให้กับเกษตรกรในเรื่องไหมอ่อนไหม เน้นการทำงานกับเกษตรกรผู้ปลูกไหมอ่อนเลี้ยงไหม การใช้เส้นไหม ซึ่งมุ่งเน้นการพึ่งพาในทุกด้าน เพราะมีแนวคิดที่ว่าทุกๆ ด้านของความเป็นไหมมีความสัมพันธ์กันทั้งหมด ทั้งนี้ ตัวของเขาเองก็ต้องเรียนรู้ที่จะหาเครือข่ายจากชุมชน เนื่องจากไม่ได้มีต้นทุนในการประกอบอาชีพเกษตรกรไหมอ่อนไหม โดยกระบวนการพัฒนาของเขา ประกอบด้วย 3 ระดับ คือ

2.1) ระดับบุคคล โดยจะต้องศึกษาวิธีการทอผ้า เทคนิคการทอผ้าด้วยมือ “...หัวใจสำคัญที่สุดคือ คุณต้องสอนให้เขาเข้าใจและทอเองได้โดยที่คุณไม่ต้องลงมือเอง คือเป็นการสื่อสารที่แสดงความต้องการและสามารถช่วยให้เขาทำได้สำเร็จมันสำคัญกว่าลงมือทอเอง...” ต้องเข้าไปศึกษาอุปกรณ์การทอและคุณภาพการทอ คุณภาพเส้นไหม ต้องเรียนรู้เรื่องสีทอผ้าจากการทดลองในห้องแล็บ โดยมุ่งเน้นกลุ่มสีที่แพงที่สุด ไม่ตก และไม่เปื้อนพิษต่อสิ่งแวดล้อมและผู้ใช้

2.2) ระดับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม เป็นการเริ่มหาเครือข่าย โดยที่ต้องเข้าไปทำความเข้าใจกับชุมชน ลองเข้าไปสำรวจชุมชน ผูกมิตรพูดคุยเพื่อสำรวจลักษณะการทอ การทำตลาด คุณภาพเส้นไหมและสร้างแรงจูงใจให้ปลูกไหมอ่อนเลี้ยงไหมมากขึ้น เพื่อให้เกิดความตั้งใจปลูก

และผลิตเพื่อให้สินค้ามีคุณภาพ มีการตั้งศูนย์รับซื้อเส้นไหมด้วยเงินสดในราคายุติธรรม เปิดหลักสูตรสอนทอ พอกย้อมผ้าไหมที่โรงงานทอผ้าไหมในอำเภอปักธงชัย เพื่อสร้างช่างทอผ้าฝีมือดีและส่งเสริมการส่งออกผ้าไหมคุณภาพดีไปยังต่างประเทศ ปรับเครื่องทอผ้าและเครื่องสาวม้วนให้แข็งแรงและเที่ยงตรงเพื่อให้ได้มาตรฐาน มีการนำความรู้และเทคโนโลยีจากจีนมาพัฒนาสายพันธุ์หนอนไหมให้มีความแข็งแรงและผลิตเส้นใยที่เล็กสวยงามและยาวกว่า มีการพัฒนาระบบน้ำหยดและจัดระยะไหมในการปลูกต้นหม่อนเพื่อเพิ่มผลผลิตในพื้นที่จำกัดและขณะเดียวกันก็ช่วยลดค่าใช้จ่าย รวมถึงส่งเสริมการปลูกพืชปุ๋ยสดในร่องต้นหม่อนเพื่อเพิ่มคุณภาพดินจากการใช้สารเคมี โดยกระบวนการนั้นต้องทำงานร่วมกันกับเกษตรกรหม่อนไหม ทั้งนี้ ในกระบวนการทำงานจะยึดหลักการที่ว่าหากต้องจ้างคนต่างจังหวัดมาทำงานในกรุงเทพฯ พวกเขาจะไม่มีเงินเก็บ คุณภาพชีวิตไม่ค่อยดี แต่หากย้ายไปอยู่ที่ต่างจังหวัด (ในที่นี้หมายถึง อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ชาวบ้านก็สามารถไปประกอบอาชีพอื่นๆ ได้ เช่น ทำนา ประมง ทอผ้า ความกดดันในชีวิตน้อยกว่า ไม่ต้องย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำในกรุงเทพฯ ทำให้ชาวบ้านมีความสุขมากกว่า มีเงินเหลือเก็บมากกว่า

นอกจากนี้ ยังได้มีการส่งเสริมกระบวนการคิดเพื่อพัฒนาการผลิตให้มีคุณภาพและมาตรฐาน เช่น กระบวนการคิดแบบ “เคาน์เตอร์ บาลานซ์” เป็นการกำหนดแรงกระทบเพื่อให้ผ้าออกมาเรียบ มีการวางแผนโดยใช้ป้ายคุณภาพ และเขียนตำราถึงกระบวนการผลิตผ้าไหม เช่น จำนวนเส้นยืนและเส้นพุ่ง ชนิดเส้นไหมที่สามารถใช้ได้ อุปกรณ์ที่ต้องปรับปรุงหรือเพิ่มเติม ใช้เทคโนโลยีการผลิตเส้นไหมที่สามารถควบคุมคุณภาพได้

2.3) ระดับการปฏิสัมพันธ์กับภายนอก เช่น การสร้างแบรนด์ในตลาดต่างประเทศ ทั้งเส้นด้าย สีย้อม ทอผ้า รูปแบบ เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุม และต้องเสริมการเรียนรู้จากทั้งดีไซเนอร์และคนขายเครื่องจักร รวมถึงการปฏิสัมพันธ์กับพ่อค้า เพื่อทำความเข้าใจทุกฝ่ายเพื่อให้ผลผลิตออกมามีคุณภาพและสำเร็จสามารถขายได้ (พินิตา สอนเสรีวานิช, 2559; ผู้จัดการออนไลน์, 2559)

3) กลุ่มสตรีทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ บ้านกุดเต่า จังหวัดหนองบัวลำภู

การรวมกลุ่มของสตรีทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ บ้านกุดเต่า เดิมประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก แต่ได้มีการรวมกลุ่มสตรีกันขึ้น โดยเริ่มจากนางสุนีย์ จักรโนวรรณ นางทองขาน คำภู นางคำเพียง มณีกันต์ และนางพิกุล ทาบทา ได้รวมตัวกันและหาสมาชิกเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มทอผ้าบ้านกุดเต่าขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการผลิตผ้าถุงสีกรมท่าเพื่อใช้ในครอบครัว และขายเป็นสินค้าชุมชน (OTOP) ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล ในช่วงแรกให้การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์การทอผ้าและงบประมาณบางส่วน นอกจากนี้ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของชุมชนนั้นมาจากต้นทุนทางสังคมหรือคนในชุมชนมีความสามัคคีกัน ซื่อสัตย์ เสียสละต่อกัน ผู้นำมีความเสียสละเพื่อส่วนร่วม มีภาวะผู้นำสูง มีคณะกรรมการหรือคณะทำงานไว้คอยตรวจสอบประเมินผล มีการจัดกิจกรรมภายในชุมชนที่คงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ประเพณี และศาสนา มีการบริหารจัดการที่ดีทั้งการเชื่อมโยงแหล่งวัตถุดิบ

พัฒนาผลิตภัณฑ์ ร่วมสำรวจแหล่งที่มาของวัตถุดิบ ต้นทุนการตลาด จัดทำแผนการผลิตและแผนการตลาด สามารถปรับเปลี่ยนและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เข้ากับยุคสมัยและวัตถุดิบหรือความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลง มีการจัดทำระบบบัญชี รวมถึงมีแนวทางส่งเสริมการขายผลิตภัณฑ์ของชุมชน (สุพัฒน์ กาศพันธ์, ม.ป.ป.)

4) กลุ่มทอผ้ายกอยุธยา จังหวัดอยุธยา (ศูนย์เรียนรู้การทอผ้าครุภูมิปัญญาผ้าไหม)

กลุ่มทอผ้ายกอยุธยา (ศูนย์เรียนรู้การทอผ้าครุภูมิปัญญาผ้าไหม ตำบลพะยอม อำเภอน้อย จังหวัดอยุธยา) จัดตั้งเมื่อปี 2545 มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์การทอผ้าจากบรรพบุรุษ (ชาวมลายู) ต้องการนำเสนอลายไทยสมัยเก่าเพื่อให้อนุรักษ์อยู่กับชุมชน สานต่อความคิดที่ต้องการสร้างศูนย์ผ้าไหมเพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ พร้อมกับจำหน่ายผ้าไหมเพื่อหารายได้เสริม โดยมีการนำผ้าไหมโบราณออกมาจำหน่าย ซึ่งเป็นผ้าไหมที่มีราคาสูง มีเรื่องราวและเอกลักษณ์ เช่น ผ้าไหมทองลายกรวยเชิงอยุธยาที่มีขึ้นเดียวในโลกและสร้างมูลค่าถึงเกือบ 10 ล้านบาท มีนายคุณช นพพณัฐเมธินี เป็นประธานกลุ่ม (ได้รับการขนานนามว่าเป็นครุภูมิปัญญา) และมีสมาชิกภายในกลุ่มจำนวน 15 คน มีการถ่ายทอดความรู้ให้คนรุ่นหลังผ่านการเปิดสอนในศูนย์เรียนรู้ รวมถึงจำหน่ายผ้าไหมเพื่อนำทุนมาทำโรงเรียนสอนเด็กในชุมชนเพื่อให้เกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรมการทอผ้ายก ซึ่งจะต้องเรียนรู้ที่จะอดทนและสมาธิ ตั้งแต่การปลูกหม่อนไหมเลี้ยงไหม การย้อมสี การทอเพราะการทอผ้าแต่ละชิ้นต้องใช้เวลามากกว่า 6 เดือน และต้องเข้าใจถึงสภาพไหมกับสภาพอากาศด้วย กล่าวคือ ในระหว่างการทอก็ห้ามอยู่ที่ที่มีอุณหภูมิต่ำหรือที่เย็นเพราะเส้นไหมจะหดตัว การทำลวดลายผ้ามาจากความคิดสร้างสรรค์และการประยุกต์ที่มาจากการเดินทางดูจิตกรรมฝาผนังตามสถานที่สำคัญ เช่น วัด โบสถ์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในกระบวนการสืบทอดของประธานกลุ่มนั้น นำสังเกตที่ว่าไม่ได้ยึดโยงกับพื้นที่และเวลา หากแต่มีการประยุกต์จากประสบการณ์การเรียนรู้ในพื้นที่ต่างๆ รวมถึงเปลี่ยนแปลงทางสังคม อีกทั้งในนำแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับกลุ่ม โดยปัจจัยภายในตนเองมุ่งเน้นให้เกิดความคิดเรื่องความกตัญญูกตเวทิต่อบรรพบุรุษ ขยันหมั่นเพียร อดออม อดทน ไม่โลภ มีคุณธรรม มีจิตอาสาในการสอนผู้อื่นเพื่อให้ผู้อื่นเกิดอาชีพและรายได้ ลดการพึ่งพาในภายนอกหน้า ในระดับกลุ่ม สอนให้สมาชิกสามัคคีพึ่งพิงอาศัยกันและกัน พึ่งพาปัจจัยภายในพื้นที่เป็นหลัก ความสร้างเข้มแข็งให้กับกลุ่มเพื่อเป็นเกราะป้องกันในการดำเนินชีวิต และในระดับเครือข่าย เกิดการเรียนรู้ มีความคิดต่อยอดที่เกิดจากการเรียนรู้ ทดลอง ผ่านครูปักหลักจำ ผ่านครูอาจารย์ภูมิปัญญาและวิชาการสมัยใหม่ จนสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาและสืบสานวัฒนธรรมไทย ในคนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าจนนำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับชุมชน (Thai News Network, 2559; เสกสรร สิทธาคม, 2554)

5) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอผ้าเกาะยอ จังหวัดสงขลา

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอผ้าเกาะยอได้จดทะเบียนจัดตั้งกลุ่มเมื่อปี 2544 โดยมีมุ่งเน้นการสร้างรายได้ให้กับชุมชน เพื่อให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดี สร้างความสามัคคีภายในกลุ่ม และการสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ โดยมีคุณสมบัติ พงศพุกฤษ เป็นประธานกลุ่ม ในกระบวนการบริหารจัดการและการพัฒนากลุ่มนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

5.1) ระดับบุคคล โดยบุคคลที่เข้าร่วมต้องมีความประณีตละเอียด ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วสมาชิกจะได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาและความรู้มาจากครอบครัว มีการใช้เครื่องทอและเทคนิควิธีตามแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะที่ชัดเจน นอกจากนี้ ในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีจะมีการเปิดสอนทอผ้าให้กับสมาชิกรุ่นหลัง และยังเป็นแหล่งบริการความรู้ให้กับบุคคลภายนอกอีกด้วย

5.2) ระดับกลุ่ม มีการบริหารจัดการโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในลักษณะของกรรมการ มีการจัดสรรผลประโยชน์หรือเงินปันผลให้กับสมาชิกเป็นรายปี มีการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของกลุ่ม ส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มมีรายได้จากการนำผลิตภัณฑ์มาขายที่กลุ่ม โดยมีสถานที่จัดจำหน่ายคือที่ทำการกลุ่มแม่บ้านฯ และงานนิทรรศการต่างๆ

5.3) ระดับเครือข่าย โดยได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุน (ในระยะแรก) จากสำนักงานพัฒนาชุมชน อ.เมืองสงขลา เพื่อมาจัดตั้งกลุ่มและจดทะเบียนจัดตั้งกลุ่ม ด้านตลาดได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการของจังหวัด เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา และหน่วยงานอื่นๆ เช่น กรมพัฒนาชุมชน โครงการสายใยรักแห่งครอบครัว ในพระราชูปถัมภ์ฯ ในการจัดหาสถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน การประชาสัมพันธ์ผ่านการรณรงค์การแต่งกายด้วยผ้าเกาะยอ ภายใต้กิจกรรม “แหล่งใต้ ไหว้สวย แต่งตัวด้วย ผ้าเกาะยอ” การให้ประกาศนียบัตร การให้ความรู้เรื่องการส่งเสริมการตลาด การจัดทำบัญชี การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น มีการทำงานในลักษณะเครือข่ายโดยซื้อวัตถุดิบมาจากกรุงเทพฯ และแจกจ่ายไปยังสมาชิกเพื่อผลิตผ้าทอ และแจกจ่ายไปยังเครือข่ายเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น กลุ่มตัดเสื้อ กลุ่มแม่บ้านเพื่อผลิตกล่องทิชชู สมุดบันทึก ปกดอกหมอน เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอผ้าเกาะยอ ไม่เพียงไม่ต้องอาศัยเงินทุนสนับสนุนจากภายนอก เนื่องจากสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว กลุ่มฯ ยังส่งต่อความรู้กลายเป็นแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลภายนอกและสมาชิกในชุมชนรุ่นหลัง เพื่อให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญา อันจะนำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับชุมชนในอนาคตอย่างต่อเนื่อง (รัสมนต์ คำศรี, 2557)

6) กลุ่มผ้าทอไหมยกทอง จันทร์โสมมา

จันทร์โสมมา กลุ่มผ้าทอไหมยกทอง เป็นหมู่บ้านโรงงานทอผ้ายกทองโบราณที่ได้รับการยกย่องว่า “ทอผ้าไหมหนึ่งพันสีร้อยสิบหกตะกอก” นำโดยอาจารย์วีระธรรม ตระกูลเงินไทย เป็นผู้

รวบรวมชาวบ้านท่าสว่างที่ว่างจากการทำไร่มาทำงานทอผ้า จุดที่โดดเด่นของผ้าทอไหมยกทองอยู่ที่การออกแบบลวดลายการทอจากภูมิปัญญาพื้นบ้านกับแบบราชสำนัก ทำให้เกิดลักษณะโดดเด่นและงดงาม จนได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้ทอผ้าสำหรับตัดเสื้อผู้นำและผ้าคลุมไหล่ในการประชุมเอเปค ในปี 2546 ทั้งนี้ กลุ่มผ้าทอไหมยกทองจันทร์โสมมา ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ดังต่อไปนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.)

- 6.1) สำนักพระราชวัง
- 6.2) มูลนิธิในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
- 7) ชุมชนน้ำเกียน จังหวัดน่าน

การรวมกลุ่มของชุมชนน้ำเกียน เริ่มต้นมาจากการประสบกับสภาพปัญหาในทุกๆ ด้าน เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาการพนัน ปัญหาการเป็นหนี้สิน ปัญหาการลักขโมย ปัญหาการทะเลาะวิวาท ปัญหาด้านสุขภาพ การตัดไม้ทำลายป่าและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานเกษตร ทำให้คนในชุมชนอพยพออกไปเป็นแรงงาน ดังนั้น ในปี 2541 จึงได้มีการตั้งองค์การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกียน เป็นองค์กรภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคม ที่เข้ามาขับเคลื่อนแก้ปัญหาในด้านต่างๆ ในชุมชนที่มีคณะกรรมการจากตัวแทนทุกภาคส่วนในชุมชน (ท้องที่ ท้องถิ่น และชุมชน) ตั้งแต่การทำความเข้าใจร่วมกัน การจัดเก็บข้อมูล การวางแผนพัฒนาชุมชน และการลงมือปฏิบัติการ ภายใต้วิสัยทัศน์ “กินอิ่ม นอนอุ่น ฝนดี” ทั้งยังใช้กลยุทธ์ในการสร้างความเข้มแข็งชุมชน ผ่านเวทีชาวบ้านเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ใช้มาตรการทางสังคมที่ถูกกำหนดร่วมกัน ใช้แนวทางการปกครองแบบร่วมกันไปในทุกเรื่อง ไม่ใช่คนๆ เดียวเป็นผู้นำหรือตัดสินใจ ใช้กลุ่มองค์กรและกองทุนที่หลากหลายร่วมดำเนินกิจกรรม เรียนรู้และพัฒนา เพื่อสร้างความสัมพันธ์

นอกจากนี้ ชุมชนน้ำเกียนยังพัฒนาตนเองร่วมกับภาคีภาครัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การเกิดกลุ่มวิสาหกิจกลุ่มชีวิตวิถี ก็เกิดขึ้นจากความมุ่งหวังที่จะลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ลดการใช้เคมีในชุมชน โดยการนำวัตถุดิบในท้องถิ่นมาแปรรูปด้วยภูมิปัญญาและความรู้สมัยใหม่ มีการทดลอง รวมถึงการสร้างมาตรฐานการบริหารกลุ่มและผลิต จนเกิดเป็นแบรนด์ “ชีวาร์” โดยมีองค์กรที่ร่วมสนับสนุนดังนี้

- 7.1) กรมการพัฒนาชุมชน เข้ามาร่วมพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP 5 ดาว และการบริหารจัดการทางบัญชี
- 7.2) สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (สพภ.) เข้ามาช่วยจัดสรรงบประมาณในการจัดซื้ออุปกรณ์ และส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาให้ความรู้ เพื่อให้สินค้ามีมาตรฐานยิ่งขึ้นผ่านการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

7.3) สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) เข้ามาส่งเสริมคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน

7.4) จังหวัดน่าน ให้การสนับสนุนงบประมาณในการสร้างอาคารและอุปกรณ์ต่างๆ พัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานสากล GMP และพัฒนาบุคลากรด้านต่างๆ เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

7.5) ภาคเอกชน เช่น ร้านฟ้าใส TOP Supermarket และ Golden Place ในการนำผลิตภัณฑ์ไปวางขาย และออกบูชขายของ รวมทั้งทำตลาด OEM (Original Equipment Manufacturer) ให้กับแบรนด์ต่างๆ

ในส่วนของการจัดสรรผลประโยชน์ให้กับชุมชนนั้น สมาชิกทุกคนมีฐานะเป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์ผ่านการถือหุ้นคนละ 1 หุ้น (ยกเว้นสมาชิกเริ่มก่อตั้ง ถือหุ้นได้ไม่เกิน 50 หุ้น) เพื่อป้องกันการหาประโยชน์จากผู้มีฐานะและมีคณะกรรมการช่วยดูแลบริหารจัดการ โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน โดยการจัดสรรผลกำไรจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ร้อยละ 50 คืนให้กลุ่มเพื่อเป็นทุนดำเนินการต่อ ร้อยละ 25 คืนกำไรให้กับสมาชิก และอีกร้อยละ 25 คืนกำไรให้กับสังคม ผ่านการจัดสรรทุนพัฒนาหมู่บ้าน จัดซื้อที่ดินทำแปลงและต้นกล้าสมุนไพรแจกให้สมาชิกเพื่อปลูกตามบ้าน และนำมาขายคืนให้กับกลุ่ม จัดซื้อเครื่องมือแพทย์และสร้างห้องทำฟันให้โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลน้ำเกี๊ยน และจัดเป็นกองทุนสวัสดิการการศึกษาให้เด็กยากจน ค่าใช้จ่ายเยี่ยมบ้านผู้ช่วย และค่าใช้จ่ายกิจกรรมของหน่วยกู้ภัยในชุมชนน้ำเกี๊ยน

จากการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนก่อให้เกิดการสร้างคุณภาพชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจในการเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนผ่านการให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมคู่กับความรู้สมัยใหม่ จัดสวัสดิการให้กับคนในชุมชน ลดการใช้สารเคมีในชุมชนพร้อมกันกับอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน สร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน (จุลสารส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน, 2559)

2.3.2 การรวมกลุ่มของเกษตรกรและเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศ

1) กลุ่มหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จ ประเทศอินเดีย

Eswarappa Kasi (2013) กล่าวถึงหม่อนไหมในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นประเทศอันดับ 2 ที่ผลิตหม่อนไหมได้มากที่สุดในโลก และกล่าวถึงกรณีตัวอย่างของกลุ่มหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จในประเทศอินเดีย คือกลุ่มในหมู่บ้าน Kotha Indlu รัฐอานธรประเทศ ซึ่งเป็นกลุ่มสตรีพึ่งพาตนเอง (Self Help Groups: SHGs) ในกระบวนการผลิตไหม ตั้งแต่การเตรียมที่ดินไปถึงการตลาด และเกษตรกรหม่อนไหมนี้เองก็ช่วยส่งเสริมสถานะทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองอีกด้วย เพราะกิจกรรมของหม่อนไหมมีหลากหลายประเภท ตั้งแต่การเพาะปลูกต้นหม่อน การเลี้ยง

หนองไหม การสาวไหม เป็นต้น ก่อให้เกิดรายได้กับบุคคลหลายกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มสตรีในอินเดีย โดยมีองค์กรร่วมสนับสนุนดังนี้

1.1) รัฐบาลกลางและรัฐบาลมลรัฐ ได้สนับสนุนเงินทุนจัดโปรแกรมพัฒนาสตรีและเด็กในเขตพื้นที่ชนบท (Development of Women and Children in Rural Areas: DW CRA) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ Integrated Rural Development program (IRDP) หรือโปรแกรมการพัฒนาชนบท ซึ่งช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางวรรณลง ทำให้ทุกคนมีความรู้สึกเท่าเทียมกันมากขึ้น

1.2) กลุ่มองค์กรไม่แสวงหากำไร เช่น มูลนิธิ “DAN” ที่จัดการอบรมให้กับสตรีในรัฐอานธรประเทศ

1.3) กรมหม่อนไหม ให้การช่วยเหลือเรื่องเทคโนโลยีใหม่ๆ พันธุ์ไหมใหม่ๆ และวิธีการเพาะปลูกแนวใหม่

1.4) สถาบันวิจัยและฝึกอบรมไหม (State Sericulture Research and Training Institute) โดยจัดเทคโนโลยีที่เหมาะสม และพัฒนาพันธุ์หนองไหมและหม่อน

นอกจากองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาหม่อนไหมของพื้นที่แล้ว ชุมชนเองยังได้นำความเชื่อมาใช้ในกระบวนการเลี้ยงหนองไหมอีกด้วย นั่นคือ “samrani” ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้หนองไหมสามารถกินอาหารได้เยอะขึ้น ซึ่งเปรียบเหมือนการนำภูมิปัญญาความเชื่อมาใช้ในการพัฒนาหม่อนไหมด้วย

2) การรวมกลุ่มของชาวนาฎีปุุ่น

การรวมกลุ่มของชาวนาฎีปุุ่นนี้ เกิดขึ้นมาจากการทำนาแบบส่วนตัวหรือต่างคนต่างทำ ขาดการบริหารจัดการที่ดี ส่งผลให้ปริมาณข้าวล้นตลาดและราคาข้าวตกต่ำ อีกทั้งมีแนวโน้มว่าคนรุ่นใหม่จะเข้าสู่ภาคเกษตรลดลง จึงรวมตัวกันเพื่อผลิตและทำการใหม่ โดยได้รับการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ดังนี้

2.1) รัฐบาลปุุ่น (รัฐบาลกลาง) กำหนดแผนนโยบายเกษตร 4 ประการ คือ (1) ขยายความต้องการทั้งในและต่างประเทศ (2) เพิ่มมูลค่าผลผลิตจากนวัตกรรมใหม่ (3) สร้างความแข็งแกร่งให้กับกลุ่มเกษตรกร ผ่านการรวมพื้นที่ทางการเกษตร เพื่อลดปัญหาขนาดพื้นที่เกษตรน้อย เพิ่มจำนวนเกษตรกรรุ่นใหม่ เพิ่มจำนวนกลุ่มนิติบุคคลด้านการเกษตรเพื่อรวมกลุ่มทำเกษตรแบบครบวงจร เพิ่มความสามารถในการแข่งขัน โดยลดต้นทุนการผลิต ภายใต้แนวคิดร่วมกันบริหารจัดการในทุกขั้นตอน (4) จัดสรรงบประมาณสำหรับท้องถิ่น เพื่อสร้างความเท่าเทียมระหว่างเมืองและชนบท และกระตุ้นเศรษฐกิจด้านการเกษตร

2.2) รัฐบาลท้องถิ่น ร่วมกับรัฐบาลกลาง ได้สนับสนุนเงินช่วยเหลือเพื่อนำไปสร้างโรงเรือน และซื้ออุปกรณ์ที่ตรงตามข้อกำหนดของรัฐบาล และเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อพัฒนาคุณภาพผลผลิตและซื้อเครื่องจักรกลการเกษตร (อารีวรรณ คูสันเทียะ, 2559)

3) กลุ่ม Bio-Recycling de Kempen ประเทศเนเธอร์แลนด์

กลุ่ม Bio-Recycling de Kempen หรือ BRK เกิดขึ้นจากกลุ่มเกษตรกรที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกับเมือง Eindhoven ในภูมิภาค de Kempen ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีการทำเกษตรกรรมอย่างเข้มข้น รวมถึงการปศุสัตว์ ทั้งนี้ เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการขนส่งปุ๋ยคอกไปยังพื้นที่อื่นๆ จึงเกิดการรวมตัวกลุ่มเกษตรกร เพื่อสร้างโรงเก็บรักษามูลสัตว์เพื่อการทำปุ๋ยคอก โดยเริ่มจากกลุ่มเกษตรกรกลุ่มเล็กๆ และสถาบันการทำฟาร์ม (Farming Institute) ทำการทดลองการย่อยสลายของมูลสัตว์ร่วมกัน และได้รับเงินสนับสนุนจากไฟฟ้าที่ผลิตจากก๊าซชีวภาพจากรัฐบาล ซึ่งท้ายที่สุดแล้วการขับเคลื่อนในระดับนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในนโยบายและยุทธศาสตร์การยอมรับการใช้ปุ๋ยชีวภาพ (ปุ๋ยคอก) ในระดับท้องถิ่น และมีองค์กรที่เข้ามาช่วยสนับสนุน นั่นคือ หน่วยงานของรัฐบาลที่ชื่อว่า “SenterNovem” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกรมการเศรษฐกิจ มีส่วนเกี่ยวข้องในการสนับสนุนพลังงานชีวภาพในเนเธอร์แลนด์ ผ่านการจัดประชุมและการจัดกิจกรรม ทำให้เกิดความสนใจในวงกว้างมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกับเกษตรกรด้วยกันเอง กับภาคราชการ และผู้จัดทำนโยบาย ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาและใช้พลังงานชีวภาพต่อไปในอนาคต (Asselt, et al., 2007; Make-it-be, n.d.)

จากการทบทวนเอกสารข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นถึงความเหมือนกันและความแตกต่างกันในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไป โดยในพื้นที่ที่เกิดจากความต้องการของคนในพื้นที่ จะมีลักษณะการดำเนินงานที่เกิดจากแรงขับภายใน สมาชิกเกิดการเรียนรู้ร่วมกันที่จะพัฒนาตนเองและความสัมพันธ์ เพื่อมุ่งมั่นการขับเคลื่อนที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในชุมชน มีการดำเนินงานที่มากกว่าการทำงานตามคำสั่ง มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ในการพัฒนาต่อยอด รวมไปถึงดึงเอาภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ดังตัวอย่าง กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จและกลุ่มน้ำเกียน ซึ่งถือเป็นชุมชนต้นแบบ รวมถึงกลุ่มจากต่างประเทศอย่างกลุ่ม BRK ต่างก็มีกระบวนการขับเคลื่อนกลุ่มที่มีลักษณะที่คล้ายคลึง โดยภายในกลุ่มจะมีการสร้างเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน การขับเคลื่อนเกิดจากพลังภายในกลุ่ม จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค เช่น กลายเป็นสินค้าที่มีเอกลักษณ์และมีชื่อเสียงในระดับชาติและนานาชาติ หรือเปลี่ยนแปลงกฎหมายในการสนับสนุนในระดับชาติ เป็นต้น ซึ่งต่างจากการรวมกลุ่มที่เกิดจากบุคคลคนหนึ่งและหาเครือข่ายในการทำงาน เพราะเป็นการบริหารจัดการโดยบุคคล ระดับการมีส่วนร่วมต่างกัน มีการบริหารงานแบบบนลงล่าง และกระบวนการทำงานไม่ได้ก่อให้เกิดการต่อยอดองค์ความรู้

แต่เป็นไปในลักษณะการทำงานประจำที่ได้ผลตอบแทนหรือค่าจ้างเท่านั้น ทำให้ไม่ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกับชุมชนที่แท้จริง ซึ่งสะท้อนให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญถึงการเสริมพลังอำนาจให้กับเกษตรกรหม่อนไหมอื่นๆ ที่มีพยายามรวมตัวและขับเคลื่อนให้ไปสู่ความสำเร็จ เพราะหากเกษตรกรมีพลังอำนาจจากภายในแล้ว ก็จะนำไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานได้อย่างยั่งยืนเปรียบได้กับการทำงานที่ระเบิดจากภายใน

2.4 หม่อนไหมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.4.1 ความสัมพันธ์ของหม่อนไหมกับวิถีชีวิตเกษตรกร

หม่อนไหมถือเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่อยู่คู่กับเกษตรกรไทยมาช้านาน เนื่องจากไหมนั้นไม่ใช่เพียงสินค้าเพื่อการประกอบอาชีพ หากแต่เป็นวิถีวัฒนธรรมผ่านการแต่งกายของคนสมัยก่อน เช่น ภาชนะดินเผา ภาชนะดินเผาเคลือบสี และภาคใต้ของประเทศไทย รูปแบบและลายผ้าก็มีความแตกต่างกัน ซึ่งมาจากกระบวนการทำลายที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ การสวมใส่ผ้าไหมก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากผ้าไหมได้ถูกยกให้เป็นผ้าชนชั้นสูงที่อนุญาตให้ข้าราชการใส่เท่านั้น ต่อมาการใส่ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มก็ได้แพร่หลายไปยังประชาชนทั้งในและต่างประเทศ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, ม.ป.ป.)

สำหรับอาชีพเกษตรกรหม่อนไหมแล้ว เดิมมักจะผลิตในช่วงรอเก็บเกี่ยวข้าว ซึ่งในสมัยก่อน ชาวนามักจะทำนาปีละ 1 ครั้ง หรือเรียกว่านาปี เป็นไปตามฤดูของสภาพอากาศ เมื่อถึงฤดูที่พักนาหรือว่างจากการทำนา เกษตรกรก็มักหาอาชีพเสริม หรือหันมาทอผ้าเพื่อใช้นุ่งห่มหรือใช้ประโยชน์อื่นๆ ในชุมชนของตนเอง โดยไหมเหล่านี้ก็เป็นพันธุ์ไหมที่มีอยู่ในพื้นที่ ใบหม่อนก็ปลูกในพื้นที่ แหล่งน้ำก็ใช้ในพื้นที่ กระบวนการผลิตไม่ได้อาศัยเทคโนโลยีเข้ามาช่วย และถือเป็นช่วงพักนาให้มีการฟื้นฟูดินดอนธรรมชาติอีกด้วย เท่ากับว่าเป็นการพึ่งพาอาศัยในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ พร้อมทั้งช่วยสร้างเสริมความร่วมมือและความเข้มแข็งให้อันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน เช่นเดียวกันกับในพื้นที่อื่นๆ เกษตรกรพืชไร่/สวน ก็มักจะปลูกพืชไปด้วยและเมื่ออยู่ในฤดูก่อนการเก็บผลิตผลก็จะใช้เวลาว่างในการทำไหม (กรมหม่อนไหม, 2556)

ทั้งนี้ เมื่อวิถีการทำนาเปลี่ยนแปลงไปจากการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจเป็นระบบทุนนิยม ก่อให้เกิดการเร่งผลิตสินค้าเพื่อการบริโภคมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตเกษตรกรเปลี่ยนแปลงไป จากการทำนาปี (ปีละ 1 ครั้ง) กลายเป็นนาปรัง (ปีละ 2 ครั้ง) ซึ่งการทำนาปรังย่อมต้องพึ่งพาการพัฒนาทางเทคโนโลยีเป็นตัวขับเคลื่อนให้ได้ผลิตในปริมาณที่ตลาดต้องการ เช่น การใช้ปุ๋ยเคมีเร่งการเจริญเติบโต การชลประทานเพื่อดึงน้ำมาใช้เพื่อการเกษตรเนื่องจากการทำนานอกฤดู เป็นต้น ทำให้ระยะเวลาในการพักนาลดลง เท่ากับว่าระยะเวลาการทำไหมจึงไม่เพียงพอ คุณภาพดินเสื่อม

เนื่องจากสารเคมีที่ใช้ในการเกษตร และยังก่อให้เกิดมลพิษทางน้ำเนื่องจากการเจือปนของสารเคมี ซึ่งส่งผลกระทบต่อด้านลบต่อคุณภาพของหนองน้ำใหม่ เส้นไหมที่ได้มาไม่มีคุณภาพ ไม่สามารถนำมาทอได้ ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน เกษตรกรจึงหันไปประกอบอาชีพอื่นที่สามารถตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตรูปแบบใหม่ ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นเข้ามาหางานในเขตเมืองหรือเขตอุตสาหกรรมมากขึ้น เกิดอาชีพกรรมกร หรือลูกจ้างในโรงงานแบบไร้ฝีมือ

จากข้อมูลสำนักงานสถิติแห่งชาติ (ม.ป.ป. และ 2557) ได้สำรวจโครงสร้างภาวะการทำงานของประชากรตั้งแต่ปี 2533 – 2557 พบว่าจำนวนเกษตรกรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีแนวโน้มแรงงานเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการลดลงของแรงงานภาคการเกษตรนอกจากจะส่งผลต่อการผลิต การไร้ซึ่งสำนึกในคุณค่าท้องถิ่น และยังส่งผลกระทบต่อความแออัดของเมืองและปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมาอีกด้วย เท่ากับว่าเกษตรกรจากเดิมที่มีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกกลืนกลายเป็นคนเมืองในรูปแบบวิถีชีวิตคนเมือง ที่ไร้ซึ่งภูมิปัญญา ไร้การสืบทอด และไม่เห็นคุณค่าในสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน การให้คุณค่ากับผ้าไหมอันเป็นอัตลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นของตนเลือนหายไปเป็นแค่สินค้าเพื่อขายเท่านั้น และมุ่งเน้นการผลิตในรูปแบบที่ “ใช้แรงงานน้อยที่สุด ระยะเวลาสั้นที่สุด แต่ขายได้เร็วและกำไรมากที่สุด” เช่นเดียวกับกับเกษตรกรพืชไร่/สวน ที่หันไปปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วเหลือง ปาล์มน้ำมัน โดยที่ไม่คำนึงถึงความหลากหลายทางชีวิตและการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอย่างยั่งยืน

2.4.2 กระแสแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกับการผลิตหม่อนไหม

เนื่องจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นในอดีตไม่สามารถพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ อีกทั้งการพัฒนาที่ผ่านมาเน้นเพียงด้านเศรษฐกิจ โดยขาดการคำนึงถึงการทำลายและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนเกิดผลกระทบด้านลบตามมา ไม่ว่าจะเป็นสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ ความหลากหลายทางนิเวศวิทยาลดลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารต่อไป ดังนั้นทั่วโลกจึงเกิดความกังวลในการพัฒนาที่ผ่านมา และหันกลับมาใส่ใจกับการพัฒนาทางเลือก นั่นคือ การพัฒนาที่ยั่งยืน ในความเป็นจริงแล้ว กระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มถูกพูดถึงตั้งแต่ปี ค.ศ.1972 หรือปี พ.ศ. 2515 ณ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน แต่ก็ไม่ได้รับความสนใจมากนัก หลังจากนั้นในปี ค.ศ.1992 หรือราวปี พ.ศ.2535 แนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในถูกหยิบยกมาพูดถึงในการประชุมสหประชาชาติ ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ประกอบไปด้วยหลักการ 27 ข้อ เพื่อให้ประเทศต่างๆ มีสิทธิในการพัฒนาและรับผิดชอบอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งในการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ ก็ได้รวมหลักการต่างๆ ไว้ เช่น แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment) เป็นต้น

แผนปฏิบัติการที่ 21 หรือ Agenda 21 นี้เกิดจากแนวคิดที่ว่า การเพิ่มของประชากร การบริโภคและเทคโนโลยี ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ดังนั้นมนุษย์จึงต้องร่วมมือในการลดการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยและไร้ประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังได้เสนอแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และแนวทางอนุรักษ์ความหลากหลายชนิดและสายพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต การอนุรักษ์ป่า การต่อสู้กับความยากจน รวมถึงการวางแผนการจัดการ ด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย การแก้ปัญหาของเมืองใหญ่ และปัญหาของเกษตรกร โดยมุ่งให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนทุกกลุ่ม เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้ เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยแผนปฏิบัติการ 21 ประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 มิติ ได้แก่ ด้านสังคมและเศรษฐกิจ (social and economics dimensions) การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร (conservation and management of resources) การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มต่างๆที่สำคัญ (strengthening the role of major groups) และวิธีการในการดำเนินงาน (means of implementation) โดยมีแนวทางที่สำคัญดังต่อไปนี้ (Pratheep Mekatitam, 2014)

1) การพัฒนาเศรษฐกิจต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาและรักษาสิ่งแวดล้อม การเพิ่มรายได้ และจัดหาอาชีพให้กับประชาชนควบคู่ไปพร้อมกับการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนและสิ่งแวดล้อม

2) การใช้พลังงานอย่างฟุ่มเฟือย การสูญเสียพันธุ์ของพืชและสัตว์ การปล่อยของเสียและมลพิษ เป็นสาเหตุให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งไม่อาจปล่อยต่อไปได้ เพราะจะทำลายสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลก

3) ต้องแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีผลกระทบอย่างเฉียบพลันต่อสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ และเกิดผลกระทบต่อประชากรในอนาคต

4) มนุษย์ทุกคน ไม่ว่ามีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับใด ต่างก็มีสิทธิเท่าเทียมกันในการดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้ดื่มน้ำที่สะอาด หายใจในอากาศที่บริสุทธิ์ และสามารถที่จะควบคุมการใช้ทรัพยากรของตนเองได้

จากความใส่ใจและตระหนักถึงความสำคัญของประเด็นทางสิ่งแวดล้อม ที่จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตมากขึ้น จึงกลายเป็นกระแสหลักที่คนให้ความสำคัญในการพัฒนาของศตวรรษหน้า และยกให้เป็นวาระของโลก หรือที่เรียกว่า Post-2015 Agenda ที่มี Sustainable Development Goals (SDGs) หรือการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา เมื่อพิจารณาตาราง 2.5 เปรียบเทียบทิศทางการพัฒนาระหว่างกระแสการพัฒนาในอดีต (Millennium Development Goals) กับกระแสการพัฒนาในปัจจุบัน (Sustainable Development Goals) จะพบว่ามิติการพัฒนาในอดีตมุ่งเน้นการพัฒนาที่ให้ทุกคนมีโอกาสในการเข้าถึงบริการสาธารณะและสิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อให้ทุกคนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีคุณภาพชีวิต

ที่ดีขึ้น แต่หลังจากที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังที่กล่าวไปแล้วนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงถูกหยิบยกนำมาให้ความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต ที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างยั่งยืน การจัดการน้ำ การเข้าถึงและใช้พลังงานและทรัพยากรอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและการจ้างแรงงานที่ยั่งยืน รวมถึงการส่งเสริมนวัตกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพใหม่ๆ ที่เกื้อกูลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (United Nations, n.d.)

ตารางที่ 6 การวิเคราะห์เปรียบเทียบเป้าหมายของ MDGs และ SDGs

ประเด็น/เป้าหมาย	MDGs	SDGs
ความยากจน	X	X
ความหิวโหย	X	X
สุขภาพดีและความอยู่ดีมีสุข	X	X
คุณภาพการศึกษา	X	X
สนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิต		X
ความเท่าเทียมกันทางเพศ	X	X
สาธารณสุขที่ดี ลดอัตราการตายในเด็ก และส่งเสริมสุขภาพสตรีตั้งครรภ์	X	
การจัดการน้ำอย่างยั่งยืนและการสุขาภิบาล	X	X
การเข้าถึงพลังงานอย่างยั่งยืน		X
การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนและการส่งเสริมศักยภาพแรงงาน/การจ้างงาน		X
ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมและนวัตกรรมอย่างยั่งยืน		X
ลดความเหลื่อมล้ำ		X
เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ทั่วถึง ยั่งยืน	X	X
การบริโภคและการจัดการผลิตที่ยั่งยืน		X
จัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางสภาพอากาศและผลกระทบ		X
การใช้ทรัพยากรทางทะเลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน		X
การส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบนบก จัดการป่าไม้ ที่ดิน และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน	X	X
ส่งเสริมให้สังคมมีความเป็นปกติสุข ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน		X
การเป็นหุ้นส่วนระดับสากลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน	X	X

ที่มา: United Nations Department of Economic and Social Affairs

นอกจากนี้ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนยังได้แพร่ขยายไปในองค์กรระดับโลกในทุกแขนง ตัวอย่างเช่น The World Bank (2016) ก็ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ เนื่องจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดการแพร่ขยายของคนจนไปทั่วโลกกว่า 660 ล้านคน มีการใช้ทรัพยากรจนเสื่อมโทรม ละเลยชุมชน โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ The World Bank ได้ยึดหลักการ 3 ประการ คือ การพัฒนาทางเศรษฐกิจ (economic growth) ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม (environmental stewardship) และการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (social inclusion) โดยมีรายละเอียดดังนี้ (World Bank, 2013)

- 1) ขจัดความยากจน มีการสนับสนุนสวัสดิการให้กับประเทศที่มีรายได้ต่ำ
- 2) เสริมสร้างความสำเร็จร่วมกัน ให้เป็นสังคมที่เท่าเทียมและยอมรับซึ่งกันและกันว่าทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม
- 3) สร้างความยั่งยืน โดยการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนเพื่อรักษาให้คนรุ่นต่อไป สร้างสังคมแห่งการยอมรับ และประยุกต์ใช้นโยบายทางการเงินที่มีการจำกัดภาระหนี้หรือการกู้ในอนาคต

ทั้งนี้ การประเมินตัวชี้วัดนั้นไม่ได้เหมือนกันเป็นหนึ่งเดียวทั่วโลก หากแต่แยกเฉพาะส่วนให้เหมาะสมตามบริบทของประเทศ ในกรณีของชุมชนเมืองหรือพื้นที่ที่มีความเป็นเมืองสูง จะใช้รูปแบบการพัฒนาในลักษณะของ Inclusive Green Growth (The World Bank, 2012) ซึ่งจะให้ความสำคัญกับทุนมนุษย์ในการประยุกต์ใช้แนวคิดอาชีพสีเขียว การจ้างงานในโรงงานสีเขียว ทุนทางธรรมชาติที่มุ่งเน้นการบริหารทรัพยากรเพื่อให้เกิดการเติบโตอย่างยั่งยืน ทั้งป่าไม้ ดิน น้ำ เกษตรกรรม และปศุสัตว์ การเพาะเลี้ยงสัตว์ในน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการลุ่มน้ำ การทำเหมืองที่ยั่งยืน เป็นต้น สำหรับทุนทางกายภาพ เน้นบทบาทของสาธารณูปโภคที่มุ่งการเจริญเติบโตแบบสีเขียว เช่น น้ำ แผนการใช้ที่ดิน อาคารบ้านเรือน การคมนาคม ทะเลชายฝั่ง กระบวนการผลิตพลังงาน เป็นต้น

ในส่วน of ชุมชนชนบท World Bank (2012) ก็มีการประยุกต์แนวคิด Sustainable Energy for All โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ การเข้าถึงพลังงานสากล (Universal Energy Access) การใช้พลังงานหมุนเวียน (Renewable Energy) และการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ (Energy Efficiency)

อีกทั้ง การพัฒนาทุนนิยมแบบสุดขั้วในอดีตยังก่อให้เกิดมลพิษและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างรวดเร็ว จึงก่อให้เกิดกระแสการพัฒนาที่เรียกว่า COP 21 หรือ Conference

of Parties เป็นการประชุมรัฐภาคีอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สมัยที่ 21 ขึ้น เป็นข้อตกลงที่จะถูกหีบยกมาใช้แทนพิธีสารเกียวโต (Kyoto Protocol) โดยประเทศสมาชิกจะต้องเริ่มดำเนินการภายในปี ค.ศ. 2020 หรือปี พ.ศ. 2563 ในประเด็นการลดก๊าซเรือนกระจก การปรับตัวต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสนับสนุนทางการเงินแก่ประเทศกำลังพัฒนาในการดำเนินงาน การพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องสู่ประเทศกำลังพัฒนา การเสริมสร้างศักยภาพของประเทศกำลังพัฒนา การสร้างความโปร่งใสในการดำเนินงานและการให้การสนับสนุน ทั้งในภาคส่วนเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติ สาธารณสุข การจัดการภัยธรรมชาติ คมนาคม เป็นต้น (The World Bank, 2015 และกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2558)

เช่นเดียวกันกับกระบวนการทัศน์ของ ASEAN ที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน มุ่งเน้นการเกษตรที่ยั่งยืนต่อสิ่งแวดล้อมพร้อมไปกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรให้มีคุณภาพ (ASEAN Secretariat, 2011) นอกจากกระแสพัฒนาในระดับโลกและระดับภูมิภาคที่เน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว ยังส่งต่อแนวทางการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งออกมาในรูปแบบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (ปี 2560 – 2564) ที่มุ่งเน้นทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้น้อยที่สุด แต่ก็เน้นการส่งออกซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศด้วย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558) ซึ่งหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นจะมุ่งเน้นไปที่พัฒนาใน 3 ด้านอย่างสมดุล ได้แก่ ด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547)

อย่างไรก็ดี เมื่อเกิดการรวมตัวของอาเซียน มีวัตถุประสงค์เพื่ออำนวยความสะดวกทั้งทุน แรงงาน และตลาดให้เปิดเสรีถึงกันและลดกำแพงภาษี เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน (Association of Southeast Asian Nations, 2008) ซึ่งในกรณีของประเทศไทย สินค้าที่มีศักยภาพในการแข่งขันกับต่างประเทศได้แก่ ข้าว กุ้ง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และไหม (สำนักเศรษฐกิจการเกษตรระหว่างประเทศ, 2557) ซึ่งหากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่าปัจจุบันข้าวและข้าวโพดได้กลายเป็นสินค้าทางเกษตรที่สำคัญในการส่งออกของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กลไกราคาที่เกิดขึ้นไม่ได้มาจากชุมชนเป็นผู้กำหนด หากแต่มีกลไกราคาโลกในการกำหนด ทำให้ชาวนาจึงต้องดำเนินวิถีชีวิตและกระบวนการผลิตแบบที่เป็นมา ซึ่งมีหลายหน่วยงานพยายามแก้ไขปัญหาให้กับชาวนา เช่น การจัดตั้งโรงเรียนข้าวและชาวนาของกรมการข้าว มูลนิธิข้าวขวัญ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เป็นต้น ในขณะที่กุ้ง แม้จะเป็นสินค้าเกษตรที่สำคัญแต่หากพิจารณากระบวนการเลี้ยงแล้ว จะพบว่าการทำบ่อกุ้งก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติโดยรอบ เช่น ดินและแหล่งน้ำในบริเวณข้างเคียง เนื่องจากกุ้งจะปล่อยของเสียลงสู่แม่น้ำหรือคลองสาธารณะ ซึ่งเจือปนไปด้วยสารเคมี ทำให้โครงสร้างดินเปลี่ยนแปลง ส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำและพืชบางชนิด (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,

2548) ซึ่งขัดกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่มุ่งให้เกิดความอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลระหว่างสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ หากพิจารณาจากสินค้าประเภทใหม่ จะพบว่ารูปแบบเดิมของการผลิตใหม่นั้นล้วนเป็นวิถีดั้งเดิมของคนไทยที่มีไว้เพื่อสร้างรายได้เสริม หรือใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ในฤดูนอกการทำงาน อีกทั้งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ การกำหนดราคาก็เป็นไปตามคุณภาพของงาน ไม่ได้มาจากการกำหนดโดยราคาตลาดโลกเหมือนกับข้าวและข้าวโพด และยังเป็นสินค้าที่คงความเป็นท้องถิ่น ช่วยลดอัตราการพลัดถิ่นหรือการย้ายถิ่นออกในช่วงฤดูพักนาหรือนอกฤดูทำนา และยังช่วยให้เกิดการแบ่งงานกันทำภายในชุมชน เท่ากับเป็นการเสริมพลังชุมชนในการกลุ่มทางอ้อมอีกด้วย และยังเป็นสินค้าที่ก่อให้เกิดใน 3 มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจของชุมชน ด้านสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากที่กล่าวไปข้างต้น สามารถสรุปได้ว่ากระแสการพัฒนาในห้วงปัจจุบันพบว่ามี การให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับประเด็นทางสิ่งแวดล้อมคู่ไปกับการพัฒนา โดยมุ่งเน้นปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมนุษย์ให้หันมาใส่ใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนเพื่อลดผลกระทบกับสิ่งแวดล้อม การลดการบริโภคฟุ่มเฟือยนำไปสู่การลดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด หันมาตระหนักถึงความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการใช้สารเคมีและการวางแผนที่ไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิตต้องเร่งแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตในแง่ของสุขภาพเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังต้องสามารถใช้ทรัพยากรของตนเองได้ การเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลดลง อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืนในที่สุด ซึ่งหม่อนไหมก็เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงความสมดุลทางสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เนื่องจากการเจริญเติบโตและคุณภาพของเส้นไหมขึ้นกับสภาพแวดล้อมโดยตรง ดังนั้น หากมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ย่อมส่งผลดีต่อการทำเกษตรกรรมหม่อนไหม ซึ่งยังส่งผลทางอ้อมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในแง่ของการสร้างเศรษฐกิจของตนเองและชุมชนบนฐานทรัพยากรชุมชนอีกด้วย

เช่นเดียวกับกับกระแสการพัฒนาของประเทศไทย ที่ล้าไปกับกระแสการพัฒนาของโลก โดยเมื่อเทียบกับตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน 3 ด้าน สามารถอธิบายโดยละเอียดได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และคณะ, 2547)

1) มิติด้านเศรษฐกิจ ประกอบไปด้วยองค์ประกอบและตัวชี้วัดที่สามารถนำมาอธิบายเกษตรหม่อนไหมได้ดังนี้

1.1) การกระจายความมั่งคั่ง ประกอบด้วยตัวชี้วัด คือ

1.1.1) การกระจายรายได้ การหันกลับมาประกอบอาชีพเกษตรหม่อนไหมในชุมชนจะช่วยให้เกิดการแบ่งงานและการจ้างงานกันทำในชุมชน ก่อให้เกิดการเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน ทำ

ให้ทุกคนมีรายได้เสริม นอกเหนือจากการทำเกษตรหลัก เช่น ทำนา หรือทำไร่/สวน เป็นต้น เกิดการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงภายในชุมชน

1.1.2) การแก้ปัญหาความยากจน เนื่องจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม หม่อนไหมสามารถเป็นอาชีพเสริมให้แก่เกษตรกรในช่วงฤดูพักนาได้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงมีพระราชปณิธาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับภาคอีสานว่า “ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวนา ชาวไร่ ชีวิตความเป็นอยู่ค่อนข้างอัตคัดขัดสนเพราะต้องเผชิญกับปัญหานานประการ...” (จิตสรา ชำซอง, 2526 อ้างในนิติ กสิโกศล, 2541) ดังนั้นจึงเห็นว่าหากสร้างอาชีพทอผ้าไหมเป็นอาชีพเสริมก็จะช่วยบรรเทาความยากจนได้ เพราะก็มีพื้นฐานการเพาะปลูก เลี้ยงไหม และหัตถกรรมพื้นบ้านอยู่แล้ว ทั้งยังเป็นการฟื้นฟูมรดกพื้นบ้านของไทยอีกด้วย (ชัยวัฒน์ จันทรวงศ์, 2535 อ้างในนิติ กสิโกศล, 2541) นอกจากนี้ เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นมีภูมิปัญญาดั้งเดิมที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ การนำภูมิปัญญา มาใช้เพื่อสร้างสรรค์ผ้าไหมที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง นอกจากจะก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของชุมชนแล้ว ยังสร้างมูลค่าเพิ่มอย่างมากให้กับผลผลิตของชุมชนอีกด้วย

2) มิติด้านสังคม ประกอบด้วยองค์ประกอบและตัวชี้วัดที่สามารถนำมาอธิบายเกษตรกร หม่อนไหมได้ดังนี้

2.1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความมั่นคงในการดำรงชีวิต ประกอบด้วยตัวชี้วัดด้านสุขภาพของประชากร เนื่องจากการทำเกษตรหม่อนไหมต้องมีลักษณะเป็นอินทรีย์เท่านั้น ตั้งแต่กระบวนการปลูกหม่อนเพื่อนำใบหม่อนมาเลี้ยงไหม จะต้องปราศจากสารเคมี ใช้กระบวนการป้องกันโรคติดต่อตามธรรมชาติ ใช้กระบวนการสาวไหม การย้อมสีไหมและการทอผ้าไหมโดยปราศจากสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ จากข้อจำกัดและเงื่อนไขของการปลูกใบหม่อนที่ต้องปราศจากการใช้สารเคมี ส่งผลต่อการคิดวิเคราะห์ต่อยอดของเกษตรกรในการทำเกษตรชนิดอื่นๆ ที่เพาะปลูกในพื้นที่นั้นๆ เพราะหากมีการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก ย่อมทำให้เกิดการสะสมสารเคมีลงในดิน ทำให้ใบหม่อนปนเปื้อนและหนอนไหมตาย ในขณะเดียวกัน หากคิดค้นวิธีจำกัดศัตรูพืชแบบใหม่โดยใช้สารอินทรีย์ เช่น น้ำหมักชีวภาพ ก็จะทำให้ใบหม่อนเจริญเติบโตได้ดี หนอนไหมแข็งแรงสมบูรณ์ เท่ากับว่านอกจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจะทำให้สุขภาพของเกษตรกรดีขึ้นเนื่องจากไม่สัมผัสกับสารเคมีแล้ว ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตเกษตรชนิดอื่นๆ ให้อยู่ในรูปของเกษตรอินทรีย์ อันจะส่งผลต่อคุณภาพและเป็นอำนาจต่อรองด้านราคาสินค้าเกษตรอีกด้วย

2.2) การสร้างความเสมอภาคและการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยตัวชี้วัดด้านการมีส่วนร่วม โดยการที่ประชาชนหันมาให้ความสนใจในเกษตรกรรมหม่อนไหมจะก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน เนื่องจากกระบวนการผลิตไหมในทุกๆ ขั้นตอน จะต้องใช้แรงงานจำนวนมาก เท่ากับว่าทุกๆ คนในชุมชนล้วนเป็นเจ้าของปัจจัยที่สำคัญในการมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต สร้าง

ความรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของของผลผลิต และยังอาจนำไปสู่การรวมตัวกันของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขึ้น ดังเช่นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดลำพูน เป็นต้น (สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง, 2550) และจะนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกันในการแข่งขัน และไม่กลืนหายไปกับตลาดเสรีอาเซียนต่อไปในอนาคต

3) มิติด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบไปด้วยองค์ประกอบและตัวชี้วัดที่สามารถนำมาอธิบายเกษตรหม่อนไหมได้ดังนี้

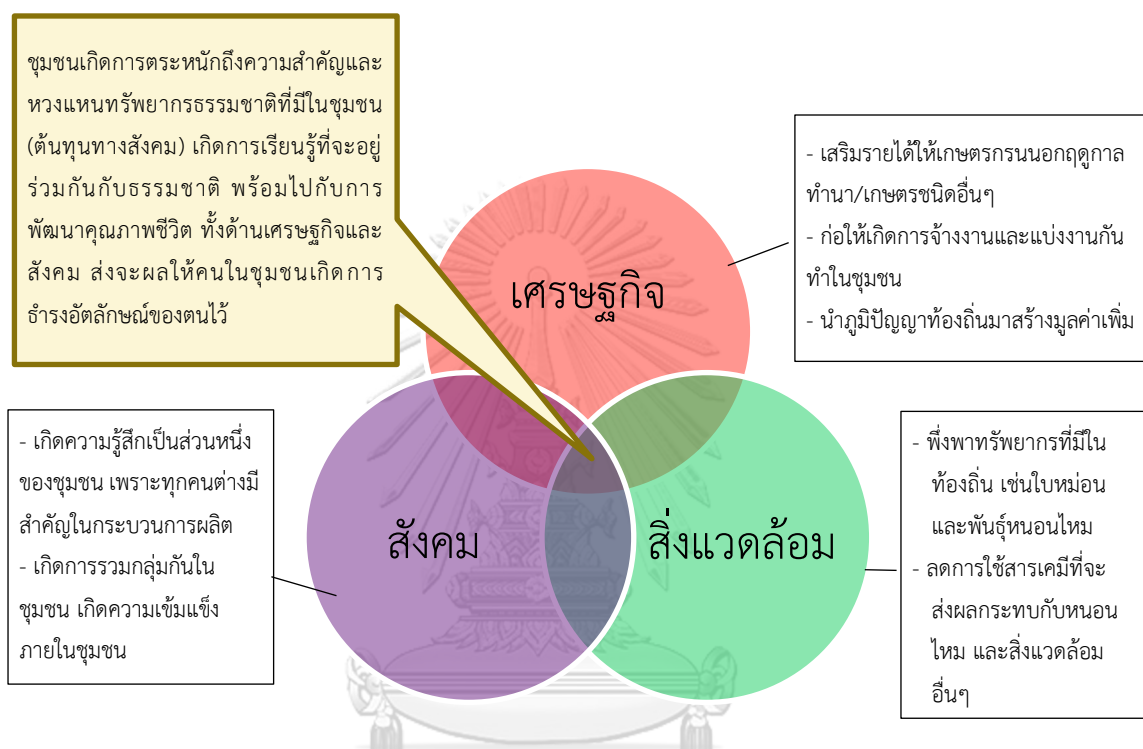
3.1) การมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี ประกอบด้วยตัวชี้วัด 2 ประการ ดังนี้

3.1.1) แหล่งน้ำมีคุณภาพดี เนื่องจากการเลี้ยงไหมหม่อนนั้นต้องปราศจากสารเคมีดังที่กล่าวไปข้างต้น และควรปลูกใกล้แหล่งน้ำ เท่ากับว่าเกษตรกรไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีในการสูบน้ำเพื่อเลี้ยงต้นหม่อน ทำให้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการชลประทาน เพราะใช้น้ำตามธรรมชาติและน้ำฝน อีกทั้งต้นหม่อนเองก็ไม่ได้ปล่อยของเสียลงสู่แม่น้ำ เท่ากับว่าเป็นการพึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำในการเกษตร เพื่อการอาศัยอยู่ร่วมกันแบบยั่งยืนตามวิถีโบราณที่คนไทยเคยปฏิบัติมา

3.1.2) ของเสียได้รับการบำบัดอย่างถูกต้อง ของเสียที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำไหม ได้แก่ ขี้ไหมหรือกากไหมอยู่ในกระบวนการฟอกไหม ซึ่งจะมีสารเชอลิซินอยู่นั้น เป็นแหล่งโปรตีนชั้นดีของไหม ซึ่งน้ำที่เททิ้งออกมาจากการฟอกเส้นไหมสามารถนำไปใช้สกัดผสมในผลิตภัณฑ์ดูแลผิวหรือเครื่องสำอาง ทำอาหารหรือผลิตภัณฑ์อาหารเสริม สมุนไพร และผสมในอาหารสัตว์ได้ (สถาบันหม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ร่วมกับสำนักงานปรมาณูเพื่อสันติ, 2547-2548) เท่ากับว่าส่วนของเสียที่ได้จากกระบวนการทำไหมนั้น ได้นำไปแปรสภาพเพื่อใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่น การปล่อยของเสียลงสู่ธรรมชาติจึงมีอัตราน้อยมาก (ศิริณัฐ ภูพิเศษศักดิ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2558)

ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้ว่า กรณีของไหมนั้นถือเป็นสินค้าเกษตรที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างยิ่ง เพราะเป็นการส่งเสริมการสร้างอาชีพในกับคนท้องถิ่นให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ เนื่องจากแก่นสาระของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะมุ่งเน้นที่การเรียนรู้ร่วมกันกับธรรมชาติ เป็นการพัฒนามนุษย์ในสังคม ที่เพิ่มศักยภาพการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน มีความเคารพในการพึ่งพากัน อีกทั้ง เกษตรกรรมหม่อนไหมยังถือเป็นกลไกในการสร้างสมดุลของชานา/เกษตรกรพีชไร่/สวนให้ลดอัตราการย้ายถิ่นออก อันส่งผลให้การอพยพเข้ามาทำงานในเมืองลดลง เมื่อคนในชุมชนเกิดการตระหนักถึงคุณค่าและภูมิปัญญาที่มีในชุมชน สามารถทำให้สิ่งที่มีอยู่ใน

ชุมชน “ขายได้” ดังนั้น เกษตรกรจึงไม่จำเป็นต้องตื่นรนเข้ามาทำงานในเมืองหรือเขตอุตสาหกรรมเพื่อชีวิตรอด หากแต่ใช้ของที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งอาจกลายเป็นรายได้หลักของชุมชนได้อีกทั้ง การทำใหม่ในชุมชนยังก่อให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชน นำไปสู่การเสริมพลังในชุมชนในที่สุด (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกับเกษตรกรหม่อนไหม

ทั้งนี้ ในการวัดความยั่งยืนของเกษตรกรหม่อนไหม จะแตกต่างกันไปตามลักษณะประเภทของเกษตรกรหม่อนไหม เนื่องจากเกษตรกรหม่อนไหมมีลักษณะการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันไปทั้งในระดับครัวเรือน (กลุ่มผ้าไหมยกทอง จันทโรสามา) การรวมกลุ่มกัน (เช่น กลุ่มสตรีฯ บ้านกุดเต่า) และการทำงานร่วมกันในระดับเครือข่าย (เช่น จิม ทอมป์สัน เป็นต้น) ซึ่งแต่ละประเภทก็มีที่มาและลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน โดยแบ่งเป็นกลุ่มที่มีพื้นฐานอยู่เดิมและกลุ่มที่ไม่มีพื้นฐานความรู้อยู่เดิม ซึ่งหากพิจารณาตัวชี้ความยั่งยืนย่อมจำเป็นต้องมีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละระดับ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ เกษตรกรในระดับบุคคล เกษตรกรในระดับกลุ่ม (กลุ่มเกษตรกร) และการรวมตัวกันของเกษตรกรจนเกิดเป็นเครือข่ายเกษตรกร จากการพัฒนาที่ยั่งยืนใน 3 มิติ ดังต่อไปนี้

1) มิติด้านเศรษฐกิจ

- 1.1) ระดับบุคคลหรือครัวเรือน สามารถพิจารณาได้จาก
  - 1.1.1) การมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง
  - 1.1.2) การมีหนี้สินลดลงหรือสามารถชำระหนี้ได้ทั้งหมด
  - 1.1.3) การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม
  - 1.1.4) การมีความรู้ความเข้าใจในสินค้า
- 1.2) ระดับกลุ่ม สามารถพิจารณาได้จาก
  - 1.2.1) สมาชิกทุกคนในกลุ่มได้รับการจัดสรรเงินหรือผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม
  - 1.2.2) สมาชิกทุกคนทุกคนมีอาชีพและรายได้
  - 1.2.3) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารธุรกิจของกลุ่ม/ชุมชน
- 1.3) ระดับเครือข่าย สามารถพิจารณาได้จาก
  - 1.3.1) เครือข่ายทุกเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำอย่างเป็นระบบ
  - 1.3.2) สมาชิกในเครือข่ายได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม
  - 1.3.3) การมีส่วนร่วมและแบ่งงานกันทำอย่างเป็นระบบ
  - 1.3.4) การเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการคิดหาการตลาดใหม่ๆ
  - 1.3.5) ความสามารถในการหาเครือข่ายของผู้นำ
- 2) มิติด้านสังคม
  - 2.1) ระดับบุคคลหรือครัวเรือน สามารถพิจารณาได้จาก
    - 2.1.1) บุคคลมีความอยู่ดีมีสุข/อยู่เย็นเป็นสุข
    - 2.1.2) บุคคลมีความรู้สึกเป็นที่ยอมรับในชุมชนและสังคม
  - 2.2) ระดับกลุ่ม สามารถพิจารณาได้จาก
    - 2.2.1) จำนวนของสมาชิกในกลุ่ม
    - 2.2.2) สมาชิกทุกคนในกลุ่มได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม
    - 2.2.3) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แสดงความคิดเห็น ตลอดจนร่วมแก้ปัญหา
    - 2.2.4) สมาชิกทุกคนในกลุ่มได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียม
    - 2.2.5) สมาชิกทุกคนในกลุ่มมีสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร
  - 2.3) ระดับเครือข่าย สามารถพิจารณาได้จาก
    - 2.3.1) สมาชิกในเครือข่ายมีความรู้สึกร่วมถึงการเป็นเจ้าของ
    - 2.3.2) สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นระหว่างกัน
- 3) มิติด้านสิ่งแวดล้อม

- 3.1) ระดับบุคคลหรือครัวเรือน สามารถพิจารณาได้จาก
  - 3.1.1) บุคคลหรือครัวเรือนสามารถปลูกผักสวนครัวที่หลากหลายเพื่อทำกินภายในครัวเรือนได้
  - 3.1.2) ภายในครัวเรือนมีความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การปลูกพืชตามหลักเกษตรทฤษฎีใหม่
- 3.2) ระดับกลุ่ม สามารถพิจารณาได้จาก
  - 3.2.1) ภายในชุมชนสามารถดำรงชีพได้จากผลิตผลทางการเกษตรในชุมชน
  - 3.2.2) ความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน
  - 3.2.3) สมาชิกทุกคนในกลุ่มมีสิทธิในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของกลุ่ม/ชุมชน
- 3.3) ระดับเครือข่าย สามารถพิจารณาได้จาก
  - 3.3.1) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ไม่เสื่อมโทรม
  - 3.3.2) ชุมชนสามารถพึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้
  - 3.3.3) มีการวางระบบเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

2.5 แนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกับเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย

2.5.1 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

1) ความหมายและองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้

คำว่า “กระบวนการเรียนรู้” (Learning process) เกิดมาจากคำว่า “กระบวนการ” (Process) และ “การเรียนรู้” (Learning) ซึ่งจะหมายความถึงลำดับขั้นตอนให้ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาเกิดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม Bloom, et al. (1956) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบ 3 ด้านในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งประกอบไปด้วย 1) Cognitive Domain หรือองค์ประกอบด้านการรับรู้ ความรู้ 2) Affective Domain หรือองค์ประกอบด้านอารมณ์ความรู้สึกทัศนคติ และ 3) Psychomotor Domain หรือองค์ประกอบทางทักษะทางกายภาพ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1) องค์ประกอบด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) เกี่ยวข้องกับการรับรู้และความรู้ และทักษะความสามารถ ซึ่งจะประกอบไปด้วย 6 ประเภท ได้แก่

1.1.1) ความรู้ (Knowledge) ซึ่งหมายถึง ความสามารถจดจำข้อมูลที่เรียนรู้มาในอดีต

- 1.1.2) ความเข้าใจ (Comprehension) หมายถึง เข้าใจในความหมาย สามารถระบุปัญหาหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง
- 1.1.3) การประยุกต์ใช้ (Application) หมายถึง สามารถประยุกต์ใช้แนวคิดที่ได้ศึกษามาใช้ในสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นได้
- 1.1.4) การวิเคราะห์ (Analysis) หมายถึง สามารถแยกแยะสิ่งที่เกิดขึ้นจริง หรือเป็นข้อเท็จจริง (facts) กับสิ่งที่ถูกอ้างถึงหรือผ่านการบอกเล่า การแสดงความคิดเห็นได้ (inferences)
- 1.1.5) การสังเคราะห์ (Synthesis) หมายถึง การสร้าง (create) รูปแบบหรือ ความหมายใหม่ จากองค์ประกอบเดิมๆ หรือความรู้เดิมที่ได้ศึกษามา
- 1.1.6) การประเมินค่า (Evaluation) หมายถึง การประเมินและหาทางเลือก ที่ดีที่สุดในการดำเนินงาน
- 1.2) องค์ประกอบด้านจิตพิสัย (Affective Domain) ซึ่งเกี่ยวกับอารมณ์ ความรู้สึก และทัศนคติ ประกอบไปด้วย
- 1.2.1) การรับรู้หรือการยอมรับ (Receiving phenomena) เป็นการ แสดงออกของความรู้สึกต่อสถานการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
- 1.2.2) การตอบสนอง (Responses to phenomena) เป็นการแสดงออกถึง การตอบสนองต่อสถานการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
- 1.2.3) การเกิดค่านิยม (Valuing) การปฏิบัติในสิ่งที่สังคมยอมรับกันโดยถ้วน หน้าว่ามีคุณค่า เกิดทัศนคติที่ดี
- 1.2.4) การจัดรวบรวม หรือจัดระเบียบค่านิยม (Organization) คือเป็นการ สร้างค่านิยมใหม่ในสังคมที่สามารถยอมรับกันในสังคมได้
- 1.2.5) การสร้างลักษณะนิสัยตามค่านิยมที่ยึดถือ (Internalizes Values หรือ characterization) การนำค่านิยมใหม่มาปฏิบัติจนเป็นนิสัยแล้ว โดยระบบค่านิยมที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นตัวควบคุมพฤติกรรม ความคิด และอุดมคติ
- 1.3) องค์ประกอบด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) เป็นองค์ประกอบ ทางพฤติกรรม ทักษะทางกายภาพของแต่ละบุคคล ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ (Dave, 1975 และ กรองไธ อุณหสูต, ม.ป.ป.) ได้แก่
- 1.3.1) การเลียนแบบ (Imitation) การมองหาตัวแบบพฤติกรรมเพื่อปฏิบัติ ตาม

- 1.3.2) การลงมือปฏิบัติตาม (Manipulation) เป็นการพยายามปฏิบัติตามต้นแบบที่ได้ศึกษาหรือจดจำมา
- 1.3.3) การปฏิบัติได้ถูกต้องแม่นยำ (Precision) เป็นความพยายามในการปฏิบัติและฝึกฝนด้วยตนเอง เพื่อเพิ่มศักยภาพและความถูกต้องให้แก่ตนเองมากขึ้น
- 1.3.4) การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและผสมผสาน (Articulation) มีการปฏิบัติตามรูปแบบของตนอย่างถูกต้อง ต่อเนื่องและสม่ำเสมอ
- 1.3.5) การปฏิบัติอย่างเคยชินจนเป็นธรรมชาติ (Naturalization) เป็นความสามารถในการปฏิบัติได้อย่างแนบเนียนจนดูเป็นธรรมชาติ ไม่จำเป็นต้องคิดหรือใช้เวลานาน

ทั้งนี้ ในการศึกษาวิจัยมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้น การศึกษากระบวนการเรียนรู้ตามหลักทฤษฎี จึงไม่อาจทำความเข้าใจชุมชนได้หมด จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าใจชุมชนและองค์ประกอบของชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน อันจะกล่าวต่อไป

2) กระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

ก่อนการเรียนรู้ชุมชน ย่อมต้องเข้าใจความหมายของชุมชนเสียก่อน เมื่อกล่าวถึงชุมชน (community) ก็มีการให้นิยามไว้หลากหลาย ซึ่งในภาพรวมนั้น ชุมชนหมายความถึง กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกัน ณ บริเวณพื้นที่หนึ่งที่มีอาณาเขตชัดเจน มีวัฒนธรรม ภาษา แบบแผน ประเพณี การดำรงชีวิตร่วมกัน ภายใต้กฎเกณฑ์ร่วมกัน ได้รับผลประโยชน์บางอย่างร่วมกัน มีการปฏิสัมพันธ์กันภายในกลุ่ม มีการแบ่งหน้าที่กันเพื่อบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ (ประเวศ วะสี, 2540; ราชบัณฑิตยสถาน, 2542; ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2546)

จากนิยามสามารถสังเกตเห็นองค์ประกอบหลักของการเป็น “ชุมชน” ได้ ประกอบไปด้วย 1) กลุ่มคน มากกว่า 2 คนขึ้นไปที่มีการติดต่อหรือปฏิสัมพันธ์กัน มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน มีการปรับตัวปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล และการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ 2) สถาบันทางสังคม จัดตั้งขึ้นเพื่อกำหนดแบบแผนของการปฏิบัติต่อกันของสมาชิกในกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มดำรงอยู่ได้และบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยสถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันสุขภาพ เป็นต้น (นิมิต กลิ่นดอกแก้ว, 2552; วสันต์ชัย กากแก้ว, 2556)

สำหรับการเข้าไปศึกษาชุมชนนั้น กายจนนา แก้วเทพ (2538) ได้พูดไว้ว่าเปรียบได้กับการรู้จักและการทำความเข้าใจกับชีวิตของคนๆ หนึ่ง ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต และการที่เราเข้าไปศึกษาก็เป็นไปเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ตามศักยภาพของบุคคล ผ่านการใช้ปัญญาแก้ปัญหา เพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนา และศึกษาต่อยอดปัญญาเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ในการศึกษาชุมชนจาเป็นอย่างยิ่งที่ต้องประยุกต์ใช้ทั้งการวิจัย การประเมินผล ซึ่งมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เข้าใจและได้คำตอบจากชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีหลักการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักการดำเนินงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน โดยเริ่มจากการใช้ความเข้าใจในทุกมิติของชุมชน ค้นหารากเหง้าของปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง นอกจากความเข้าใจแล้ว ผู้วิจัยจำเป็นต้องเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชนที่ถูกศึกษา สร้างความไว้วางใจและความรู้สึกผูกพันมีไมตรีจิตต่อกัน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเสนอ แสดงความคิดเห็น ร่วมวิเคราะห์ในทุกขั้นตอน ซึ่งเมื่อเกิดการคิดร่วมกันแล้ว จะนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนในที่สุด (วิชัย ต้นสิริ, 2542; ยศ บริสุทธิ์, 2558)

David Mathews (1996) และสิริลักษณ์ ยัมประสาทร (2548) กล่าวไว้ถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่าเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลและชุมชน โดยอาศัยวิธีการอย่างเป็นขั้นตอน โดยการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับคนอื่นในชุมชนนี้เป็นไปเพื่อกำหนดหรือนิยามประเด็นปัญหาสาธารณะร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้ จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในและนอกตัวบุคคล เช่น ทักษะ ทักษะคิด ค่านิยม ความรู้ กระบวนการคิด เป็นต้น ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกันไปตามปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ เช่น ความต้องการ ความพร้อม ความพึงพอใจ ซึ่งเปรียบเสมือนแรงขับเคลื่อนให้มีการเปลี่ยนแปลงได้

นอกจากนี้ ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2542) ได้เสนอแนวคิดเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไว้ 6 ประเด็น คือ

2.1) มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ซึ่งจะสร้างสรรค์ภูมิปัญญาให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง สร้างความภาคภูมิใจได้

2.2) การปฏิรูปการศึกษาควรมุ่งเน้นการแก้ปัญหาความทุกข์ยากก่อน โดยเริ่มจากกระจายการเรียนรู้ไปสู่ชุมชน เพื่อให้เกิดการตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงและเกิดองค์ความรู้ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและนำไปสู่การปฏิรูปการศึกษา ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสถานศึกษา ทั้งนักเรียน ครู และชุมชน เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

2.3) แต่ละชุมชนมีแตกต่างความหลากหลาย ทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ดังนั้น การนำรูปแบบจากพื้นที่หนึ่งลงไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง หรือจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นจึงมักประสบความล้มเหลว จึงควรพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ในแต่ละชุมชนอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับสถานการณ์ของแต่ละสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น การทำความเข้าใจปัจจัยเงื่อนไขของแต่ละชุมชนจึงเป็นประเด็นที่ควรพิจารณา

2.4) เป้าหมายการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน คือ เพื่อสร้างปัญญาให้คนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างบูรณาการ และสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองระหว่างชุมชนได้มากขึ้น ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเชื่อมต่อประสบการณ์จากกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้

2.5) การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนให้มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนของสังคม เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน นักวิชาการ สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน กลุ่มธุรกิจ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

2.6) การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนควรนำไปสู่วัตถุประสงค์หลายประการในเวลาเดียวกัน เช่น เพื่อสืบค้นผู้นำทางจิตวิญญาณ สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ ปลุกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีงาม สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันใหม่ ก่อให้เกิดแนวคิดและกระบวนการดำเนินงานใหม่ ทราบปัญหาและความต้องการ เกิดองค์ความรู้ในท้องถิ่น และขยายผลผ่านการสรุปทบทวนร่วมกัน ได้หลักสูตรท้องถิ่น ชุมชนมีการเรียนรู้และการจัดการร่วมกัน และมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น เป็นต้น

อีกทั้งประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2542) ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนไว้ว่าประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ “รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปทบทวน และร่วมรับผลจากการกระทำ”

ขั้นที่ 1 การรวมคน โดยยึดหลักว่าทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมพลังซึ่งกันและกัน จากการเรียนรู้ตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างตนกับครอบครัวและชุมชน เพื่อให้ทุกคนในชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมีจิตสำนึกร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งการดำเนินงานในชุมชนจะเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้น ควรมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนจากคนในชุมชน เพื่อขับเคลื่อนงานชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและเข้มแข็ง เปรียบเสมือนทุนทางสังคมของชุมชน และจากความเข้มแข็งของชุมชนนี้เองก็จะก่อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างองค์กรในชุมชนกับภายนอกได้ เป็นการระดมทุนจากภายนอกเข้าไปช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาชุมชน

การรวมคนให้เกิดเป็นองค์กรในชุมชนนั้น อาจเริ่มจากการใช้ผู้นำชุมชน พระภิกษุ ครู ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางจิตวิญญาณมาเป็นเครื่องมือในการรวบรวมคนเข้าด้วยกัน หรืออาจ

กระตุ้นจากหน่วยงานภายนอกเข้าไปขับเคลื่อนให้เกิดการรวมกลุ่มกัน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน และ กรมส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า การรวมคนนั้นถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เนื่องจากคนในชุมชนถือเป็นทั้งปัจจัยและเป้าหมายของการเรียนรู้ ซึ่งหากการรวมตัวของคนในชุมชน มีความเข้มแข็ง จะส่งผลให้การดำเนินงานในขั้นตอนต่อไปประสบความสำเร็จได้มากยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 2 การร่วมคิดหรือหมายถึงการระดมความคิดเห็น เป็นกระบวนการระดมสมอง เพื่อระดมความเห็น สร้างความเข้าใจ กระบวนทัศน์ วิสัยทัศน์ร่วมกันในชุมชน ทั้งยังเป็นการ แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ เกิดการร่วมวิเคราะห์ปัญหา ข้อเด่น-ข้อด้อยในชุมชนจาก หลากหลายมุมมอง นำไปสู่การเสนอหาทางออกของปัญหาในชุมชนอย่างรอบด้านและครอบคลุม นอกจากนี้ ยังช่วยจัดลำดับความสำคัญของปัญหา (อะไร) กำหนดแนวทาง วิธีการ และแผนงานใน การแก้ไขปัญหา (อย่างไร กับใคร ที่ไหน)

ขั้นที่ 3 การร่วมทำ/ลงมือ เป็นการร่วมจัดการดำเนินงานตามแผนที่ได้กำหนดไว้ มีการฝึกปฏิบัติ ทดลองใช้ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ ภาวศึความรับผิดชอบอย่างเหมาะสม ซึ่งจะส่งผลให้ เกิดการใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประสิทธิผลสูงที่สุด

ขั้นที่ 4 การร่วมสรุปทเรียน ทั้งการประเมินตนเองและประเมินผลงาน ผ่าน กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้ นำไปสู่การเชื่อมต่อกักขะความรู้และประสบการณ์ ทำให้ เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ เกิดภูมิปัญญาและสังสมภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถเผยแพร่ไปสู่ ชุมชนอื่นๆ ได้

ขั้นที่ 5 การร่วมรับผล เพื่อสร้างพลังปิติ ผ่านการยกย่อง ชื่นชม และให้กำลังใจคนที่ เสียสละทำงานให้กับชุมชน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจจากการทำงานร่วมกัน

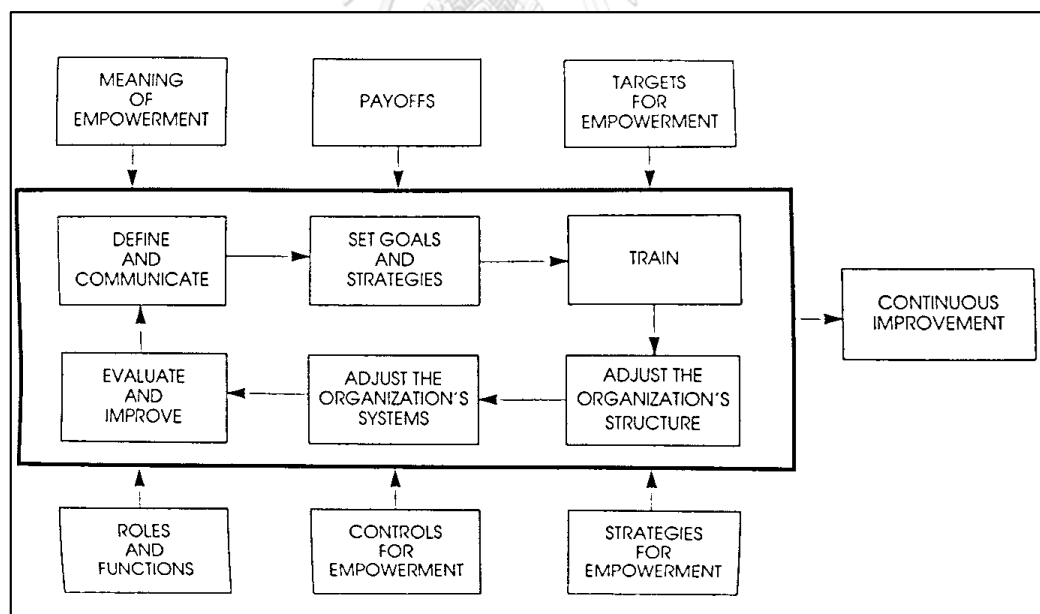
จากที่กล่าวไปทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเริ่มพลังอำนาจกลุ่ม เกษตรกรหม่อนไหมสู่เครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องมีความเข้าใจในรากฐาน ของชุมชนแต่ละพื้นที่เสียก่อน เพราะแต่ละชุมชนย่อมมีบริบททางสังคมและมีทุนทางสังคมที่แตกต่าง กันออกไป อีกทั้ง การพัฒนากลุ่มจะเกิดขึ้นได้จริงนั้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งก็คือ การที่คน ในชุมชนเห็นพ้องต้องกันว่าประเด็นเหล่านั้นเป็นเรื่องที่สำคัญ ทำให้เกิดความรู้สึกถึงการมีประเด็น ปัญหาร่วมกัน (collective issue) ซึ่งเปรียบเสมือนการสร้างพลังอำนาจที่ระเบิดจากภายในให้กับคน ในชุมชนลุกขึ้นมาต่อสู้-ต่อรองกับภายนอก เพื่อให้ตนมีพื้นที่ในสังคมและพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเอง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ กระบวนการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรย่อม แตกต่างกันไปตามลักษณะหรือเงื่อนไขเฉพาะในแต่ละกลุ่ม เพราะบางครั้งอาจอยู่ในรูปแบบ ครัวเรือน/บุคคล บ้างก็มีการรวมกลุ่ม บ้างก็เป็นลักษณะการหาเครือข่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็ง บาง

กลุ่มอาจมีทุนอยู่เดิม แต่บางกลุ่มอาจเกิดขึ้นใหม่ ดังนั้น การทำความเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้นี้ย่อมต้องแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของกลุ่มนั้นๆ

2.5.2 แนวคิดการเสริมพลังอำนาจกับเกษตรกรรมใหม่ในประเทศไทย

แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ เริ่มแรกได้ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้ในทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาองค์กรในอดีต ซึ่งมีรากฐานมาจากการอธิบายทฤษฎีของ Douglas McGregor ที่เป็นการแสดงออกถึงผู้นำแบบประชาธิปไตย (democratic leadership) การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม (participative management) การพัฒนาคุณภาพงาน (quality circle) และการมีส่วนร่วมของสมาชิก (employee involvement)

Kinlaw (1995) ได้กล่าวถึงความหมายของการเสริมพลังอำนาจ ว่าเป็นกระบวนการเพื่อพัฒนาสมรรถนะและศักยภาพของบุคคล ซึ่งประกอบด้วย การมีความมุ่งมั่น การมีความสามารถ และการมีศีลธรรมจริยธรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาประสิทธิภาพของบุคคล โดยมีโมเดลการจัดการกระบวนการเสริมพลังอำนาจที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง พิจารณาจาก 2 ประเด็นคือ สิ่งที่ต้องทำเพื่อพัฒนา (กระบวนการ) และสิ่งที่ต้องรู้ (ปัจจัยนำเข้า) ดังนี้

ภาพที่ 4 โมเดลการจัดการกระบวนการเสริมพลังอำนาจ (Kinlaw, 1995)

ปัจจัยนำเข้าที่ต้องพิจารณา ได้แก่

1) Meaning of empowerment เป็นแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมแรงจูงใจในสมรรถนะของสมาชิก ประกอบด้วยความมุ่งมั่น ความสามารถ และการมีศีลธรรมจริยธรรม

2) Payoffs หรือความสำเร็จหรือสิ่งตอบแทนที่เราคาดหวังจากการได้รับการเสริมพลังอำนาจ อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล หน่วยงานในองค์กร และตัวองค์กร

3) Targets for empowerment กลุ่มเป้าหมายของการเสริมพลัง

4) Strategies for empowerment กลยุทธ์การเสริมสร้างพลังอำนาจ ทั้งในระดับบุคคลและองค์กร

5) Controls for empowerment การควบคุมการเสริมพลังอำนาจ เพื่อให้เกิดการพัฒนา

นอกจากนี้ ยังมีขั้นตอนการเสริมพลังอำนาจ ดังนี้

1) Define and communicate คือ สร้างความเข้าใจและเผยแพร่ไปยังสมาชิกองค์กรให้รับรู้ร่วมกัน

2) Set goals and strategies กำหนดวัตถุประสงค์และกลยุทธ์ ที่เป็นเสมือนกรอบขององค์กรให้สมาชิกทุกระดับเข้าใจ

3) Train ฝึกอบรมให้สมาชิกมีบทบาทและแนวทางปฏิบัติแบบใหม่ โดยต้องมีความสามารถหรือสมรรถนะ 3 ประการ คือ 1) ด้านธุรกิจ (การคิดกลยุทธ์ การวางแผน ความเข้าใจด้านสถานะทางเศรษฐกิจขององค์กร การจัดการทรัพยากรด้านการเงิน การพัฒนาเครือข่ายธุรกิจ การปรับเปลี่ยนแผนการตลาด) 2) ด้านการพัฒนาประสิทธิภาพ (เทคนิคในการทำงานของงานที่ได้รับมอบหมาย เขียนโครงการที่สร้างการพัฒนา ติดตามประเมินผลประสิทธิภาพการทำงานของบุคคลของระบบในองค์กร ของผู้ขาย/การตลาด และของลูกค้า) และ 3) ด้านบุคคล (การคิดอย่างมีระบบ มีเหตุผล สร้างพลังอำนาจให้ตนเองและผู้อื่น มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นหัวหน้าทีมและสมาชิกในทีมที่ดี มีการปฏิสัมพันธ์เพื่อผลลัพธ์ที่ดี สามารถเป็นพี่เลี้ยงให้กับผู้อื่นได้ และสามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้อื่นได้

4) Adjust the organisation's structure หรือการปรับโครงสร้างองค์กร เพื่อเพิ่มอิสระในการทำงานและความคิดสร้างสรรค์ ลดการทำงานที่มีความเป็นทางการ

5) Adjust the organisation's system เป็นการปรับระบบต่างๆ ในองค์กร เช่น การวางนโยบาย การให้รางวัล การจัดฝึกอบรม เป็นต้น เพื่อให้เกิดการเสริมพลังอำนาจแก่สมาชิก

6) Evaluate and improve คือการประเมินผลและปรับปรุงพัฒนา จากการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกในองค์กร

Troutner and Smith (2007) กล่าวถึงการเสริมพลังอำนาจว่าเป็นมากกว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่ยังรวมถึงกระบวนการชักจูงให้คนหรือสมาชิกเกิดความเข้าใจต่อตนเองว่า สามารถมีส่วนร่วมหรือออกเสียงในการตัดสินใจได้ ซึ่งในความหมายนี้หมายถึงกระบวนการสร้างความมั่นใจ

(self-confidence) และการเห็นคุณค่าในตนเอง (self-esteem) มีสิทธิที่จะได้รับการเคารพจากผู้อื่น โดยการเสริมพลังนี้ประกอบองค์ประกอบด้วย 4 ประการ คือ ด้านการเรียนรู้การคิดและเข้าใจสภาพความเป็นจริง ด้านจิตใจที่มีความรู้สึกเห็นคุณค่าหรือพึงพอใจในตนเอง ด้านการเมืองที่ตระหนักรู้ถึงความเหลื่อมล้ำทางอำนาจและความสามารถบริหารจัดการและขับเคลื่อนต่อไปได้ และด้านเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้อย่างเสรี

Tracy (1990) ได้มุ่งประเด็นการเสริมพลังอำนาจใน 2 ส่วน คือ ผู้ให้พลังอำนาจและผู้รับพลังอำนาจ และกล่าวถึงขั้นตอนของการเสริมสร้างพลังอำนาจ 10 ขั้นตอน ประกอบด้วย

- 1) มอบหมายงานที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน (Clearly define responsibilities)
- 2) มอบหมายอำนาจหน้าที่ (Delegate authority) ตามขอบเขตของงานที่รับผิดชอบ
- 3) กำหนดเกณฑ์มาตรฐานการทำงาน (Set standard of excellence) โดยต้องคำนึงถึงศักยภาพของผู้ปฏิบัติงาน
- 4) ฝึกอบรมและพัฒนา (Training and development) เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานได้พัฒนาทักษะ ความสนใจและความสามารถ
- 5) ให้ความรู้และข้อมูลที่จำเป็น (Provide knowledge and information) เพื่อการตัดสินใจในการทำงานอย่างถูกต้อง
- 6) ให้ข้อมูลป้อนกลับ (Give feedback) เกี่ยวกับการดำเนินงาน เพื่อให้ได้ทราบถึงผลการปฏิบัติงานและความสามารถ เพื่อการปรับปรุงตนเอง
- 7) ให้การยอมรับและชื่นชม (Recognition) ในผลสำเร็จ เพื่อให้เกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองและเป็นแรงจูงใจในการทำงานต่อไป
- 8) ให้ความไว้วางใจในการทำงาน (Trust) เพื่อให้เกิดความรู้สึกอิสระในการตัดสินใจและการดำเนินงาน ส่งผลต่อความตั้งใจในการปฏิบัติงานต่อไป

9) ยอมรับข้อผิดพลาด (Permission to fail) ผู้บริหารต้องพร้อมที่จะยอมรับความผิดพลาดและให้อภัย เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้

10) ให้เกียรติและเคารพต่อการตัดสินใจของผู้ปฏิบัติงาน (Respect) ด้วยความมีศักดิ์ศรี Kanter (1993) กล่าวถึงหลักการเสริมสร้างพลังอำนาจ ซึ่งประกอบด้วย 4 ปัจจัย ดังนี้

1) การส่งเสริมในด้านการสนับสนุน กล่าวคือ ให้การยอมรับและเห็นชอบตามกฎหมาย ส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างบุคคลและหมู่คณะ การสร้างเครือข่ายในการทำงาน รวมไปถึงการสนับสนุนจากผู้บริหารให้สมาชิกมีพฤติกรรมการทำงานที่มีประสิทธิภาพ เช่น ส่งเสริมการแสดงความคิดเห็นริเริ่มสร้างสรรค์ ให้โอกาสตัดสินใจแก้ปัญหา พัฒนา หรือปรับปรุงแนวทางในการปฏิบัติงาน ให้ผู้ปฏิบัติงานทราบผลการปฏิบัติงาน (feedback) มีความยืดหยุ่นในการปฏิบัติงาน การยอมรับในความผิดพลาด รับฟังและเข้าใจบุคลากร มีความเป็นกันเอง มีความเคารพซึ่งกันและกัน

2) ด้านข้อมูลข่าวสาร เช่น ความรู้ทางเทคนิค ทักษะความชำนาญ และข่าวสาร การเมือง เพื่อประกอบการตัดสินใจและวางแผนในการดำเนินการของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งข้อมูลข่าวสาร นี้ควรมีการสื่อสารแบบสองทาง เป็นข้อมูลที่ถูกต้องและทันต่อเหตุการณ์

3) ด้านทรัพยากร ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน (ได้แก่ การรับรู้ถึงคุณค่าและศักยภาพในตนเอง ทักษะการรับรู้ ความสามารถในการปรับตัว ความกล้าหาญ-อดทน มีความสุขและผูกพันใน การทำงาน และทุ่มเทให้กับดำเนินงานเพื่อประโยชน์ขององค์กร) และปัจจัยภายนอก (ได้แก่ การ สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ อาคารสถานที่ เงินทุน ขอบเขตการทำงานที่มอบหมาย และเวลาที่เหมาะสม)

4) ด้านโอกาส ประกอบด้วย ความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงานโดยได้รับการ พิจารณาประเมินอย่างยุติธรรม การได้รับการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะและความสามารถของผู้ปฏิบัติงาน และการได้รับยกย่อง ชมเชย รวมถึงได้รับรางวัลเพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการทำงาน

จากที่กล่าวไปข้างต้น เป็นเพียงนักคิดส่วนหนึ่งที่ได้นำเสนอแนวคิดการเสริมพลังอำนาจไว้ แต่ หากกล่าวโดยสรุปแล้วนั้น การเสริมพลังอำนาจสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ด้านโครงสร้างและ ด้านบุคคล ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาร่วมกับกรณีกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมจะสามารถแบ่งการพิจารณาได้ เป็น 2 ประเด็นหลักดังต่อไปนี้

1) ประเด็นเชิงตัวบุคคลหรือเกษตรกรหม่อนไหม ประกอบด้วย

1.1) ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ การรับรู้ต่อตนเองว่าตนเองมีศักยภาพ มี ความสามารถ มีความมั่นใจในตนเอง มีความพึงพอใจ-เห็นคุณค่าในตนเอง มีกระบวนการคิดอย่าง เป็นระบบ มีเหตุผล แสวงหาความรู้หรือเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

1.2) ปัจจัยระหว่างตัวบุคคล ได้แก่ การแสดงออกถึงความเคารพต่อตนเองและผู้อื่น การมีปฏิสัมพันธ์ทางบวก การยอมรับซึ่งกันและกัน การสร้างพลังเพื่อให้เกิดความมุ่งมั่นและตั้งใจ ทำงาน การทำงานร่วมกันเป็นทีม มีการแบ่งงานกันทำ โดยให้ความสำคัญกับแต่ละหน่วยอย่างเท่า เทียม

2) ประเด็นเชิงโครงสร้าง ศึกษาเกี่ยวกับองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย การ ให้ข้อมูล ความรู้ และข่าวสาร การเปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ วางแผน ตั้งเป้าหมาย ออกกฎเกณฑ์ สร้างความเข้าใจและการรับรู้อันนำไปสู่การดำเนินปฏิบัติร่วมกัน ทั้งนี้ต้องให้อิสระทางความคิดและกระบวนการทำงาน การดำเนินงานอย่างมีจริยธรรม การใช้ความดี ความชอบหรือให้รางวัลและคำชมเชยที่มาจากผลการประเมินผลงานอย่างยุติธรรม การเสริมข้อมูล ความรู้ที่จำเป็น เช่น การจัดการฝึกอบรมด้านเทคนิคเฉพาะ ทักษะความชำนาญ การสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์ สถานที่ในการดำเนินงาน การให้รางวัลอย่างเป็นธรรม การเปิดโอกาสให้เกิดกระบวนการ

เรียนรู้และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการทำงาน การให้ความรู้ด้านกฎหมาย การยอมรับในความสามารถและศักยภาพของเกษตรกร และการให้เกียรติและเคารพต่อเกษตรกรอย่างมีศักดิ์ศรี

จากปัจจัยข้างต้นเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะพบว่า กลุ่มเกษตรกรชุมชนน้ำเกี๋ยน การดำเนินงาน OVOP จากญี่ปุ่น หรือแม้กระทั่งเกษตรกรหม่อนไหมจากอินเดียก็ดี ต่างมีปัจจัยเกื้อหนุนทั้งในเชิงตัวบุคคลและเชิงโครงสร้างองค์กรที่เข้ามาสนับสนุนทั้งสิ้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความพยายามที่จะพัฒนาให้กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมได้รับการพัฒนาจากภายในจนนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

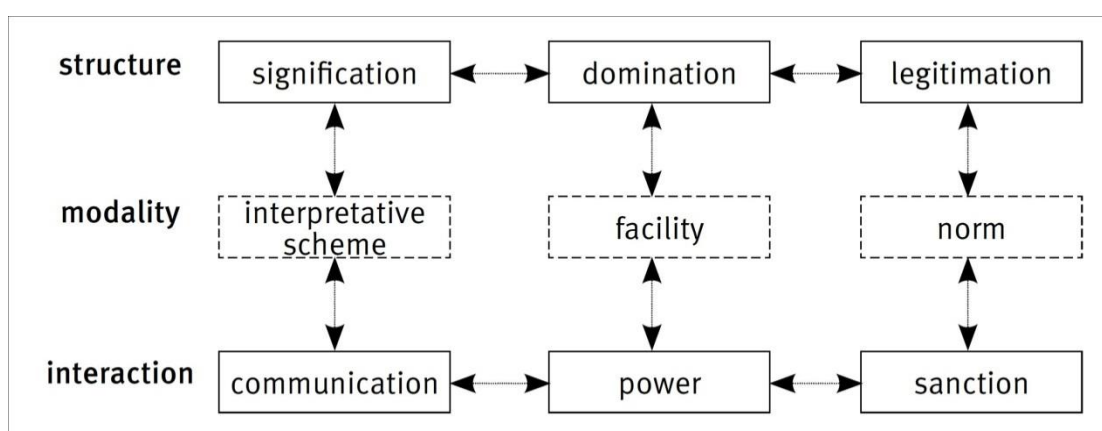
2.6 ทฤษฎีการก่อตัวโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (Structuration) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วง 1960 ถึง 1970 ก่อให้เกิดความสับสนในความพยายามที่จะอธิบายความจริงของปรากฏการณ์ต่างๆ เป็นแบบแผนในลักษณะทิศทางแบบทวิลักษณ์หรือขั้วตรงข้าม (dualism) (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2549) กล่าวคือ ในโลกหนึ่งย่อมมีผู้ใดเปรียบและเสียเปรียบ ปัจเจกชนถูกอำนาจครอบงำภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่กำหนดแนวทางและหน้าที่ให้ปัจเจกชนต้องเป็นไป ก่อให้เกิดการแบ่งชนชั้นในสังคม ซึ่งในความคิดของ Anthony Giddens (Bryant and Jary, 1991) ก็เกิดการวิพากษ์และตั้งคำถามถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการ (agency) และโครงสร้าง (structure) และเกิดแนวคิดแบบทวิลักษณ์นี้ขึ้น จนเกิดเป็นทฤษฎี Structuration ขึ้นในราวๆ ปี 1976-1977 โดย Giddens ให้ความสำคัญกับการตีความ (hermeneutic) การหน้าที่นิยม (Functionalism) และโครงสร้างนิยม (Structuralism) (Bryant and Jary, 1991) และมองว่าแท้ที่จริงแล้วปัจเจกชนและโครงสร้างในสังคมหนึ่งๆ ย่อมมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อกันในการสร้างความจริงทางสังคมหนึ่งๆ ขึ้นมา (Social construction of reality) และ social construction of reality นี้ก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในลักษณะพลวัต (dynamic process) Giddens ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคม (social structure) ถูกสร้างได้จากปัจเจกชนในฐานะผู้กระทำการ (human agency) จากการผลิตซ้ำ (reproduction) เช่น ความเชื่อ ความรู้ (เชษฐา พวงหัตถ์, 2548) ในขณะที่เดียวกันการกระทำก็เป็นไปอย่างมีโครงสร้างภายในสังคมหนึ่งๆ ดังคำกล่าวที่ว่า

“ ... how it comes about that structures are constituted through action, and reciprocally how action is constituted structurally.” (Giddens, 1976)

ทั้งนี้ การกระทำและโครงสร้างที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้มีรูปแบบการปฏิสัมพันธ์แบบเดียวกันในทุกๆ พื้นที่ หากแต่ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม กาละ (เวลา) และเทศะ (สถานการณ์/พื้นที่) แตกต่างกันไป ในกรณีของงานวิจัยชิ้นนี้ที่มุ่งเน้นการนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเกษตรกรรุ่นใหม่จากการกระจายอำนาจของรัฐ ผู้เครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ยั่งยืน สามารถอธิบายจากภาพของทฤษฎี Structuration ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของโครงสร้างและผู้กระทำการในลักษณะทิศทางแบบสองทางซึ่งต่างมีผลกระทบต่อกัน ดังภาพที่ 5 โดยสามารถอธิบายในรายละเอียดได้ดังนี้

ภาพที่ 5 โครงสร้างคู่สัมพันธ์ของ Anthony Giddens

(ที่มา: Giddens, 1984; cited in Reus, 2009)

2.6.1 มิติโครงสร้าง (Structure) ซึ่งประกอบไปด้วยการสร้างหรือมองเป้าหมายร่วมกันในสังคม (Signification) หรือเปรียบเสมือนเป้าหมายที่สังคมต้องการให้เป็นผ่านการตีความร่วมกัน การสื่อสารเพื่อครอบงำ (Domination) และกฎระเบียบหรือกฎเกณฑ์ทางสังคม (Legitimation)

2.6.2 มิติแบบแผน (Modality) ซึ่งเป็นแนวทางในการแสดงออกของคนในสังคม ประกอบด้วย กรอบของการตีความ (interpretative scheme) ทุนหรือทรัพยากรของกลุ่มหรือเครือข่าย (facility) และบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติร่วมกัน (norms)

2.6.3 มิติการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) เป็นการสื่อสารหรือการมีปฏิสัมพันธ์ของเกษตรกรรุ่นใหม่ต่อเกษตรกรรุ่นใหม่ ต่อกลุ่ม ต่อเครือข่าย และต่อรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย การสื่อสารทางภาษาและท่าทาง (communication) การมีอำนาจทั้งเชิงบวกและเชิงลบ (power) และกระบวนการสร้างการตอบสนองหรือมาตรการทางสังคม (sanction) โดยจากทั้ง 3 มิติ สามารถอธิบายความสัมพันธ์ได้ในรายละเอียดต่อไปนี้

สำหรับการพัฒนาเกษตรกรรมใหม่ อาจสามารถอธิบายได้ว่า เกษตรกรรมใหม่ถือเป็นเกษตรกรรมประเภทหนึ่งที่ไม่ใช่เพียงการผลิตเพื่อจำหน่ายสินค้าทางการเกษตรเท่านั้น แต่ยังเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงถึงวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และกระบวนการผลิตทางการเกษตรอีกด้วย

ในอดีต ก่อนที่ประเทศไทยจะหันมาให้ความสนใจกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เกษตรกรรมใหม่เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ทั้งเพื่อนุ่งห่ม แลกเปลี่ยน และขายเมื่อเหลือใช้ ถือเป็นทั้งการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในช่วงพักนาและยังสามารถเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่เพื่อสร้างรายได้เสริมอีกด้วย ทว่าเมื่อกระแสการพัฒนาแบบตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นกับประเทศไทย จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน จากการมุ่งเน้นการพัฒนาภายในท้องถิ่นที่มีการอาศัยอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ กลายเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นเชิงเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรม กระแสความคิดแบบทุนนิยม และความเป็นเมืองที่ดึงดูดคนเข้าสู่เมือง ทำงานในโรงงาน อุตสาหกรรม การกล่าวอ้างถึงความ “ศิวิไลซ์” ของเมืองและตีตราชนบท ตอกย้ำให้คนเข้าสู่ระบบโรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้คนรุ่นใหม่ (วัยแรงงาน) ย้ายออกจากพื้นที่เพื่อเข้ามาทำงานในเมือง สังคมชนบทเกิดภาวะสังคมแห้วกลาง พร้อมสอดรับกับระบบการศึกษาของชาติที่ผลิตคนเข้าสู่ตลาดแรงงานมากขึ้น ขณะเดียวกันในด้านเกษตรกรรม การรุกคืบเข้ามาของอิทธิพลการปฏิวัติเขียวก็มีส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้วิถีเกษตรกรรมของคนไทยเปลี่ยนแปลงไป การให้คุณค่าของเกษตรกรรมลดลง กลายเป็นเกษตรกรรมเพื่ออุตสาหกรรมมากขึ้น จากเดิมที่เกษตรกรรมใหม่เป็นเกษตรกรรมที่เกื้อกูลวิถีชีวิต รักษาภูมิปัญญา และทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นจึงลดลง การพัฒนาในระยะแรกที่มุ่งเน้นแต่เชิงเศรษฐกิจอย่างเดียว ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติอย่างมหาศาล ทั้งการใช้สารเคมีทางการเกษตร การสนับสนุนการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว การสนับสนุนทางการเงินแบบลักษณะก๊วยม ก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินในกลุ่มเกษตรกร ทำให้ต้องดิ้นรนไปทำงานรับจ้างหรือเป็นแรงงานเพื่อหารายได้และลดหนี้สิน

อย่างไรก็ดี การพัฒนาที่ผ่านมามีความเหมือนจะประสบความสำเร็จ เพราะแม้ตัวเลขทางเศรษฐกิจจะมีมูลค่ามหาศาล แต่คนบางกลุ่มกลับถูกละเลย เกิดเป็นปัญหาสังคมมากยิ่งขึ้น กอปรกับการใช้ประโยชน์ (exploit) และการเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมและกระทบกับสถานะต่างๆ เช่น ภาวะโลกร้อน การเกิดโรคอุบัติใหม่ เป็นต้น (ผู้จัดการออนไลน์, 2551) ดังนั้น จึงเริ่มเกิดการตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยเกิดขึ้นเป็นกระแสหลักในการพัฒนาใหม่ที่ชื่อว่า Sustainable Development Goals (SDGs) ซึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนตามรูปแบบการพัฒนากระแสหลักของต่างประเทศด้วย รวมถึงนำกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาเป็นหลักในการพัฒนาประเทศด้วย โดยมุ่งเน้นความสมดุลใน 3 มิติคือ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ภายใต้เงื่อนไขความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งมีหน่วยงานต่างๆ พยายาม

กำหนดข้อปฏิบัติที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มุ่งดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น เช่น การสนับสนุนสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่เกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติ ผ่านการออกมาตรฐานการรับรองเกษตรอินทรีย์ (มกท.) คู่กับตรา IFOAM การออกข้อบังคับมาตรฐาน GAP ถือเป็นมาตรการหนึ่งที่ต้องการให้คนในสังคมหันมาใส่ใจกับผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น แม้ในแง่หนึ่งจะมีการออกกฎระเบียบต่างๆ มีการรวมกลุ่มทำเกษตรแปลงใหญ่ แต่ในการปฏิบัตินั้นอาจเป็นดาบสองคมในการพัฒนาประเทศ เพราะหากขาดการบริหารจัดการที่ดีและการทำความเข้าใจเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายในการพัฒนาร่วมกันแล้ว ก็จะทำให้ประสบความล้มเหลวดังเช่นที่ผ่านมา เพราะจะกลายเป็นแนวทางการพัฒนาที่รัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนในการจัดการที่ดินที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ไปที่การเพิ่มผลผลิตมากกว่าการสร้างสมดุลทางการผลิตกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น (ศิริขวัญ วิเชียรเพ็ชร, 2558; วีรชาติ กิเลนทอง และกิตติพงษ์ เรือนทิพย์, 2559; สยามรัฐ, 2560) เท่ากับเป็นการกดทับความคิดและการพัฒนาเกษตรกรให้อยู่ที่เดิม ไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด

บทเรียนจากต่างประเทศ พบว่ามีการขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ผ่านทางกฎระเบียบข้อบังคับจากภาครัฐ การสนับสนุนทั้งองค์ความรู้ ทุนทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม และวิถีปฏิบัติของประชาชนหรือคนในสังคมที่ออกมาเปลี่ยนแปลงตนเอง จากการหันกลับมาตระหนักถึงสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญาในการพัฒนาต่อยอดจากการใช้ทรัพยากรที่มีภายในพื้นที่ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขององค์กรรวม โดยมีการขับเคลื่อนสอดคล้องกันทุกภาคส่วนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาประเทศร่วมกัน

ในกรณีของประเทศไทย เมื่อกล่าวถึงประเทศไทยก็พบว่า การสนับสนุนการพัฒนาของไทยนั้นอยู่ในรูปแบบของนโยบายที่ยังสนับสนุนการผลิตของชุมชน แต่ยังเป็นไปเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากมากกว่าการรักษาสมดุลในการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การสนับสนุนจึงมักอยู่ในรูปของตัวเงินและการให้รางวัล ซึ่งไม่ได้มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในระยะยาวหรือความต้องการเปลี่ยนแปลงจากภายใน เพราะมีปัจจัยภายนอกทั้งรางวัลและการเมืองเข้ามาแทรกแซง สำหรับการดำเนินงานของเกษตรกรก็ยังคงเป็นอีกประเด็นที่ต้องพิจารณา เกษตรกรเหมือนไหมหรือเกษตรกรบางกลุ่มสามารถรวมตัวกันเพื่อพัฒนาขับเคลื่อนชุมชนของตนเองได้จนประสบความสำเร็จ โดยสมาชิกในชุมชนต่างเห็นพ้องต้องกันในการดำเนินการขับเคลื่อน ซึ่งการขับเคลื่อนนั้นได้ถูกมองก้าวล้ำไปมากกว่าการสนับสนุนด้านเงินทุนหรือรางวัล-ผลตอบแทนในการขับเคลื่อน แต่ยังมีถึงองค์ความรู้ ทักษะของสมาชิก และการปฏิบัติร่วมกัน จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ไม่ใช่เพียงระดับโครงสร้างจากรัฐหรือกระแสการพัฒนาจะมีผลต่อเกษตรกรได้เพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดการร่วมคิด ร่วมมือ และร่วมแรงกัน ก็สามารถพัฒนาขับเคลื่อนชุมชนไปได้ ทำให้ชุมชนลดการพึ่งพาจากภายนอก สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง และยังทำให้เกิดความสามารถในการต่อรองกับภายนอกได้อีกด้วย

ทั้งนี้ หากพิจารณาในระดับประเทศ พบว่า มีเพียงเกษตรกรส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาตนเอง แต่ยังมีอีกจำนวนหนึ่งที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการขาดปัจจัยภายในบุคคล การขาดแรงจูงใจ ขาดความมุ่งมั่นอดทน ขาดความรู้ ฯลฯ รวมถึงการพัฒนาเชิงโครงสร้างที่ยังไม่ได้สนับสนุนการพัฒนาที่มุ่งรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งระบบ และขาดความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาพื้นที่ที่มีความแตกต่างหลากหลาย ทำให้เกษตรกรไม่อาจหลุดพ้นการครอบงำทางความคิดแบบทุนนิยมไปได้ ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่าหากชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจแล้ว ก็จะก่อให้เกิดการทำความเข้าใจใหม่ตั้งแต่ในระดับบุคคล มองเห็นแนวทางในการพัฒนาตนเองผ่านการรวมกลุ่ม เกิดการต่อยอดการทำงานในระดับเครือข่ายได้สำเร็จ เกิดบรรทัดฐานใหม่ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีคิดและวิถีปฏิบัติให้เกื้อกูลกับการพัฒนาที่ยั่งยืนตามไปด้วย

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการอธิบายกระบวนการเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน โดยใช้ทฤษฎี Structuration เป็นแว่นการมอง ดังนั้นจึงได้ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

งานวิจัยเรื่องการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงในชนบทอีสาน (บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ, 2548) อธิบายทฤษฎี Structuration ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของการแต่งงานในชุมชน ว่าเกิดจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับโลก กล่าวคือเมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมภายนอกเปลี่ยนแปลงไป ก็ส่งผลให้วัฒนธรรมชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ในอีกแง่หนึ่ง หากมองจากภายในชุมชนแล้ว วัฒนธรรมชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไปจากการกระทำหรือวิถีปฏิบัติของคนในชุมชน เปรียบเทียบผู้กระทำการเช่นกัน เช่น คนในชุมชนเริ่มหันมาให้ความชื่นชมกับผู้หญิงที่แต่งงานกับผู้ชายต่างประเทศ ทำให้วิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม (แต่งงานกับคนพื้นที่เดียวกัน) เริ่มเลือนหายไป เพราะผู้หญิงในชุมชนคนอื่นๆ ก็เริ่มมองว่าด้วยสภาพทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างลำบาก หากแต่งงานกับชาวต่างชาติจะทำให้ตนและครอบครัวมีฐานะที่ดีขึ้น เหมือนกับคนอื่นๆ ที่แต่งงานไปแล้ว จึงเริ่มมองหาการแต่งงานกับชายต่างชาติมากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้จึงไม่สามารถมองแต่โครงสร้างที่ก่อให้เกิดการกระทำของปัจเจกชนได้ หากแต่มีความสำคัญทั้งโครงสร้างและผู้กระทำในการมองความสำคัญของวัฒนธรรมการแต่งงานที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง คล้ายคลึงกับงานของภัสริน รามวงศ์ และสุภาวดี มิตรสมหวัง (2554) ในการเลือกคู่ครองของสตรีชั้นกลางวัยทำงานในเขตเมือง: ศึกษากรณีสตรีทำงานในภาคธุรกิจเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งในสังคมไทยเองการเลือกคู่ครองก็เปรียบได้กับการตอบสนองความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมภายใต้การพัฒนาระบบทุนนิยม พร้อมกับค่านิยมที่ส่งเสริมให้คนในสังคมเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้นด้วย ดังนั้นคนในสังคมปัจจุบันจึงมีอำนาจและอิสระใน

การตัดสินใจมากขึ้น เนื่องจากไม่ต้องพึ่งพาเกี่ยวข้องกับเครือญาติเหมือนสังคมในอดีต ดังนั้น รูปแบบของความรักจึงเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีต เนื่องจากมีการใช้ทั้งความรักและปัจจัยอื่นๆ ในการเลือกคู่ครอง สิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคมที่เกิดขึ้น กล่าวคือเมื่อบุคคลมีอิสระมากขึ้น หากไม่พอใจก็ไม่จำเป็นต้องมีคู่ครอง เท่ากับว่าผู้หญิงในปัจจุบันสามารถกำหนดรูปแบบสถาบันครอบครัว ชีวิตการทำงาน (ถือเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม) ได้ในฐานะผู้กระทำการ (agency) และเมื่อโครงสร้างทางสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปก็จะส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม

อย่างไรก็ดี งานวิจัยข้างต้นก็มุ่งเน้นความคิดเชิงวัฒนธรรมเช่นเดียวกันกับงานวิจัยของปีนวดิ ศรีสุพรรณ (2554) เรื่องการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของประเพณีบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์ ได้อธิบายถึงประเพณีบุญบั้งไฟ จังหวัดยโสธร ที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตและมีการนำเอาความคิดสมัยใหม่เข้ามาปรับกระบวนการในการนำเสนอรูปแบบประเพณีบุญบั้งไฟ ผ่านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและเทศบาล ทำให้คนท้องถิ่นเกิดการตื่นตัวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการรื้อฟื้นการจัดงานบุญบั้งไฟจากรูปแบบสมัยใหม่ ในขณะเดียวกันก็รักษาพิธีกรรมเก่าเอาไว้และสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ตอบสนองกับวิถีชีวิตเชิงเศรษฐกิจให้กับชุมชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการมองการรื้อสร้างของประเพณี (detraditionalization) ที่มีลักษณะการรื้อฟื้นประเพณีขึ้นมาใหม่ (retraditionalization) ทำให้ประเพณีดั้งเดิมคงอยู่แต่ก็ได้สร้างกิจกรรมใหม่ขึ้นมา โดย Giddens ให้ความสำคัญทั้งจารีตประเพณีและสมัยใหม่ เปรียบเสมือนการดำรงอยู่ร่วมกัน (Co-existence Thesis) โคนคนในชุมชนเองก็เปรียบเสมือนผู้กระทำการ (agency) ในการบูรณาการความคิดเพื่อเปลี่ยนแปลงด้วย และถือเป็นการสร้างการต่อรองเชิงอำนาจในฐานะและบทบาทของผู้ร่วมจัดงาน ซึ่งถือเป็นการผลิตซ้ำวิถีปฏิบัติและยังส่งผลโครงสร้างทางสังคมในมิติอื่นๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ การสร้างงานคนในชุมชนอีกด้วย

งานของฐิตินัน บัญญาพ คอมมอน (2556) เกี่ยวกับบทบาทของสื่อในการสร้างค่านิยมทางสังคมและอัตลักษณ์ของเยาวชนไทยในเขตกรุงเทพมหานคร ที่ใช้แนวคิด Structuration ของ Giddens ว่าในโลกสังคมสมัยใหม่นั้น อัตลักษณ์สามารถสร้างและเปลี่ยนแปลงได้ มีลักษณะความเป็นพลวัต จากข้อมูลและวัตถุดิบในสังคมนั้นๆ อย่างในกรณีของเยาวชน การใช้สื่อโซเชียลมีเดียก็ถือเป็น agency หนึ่งที่ทำให้เกิดพื้นที่การสร้างอัตลักษณ์ของเยาวชน แต่อัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นกับเยาวชนเหล่านี้ก็สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามบริบทของเวลาและสถานที่หรือบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสื่อเองก็ทำหน้าที่เสมือนเทคโนโลยีของตัวตน (Technologies of the Self) ที่เยาวชนให้ค้นหาเพื่อปรุงแต่งอัตลักษณ์ของตนเองและเป็นพื้นที่เสมือนจริง (Virtual space) ที่ให้เยาวชนให้แสดงออกทางอัตลักษณ์และสร้างการยอมรับจากผู้อื่น ภายใต้วาทกรรมของอำนาจ (power discourse) ของสังคมที่ให้กลุ่มเยาวชนเหล่านี้ แม้สื่อจะกลายมาเป็นการเปิดพื้นที่ของเยาวชน แต่ก็ก่อให้เกิดความเสี่ยง (risk) ในพฤติกรรม ค่านิยม แนวคิดใหม่อันไม่พึงประสงค์ได้

จากที่กล่าวไปทั้งหมด สิ่งที่สะท้อนแนวคิดของ Giddens จึงทำให้เห็นว่าไม่ใช่เพียงโครงสร้างในสังคมนั้นที่มีอิทธิพลกำหนดความเป็นไปของคนในสังคม ทว่าคนในสังคมก็สามารถสร้างและ

ปรับเปลี่ยนโครงสร้างใหม่ขึ้นมาได้ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์และบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย

นอกเหนือจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเชิงทฤษฎี ผู้วิจัยได้ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเชิงการเสริมพลังอำนาจ โดยอารีย์วรรณ อ่วมธานี (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงการเสริมพลังอำนาจในระบบบริการพยาบาลว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจมีผลต่อความสามารถในการตัดสินใจด้านการบริหารงานของพยาบาลหัวหน้าเวร โดยต้องการบรรทัดฐานขององค์กรที่สนับสนุนการเรียนรู้ผ่านนโยบายและแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน สร้างทักษะและศักยภาพการเรียนรู้จากการปฏิสัมพันธ์ การสนับสนุนทรัพยากร และสร้างการยอมรับ พร้อมขจัดค่านิยมที่ผิด หรือระเบียบกฎเกณฑ์ที่ตายตัวเกินไป รวมถึงได้รับข้อมูลข่าวสารที่มีประสิทธิภาพ จะก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองได้ และหากบุคลากรได้รับเสริมสร้างพลังอำนาจก็จะสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีคุณภาพ

งานวิจัยของกิตติยาภรณ์ โชคสวัสดิ์ภิญโญ (2554) เรื่อง การเสริมสร้างพลังอำนาจผู้ดูแลในครอบครัวต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ติดเชื้อเอชไอวี/ผู้ป่วยเอดส์ โดยใช้วิธีการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และผลการวิจัยพบว่า ผู้ดูแลในครอบครัวประสบภาวะพร่องพลังอำนาจทางสุขภาพจิตจากความวิตกกังวล ภาวะพร่องพลังอำนาจทางเศรษฐกิจเนื่องจากสถานะทางบ้านไม่ดี จึงจำเป็นต้องหารายได้เสริม ภาวะพร่องพลังอำนาจทางสังคมโดยกลัวว่าคนอื่นจะรังเกียจ ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ได้ทดลองการแก้ปัญหาโดยการให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลผู้ติดเชื้อเอชไอวี/ผู้ป่วยเอดส์ ความรู้ในการใช้ถุงยางอนามัย ส่งเสริมความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เช่น เลี้ยงปลุก ปลูกผัก สร้างเสริมความเข้าใจในชุมชนผ่านหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ ผ่านการจัดกิจกรรมการให้ความรู้ การอภิปราย และแสดงความคิดเห็น และนำครอบครัวผู้ป่วยมาอภิปรายถึงความรู้สึกและความต้องการ ซึ่งหลังจากที่มีการเสริมพลังอำนาจแล้ว ครอบครัวของผู้ป่วยเกิดพลังทั้งความรู้ ความเข้าใจ ด้านเศรษฐกิจ การสนับสนุนจากสังคม ทำให้มีคนเข้าใจ เห็นอกเห็นใจมากขึ้น เกิดพลังสามัคคี คลายความรู้สึกรังเกียจหรือหวงกัวงวลได้มากขึ้น เอื้ออาทรกันมากขึ้น เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ได้รับการยอมรับอันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตต่อไป

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นความเกี่ยวข้องในเชิงทฤษฎีหรือการเสริมพลังอำนาจ ทำให้มองเห็นถึงความสำคัญของปัจจัยภายในบุคคล ซึ่งเชื่อได้ว่าหากบุคคลได้รับการเสริมพลังอำนาจแล้ว ก็จะสามารถลุกขึ้นมาพัฒนาตนเองและสังคมได้ เช่นเดียวกับกับเกษตรกรหม่อนไหม หากได้รับการเสริมพลังอำนาจจากทั้งระดับโครงสร้างและบุคคลแล้ว ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาเกษตรกรหม่อนไหมบนลำแข้งของตนเองอย่างสมบูรณ์และยั่งยืน

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกร
หม่อนไหมบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจ
ของเกษตรกรหม่อนไหม วิเคราะห์โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของ
กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกร
หม่อนไหมบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative
Methodology) เป็นหลัก ดังรายละเอียดตามวัตถุประสงค์ต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาแบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรหม่อนไหม

1.1 พื้นที่ที่ศึกษา

การวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาแบบแผนปฏิบัติ (best practice) ในการเสริม
พลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ผู้วิจัยมุ่งเน้นเก็บข้อมูลกับพื้นที่ที่ดำเนินเกษตรหม่อนไหมใน
ประเทศไทยที่ประสบความสำเร็จใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับเครือข่าย โดย
ใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จากคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่ปฏิบัติงาน
ใกล้ชิดกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม โดยผ่านที่กรมหม่อนไหม ถือเป็นหน่วยงานส่วนกลางที่รับผิดชอบ
กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมโดยตรง และขอรับการยืนยันกลุ่มที่เข้าไปศึกษาเป็นกรณีศึกษาจากศูนย์
หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ

1.2 กลุ่มเป้าหมาย

สำหรับกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 1 จะศึกษาจากพื้นที่
กรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จ โดยมีเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ ดังนี้

- 1) มีโครงสร้างและการแบ่งหน้าที่ที่ชัดเจน
- 2) เป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของเกษตรกร
- 3) เป็นพื้นที่ที่มีแบบแผนปฏิบัติ/กฎเกณฑ์ร่วมกัน
- 4) เป็นพื้นที่ที่ได้รับรางวัลที่มีเกณฑ์การวัดที่คำนึงถึงหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือได้รับ

การจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้

จากคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ โดยพิจารณาตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ จึงนำมาสู่การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายเพื่อลงศึกษาภาคสนาม ประกอบด้วยพื้นที่ในระดับต่างๆ จำนวนทั้งสิ้น 6 พื้นที่ และขอใช้ชื่อสมมติ ดังนี้

1) ระดับบุคคล – เป็นบุคคลที่เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนหม่อนไหมในพื้นที่จังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ทว่าภายในกลุ่มมีการเปลี่ยนผ่านผู้นำจากไหมหัตถกรรมไปสู่ไหมอุตสาหกรรม จำนวน 1 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มหมากจับ

2) ระดับกลุ่ม – เป็นกลุ่มใหม่ที่มีลักษณะของการเป็นผู้ผลิตหม่อนไหมในพื้นที่อย่างครบวงจร จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มขนาดเล็ก กลุ่มกลีบลำตวน และกลุ่มหมี่ซ้อ

3) ระดับเครือข่าย – เป็นกลุ่มที่เป็นผู้ผลิตหม่อนไหมในพื้นที่อย่างครบวงจร และมีเครือข่ายมาช่วยสนับสนุนในการวิจัยและพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์จากไหมที่หลากหลาย และมีตลาดเป็นของตนเองอย่างชัดเจน จำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนกเชิงเทียน และกลุ่มเม็ดมะยม

โดยกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วยผู้นำหรือประธานกลุ่ม ตัวแทนของคณะกรรมการ และตัวแทนสมาชิกกลุ่ม ที่ผู้วิจัยได้ลงศึกษาในพื้นที่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม โดยมีจำนวนกลุ่มเป้าหมายที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์แลกเปลี่ยน รวมถึงพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ จำนวนไม่น้อยกว่า 35 ราย

1.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต และการศึกษาภาคสนามจากการลงศึกษาภาคสนามจากกรณีศึกษา (case study) โดยมุ่งเฉพาะพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ โดยมีรายละเอียดการดำเนินงาน ดังนี้

1) การสัมภาษณ์ (Interview) กับเกษตรกรหรือสมาชิกที่ประสบความสำเร็จ เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับกลุ่มหรือเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จ การค้นหาเป้าหมายที่มีร่วมกันในชุมชน โดยเลือกกลุ่มเป้าหมายแบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ เกษตรกรหม่อนไหมในระดับบุคคลหรือครัวเรือน ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) และเกษตรกรหม่อนไหมในระดับกลุ่มและเครือข่าย ใช้การเลือกเป้าหมายขั้นต้นแบบเจาะจง (purposive sampling) จากการสัมภาษณ์สมาชิกในกลุ่มเกษตรกรหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือสมาชิกในชุมชน เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลเบื้องต้น และข้อคิดเห็น รวมถึงนำไปสู่การแนะนำจากการใช้เทคนิคสโนว์บอล (snowball technique) เพื่อให้เข้าถึงผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ของกลุ่มหรือเครือข่าย

2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับเกษตรกรที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และเครือข่าย ที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจงและการใช้เทคนิคสโนว์บอล (snowball technique)

3) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยสังเกตพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกและระหว่างสมาชิก สีนหน้าท่าทางระหว่างการประชุมและจากการประชุมต่างๆ ภายในชุมชน เช่น การประชุมภายในกลุ่ม การประชุมประจำเดือน เป็นต้น

4) การศึกษาเอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาหรือที่มา กระบวนการรวมตัว ลักษณะพื้นฐาน หรือเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ เช่น การได้รับรางวัล การได้ใบรับรอง เอกสารประชุมกลุ่ม เอกสารประชาสัมพันธ์ของกลุ่ม หรือบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม เป็นต้น

1.4 กรอบประเด็นในการวิจัย

ปัจจัยหรือประเด็นที่จะดำเนินการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 นี้ ประกอบไปด้วย 1) เป้าหมายที่มีร่วมกัน 2) การสื่อสารและการตีความที่ก่อให้เกิดแรงผลักดันไปสู่การมีเป้าหมายร่วมกัน 3) ภาคส่วนที่เข้ามาสนับสนุน ทั้งในแง่ของความรู้ กระบวนการคิด การฝึกฝน การสนับสนุน เทคโนโลยี นวัตกรรม วัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น และ 4) แนวปฏิบัติหรือบรรทัดฐานที่มีภายในกลุ่ม โดยมีประเด็นคำถามเบื้องต้นโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

- 1) เป้าหมายที่มีร่วมกัน ประกอบด้วย
  - 1.1) ทำไมถึงต้องรวมกลุ่ม หรือมีเครือข่าย (เกิดขึ้นได้อย่างไร)
  - 1.2) อะไรคือเป้าหมายในชีวิต/กลุ่ม/เครือข่ายของเรา
    - (1) มุมมองและแนวคิดภายใต้เป้าหมาย ที่สะท้อนให้เห็นความยั่งยืน (ความสมดุลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม)
- 2) การสื่อสารและการตีความที่ก่อให้เกิดแรงผลักดัน ประกอบด้วย
  - 2.1) ทำอย่างไรที่ทำให้สมาชิกคิดเหมือนกันกับเรา
  - 2.2) เราใช้วิธีการใดในการดึงดูดคนอื่นๆ
  - 2.3) กระบวนการเสริมพลังให้กลุ่มและสมาชิกกลุ่มเห็นภาพร่วมกัน
- 3) ภาคส่วนที่เข้ามาสนับสนุน ประกอบด้วย
  - 3.1) ในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ มีใครเข้ามาช่วยเหลือหรือสนับสนุนบ้างไหม และแต่ละภาคส่วนให้การสนับสนุนในเรื่องใดบ้าง
  - 3.2) ในพื้นที่ดั้งเดิม มีอะไรเด่นหรือเป็นเอกลักษณ์
  - 3.3) เรามีวิธีการนำความรู้หรือภูมิปัญญา มาต่อยอดผสมผสานกับความรู้ใหม่ๆ จากการสนับสนุนจากภายนอกได้อย่างไร
- 4) แนวปฏิบัติหรือบรรทัดฐาน ประกอบด้วย

- 4.1) วิถีชีวิตของคนในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไหม หรือมีอะไรที่เปลี่ยนแปลงหรือเหมือนเดิมบ้าง
  - 4.2) ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นอย่างไร
  - 4.3) เคยดำเนินกิจกรรมอะไรจนเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนที่หันมาสู่การให้ความสนใจกับหม่อนไหมบ้างหรือไม่ อย่างไร
  - 4.4) แนวปฏิบัติที่สะท้อนสถานการณ์หรือสภาพของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม
- 5) การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในปัจจุบันเชื่อมโยงกับภาพอนาคต
- 5.1) ทิศนคติในแนวปฏิบัติที่สะท้อนความยั่งยืน
  - 5.2) การพิจารณาสภาพแวดล้อม
  - 5.3) การวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่ม

1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) และการวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) โดยการจัดกลุ่ม หรือวิเคราะห์ผ่านกรอบประเด็นในการศึกษา เพื่อหาบทสรุปของแบบแผนปฏิบัติที่มีร่วมกัน รวมถึงแบบแผนที่มีตามลักษณะเฉพาะพื้นที่ที่นำไปสู่ความสำเร็จของการดำเนินการ

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

2.1 พื้นที่ที่ศึกษา

ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จะศึกษาหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนและมีปฏิสัมพันธ์ในการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรหม่อนไหมใน 3 ระดับ คือ ระดับบุคคลหรือครัวเรือน ระดับกลุ่มหรือชุมชน และระดับเครือข่าย โดยหน่วยงานที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่จะศึกษานั้น จะได้มาจากการสัมภาษณ์และสัมภาษณ์เชิงลึกกับเกษตรกรในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การแนะนำจากหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงได้จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะทำให้ทราบว่า มีหน่วยงานใดเข้ามาเกี่ยวข้อง และแต่ละหน่วยงานทำหน้าที่หรือดำเนินกิจกรรมภายในพื้นที่อะไรบ้างที่ส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจกับเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จ นำไปสู่กลุ่มเป้าหมายหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและเสริมพลังอำนาจเกษตรกรหม่อนไหมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย ภาครัฐ (ส่วนกลาง) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงาน

ท้องถิ่น องค์กรอิสระหรือองค์การมหาชน สถาบันการศึกษา ภาคเอกชน รวมถึงผู้ประกอบการเพื่อสังคม เป็นต้น จำนวนทั้งสิ้น 12 แห่ง

2.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในวัตถุประสงค์ที่ 2 ใช้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเสริมพลังอำนาจเกษตรกรรุ่นใหม่ในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วยภาครัฐ (ส่วนกลาง) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานท้องถิ่น องค์กรอิสระหรือองค์การมหาชน สถาบันการศึกษา ภาคเอกชน รวมถึงผู้ประกอบการเพื่อสังคม โดยมีรายละเอียดการดำเนินการวิจัยดังนี้

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) จากการสโนว์บอล (snowball technique) จากเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ประสบความสำเร็จ และการแนะนำหรือบอกต่อจากหน่วยงาน โดยมีแนวคำถามที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยหรือประเด็นในการศึกษาจะประกอบไปด้วยส่วนของเชิงโครงสร้างและเชิงปฏิสัมพันธ์โดยสังเขปดังต่อไปนี้

1.1) ประเด็นเชิงโครงสร้าง

1.1.1) การให้นิยามความสำเร็จของเกษตรกรรุ่นใหม่

- (1) การให้นิยามความสำเร็จของเกษตรกรรุ่นใหม่
- (2) จุดมุ่งหมายที่ต้องการให้เกษตรกรรุ่นใหม่เป็น
- (3) ตั้งเป้าหมายให้เกษตรกรรุ่นใหม่ต้องมีลักษณะแบบใด เป็นอย่างไร

1.1.2) การมีอิทธิพลทางความคิด

- (1) มีการถ่ายทอดความต้องการของหน่วยงานไปสู่เกษตรกรรุ่นใหม่ในรูปแบบใดบ้าง เรื่องอะไร และสอดคล้องกับการพัฒนาของชาติหรือไม่

1.1.3) กฎเกณฑ์ต่างๆ

- (1) กฎระเบียบหรือข้อปฏิบัติต่างๆ ได้มาจากไหน (ที่มาของระเบียบ นโยบาย ฯลฯ)
- (2) ในกระบวนการผลิตรุ่นใหม่ เราได้ตั้งกฎเกณฑ์อะไรไว้บ้าง และส่งผลกระทบต่อเกษตรกรรุ่นใหม่อย่างไร (ทั้งที่เอื้อและไม่เอื้อ)

1.2) ประเด็นเชิงปฏิสัมพันธ์

1.2.1) การสื่อสารระหว่างเกษตรกรรุ่นใหม่

- (1) มีการถ่ายทอด/ให้ความรู้ เข้าถึงชุมชนได้อย่างไร และผ่านรูปแบบใด
- (2) มีเนื้อหาสาระอะไรบ้างในการสร้างเสริมพลังอำนาจ
- (3) มีกระบวนการเสริมพลังอำนาจให้พื้นที่ที่ประสบความสำเร็จได้อย่างไร

1.2.2) การมีอำนาจหรือพลังในการต่อรอง

- (1) เกษตรกรส่วนใหญ่ขาดอะไรที่ทำให้เขาไม่ประสบความสำเร็จ แล้วเราเข้าไปช่วยเสริมอย่างไรและอะไรบ้าง

1.2.3) การมีมาตรการทางสังคม

- (1) หลังจากที่เรเข้าไปช่วยสนับสนุนในด้านต่างๆ แล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างในพื้นที่ของเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จทั้ง 3 ระดับ
- (2) การแสดงออกของประชาชนหรือเกษตรกรในช่วงแรก มีท่าทางเป็นอย่างไร (ยอมรับ/สงสัย/ต่อต้าน)
- (3) อะไรเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้เราได้รับการยอมรับจากเกษตรกรในพื้นที่มากยิ่งขึ้น
- (4) ใช้กระบวนการอะไรในการแทรกซึมเข้าสู่ชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาาร่วมกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร

2) การศึกษาเอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับแผน/นโยบาย พันธกิจ และหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการเสริมพลังอำนาจ

2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในวัตถุประสงค์ที่ 2 นี้ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) และการวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) ซึ่งจะแสดงถึงปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ในเชิงรูปธรรมที่รัฐหรือหน่วยงานต่างๆ มีต่อพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ รวมถึงการสัมภาษณ์นี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งอาจนำไปสู่การค้นพบช่องว่างในพื้นที่ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ

วัตถุประสงค์ที่ 3 นำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหม บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.1 พื้นที่ที่ศึกษา

การศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 3 มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน ผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นลงศึกษาภาคสนามในพื้นที่ที่มีลักษณะการรวมตัวของกลุ่มเกษตรกรในระดับกลุ่มและเครือข่ายที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ และเนื่องจากความไม่สะดวกของบางพื้นที่จากสถานการณ์ภัยธรรมชาติ ต่อเนื่องถึงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 จึงทำให้ผู้วิจัยมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการเก็บข้อมูลไปสู่การเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ผ่านทางโทรศัพท์ในบางพื้นที่ โดยมีเกณฑ์การพิจารณาพื้นที่ ได้แก่

- 1) เป็นพื้นที่ที่มีการรวมตัวหรือมีความตั้งใจที่จะรวมตัว/รวมกลุ่มของเกษตรกร
- 2) เป็นพื้นที่ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ เช่น สถานะไม่มั่นคง ไม่สามารถอยู่รอดได้ หรือยังมีรายได้ไม่สม่ำเสมอ
- 3) เป็นพื้นที่ที่ขาดการบริหารจัดการที่ดี

จากเกณฑ์ข้างต้นนำมาสู่การเลือกพื้นที่ ผู้วิจัยใช้วิธีการพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จจากการใช้เทคนิคสโนว์บอลหรือการแนะนำจากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ และการแนะนำหรือให้ข้อมูลพื้นที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมหม่อนไหม ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น ทำให้ได้พื้นที่ศึกษาจำนวน 3 กลุ่มในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง เป็นพื้นที่ที่ยังมีโครงสร้างการบริหารจัดการที่ไม่ชัดเจน กลุ่มยังมีความเสี่ยงต่อความอยู่รอด รวมถึงยังไม่มี การรวมกลุ่มอย่างชัดเจน บางกลุ่มขาดวิสัยทัศน์การดำเนินการกลุ่มร่วมกัน ทั้งด้านการตลาด การพัฒนาสินค้า การถ่ายทอด การบริหารจัดการและการมีส่วนร่วม เป็นต้น โดยทั้ง 3 กลุ่มนี้มีข้อแตกต่างกันตรงที่ จำนวน 1 กลุ่มจาก 3 กลุ่มนี้มีการจัดตั้งและมีชื่อกลุ่มอย่างเป็นทางการแล้ว และขอใช้ชื่อสมมติ ได้แก่ กลุ่มคำพา ในขณะที่อีก 2 กลุ่มยังไม่มีการจัดตั้งชื่อกลุ่มอย่างเป็นทางการ ได้แก่ กลุ่มสร้อยดอกหมาก และกลุ่มคองเอี้ย

3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในวัตถุประสงค์ที่ 3 ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพกับพื้นที่ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จเป็นหลัก ประกอบไปด้วย 2 ขั้นตอนหลัก ดังต่อไปนี้

- 1) การศึกษาภาคสนาม โดยการใช้การสัมภาษณ์ (Interview) ในการลงศึกษาภาคสนามจะต้องเริ่มจากการใช้วิธีการสัมภาษณ์สมาชิกของกลุ่มหรือคนในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลในภาพกว้างของพื้นที่และกลุ่มที่ศึกษา ร่วมไปกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในพื้นที่

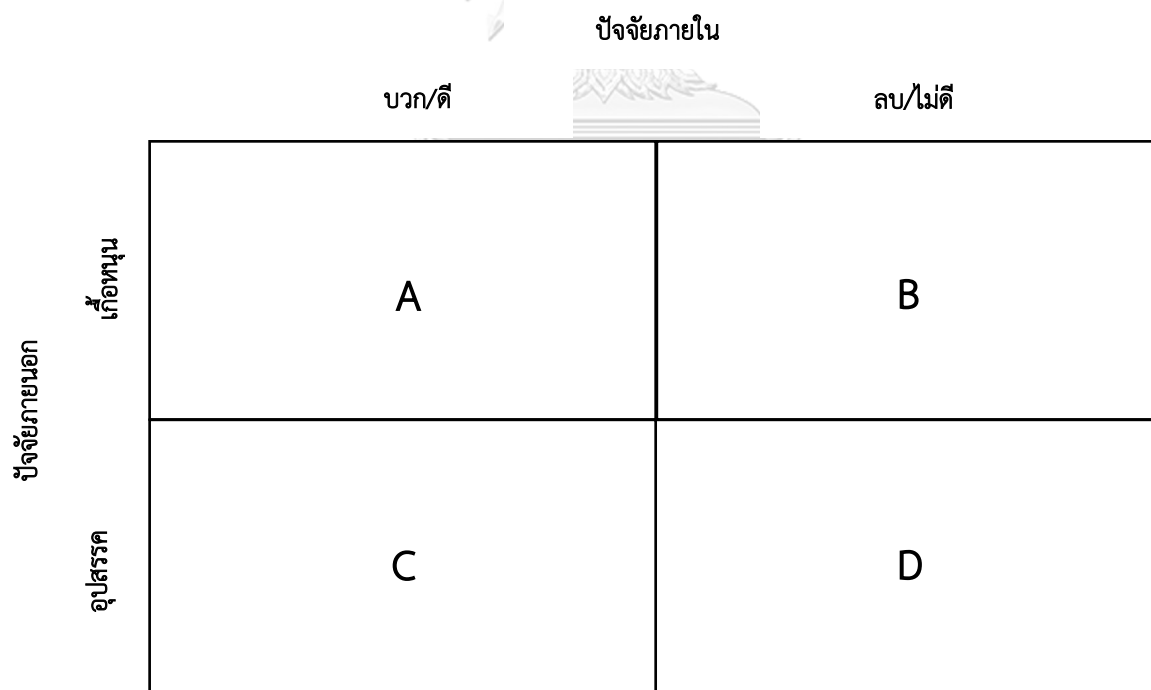
(Observation) เพื่อให้เห็นวิถีปฏิบัติของคนในพื้นที่ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นในเชิงโครงสร้าง การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน รวมถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

2) การวางแผนภาพวาดอนาคต (Scenario Planning) โดยใช้กระบวนการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับสมาชิกประมาณ 10 – 20 คน ประกอบด้วย ประธาน คณะกรรมการตัวแทนสมาชิก และหน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1) การสนทนากลุ่มโดยใช้เทคนิค A-I-C

ในขั้นตอนนี้ได้นำเทคนิค A-I-C มาประยุกต์ใช้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกษตรกรหรือสมาชิกได้สร้างความเข้าใจร่วมกันถึงเป้าหมาย จุดแข็ง-จุดอ่อน ปัจจัยเกื้อหนุน และอุปสรรคของกลุ่มหรือพื้นที่ เพื่อให้ทราบถึงสถานะของกลุ่ม และภาพอนาคตร่วมกันหรือการมองเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งในการดำเนินการต้องคำนึงถึงปัจจัยภายนอกที่เข้ามาแทรกแซง ทั้งปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี

การวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนนี้ จะประยุกต์ใช้วิธีวิเคราะห์ค่าคู่อันดับ (Quadrant Analysis) เพื่อนำไปสู่การกำหนดภาพอนาคตร่วมกัน และทำให้มองเห็นถึงการวิเคราะห์แนวทางการเสริมพลังอำนาจที่เหมาะสมกับพื้นที่ได้

ภาพที่ 6 การวิเคราะห์ค่าคู่อันดับ (Quadrant Analysis)

โดย A หมายถึง ปัจจัยภายในทั้งคน ความรู้ ภูมิปัญญา การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นไปในทิศทางที่ดี พร้อมกันกับมีการเกื้อหนุนจากหน่วยงานภายนอก

B หมายถึง ปัจจัยภายในยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา แต่ได้รับการเกื้อหนุนจากภายนอก

C หมายถึง ปัจจัยภายในดีสามารถพัฒนาได้ แต่ยังติดปัญหาหรืออุปสรรคที่ปัจจัยภายนอก

D หมายถึง ทั้งปัจจัยภายในและภายนอกต่างอยู่ในสถานะที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา

2.2) การวางแผนภาพอนาคต (Scenario Planning)

หลังจากการวิเคราะห์ค่าคู่อันดับแล้ว จะชี้ให้เห็นถึงทิศทางในการพัฒนาว่าควรเสริมหรือแก้ไขปัญหาดตรงจุดใด นำไปสู่การสร้างภาพฝัน (Scenario Agenda) โดยภายใต้เงื่อนไขของการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเสริมพลังอำนาจทั้งในเชิงโครงสร้าง (ปัจจัยภายนอก) และบุคคล (ปัจจัยภายใน) โดยใช้การเรียนรู้ใน 3 ประเด็น คือ ความรู้ ทักษะ และเจตคติ เข้ามาพิจารณาร่วมด้วย ซึ่งมีรายละเอียดขั้นตอนดังต่อไปนี้

- (1) การหาเป้าหมายร่วมกันในอนาคต
- (2) การหาปัจจัยสำคัญต่อการไปสู่เป้าหมายในอนาคต
- (3) การจัดเรียงลำดับความสำคัญของเป้าหมาย
- (4) การสร้างแผนการดำเนินงานร่วมกัน ตามลักษณะของเป้าหมายและข้อบกพร่องที่แตกต่างกันไป

จากการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ จะแสดงให้เห็นถึงว่าในพื้นที่ที่มีลักษณะความ ต้องการปิดจุดอ่อนที่แตกต่างกัน ย่อมใช้วิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน โดยที่การเรียนรู้นั้นอาจเป็นการเสริมพลังอำนาจจากเชิงโครงสร้างหรือเชิงบุคคลก็ได้

3.3 การนำเสนอข้อมูล

หลังจากที่ได้มีการวางแผนและรายละเอียดการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจร่วมกันแล้ว จะนำไปสู่การนำเสนอแผนกระบวนการเรียนรู้ฯ ต่อชุมชน กลุ่ม หรือเครือข่าย ผ่านการจัดเวทีสนทนา กลุ่มหรือผ่านการจัดเวทีชุมชน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน สอบถาม เสนอความคิดเห็นต่อกระบวนการเรียนรู้ในขั้นสุดท้าย นำไปสู่การทำความเข้าใจในเป้าหมายร่วมกันในชุมชน ก่อนการนำไปประยุกต์ใช้จริง

3.4 วิธีการตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจสู่เครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน จะใช้การสัมภาษณ์ (Interview) และประชุมกลุ่ม (Group Discussion) กับเกษตรกรหม่อนไหมและตัวแทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันจะนำไปสู่การปรับปรุงและสร้างข้อเสนอแนะต่อไป เพื่อให้สามารถนำไปทดลองและปรับใช้กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้ อันจะก่อให้เกิดความเข้มแข็งและการพัฒนาเกษตรกรหม่อนไหมได้อย่างยั่งยืน

แนวทางการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

อย่างไรก็ดีในการศึกษาภาคสนาม รวมไปถึงการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มทุกครั้ง ผู้วิจัยจะมีการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยในกระบวนการเก็บข้อมูลภายในพื้นที่ ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์ ผ่านกระบวนการดังต่อไปนี้

1) การบันทึกข้อมูลภาคสนาม โดยมีการตีความและให้ความหมายก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล จากการอภิปรายแลกเปลี่ยนกับผู้ที่อยู่ในภาคสนามร่วมกัน จำนวน 1 – 2 คน (Investigator triangulation) นำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการประเมินถึงนัยแอบแฝงของผู้ให้ข้อมูลหลัก ทำให้เห็นถึงปัญหาความซับซ้อนของโครงสร้างการดำเนินงานภายในกลุ่มที่ส่งผลต่อการดำเนินการกลุ่ม

2) การตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือด้านข้อมูล (Data triangulation) จากการพบปะและสัมภาษณ์พูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่ดูแลกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม นักศึกษาฝึกงานที่เข้าไปมีส่วนร่วมการดำเนินการกลุ่ม รวมถึงสมาชิกภายในกลุ่ม เช่น การสอบถามเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อมูลความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเกษตรกร เพื่อพิจารณาร่วมกับข้อมูลที่รับมาจากกลุ่ม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้รูปแบบของการสังเกตจากการปฏิสัมพันธ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีต่อบุคคลภายนอกหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทำให้สามารถสะท้อนวิธีคิดและวิธีปฏิบัติได้

3) การตรวจสอบความถูกต้องโดยนำหลักสหวิทยาการ (Interdisciplinary triangulation) มาประยุกต์ใช้ในการสอบถามข้อมูลเชิงลึกต่าง ๆ เช่น หลักและกระบวนการสร้างลาย โดยใช้พื้นฐานทางคณิตศาสตร์ การวิเคราะห์คำนวณต้นทุนและกำไร เป็นต้น

บทที่ 4

พื้นที่กรณีศึกษา

บทที่ 4 พื้นที่กรณีศึกษา เป็นการถอดบทเรียนการดำเนินการของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จ จำนวน 6 กลุ่ม มีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเจาะจง (Purposive Sampling) จากการสโนว์บอล (Snowball Technique) ของผู้เชี่ยวชาญตามเกณฑ์การพิจารณาที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 โดยจะพิจารณาตั้งแต่การรวมตัวของกลุ่ม การมองทิศทางหรือจุดมุ่งหมายของกลุ่ม การบริหารจัดการภายในกลุ่ม ทั้ทุนหรือทรัพยากรของกลุ่ม รวมถึงการสร้างบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม โดยทั้ง 6 กลุ่มนี้ได้รับการพิทักษ์สิทธิและปกป้องผลกระทบด้านจริยธรรมที่อาจจะเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย และเก็บข้อมูลเฉพาะกับกลุ่มเป้าหมายที่สมัครใจและยินดีให้ข้อมูลเท่านั้น อีกทั้งมีการใช้ตัวอักษรย่อเป็น “นามสมมติ” แทนการเปิดเผยชื่อจริงของกลุ่ม เพื่อป้องกันการละเมิดความเป็นส่วนตัวของกลุ่ม และจะไม่มีข้อมูลใดที่สามารถเชื่อมโยงกลับไปถึงตัวผู้ให้ข้อมูลได้ ข้อมูลที่ได้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และการวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) มีรายละเอียดผลการศึกษาจากบทเรียนของเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จในประเทศไทย ดังต่อไปนี้

4.1 กลุ่มหมากจับ (เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาหม่อนไหม)

สำหรับการถอดบทเรียนในกลุ่มเป้าหมายแรก จะเป็นการถอดบทเรียนระดับบุคคลเป็นหลัก ที่สะท้อนให้เห็นการดำเนินงานภายในกลุ่ม (กลุ่มหมากจับ นามสมมติ) ทว่าภายในกลุ่มนี้มีความน่าสนใจอยู่ที่ช่วงการเปลี่ยนผ่านของกลุ่มส่งผลต่อการดำเนินการกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากมีการเปลี่ยนผู้นำหรือประธานกลุ่ม ส่งผลให้รูปแบบการดำเนินการกลุ่มมีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากที่เคยเป็นไหมเชิงหัตถกรรมไปเป็นไหมเชิงอุตสาหกรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประวัติความเป็นมา

แม่ตีม (นามสมมติ) เป็นบุคคลได้รับรางวัลยกย่องให้เป็นเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาหม่อนไหม และเคยดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ร้อยเอ็ด แต่เมื่อแต่งงานจึงได้ย้ายอำเภอมายู่กับสามีในที่ปัจจุบันมาประมาณ 50 ปี เนื่องจากพื้นที่ที่อยู่เป็นพื้นที่ห่างไกล จึงต้องสร้างอาชีพทางเลือกที่หลากหลายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองและครอบครัว ทั้งการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทำการเกษตร (ทำนาปี ปลูกผัก ไร่อ้อย สวนยาง) สานตะกร้าพลาสติก และเรียนรู้การถักทอเพื่อนำไปเป็นของใช้หรือของตกแต่ง

ในเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม พบว่าเป็นอาชีพที่ถ่ายทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ทำให้ชีวิตมีความผูกพันกับหม่อนไหมเป็นอย่างมาก และถึงแม้จะย้ายเข้ามาอยู่ต่างอำเภอกับทางบ้านสามี แต่ก็กลายเป็นผู้ริเริ่มนำหม่อนไหมเข้ามาในชุมชน และกลายเป็นปราชญ์ชุมชนด้านหม่อนไหมในที่สุด อีกทั้งยังมีมุมมองว่าการเป็นเกษตรกรหม่อนไหมนั้นดีที่สุดในที่สุด เพราะชอบเลี้ยงไหมและทอผ้า

กระบวนการสั่งสมองค์ความรู้และทักษะ

เนื่องจากไหมอยู่คู่กับสังคมชนบทมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ องค์ความรู้และทักษะที่เกิดขึ้นอย่างครบวงจรจึงได้รับมาจากกระบวนการสืบทอด และอาศัยการเรียนรู้แบบครูพักลักจำ กอปรกับเมื่อได้รับการฝึกอบรมจากหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการเป็นวิทยากรต่างพื้นที่ จึงทำให้เกิดการประยุกต์ใช้ระหว่างความรู้สมัยใหม่หรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และภูมิปัญญามาผสมผสานกัน และทำให้ผลผลิตมีคุณภาพมากกว่าคนอื่น ๆ ในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรหรือหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมเอง ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “*แต่สามารถปลูกใบหม่อนให้มีขนาดใหญ่กว่าคนอื่น*” จึงทำให้แม่ต๋มนั้นมีความโดดเด่นเรื่องการปลูกหม่อนให้ได้ผลผลิตที่มีขนาดใหญ่กว่าใบหม่อนทั่วไป และยังมีองค์ความรู้ในการต่อพันธุ์ไหมแบบธรรมชาติโดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยการวัดจากการเขย่า หากรู้สึกเบาจะเป็นตัวเมียแต่ถ้าแรงจะเป็นตัวผู้ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการสั่งสมองค์ความรู้จากการสังเกตและประสบการณ์ในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เช่น ตัวหนอนไหมชอบอะไร กินอะไร ปริมาณเท่าใด ในแต่ละวัยกินแตกต่างกันอย่างไร รวมไปถึงเรื่องการดูแลรักษาความสะอาด โดยให้แง่คิดและมุมมองที่ว่า “คนที่รักสะอาดถึงเลี้ยงไหมได้” (แม่ต๋ม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2561)

การเป็นเกษตรกรดีเด่น

เมื่อสอบถามถึงการได้รับรางวัลเป็นเกษตรกรดีเด่น แม่ต๋มให้得了ความหมายที่แฝงไปด้วยทัศนคติว่าอาจเพราะ “ใครให้เราไปไหน เราไปหมด เพราะการที่เขาเรียกเราแปลว่าเขาให้เกียรติเราเสมอ” แม่ต๋ม มักจะให้ความสำคัญกับการเป็น “ผู้ให้” อยู่เสมอ และยังมีลักษณะของการเป็นเกษตรกรหม่อนไหมดีเด่นดังนี้

- 1) ไหมเกรดดี มีเปอร์เซ็นต์เปลือกสูง
- 2) การปลูกสวนหม่อนได้ แต่เดิมปลูกอย่างไร้ระเบียบ แต่ได้รับการอบรมเป็นระยะเวลา 1 เดือน จึงกลับมาปรับใช้กับพื้นที่ เกิดการจัดการแปลงหม่อนที่ดี เช่น การไถหญ้าให้สะอาดอยู่เสมอ และใช้ปุ๋ยอินทรีย์จากเล้าไก่และน้ำหมักชีวภาพมาเป็นปุ๋ยดูแลมากกว่าการใช้ปุ๋ยเคมี เนื่องจากถึงแม้ว่าปุ๋ยเคมีจะทำให้ใบสวย แต่จะส่งผลกระทบต่อหนอนไหม ทำให้ตัวบวม
- 3) มีที่ดินเป็นของตนเอง กล่าวคือ มีที่ดินสำหรับปลูกหม่อน 10 ไร่ ปลูกไร่อ้อย 20 ไร่ ทำนา 15 ไร่ มีสวนยางอีก 10 กว่าไร่ และมีโรงเรือนเลี้ยงหนอนไหมเป็นของตนเอง)

- 4) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นที่วิทยากรในการสานตะกร้า เป็นครู กศน. เป็นวิทยากรให้สมาชิกในชุมชน เป็นวิทยากรนักพัฒนาชุมชน เป็นต้น
- 5) มีการประกอบอาชีพเสริมเพื่อลดความเสี่ยง เช่น ทอผ้าไหม สานตะกร้า เป็นต้น
- 6) เป็นผู้นำกลุ่มอาชีพ และมีส่วนร่วมกับชุมชนเสมอ มีการออกเงินทุนช่วยเหลือชุมชนโดยไม่รอความช่วยเหลือจากภายนอก เช่น บริจาคที่ให้โรงเรียนจำนวน 20 ไร่ เป็นต้น
- 7) เป็นแม่ดีเด่น เนื่องจากมีวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมให้การศึกษาให้กับลูกทุกคนจนมีอาชีพมั่นคง เช่น รับราชการ เป็นต้น
- 8) ทำการเกษตรผสมผสาน
- 9) ทำงานจริงจัง ไม่ผักชีโรยหน้า เนื่องจากได้คำสอนจากพระมาว่า “ทำอะไรให้ได้ คิดให้เป็น”

กระบวนการดำเนินการกลุ่มและการเปลี่ยนผ่านในพื้นที่

แม่ติ่มเป็นผู้ริเริ่มนำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเข้ามาในพื้นที่ เมื่อประมาณปี 2546-2547 มีการรวมตัวของกลุ่มเกษตรกรจำนวน 15 กันและจดทะเบียนโดยมีแม่ติ่มเป็นประธานกลุ่ม หนองไหมที่เลี้ยงมีทั้งพันธุ์พื้นบ้านคู่กับพันธุ์อุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ และเมื่อมีการเลี้ยงหนองไหมเพิ่มขึ้นจึงปลูกโรงเลี้ยงที่มีขนาดใหญ่ไว้

วงจรหม่อนไหมในชุมชนมักเลี้ยงไหมในช่วงฤดูฝน ประมาณเดือนพฤษภาคมถึงธันวาคม และจะพักการเลี้ยงในช่วงฤดูแล้ง (เดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน) เนื่องจากเป็นช่วงเตรียมนเส้นไหมเพื่อทอผ้า ภายในชุมชนจะแยกกันเลี้ยงไหมตามแต่ละครัวเรือน เช่นกรณีของแม่ติ่มก็ได้สร้างโรงเลี้ยงไหมขึ้นเพื่อรองรับกับปริมาณไหมที่รับเข้ามาเพิ่มขึ้น การดำเนินการกลุ่มได้เริ่มขยายตัวมากขึ้น เมื่อดำเนินการแล้วขายได้ ก็จะมีคนในชุมชนบอกปากต่อปาก และเข้ามาเรียนรู้กับแม่ติ่มอยู่เป็นประจำ นอกจากนี้แม่ติ่มยังเป็นผู้ดำเนินการเจรจาต่อราคาและผลประโยชน์ของกลุ่มสมาชิกกับภายนอกอยู่เสมอ รวมถึงการมีรับเป็นที่วิทยากรต่างถิ่น ยิ่งดึงดูดให้คนในพื้นที่เข้าสู่การเป็นเกษตรกรหม่อนไหมมากขึ้น

อย่างไรก็ดี จากเดิมที่แม่ติ่มประกอบหลากหลายอาชีพ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะแรงขับเคลื่อนทางใจที่มาจากครอบครัว (ทำกันเอง 2 คนสามี-ภรรยา เนื่องจากลูกๆ รับราชการและทำงานข้างนอกกันหมดทุกคน) ทว่าในช่วงปี 2560 สามีซึ่งเป็นเสาหลักของครอบครัวในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการเกษตรเกิดล้มป่วยและได้เสียชีวิตในปีถัดมา ทำให้งานด้านหม่อนไหมต่างๆ หยุดชะงักลง เดิมทีมีอาชีพที่หลากหลายก็ต้องลดลงมาเนื่องจากต้องทำคนเดียว ไม่มีคนช่วยเหมือนเดิม ทำให้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตหม่อนไหมจากเชิงอุตสาหกรรมไปเป็นเชิงอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น (เนื่องจากหลังจากที่แม่ติ่มอายุมากขึ้น จึงได้ผลัดเปลี่ยนให้ประธานคนใหม่ คือ แม่หนอม (นามสมมติ) ขึ้นมาแทน ซึ่งแม่หนอมเป็นผู้ริเริ่มนำไหมอุตสาหกรรมเข้าพื้นที่เป็นรายแรก และเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนจากบริษัทแม่หนอม ได้เริ่มเลี้ยงไหมอุตสาหกรรมในพื้นที่มาตั้งแต่ปี 2540 เพราะเห็นพื้นที่ต่างจังหวัดเลี้ยงแล้ว

มีรายได้ประจำทุกเดือน และมีตลาดรองรับแน่นอน จึงอยากประกอบอาชีพนี้บ้าง) เพราะได้รายได้ที่แน่นอนกว่าเป็นประจำทุกเดือน และใช้ระยะเวลาที่สั้นกว่า

การบริหารจัดการกลุ่มและการตลาดในปัจจุบัน

เนื่องจากในปัจจุบันกลุ่มได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นกรเลี้ยงใหม่อุตสาหกรรม โดยมีแม่หนอง เป็นประธานคนใหม่ ทำให้กลุ่มมีการดำเนินการควบคู่กันไป 2 ลักษณะดังนี้

1) หม่อนใหม่เชิงหัตถกรรมยังคงเกิดขึ้นในชุมชน โดยที่สมาชิกที่ทอผ้าจะนำผ้ามารวมไว้ที่ศูนย์ในชุมชน ซึ่งเป็นที่รวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนอยู่แล้ว การกำหนดราคาไม่มีการกำหนดที่ตายตัวหรือมีการกำหนดราคาที่เป็นมาตรฐานจากกลุ่ม แต่การกำหนดราคาขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้ซื้อและผู้ขายตกลงร่วมกัน บางพื้นที่มีการทอเก็บไว้แต่ไม่ขายเพื่ออนุรักษ์ไว้ในคนรุ่นต่อไปในชุมชน และเมื่อมีการออกงานในอำเภอหรือจังหวัด ก็จะรวบรวมผ้าจากสมาชิกไปขาย ซึ่งหากผ้าใครขายได้ก็จะได้เงินไป

2) หม่อนใหม่เชิงอุตสาหกรรม เข้ามามีอิทธิพลต่อคนในชุมชนมากขึ้น เนื่องจากขายได้เงินเร็วกว่า ทำให้สมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนให้ความสนใจมากขึ้น รูปแบบการดำเนินการจะเป็นลักษณะคู่ค้าธุรกิจ โดยมีแม่หนองเป็นตัวแทนจังหวัด (nominee) รับใช้ใหม่พันธุ์ผสม (สีขาว) มาจากบริษัทเอกชน โดยถ้าซื้อไข่หนองใหม่ 1 กล่อง คิดเป็นเงิน 450 บาท ไหมวัยอ่อนราคากล่องละ 940 บาท จากนั้นจะส่งไข่หนองใหม่ต่อให้สมาชิกในเครือข่าย เพื่อเลี้ยงและขายรังใหม่ โดยสมาชิกแต่ละคนจะมีการคำนวณความสามารถในการเลี้ยงหนองใหม่ได้จากพื้นที่การปลูกหม่อน โดยการปลูกหม่อน 1 ไร่สามารถเลี้ยงไหมได้ 36,000 ตัว หรือประมาณ 1 กล่อง ซึ่งนำไปขายได้ประมาณ 8,000 – 12,000 บาท โดยมีราคาเปลือกรัง 20% ที่ 180 บาทต่อกิโลกรัม (ถ้าเปลือกรังเพิ่ม 1% จะเพิ่มเงินให้ 23 บาทต่อกิโลกรัม ทั้งนี้ รังไหมดังกล่าวเมื่อรับจากบริษัทแล้วต้องขายส่งคืนบริษัทเท่านั้น ไม่นอนุญาตให้สมาชิกรับไปขายต่อเอง ซึ่งหากมีสมาชิกฝ่าฝืนกฎ จะโดนตัดสิทธิ์ไม่ได้รับไข่หนองในครั้งหน้าอีก การควบคุมกฎกติกาครั้งนี้ให้ตัวแทน (แม่หนอง นามสมมติ) เป็นผู้รับผิดชอบภายในกลุ่มตน มีกระบวนการป้องกันโดยให้ขายแยกของใครของมัน และมีการจัดบัญชีตอนรับและตอนส่งกลับไป ซึ่งจะทำให้ตรวจสอบได้แล้วมีใครฝ่าฝืนกฎหรือไม่ นอกจากนี้ ยังมีการตั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นต้องมีที่ดินไว้สำหรับปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างน้อย 6 ไร่ สมาชิกทุกคนจะต้องมีส่งเงินออกเดือนละ 100 บาท เข้ากองทุนของกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของสมาชิกในกลุ่ม (ไว้ให้กู้ยืมเงินปันผลให้ และดำเนินกิจกรรมภายในกลุ่ม) สมาชิกสามารถกู้ได้ไม่เกิน 10,000 บาท โดยคิดดอกเบี้ย ร้อยละ 2 ต่อเดือน (กู้ 100 บาท จ่ายเดือนละ 2 บาท) การแบ่งผลประโยชน์จะถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ กรรมการร้อยละ 30 ค่าดำเนินการร้อยละ 20 และสมาชิกร้อยละ 50 นอกจากนี้บริษัทคู่ค้ายังมีเงินปันผลให้กับกลุ่มสมาชิก โดยสิ้นปีจะรวมยอดทั้งหมดของการขายรัง และให้ปันผลกิโลกรัมละ 4 บาท

ทั้งนี้ ข้อแตกต่างที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ การพิจารณาไหมหัตถกรรมนั้น หนอนแต่ละระยะหรือช่วงวัยกินใบหม่อนที่มีอายุต่างกัน ในขณะที่ไหมอุตสาหกรรมไม่ได้คำนึงถึงอายุใบหม่อน แต่วัดจากปริมาณใบหม่อนที่ให้หนอนไหมมากกว่า

จุดอ่อนและความเสี่ยง

อย่างไรก็ดี ความเสี่ยงภายในพื้นที่อาจเกิดขึ้นในกรณีที่คู่ค้าหรือบริษัทเอกชนเปลี่ยนคู่ค้ากลุ่มเกษตรกรไปเป็นพื้นที่อื่น หรือในกรณีที่แม่หม่อนย้ายออกนอกพื้นที่ ซึ่งจะทำให้สมาชิกขาดอาชีพและรายได้ อีกทั้งยังประสบปัญหาคนรุ่นใหม่ไม่กลับเข้าไปทำอาชีพหม่อนไหม เนื่องจากถูกปลูกฝังให้ประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้และสวัสดิการที่ดีกว่า เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

4.2 กลุ่มขนาดน้อย

ความเป็นมาของกลุ่ม

กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมนี้ตั้งอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ที่มาของชื่อกลุ่มมาจากคำว่า “สวนหม่อน” เนื่องจากในอดีตพื้นที่แห่งนี้ปลูกใบหม่อนเป็นส่วนมาก แต่การทอผ้าก็ยังเป็นลักษณะ “บ้านใครบ้านมัน แยกกันทำแยกกันทอ” ย้อนกลับไปในอดีต ประธานกลุ่มหรือแม่ภา (นามสมมติ) เปิดเผยถึงการปลูกฝังและซึมซับด้านการทอผ้ามาตั้งแต่รุ่นคุณยาย (เริ่มตั้งแต่อายุประมาณ 14 ปี) ที่สำนักงานเกษตรได้สนับสนุนการสร้างเรือน คุณยายได้ปลูกฝังว่าการเป็นลูกผู้หญิงต้องทอผ้าให้เป็น เพราะผ้าจะเป็นเครื่อง “สมมา” หรือของรับไหว้ฝ่ายชาย (เจ้าบ่าว) เวลาแต่งงาน

ในพื้นที่แม่ผู้หญิงจะมีการทำงานแบบรวมกลุ่มทอผ้าอย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือ ปี 2532 สมาชิกชุมชนประกอบอาชีพทำนาและมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพเสริม มีการรวมกลุ่มเริ่มแรกประมาณ 30 คน และเพิ่มมาเป็น 41 คน ซึ่งแม้ทุกคนจะทอผ้าแต่ก็ไม่สามารถจำหน่ายได้ หลังจากนั้นเกิดรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการในปี 2539 โดยมีสำนักเกษตรอำเภอเป็นผู้รับจัดวิสาหกิจชุมชน จนมีสมาชิกเพิ่มขึ้นมาเป็น 50 คน และหลังจากนั้นก็เริ่มมีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนมากขึ้น ทั้งกรมพัฒนาชุมชนช่วยสนับสนุนเรื่องผลิตภัณฑ์ OTOP และศูนย์หม่อนไหมฯ จังหวัดร้อยเอ็ดที่เข้ามาช่วยการดำเนินงานของกลุ่ม เช่น การพอกย้อมสี เป็นต้น ซึ่งจากเดิมย้อมสีเคมี แต่พอได้รับความรู้ก็ทำให้เกิดพัฒนาการผลิตไหมโดยหันมาใช้สีธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น ที่มาของความคิดและสาเหตุที่ตั้งกลุ่มเป็นเพราะ การมองเห็นแต่ละครัวเรือนมีการผลิตผ้าไหมในทุกปี และทุกหลังคาเรือนก็มีผ้าไหม จึงเกิดแนวคิดที่จะรวบรวมผ้าไหมที่สะสมในแต่ละบ้านไปจำหน่าย เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ซึ่งการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการนี้ก็ช่วยให้การบริหารจัดการกลุ่มเป็นระบบมากยิ่งขึ้น และประธานกลุ่มก็ยังคงเป็นคนเดิมตั้งแต่จดทะเบียน

จุดเริ่มต้นการจัดตั้งกลุ่ม

สำหรับการบริหารจัดการภายในกลุ่มนั้น พบว่า การสื่อสารของประธานเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด เริ่มแรกประธานกลุ่มต้องสร้างความเชื่อมั่นและเชื่อใจให้กับสมาชิก โดยการลงมือทำเองอย่างจริงจัง เริ่มจากการไปดูงานกลุ่มอื่นๆ และได้รับความช่วยเหลือจากพัฒนาชุมชน (เริ่มแรก 25,000 บาท) เริ่มพัฒนาตนเองจนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาในตัวผู้นำ เริ่มสร้างแนวคิด “เลี้ยงไหม เลี้ยงคน เลี้ยงชุมชน” ร่วมกัน ชี้ให้เห็นความสำคัญของการสร้างรายได้ มีการชักชวนการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและมีการดำเนินงานอย่างจริงจังจนเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่ม ในส่วนของสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่ม แรกเริ่มมีการจัดการลงเงินของสมาชิกคนละ 100 บาทเพื่อเป็นเงินกองกลางไปซื้อสีเคมีมาพอกย้อมเส้นไหม แต่ได้รับความรู้จากกรมหม่อนไหม ทำให้ตระหนักถึงผลกระทบกับสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เลยหันมาใช้สีธรรมชาติกันมากขึ้น ซึ่งเมื่อกลุ่มมีเป้าหมายและทิศทางชัดเจนขึ้น จึงกลายเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้อาชีพหม่อนไหมกลายเป็นอาชีพหลัก และทำนาหายไปเป็นอาชีพเสริมแทน และมีการใช้ภูมิปัญญาในกระบวนการผลิต กล่าวคือ ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่าผู้หญิงในชุมชนจะต้องมีทักษะในการทอผ้า เช่นเดียวกันกับผู้ชายก็จะต้องมีความสามารถในการประดิษฐ์อุปกรณ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าสามารถ “ทำมาหากินได้” มีการพัฒนาอุปกรณ์ในการทอของพื้นที่เองที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ที่สืบทอดกันมา เป็นความรู้ที่ไม่มีมีการนำเอาวิทยาการมาประยุกต์ใช้ยังเป็นความรู้และภูมิปัญญาแบบพื้นบ้านอยู่ เช่น ก็ ขึ้นมาเอง เรียกว่า “กีซิ่ง” เป็นกีเหล็กที่ดัดแปลงแบบไม่หลังคา ประกอบด้วยเส้นยืน หรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ทองเครือ” และเส้นพุ่ง หรือ “ทางดำ” (ดำ แปลว่า ทอ) การต่อเส้นไหมยืนได้ความรู้มาจากการดูงานที่อำเภอชนบท การสร้างตัวลื้อก็มาจากการออกแบบที่ผสมผสานระหว่างกีกระตุกและกีโบราณ ยกเว้นฟืมที่ต้องซื้อเข้ามา นอกจากนี้ การบริหารจัดการภายในกลุ่มที่เป็นระบบจะมีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดหรือความชำนาญ ดังนั้นแต่ละครัวเรือนจะได้รายได้ไม่เท่ากัน เช่น ครัวเรือนที่เชี่ยวชาญในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จะขายเส้นไหมให้กับกลุ่ม การมัดหมี่จะคิดราคาเป็นกำ การพอกย้อมสีคิดราคาเป็นเมตร ครัวเรือนที่ทอผ้าก็จะมีมาตรฐานราคาคุณภาพสินค้า เป็นต้น

ภาพที่ 7 ที่ซึ่งที่ประดิษฐ์ในชุมชน

กระบวนการผลิตหม่อนไหมและการส่งเสริมองค์ความรู้

ในส่วนของหนอนไหม จะใช้ทั้งพันธุ์ไทยพื้นบ้าน และพันธุ์ไทยลูกผสม ทั้งพันธุ์นางน้อย พันธุ์เหลืองไพโรจน์ พันธุ์เหลืองสระบุรี พันธุ์นางตุ้ย พันธุ์นางสิ่ว ซึ่งคุณสมบัติจะแตกต่างกันไป เช่น พันธุ์ไทยพื้นบ้านจะให้เส้นน้อยแต่มีความทนทาน สามารถต่อพันธุ์เองได้ ในขณะที่พันธุ์ไทยลูกผสมที่ได้รับการวิจัยและทดลองมาแล้วจะให้เส้นที่ยาวกว่า แต่ไม่แข็งแรงและทนทานต่อสภาพแวดล้อมเท่าพันธุ์พื้นบ้าน ทำให้ศูนย์หม่อนไหมฯ ต้องมาช่วยดูแลและเสริมความแข็งแรงให้ กระบวนการในการเลี้ยงหนอนไหมก็มีความพิถีพิถันมากกว่าในอดีต กล่าวคือ ในอดีตจะเลี้ยงตามธรรมชาติและไม่ต้องรักษาความสะอาดมาก แต่ในปัจจุบันศูนย์หม่อนไหมฯ จังหวัดให้การดูแลอบรมให้ความรู้มากขึ้น ทั้งการให้อาหารหนอนไหมตามวัย วิธีการรักษาความสะอาด การกางมุ้งให้หนอนไหมเพื่อป้องกันแมลงวันและโรคติดต่อในหนอนไหม สมาชิกที่ปลูกหม่อนมักจะเลี้ยงไหมควบคู่กันไป เมื่อหนอนไหมเป็นดักแด้แล้วสมาชิกจะต้องสาวและกรอเส้นไหม โดยกลุ่มจะรับซื้อเส้นไหม หากเป็นเส้นไหมดิบ (ยังไม่ได้ลอกกา) จะคิดราคาที่ 1,600 – 1,700 บาทต่อกิโลกรัม เส้นไหมฟอกคิดราคา 2,000 บาท ต่อกิโลกรัม และเมื่อขายให้กลุ่มแล้ว กลุ่มจะนำไปขายต่อ (ทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม) ในราคา 2,200 บาทต่อกิโลกรัม ด้านการฟอกย้อมให้ราคา 1,400 บาทต่อ 1 ห่อ (ความยาว 4 – 5 เมตร) ส่วนต่างที่ได้จะกลายเป็นเงินรายได้เข้ากลุ่ม

ขั้นตอนต่อไปจะเป็นการผลิตลวดลายผ้า ในพื้นที่จะมีลายประจำจังหวัด ชื่อ ลายสาเกตนคร สีอินทนิล ประกอบด้วย 5 ลายใน 1 ผืน ได้แก่ ลายคลองเอี้ย ลายดอกจับ ลายนาค ลายโคม 7 และลายค้ำเผ่า นอกจากนี้ประธานกลุ่มยังได้คิดค้นขึ้นอีก ได้แก่ ลายห่อประสาธ ลายขอ และลายดอกแก้ว และลายลำมอญ โคม 9 แปลว่าความก้าวหน้า ซึ่งได้รับคัดเลือกให้เป็นลายประจำอำเภอในปี 2550 ชื่อว่า ลายจตุรพักตรพิมาน หรือพรหมพิมาน (ดังภาพที่ 8-9) นอกเหนือจาก 2 ลายข้างต้นแล้ว

การทอผ้าในกลุ่มจะมีทั้งการทอลายโบราณ และลายประยุกต์ที่ได้ความรู้มาจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 5 มาช่วยสอนออกแบบลวดลาย

ภาพที่ 8 ลายจตุรพักตร์พิมาน

ภาพที่ 9 ผ้าลายสาเกตนคร

การบริหารจัดการภายในกลุ่ม

เมื่อได้ผ้าทอแล้ว ก็จะรับซื้อผ้าจากสมาชิกกลุ่มมาก่อน โดยคณะกรรมการตรวจสอบจะพิจารณาผ้าของสมาชิกกลุ่มก่อนการรับซื้อ จากมาตรฐานและราคาของกลุ่ม ใช้หลักการตีราคาผ้าแต่ละผืนจากความละเอียดของเนื้อผ้า (ฟิม 42 หลบขึ้นไป เท่ากับว่าผ้ามีเนื้อที่ละเอียดมาก หากฟิมน้อยแปลว่าไหมเส้นใหญ่ ผ้าไม่ละเอียดและเนื้อผ้าบางก็จะได้ราคาที่ถูกลง) ซึ่งพิจารณาทั้งปุ้ม สี ความยาว และลวดลาย เมื่อตกลงพิจารณารับซื้อแล้วจะรับซื้อเป็นเงินสด โดยการบริหารจัดการจะดำเนินการในนามกลุ่ม เงินของกลุ่มก็ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอให้เงินอุดหนุนซื้อผ้าไหมของสมาชิกจำนวน 100,000 บาท รวมถึงมีการเขียนโครงการเพื่อเสนอองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 60,000 บาท จากพัฒนาชุมชน 2,500 บาท (ปัจจุบันเพิ่มขึ้นเป็น 30,000 บาท) เพื่อซื้อเส้นไหมมาเสริม ในขณะที่ศูนย์หม่อนไหมฯ จะเข้ามาเสริมในด้านความรู้และอุปกรณ์ พอรับผ้ามาจากสมาชิกแล้ว ประธานและตัวแทนกลุ่มจะนำผ้าไปขายทุกสถานที่ที่มีโอกาส ส่วนใหญ่จะมีคนรับขาย กลุ่มลูกค้าส่วนมากจะเป็นกลุ่มข้าราชการในจังหวัด เงินที่ได้มาจากการขายจะนำเข้าเป็นเงินกองกลางหรือเงินของกลุ่ม

สำหรับเงินของกลุ่มนั้น ทางกลุ่มจะมีการจัดการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ โดยที่ประธานกลุ่มจะเป็นผู้ดูแลกลุ่มในภาพรวม แต่จะมีการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มย่อยในการบริหารจัดการด้านอื่นๆ เช่น ด้านบัญชี ด้านการตรวจสอบมาตรฐานต่างๆ เป็นต้น ซึ่งสมาชิกกลุ่มสามารถเรียกดูหรือตรวจสอบได้เสมอ และจะเปิดเผยข้อมูลบัญชี และมีการจดบันทึกทุกครั้งที่มีการซื้อขาย และภายในกลุ่มยังมีการนัดประชุมทุกๆ วันที่ 5 ของเดือน โดยจะใช้การสื่อสารภายในกลุ่มผ่านเสียงตามสาย โทรศัพท์ (ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนที่มีการเคาะไม้เรียกสมาชิก) มติของกลุ่มจะยึดหลักประชาธิปไตย

เป็นที่ตั้ง คือ การยกมือเกินครึ่งหนึ่ง ซึ่งวิธีการนี้ได้ถูกนำมาใช้กับการเลือกประธานและคณะกรรมการกลุ่มด้วย นอกจากนี้ทางกลุ่มยังยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการจัดทำบัญชีชาวบ้านเพื่อดูรายรับและรายจ่าย (สำนักงานตรวจบัญชีจังหวัดจะเข้ามาตรวจ และมีการจัดประกวด ซึ่งก็ได้ที่ 1 ของจังหวัด) รวมถึงการสร้างฐานความรู้ให้กับสมาชิกทุกคนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน เช่น ประธานจะส่งสมาชิกที่มีความชำนาญ (พิจารณาทั้งความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญและความใส่ใจ) ในด้านที่แตกต่างกันเป็นตัวแทนเข้ารับการอบรมในด้านที่แต่ละคนชำนาญ ประมาณ 3-4 คนต่อเรื่อง และหลังจากการอบรมดูงานแล้ว คนที่ออกไปอบรมจะกลายเป็น node ของกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมาเรียนรู้และดูงานกับคนนี้ ซึ่งจะเกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สมาชิกกลุ่มทุกคน ยิ่งไปกว่านั้น เงินหรือกำไรของกลุ่มจะถูกนำมาจัดสรรสวัสดิการให้แก่สมาชิกภายในกลุ่ม เช่น สวัสดิการศพ จำนวน 2,000 บาท สวัสดิการของขวัญคลอดบุตร จำนวนไม่เกิน 500 บาท เงินสำหรับการช่วยเหลือคนด้อยโอกาสในชุมชน (คนตกสำรวจ จปฐ.) จำนวน 300-400 บาทต่อคน เงินสมทบสำหรับจัดงานวันเด็กและงานกีฬา จำนวน 500 – 1,000 บาทต่อปี มีการจ่ายค่าเบี้ยเลี้ยง ค่าน้ำมัน ค่ารถ สำหรับสมาชิกที่ต้องทำหน้าที่ไปเฝ้าบูธสินค้า กำไรของกลุ่มจะนำมาจ่ายสมาชิกในรูปแบบเงินปันผลในอัตราร้อยละ 65 (เช่น กำไร 100 บาท คิดเป็นร้อยละ 65) และเนื่องจากสมาชิกทุกคนมีเงินลงทุนแรกเข้าเป็นจำนวนเท่ากัน ดังนั้นทุกคนจะได้รับเงินปันผลจำนวนเท่ากัน จะแตกต่างกันตรงที่สมาชิกที่ทำงานมาก/นำผลผลิตมาขายให้กลุ่มได้มากก็ย่อมมีรายได้มากกว่าคนที่ผลิตได้น้อย

การวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อนของกลุ่ม

เมื่อสอบถามถึงจุดแข็งของกลุ่ม ก็พบว่า มุมมองของกลุ่มที่มองเข้ามาหาตนเองคือ ความเข้มแข็งของกลุ่ม และคุณภาพของสินค้ากลุ่ม ซึ่งไม่ใช่เพียงเส้นไหม และผ้าไหมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสบู่ กระเป่า ไวน์ และน้ำหมอน ซึ่งบางส่วนก็ได้รับการสนับสนุนมาจากศูนย์หมอนไหมฯ ทั้งนี้เมื่อสอบถามถึงจุดอ่อนและอุปสรรคของกลุ่ม ก็มองถึงประเด็นการสืบทอด ทั้งการทอดผ้าและการมัดหมี่เป็นหลัก เนื่องจากในช่วง 2 - 3 ปีที่ผ่านมา ไม่ค่อยมีเด็กรุ่นใหม่มาเป็นสมาชิกเพิ่ม ซึ่งก็ได้เสนอแนะว่าควรมีการกำหนดเป็นหลักสูตร ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา จนถึงระดับมหาวิทยาลัย

4.3 กลุ่มหมี่ซ้อ

ประวัติความเป็นมา

กลุ่มหมี่ซ้อจัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2549 จากความคิดริเริ่มของประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหมอนเลี้ยงไหมและทอดผ้าไหมในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง สำหรับประวัติของประธานกลุ่มหรือแม่ขวัญ (นามสมมติ) เกิดเมื่อปี 2513 มีความสนใจในอาชีพหมอนไหม เนื่องจากได้รับการถ่ายทอดมาจากคนในครอบครัว (มารดาของแม่ขวัญ) โดยเริ่มตั้งแต่ตอนอยู่ ป.6 ได้ถูกฝึกให้

เก็บใบหม่อนจำนวน 1 ไร่ และได้เรียนรู้ในการต่อพันธุ์ใบหม่อนและหนอนไหม ส่วนของไขหม่อนไหมก็สามารถกักได้เยอะขึ้น จึงการเรียนรู้ ซึมซับความรู้ที่ชื่นชอบ และต้องการยึดอาชีพนี้เป็นหลัก นำมาสู่การทำเป็นอาชีพอย่างจริงจังในปี 2525 ซึ่งในขณะนั้นประธานมีอายุได้ 12 ปี พอโตขึ้นก็เกิดความรู้สึกต้องการการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมและอาชีพนี้ไว้ อีกทั้งในช่วงเวลานั้นประธานได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลสมัยแรก จึงปรึกษากับเพื่อนว่าต้องการตั้งกลุ่มหม่อนไหม เพราะมองเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มทั้งในแง่ของการเพิ่มปริมาณสินค้า (เส้นไหม) การสร้างรายได้เสริม และการเพิ่มความสามารถในการต่อรองกับตลาดภายนอก เพราะก่อนการตั้งกลุ่มคนในชุมชนก็ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอยู่แล้ว ทว่าเป็นการดำเนินงานแบบต่างคนต่างทำ ทอผ้าใช้เอง ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง อีกทั้งถ้าตั้งกลุ่มแล้วก็จะได้รับการสนับสนุนด้านอุปกรณ์จากองค์การบริหารส่วนตำบลเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งตรงกับความต้องการการสนับสนุนอุปกรณ์ของกลุ่ม

จุดเริ่มต้นการจัดตั้งกลุ่ม

เมื่อกลุ่มถูกตั้งขึ้นเมื่อปี 2549 องค์การบริหารส่วนตำบลจึงให้งบประมาณครั้งแรกเป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท เพื่อซื้อกระดังจำนวน 2 ชุด และซื้อจ่อจำนวน 2 ชุด ให้กับสมาชิกเริ่มต้นจำนวน 15 คน จนในปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 58 คน ส่วนใหญ่สมาชิกจะมีอายุมากกว่า 30 ปี เป็นทั้งคนในละแวกนี้และหมู่บ้านอื่นๆ โดยมีการแบ่งหน้าที่กันตามความชำนาญหรือความถนัด เช่น บางคนมีหน้าที่ทอผ้า บางคนเลี้ยงไหม เป็นต้น ทั้งนี้ ในช่วงแรกของตอนตั้งกลุ่มพบปัญหา คือ การขาดแคลนใบหม่อนจากปัญหาน้ำในพื้นที่ไม่เพียงพอ ทำให้ใบหม่อนที่ปลูกสวนหม่อนสาธารณะในชุมชนจำนวน 2 แปลง เกิดการล้มตาย สมาชิกของกลุ่มจึงช่วยกันแก้ปัญหาโดยการไปปรึกษาและศึกษากับทางศูนย์หม่อนไหมฯ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อติดสปริงเกอร์ช่วยในการรดน้ำต้นหม่อน และมีการแบ่งหน้าที่การรับผิดชอบตามความสมัครใจ โดยแบ่งกันดูแลคนละ 2 แถว ซึ่งใช้เวลาในกระบวนการดูแลนี้ประมาณ 3-4 ปี

กระบวนการผลิตหม่อนไหม

สำหรับกระบวนการผลิตในพื้นที่ พบว่าแต่ละบ้านจะมีทักษะในการทำเกษตรกรรมหม่อนไหมที่แตกต่างกัน ทำให้การผลิตขึ้นกับทักษะและความชำนาญของแต่ละบ้านที่ต่างกัน โดยจากการเดินสำรวจพื้นที่พบว่า มีบ้านสมาชิกประมาณ 2-3 หลังที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการเลี้ยงหนอนไหม และคนที่เลี้ยงหนอนไหมเองก็มักจะปลูกใบหม่อนควบคู่กันไปเพื่อใช้เป็นอาหารของหนอนไหม ถ้าหากใบหม่อนที่เลี้ยงไว้ในบ้านไม่เพียงพอก็จะรับซื้อมาจากสมาชิกหรือแปลงหม่อนสาธารณะ ในส่วนของการเลี้ยงหนอนไหมนั้น สมาชิกกลุ่มจะเลี้ยงพันธุ์ที่ได้รับมาจากศูนย์หม่อนไหมฯ จังหวัดสุรินทร์เป็นพันธุ์พื้นบ้าน คือ พันธุ์ทับทิมสยาม และพันธุ์นาสวรรค์ เนื่องจากมีจุดเด่นที่ความยาวของรังไหม ทำให้สามารถทำเส้นพุ่งเองได้ และเส้นไหมมีลักษณะสวย เงา ไม่ค่อยมีปม มีการเลี้ยงหนอนไหมแบบพื้นบ้านโดยการวางจ่อ (ลักษณะแบบกระดัง) ไว้บนชั้น และคลุมด้วยมุ้งสีฟ้าเพื่อป้องกันแมลงวันเข้า

ไปทำลายหนอนไหม เพราะหากแมลงวันเข้าไปจะเข้าไปกินหนอนไหมและวางไข่ ทำให้หนอนไหมติดเชื้อและตายทั้งหมด

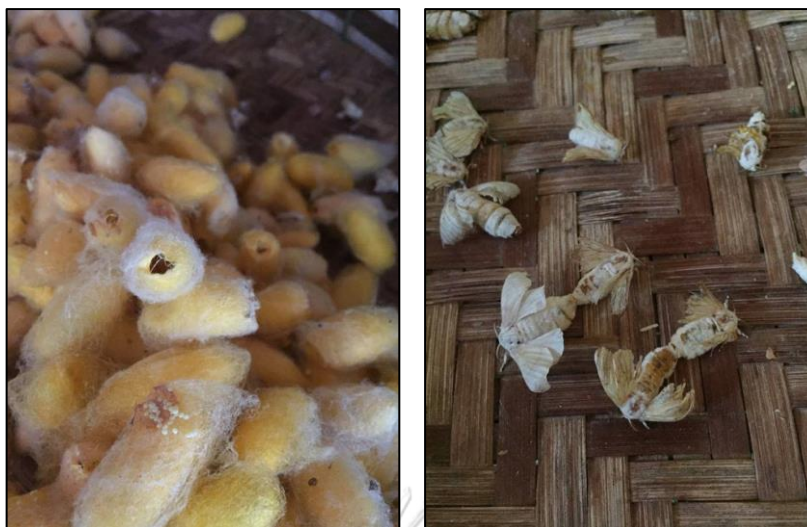

ภาพที่ 10 การเลี้ยงหนอนไหมในระยะแรก

เมื่อหนอนไหมถึงวัยที่จะกลายเป็นดักแด้ เกษตรกรจะนำกระดังนั้นๆ ออกมาจากมุ้งและนำกระดังวางบนคานเหนือศีรษะบริเวณใต้ถุนบ้าน ในลักษณะที่คว่ำลง เพื่อให้มูลที่เกิดจากการขับถ่ายหนอนไหมหยดลงมาที่พื้นบ้าน ทำให้รังไหมมีสีที่สวยเนียนเสมอกันและไม่ปนเปื้อนมูลเหล่านั้น

ภาพที่ 11 ภูมิปัญญาการเลี้ยงหนอนไหมในช่วงระยะเวลาที่เป็นดักแด้

ภาพที่ 12 การต่อพันธุ์หนอนไหมแบบโบราณ (ตามธรรมชาติ)

เมื่อได้รังไหมแล้ว โดยปกติก่อนการนำรังไหมไปใช้ในการผลิตเส้นไหมจะใช้การปาดตัวดักแต่ออกมา ซึ่งจะทำให้ดักแต่ตาย แต่ในพื้นที่แห่งนี้จะใช้วิธีการแบบโบราณควบคุมกันไปด้วย คือ การต่อพันธุ์เองตามธรรมชาติ โดยจะรอให้ผีเสื้อไหมฟักออกมาเอง ผีเสื้อตัวไหนที่แข็งแรงสมบูรณ์ก็จะนำมาใช้เป็นพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์เพื่อผลิตหนอนไหมต่อไป ซึ่งจะคัดเลือกพ่อพันธุ์-แม่พันธุ์ตั้งแต่เป็นดักแต่/รังไหม โดยเลือกจากลักษณะรังที่สมบูรณ์ ไม่มีรอย สีสม่ำเสมอ การคัดเลือกแม่พันธุ์จะเลือกจากรังไหมที่มีน้ำหนักรวม รังกลม ในขณะที่พ่อพันธุ์จะมีน้ำหนักเบากว่า เข่ามีเสียงและมีปลายแหลมกว่า จากนั้นจะจับมาอยู่ในกระดังหรือจ่อเดียวกัน พอฟักตัวออกมาเป็นผีเสื้อไหมเพศผู้และเพศเมียก็จะผสมพันธุ์กันโดยธรรมชาติ ซึ่งช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในการซื้อพันธุ์หนอนไหม และจากการสังเกตจะพบว่าบ้านที่เลี้ยงหนอนไหมมักมีอุปกรณ์ที่ใช้สาวไหม เช่น กระบุงที่สาวไหม ควบคุมกันไปด้วย เพื่อขายเส้นไหม โดยรังไหมที่เลี้ยงภายในชุมชนขนาด 15 กิโลกรัม จะได้เส้นไหม 1 กิโลกรัม ซึ่งสามารถใช้ทอผ้าได้ 12 เมตร สำหรับบ้านสมาชิกที่ทอผ้า ส่วนมากก็จะทอผ้าเพียงอย่างเดียวตั้งแต่สีพื้น เช่น สีเดียวหรือสองสีสลับกัน ไปจนถึงการทอลวดลายต่างๆ ที่มีความยากขึ้นไป เช่น ลายอัมปรม (เป็นผ้าลายพื้นบ้าน) ผ้าสมอที่ใช้วิธีการมัดหมี่ในการวาดลาย และผ้าที่คนทั่วไปรู้จักและนิยม คือ ผ้าโฮลหรือผ้าฮูล โดยสีที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นสีจากธรรมชาติจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เช่น สีเขียวจากใบขี้เหล็กหรือผักคูน เป็นต้น

ด้านการตลาด

จากการสอบถามพูดคุยกับแม่ขวัญ แม่ชม และแม่เพียง (นามสมมติ) พบว่าส่วนใหญ่จะมีคนภายนอกเข้ามาซื้อผ้าในพื้นที่ โดยที่ราคาจะอยู่ตั้งแต่ 2,000 – 3,000 บาทต่อผืน โดยปกติจะทอผ้าทุก

วัน แต่ละฝืนจะใช้เวลาประมาณ 1 - 2 เดือน และจะมีคนมาเลือกซื้อไป ทำให้ภายในกลุ่มไม่มีปัญหาเรื่องตลาดจำหน่ายสินค้ามากนัก ทว่าก็ยังไม่ได้ยกระดับไปถึงระดับประเทศหรือต่างประเทศ

จุดเด่นของกลุ่มและการบริหารจัดการกลุ่ม

ความโดดเด่นของไหมที่กลุ่มนี้นั้น คือ กลุ่มสามารถเลี้ยงไหมและทอผ้าเองได้ กอปรกับการที่เส้นไหมของกลุ่มนี้ได้รับมาตรฐาน GI (Geographical Indicator) โดยจะต้องสาวลงกระบุงด้วยมือเท่านั้น และต้องคัดแต่รังสวย ซึ่งจะมีคณะกรรมการที่ตั้งจากกลุ่มจำนวน 3 คนมาตรวจสอบ ถ้าผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการแล้ว เกษตรกรที่นำเส้นไหมมาส่งก็จะได้จดทะเบียน GI เป็นของตนเอง เพื่อให้ลูกค้าส่งคืนกลับมาได้หากเกิดกรณีที่เป็นปัญหา

นอกจากผลิตภัณฑ์ผ้าไหม และเส้นไหมที่มีความโดดเด่นแล้ว ในกลุ่มนี้ยังมีการทำสบู่ ครีมหาผิวจากไหม โดยสมาชิกในกลุ่มจะรวมตัวผลิตขึ้นที่ศูนย์เรียนรู้ในชุมชน อีกทั้งยังมีอาชีพเสริมอื่นๆ คือ การปลูกข้าวอินทรีย์ ซึ่งปลูกมาได้ประมาณ 4 ปี และได้รับมาตรฐาน GAP (จากเดิมเมื่อ 4-6 ปีที่แล้ว ใช้ปุ๋ยเคมีที่หาจากตลาด แต่ต้องลงทุนเยอะ พอได้เงินมาก็ต้องใช้หนี้ รวมถึงสุขภาพไม่ดี ป่วยบ่อย และได้ฟังข้อเสียของสารเคมีจากวิทยุและโทรทัศน์) โดยเริ่มจากหมักปุ๋ยที่ทำมาจากมูลวัว ควาย กากน้ำตาล และแกลบด้วยตนเอง ซึ่งทำให้ต้นทุนการปลูกลดลง รวมทั้งใช้ภูมิปัญญาวิธีคลุมฟางทั้งรากและต้นในฤดูร้อน ทำให้ดินไม่ร้อน หน้าดินไม่แห้ง และทำให้พื้นที่บริเวณนั้นเป็นพื้นที่อินทรีย์พีชผักที่ปลูกไว้ทานก็ปราศจากสารเคมีตามไปด้วย

4.3 กลุ่มนกเชิงเทียน

ประวัติความเป็นมา

กลุ่มนกเชิงเทียนตั้งอยู่ในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง เดิมหมู่บ้านนี้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และมีการทอผ้ากันอยู่แล้วตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษมาหลายร้อยปี ในปี 2516 ชุมชนมีการทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนและจำหน่าย โดยจะจำหน่ายในลักษณะของการวัดเป็นเมตร ต่อมาเริ่มตั้งกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเริ่มในปี 2527 จากการลงแขกช่วยเหลือของคนในชุมชน ในการทำมาหาเลี้ยงกัน และมีการทอผ้าเพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่มภายในบ้าน มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน จำหน่ายในคนในชุมชนที่ทอผ้าไม่เป็น และจะใช้ผ้าทอเป็นของรับไหว้แต่งงาน ซึ่งเริ่มแรกมีสมาชิกจำนวนประมาณ 40 คน และเมื่อประมาณปี 2546-47 ทางกลุ่มได้เข้าสู่ระบบการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ทำให้ได้เข้าร่วมการอบรมและพัฒนาศักยภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การเข้าร่วมงาน SACICT เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ การได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์ทางการเกษตร ทั้งปุ๋ย การตรวจดิน และความรู้การเลี้ยงหม่อนไหม จากกรมหม่อนไหม การได้รับการส่งเสริมการทำผ้าไหมและการประดิษฐ์จากเศษกิจเกษตร ซึ่งทำให้ในปัจจุบันมีสมาชิกร่วมกลุ่มถึง 80 คน

ข้อตกลงที่เป็นจุดเริ่มต้นการเข้าร่วมกลุ่ม

ในการเข้าร่วมกลุ่มนั้น จะมีกติการ่วมกันของกลุ่มคือ คนที่เข้าเป็นสมาชิกจะต้องเป็นคนในชุมชนเท่านั้น และสมาชิกทุกคนจะต้องทำงาน ต้องสร้างข้อตกลงร่วมกันทั้งสองฝ่าย ระหว่างประธานและสมาชิกว่าจะไม่เป็นน้ำเต็มแก้ว และเมื่อเข้าเป็นสมาชิกแล้วจะต้องพูดคุยกันได้ทุกเรื่อง เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาต่อยอดให้ดียิ่งขึ้น โดยเน้นวิถีคิดแบบ “มองบวกคิดบวก” ซึ่งสอดคล้องกับคติประจำกลุ่ม คือ “พร้อมพัฒนา รับทุกอย่าง ต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ ต้องลองผิดลองถูก ถ้ารอบแรกไม่โอ ก็ต้องปรับ” และยังมีภารกิจที่ร่วมกันว่า สมาชิกที่จะเข้ามารวมกลุ่มจะต้องรวมทั้งตัวและใจ กลุ่มจะแข็งแรง สมาชิกก็จำเป็นต้องสร้างและมีศรัทธาในผู้นำ ซึ่งผู้นำจะต้องไม่เอาเปรียบคนอื่น สร้างเป้าหมายให้กลุ่มรับทราบโดยทั่วกันว่า กลุ่มนี้จัดตั้งโดยชุมชน ดังนั้นคนในชุมชนต้องได้รับประโยชน์สูงสุด ศูนย์การเรียนรู้ของกลุ่มนี้จะเป็นที่รวมตัว ที่ทำงาน และที่ประชุมของกลุ่มเพื่อหารือข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งเวลาเรียกรวมตัวกันมักจะใช้เสียงตามสาย และบางครั้งอาจใช้โทรศัพท์

การเข้าถึงองค์ความรู้ และกระบวนการผลิตภายในกลุ่ม

สำหรับการบริหารจัดการกระบวนการผลิตและสวัสดิการภายในกลุ่ม พบว่า จุดเด่นของกลุ่มที่ได้รับการพัฒนาจนขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) คือ กระบวนการแต้มหมี่ ซึ่งมาจากการประกวดและได้รับรางวัลชนะเลิศของพัฒนาชุมชนระดับประเทศ ซึ่งแม่ณี (นามสมมติ) ประธานกลุ่มกล่าวว่าซึ่งช่วยกันคิดค้นกับมหาวิทยาลัยขอนแก่น นอกจากนี้ยังมีจุดเด่นด้านอื่นๆ เช่น การใช้ไหมพื้นบ้านและลวดลายผ้า ซึ่งในกลุ่มมีการพัฒนาลวดลายผ้าโดยใช้ทั้งการมัดหมี่และการแต้มหมี่ โดยใช้การมัดและแต้มสี แทนการมัดและย้อมแบบเดิม รวมถึงเหรียญ Green product เหรียญทองแดง (G) จากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการตรวจสิ่งแวดล้อม คุณภาพน้ำและสารปนเปื้อน เป็นต้น การพัฒนาลายผ้าส่วนใหญ่ก็ได้รับการสนับสนุนมาจากภาครัฐ เช่น พัฒนาชุมชน ศูนย์หม่อนไหมฯ จังหวัด ศูนย์ศิลปาชีพ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยศิลปากร กรมส่งเสริมวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว รวมถึงการท่องเที่ยวจังหวัด เป็นต้น วิธีการที่ภาครัฐเข้าถึงพื้นที่ก็มาจากโครงการที่รัฐสนับสนุน หรือบางครั้งทางกลุ่ม แม่ณีจะเป็นผู้เขียนของบประมาณรับทุน เช่น เขียนข้อเสนอโครงการเพื่อขอของบประมาณในการสนับสนุนต่อเติมและปรับปรุงศูนย์เรียนรู้ และขอปรับปรุงถนนจาก ททท. จำนวน 100,000 บาท หรือแม้กระทั่งการจัดอบรมพัฒนาผลิตภัณฑ์ เช่น ลวดลายผ้า ซึ่งทางภาครัฐจะมีการพัฒนาลวดลายมาให้อยู่แล้ว สมาชิกในกลุ่มที่ทอผ้าหรือมัดลายผ้า จะรับซื้อแบบลายนั้นและมาทอต่อ นอกจากนี้ ทางกลุ่มได้มีการพัฒนาลวดลายผ้าอยู่เสมอ ประยุกต์จากลายดั้งเดิมเพื่อให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น เช่น ลายหมากรอก ลายหมากรอกอบ ลายขอพระเทพ ซึ่งจะเน้นการใช้ไหมพันธุ์ไทยเป็นหลัก เช่น พันธุ์เหลืองไฟโรจน์และนางลอย

กระบวนการบริหารจัดการภายในกลุ่ม

นอกจากนี้ ในกระบวนการบริหารจัดการภายในกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มทุกคนควรต้องมีความรู้ ทั้งปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และทอผ้า คนที่เลี้ยงไหมสามารถขายเส้นไหมให้ประธานในราคา กิโลกรัมละ ประมาณ 1,400 บาท ส่วนเรื่องราคาผ้าที่ทอออกมาแล้ว ประธานจะให้ราคาที่เหมาะสมแม้ว่าคุณภาพจะแตกต่างกัน โดยที่เมื่อสมาชิกมาส่งผ้า แม่นี้จะสำรองเงินส่วนตัวออกไปก่อน และรับผ้าเข้ามาไว้ในโกดังสินค้า และเมื่อจะจำหน่ายให้ลูกค้าจะมีการอบผ้า รีดเตารีดไอน้ำ แขน้ำยาปรับผ้านุ่มและกลับผ้า ทุกๆ 30 นาที เพื่อให้ผ้านุ่ม จากนั้นก็นำไปตากไว้แบบผ้าไม่ทับกัน เพื่อทำให้ผ้าที่ออกไปถึงลูกค้ามีคุณภาพ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของกลุ่มยังได้รับตรา OTOP 5 ดาว จำนวน 2 ใบ และ OTOP 4 ดาว จำนวน 1 ใบ ซึ่งทำให้เพิ่มช่องทางการขายและเข้าถึงผู้บริโภคโดยตรงได้มากขึ้น ช่วงแรกในอดีตของการจัดงาน OTOP แม่นี้จะเป็นผู้ไปขายของตัวเองและจัดวางเอง แต่ในปัจจุบันก็จัดสรรให้ลูกชาย-ลูกสาว และลูกสะใภ้ไปช่วยขาย ทว่าส่วนใหญ่ผ้าของกลุ่มนี้จะมีตลาดอยู่แล้ว นั่นคือ ส่งให้สวนจิตรลดา จากการที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงเสด็จมาพื้นที่และสนใจผ้าของกลุ่ม ทำให้กลุ่มฯ นี้ได้เป็นหนึ่งในสมาชิกของบ้านสวนจิตรลดา สำหรับการตั้งราคานั้น ประธานหรือแม่นี้จะเป็นผู้ตั้งราคาและกำไรเอง เพื่อนำเอากำไรมาหมุนเวียนสวัสดิการให้กับสมาชิกภายในกลุ่ม ซึ่งการบริหารจัดการส่วนใหญ่มาจากแม่นี้เป็นหลัก เนื่องจากมีทักษะและความรู้ในการค้าขายและการตลาด

สำหรับการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกภายในกลุ่ม ครอบครัวของสมาชิกจะได้รับสวัสดิการ เช่น การให้ทุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกในกลุ่ม จำนวน 20 ทุนต่อปี การสนับสนุนเงินทุนเพื่อบำรุงโรงเรียนในพื้นที่ จำนวน 6,000 บาท เงินปันผลหุ้นร้อยละ 60 ต่อปี เงินออมปันผลร้อยละ 15 ต่อปี (ไม่เกิน 300 บาทต่อเดือน) เงินกองทุนสวัสดิการ จำนวน 500,000 บาท เพื่อช่วยเหลือสมาชิก การศึกษา ค่าสงเคราะห์ศพๆ ละจำนวน 8,000 บาท สวัสดิการเบิกค่าใช้จ่ายนอนโรงพยาบาลคืนละ 200 บาท (ไม่เกิน 50 คืน) ซึ่งเงินเหล่านี้ก็มาจาก 1) เงินหุ้นของสมาชิก โดยสมาชิกทุกคนที่เข้าร่วมกลุ่มจะต้องซื้อหุ้นของกลุ่ม หุ้นละ 100 บาท คนละไม่เกิน 30 หุ้นหรือคิดเป็น 3,000 บาท และ 2) เงินออมของกลุ่มจากการฝากธนาคาร ซึ่งส่วนใหญ่แม่นี้ก็จะเป็นผู้ดูแลหลักทั้งหมด ซึ่งมีการเรียนรู้มาจากการศึกษาดูงานของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ อีกทั้ง ทางกลุ่มยังมีความต้องการริเริ่มจัดตั้งกลุ่มสมาชิกรักสุขภาพ ผ่านกานเดินแอโรบิคและการแจกเชื้อให้กับสมาชิกกลุ่ม มีการทำกระปุกเงินส่วนรวมเพื่อใช้เป็นค่าชำระไฟฟ้าและทำการรณรงค์เรื่องการออกกำลังกายภายในกลุ่ม และจากสวัสดิการที่ดีภายในกลุ่ม ทำให้สมาชิกของกลุ่มเพิ่มขึ้นเป็น 80 คน ทำให้กลุ่มเกิดเครือข่ายการทอผ้า ซึ่งในปัจจุบันแม่นี้เป็นผู้อำนวยการความสะดวกในการกระจายให้กับสมาชิกกลุ่ม กลุ่มมีเครือข่ายด้านฐานการทอผ้าใน 4 อำเภอในจังหวัด ซึ่งกลุ่มก็ได้ถ่ายทอดและสอนงานให้กับเครือข่าย เพื่อให้ผ้ามีมาตรฐานของกลุ่ม

การวิเคราะห์เงื่อนไขของกลุ่มในอนาคต

เมื่อสอบถามถึงการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ และปัจจัยเงื่อนไขของกลุ่มในอนาคต ก็พบว่า แม่นี่จะเคยเป็นวิทยากรอบรมนักเรียนในระดับประถมและมัธยมศึกษา เพื่อให้เกิดการซึมซับวัฒนธรรมทั้งการมัดหมี่และการแต้มหมี่ รวมถึงกระบวนการทั้งหมดเพื่อให้เด็กและเยาวชนรับรู้เรียนรู้และเข้าใจในการทอผ้า แต่คนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาสู่กลุ่มในปัจจุบันมีเพียงเครือญาติเท่านั้นที่เข้ามาช่วยเฉพาะด้านการตลาด เช่น การขายผ่าน facebook แต่ยังขาดคนงานที่มีศิลปะที่จะเข้ามาช่วยพัฒนาลวดลายผ้าใหม่ๆ เพื่อเขียนบนผืนผ้า

4.4 กลุ่มกสิบลำดวน

ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม

กลุ่มกสิบลำดวนตั้งอยู่ในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง เดิมในพื้นที่ที่จะประกอบอาชีพทำนาและผู้หญิงในชุมชนมีอาชีพเสริมคือทอผ้า การทอผ้าไหมในพื้นที่ตั้งแต่อดีตจะเป็นไปในลักษณะของต่างคนต่างทำ มีการทอผ้าเพื่อใช้เป็นของชำร่วย (เคยอยู่รวมกลุ่มกับกลุ่มนกเชิงเทียน) ในช่วงปี 2524 พระราชวังสวนจิตรดาได้ประกาศให้ประชาชนไปปรับเส้นไหมพระราชทาน แม่บุญ (นามสมมติ) ร่วมกับพี่น้องอีก 5 คน ได้เข้าไปปรับกับท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ จึงนำไปทดลองทอเป็นผ้ามัดหมี่ (ผ้าพื้น) และกลับไปส่งวัง ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแรงจูงใจ และทำให้แม่บุญกลายเป็นสมาชิกของสวนจิตรดา

การเข้าถึงการได้รับการสนับสนุนของกลุ่ม

หลังจากนั้นในปี 2539 ได้มีการจัดตั้งกลุ่มกสิบลำดวน ภายใต้กรมส่งเสริมสหกรณ์ สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยในช่วงเริ่มแรกมีสมาชิกกลุ่มเพียง 31 คน และเพิ่มขึ้นมาจนปัจจุบันถึง 116 คน เนื่องจากช่วงปี 2540 ศูนย์หม่อนไหมฯ จังหวัดได้เข้ามาช่วยเหลือดูแลทางกลุ่ม ถึงความต้องการและสิ่งที่ยังขาดอยู่ รวมถึงมีบุคลากรมาอบรม จึงทำให้ทางกลุ่มได้รับการสนับสนุนห้องสำหรับเลี้ยงหม่อนไหมจำนวน 20 ห้อง เมื่อคนอื่นๆ เห็นจึงมาสมัครเป็นสมาชิกเพิ่ม และเมื่อสมาชิกเพิ่มขึ้นก็ทำให้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ไม่เพียงพอ จึงต้องมีการขอการสนับสนุนเพิ่มเติม ต่อไปในปี 2545 ก็ได้ห้องเลี้ยงไหมมาอีก 20 ห้อง เท่ากับว่ามีจำนวนทั้งหมด 40 ห้อง กรมส่งเสริมสหกรณ์ให้งบประมาณอีก 100,000 บาท เป็นทุนหมุนเวียนในกลุ่ม ทำให้เกิดการพัฒนาระบบน้ำโดยใช้ท่อ PVC เข้าแปลงหม่อน อีกทั้งยังมีงบสนับสนุนจากมูลนิธิจิวาธิวัฒน์ จำนวน 1,000,000 บาท ช่วยรับซื้อเส้นไหมและผ้าไหมจากเกษตรกร

เป้าหมายของกลุ่มและการสื่อสารภายในกลุ่ม

สำหรับจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น พบว่า มีความต้องการการพัฒนาในทุกๆ ด้าน โดยเริ่มจากการพัฒนาคน ให้มีลักษณะนิสัยที่โอปอ้อมอารี เชื้อพึงผู้ใหญ่ ต้องคุยกันในกลุ่ม ซึ่งเชื่อว่าถ้าพัฒนาขึ้น

รายได้จะเยอะขึ้น) และพัฒนาด้านการบริหารจัดการ ทั้งบุคลากรในการฟอกย้อม มัดหมี่ และมีการแบ่งหน้าที่-แบ่งงานกันทำ มีวิธีการชักชวนและเปิดโอกาสให้ผู้สนใจมาร่วมดำเนินงานกับกลุ่ม เน้นการสร้าง ความเข้าใจร่วมกัน “ถ้ารวมกลุ่มจะเข้มแข็ง มีรายได้ มีคนมาส่งเสริม”

ด้านกระบวนการผลิต

ด้านกระบวนการผลิต ในกลุ่มมีการดำเนินการผลิตใหม่แบบครบวงจร ขั้นตอนการเลี้ยงพันธุ์ หนอนไหมภายในกลุ่ม จะรับไขหนอนไหมมาจากศูนย์หม่อนไหมฯ ซึ่งในอดีตแล้วจะได้รับไขหนอนไหมโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย แต่ในปัจจุบันจะมีค่าใช้จ่ายแผ่นละ 30 บาท หนอนไหมเป็นพันธุ์ไทยพื้นบ้าน ประกอบด้วย พันธุ์นางน้อย พันธุ์นางลาย พันธุ์นางवल (โดยทั้ง 3 สายพันธุ์นี้จะต่อพันธุ์เอง ถ้าจำนวนไม่เพียงพอจึงค่อยซื้อจากศูนย์ฯ) และพันธุ์เหลืองไฟโรจน์ (ไทยผสม) การปลูกใบหม่อนเน้นพันธุ์บุรีรัมย์ 60 เพราะให้ใบใหญ่ (ส่วนใบหม่อนสกลนครและหม่อนประชาชาติจะใช้เลี้ยงไหมอุตสาหกรรม) การทอส่วนใหญ่ของกลุ่มจะเป็นการมัดหมี่ มีลายเอกลักษณ์คือ หมี่น้ำพอง การใช้สี มักจะใช้สีธรรมชาติเป็นหลัก มีลวดลายที่พัฒนาขึ้นจากการอบรมของกรมส่งเสริมสหกรณ์ (โดยจะมีการคัดเลือกสมาชิกไปเรียนออกแบบลายผ้าจำนวน 6 คน เป็นเวลา 3 เดือน โดยคณะกรรมการจะเป็นผู้คัดเลือกและจะมาถ่ายทอดให้สมาชิกคนอื่นๆ) ทำให้เกิดองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ทันกับยุคสมัยมากขึ้น สำหรับวัสดุอุปกรณ์ จะมีกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสนับสนุนเครื่องสาวไหม กรอ และตีเกลียว รวมถึงการอบรมในด้านต่างๆ ภายใต้โครงการศาลาไหมไทย วิทยาการอาชีพ ขอนแก่น โดยจะมีอาจารย์เขียนขอโครงการและกระทรวงฯ เป็นผู้กำกับดูแลสถานศึกษา ส่วนพัฒนาชุมชนจะเข้ามาช่วยดูแลเรื่องสินค้า OTOP นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่นๆ ที่เข้ามาช่วยสนับสนุน เช่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ องค์การบริหารส่วนจังหวัด-ตำบล การศึกษานอกระบบ เกษตรอำเภอกอง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กรมหม่อนไหม ส่วนราชการ และวัง กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 5 เป็นต้น

นอกจากนี้ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มยังได้รับมาตรฐานต่างๆ เช่น ตรานกยูงพระราชทาน ตั้งแต่สีเงินจนถึงสีน้ำเงิน โดยมีกรมหม่อนไหมเข้ามาช่วยดูแล และยังได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

สำหรับการตลาด โดยปกติแล้วทางกลุ่มจะมีตลาดประจำ นั่นคือ การส่งเข้าวังทุกๆ 3 เดือน เนื่องจากประธานได้เข้าร่วมในโครงการของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง โดยเวลาจะขายเส้นไหมก็จะถ่ายรูปไปให้ดู เพื่อทำทำเนียบเข้าวัง โดยมีการแจกแจงรายละเอียด เช่น เลี้ยงกี่แผ่น มีแปลงหม่อนกี่ไร่ เป็นต้น และทางกลุ่มจะนำเส้นไหมไปส่งรอบละ 300 – 400 กิโลกรัม นอกเหนือจากวังแล้ว ลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นภาคส่วนราชการรับซื้อทั้งหมด โดยให้ราคาจากการพิจารณาคุณภาพเส้นไหม เนื้อผ้า และลายผ้า รวมถึงมีการออกบูธ เช่น งานเมืองทองธานี โดยประธานและสมาชิกจะช่วยกันดูแล โดยจะต้องช่วยกันดูเรื่อง 1) วิธีการจัดผ้าให้สวย โดยการเรียนรู้จากร้านใหญ่ๆ และการจัดไฟให้ผ้าดูสวยงาม 2) ผ้าที่ราคาสูง จะเลือกโชว์ผ้าแบบยาว และเอา

รูปมาวางตรงกลาง 3) โข้วผ้าตามราคา แบ่งโซนตามสี เช่น สีธรรมชาติและสีเคมี แต่ไม่ได้มีการเลือกวางว่าของใครขึ้นหน้า เพราะทุกคนจะขายให้กับประธานก่อนแล้ว ดังนั้นสินค้าที่อยู่ในคลังจะเป็นในนามกลุ่มทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม นอกจากจะขายให้ภายนอกแล้ว ภายในกลุ่มยังมีการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยที่เครือข่ายของกลุ่มจากต่างอำเภอหรือต่างตำบลประมาณ 20 ราย จะมีการจองไหมวัยอ่อน ซึ่งจะต้องมีการจองและมัดจำก่อนเท่านั้นจึงจะสามารถรับไหมวัยอ่อนไปได้

การบริหารจัดการภายในกลุ่ม

ประเด็นการบริหารจัดการภายในกลุ่มนั้น จะมีการแบ่งงานกันทำ โดยตำแหน่งประธานจะต้องดูภาพรวมทั้งหมด ต้องมีความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม ทั้งด้านบุคลากรและการจัดการทางการเงิน เน้นความโปร่งใส (แต่จากการมองจากภายนอกกลุ่มยังพบว่ามีความขัดแย้งเรื่องการเงินภายในกลุ่มอยู่บ้าง) คณะกรรมการของกลุ่มต้องให้ความน่าเชื่อถือแก่สมาชิก กาคัดเลือกคณะกรรมการต้องมาจากกรรมการมือของสมาชิก โดยมีสมาชิก 116 คน ประกอบด้วย ประธานและคณะกรรมการจำนวน 15 คน คณะกรรมการเลี้ยงไหมที่เป็นวัยรุ่น จำนวน 8 คนที่ผ่านการอบรมมาแล้ว สมาชิกภายในกลุ่มจะมีการแบ่งงานกันทำ โดยที่สมาชิกในกลุ่มทุกคนปลูกไหมหม่อน แต่มีเพียงบางคนเท่านั้นที่เลี้ยงหนอนไหมและทอผ้า ดังนั้นก็จะแบ่งกันทำงานตามความชำนาญ สมาชิกทุกคนไม่จำเป็นต้องรวมกลุ่มกันตลอด แต่ถ้าหากมีงานก็จะขอความช่วยเหลือกัน และสมาชิกแต่ละคนจะมีสิทธิและหน้าที่ในการถือเงินกันคนละส่วน (กระจายเงินกันคนละ 2 คน) แบ่งเป็น สมาชิกจำนวน 2 คนดูแลงบประมาณที่ได้รับจากมูลนิธิจิราธิวัฒน์ 2 คนดูแลเงินสนับสนุนจากวิสาหกิจชุมชน 2 คนดูแลสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และอีกจำนวน 2 คนดูแลเงินในธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และเนื่องจากกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ได้รับเงินทุนสนับสนุนเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงก่อให้เกิดการจัดตั้งสวัสดิการในช่วงปี 2547-2548 เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่ม เช่น 1) สวัสดิการเรียนดี คนละ 2,000 บาท 2) อาหารกลางวัน คนละ 2,000 บาท (ข้อ 1 และ 2 ไม่ได้ให้ตลอด) 3) ค่ารักษาพยาบาลแบบนอนโรงพยาบาล คืนละ 200 บาทไม่เกิน 3 คืน 4) ค่าทำศพฯ ละ 2,000 บาท โดยสมาชิกสามารถเข้าร่วมได้จากการซื้อหุ้นๆ ละ 100 บาท และเงินออมกลุ่มจำนวน 2,000 บาทต่อคนต่อปี รวมไปถึงเงินปันผลจากการกู้ในอัตราร้อยละ 10 ต่อปีที่มาจากรวมส่งเสริมสหกรณ์สนับสนุนจำนวน 100,000 บาท และเงิน ธกส. จำนวน 400,000 บาท (โดยการเบิกนั้นจะต้องมีผู้ลงนาม 2 ใน 3 คน) และนอกจากนี้ยังมีค่าเบี้ยเลี้ยงให้กับสมาชิกที่ปฏิบัติภารกิจนอกสถานที่ เช่น สมาชิกที่เอาผ้าไหมไปส่งวัง จะได้ค่าแรงวันละประมาณ 300 บาท การพัฒนาความสามารถภายในกลุ่มนอกเหนือจากการที่มีภาคส่วนต่างๆ เข้ามาสนับสนุนแล้ว กลุ่มเองยังได้ของงบประมาณเพื่อจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมให้แก่เยาวชนในพื้นที่ เพื่อฝึกเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ในการสาวไหม (ซึ่งเคยได้รับรางวัลชนะเลิศที่ 1 ของประเทศ) ในส่วนของการเรียนรู้ด้านการบริหารจัดการการเงิน พบว่า ได้เรียนรู้จาก

มูลนิธิจิราธิวัฒน์ว่าการขายสินค้าต้องเน้นกำไรน้อย แต่จะต้องมีการหักกำไรเข้ากลุ่มและหักค่าใช้จ่ายตนเองด้วย ยึดหลักที่ว่า “คนขายต้องได้เงิน ถ้าขายไม่ได้ก็ต้องได้เงินชดเชยเช่นกัน”

รูปแบบการสื่อสารภายในกลุ่ม

ด้านการสื่อสารภายในกลุ่ม จะใช้เสียตามสายที่ศาลากลางหมู่บ้านและโทรศัพท์เป็นส่วนมาก และการประชุมแต่ละครั้งจะวางกฎเกณฑ์ไว้ว่าสมาชิกทุกคนต้องเข้าร่วม ซึ่งในความเป็นจริงเข้าร่วมเพียงร้อยละ 60 อุปสรรคประการหนึ่งของการสื่อสารของกลุ่มก็คือ เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่มีอายุค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงทำให้เล่นไลน์ เฟสบุ๊ก Instagram และพร้อมเพย์ไม่เป็น ทำให้ไม่สามารถติดต่อสื่อสารหรือหาลูกค้ารายใหม่ๆ ได้ และทำให้ขาดการเรียนรู้เพื่อให้ทันกับตลาดโลกหรือยุคสมัย เช่น การออกแบบผลิตภัณฑ์ลายประยุกต์ เป็นต้น

การวิเคราะห์จุดแข็งและเงื่อนไขความเสี่ยงของกลุ่ม

เมื่อถามถึงโอกาสและอุปสรรคของกลุ่ม พบว่า โอกาสของกลุ่มที่อยู่รอดมาถึงทุกวันนี้คือ ความสามัคคี ซื่อสัตย์และโปร่งใส ถือคติว่าไม่หากินกับเงินตัวเอง มีการสร้างกลไกประชาคมกับสมาชิก รวมถึงมีความพยายามพัฒนาและนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้กับผ้า เช่น การพัฒนาเป็นผ้านาโน (ไม่ซึมน้ำ) แต่ยังคงอยู่ในกระบวนการคิดเท่านั้น นอกจากนี้ทางกลุ่มกำลังพยายามปั้นทายาทหม่อนไหมรุ่นใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นรุ่นหลาน แต่ก็ยังติดปัญหาในแง่ที่ว่าเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจและเข้ามาร่วมผลิตไหมมากนัก

4.5 กลุ่มเม็ดมะยม

ประวัติความเป็นมา

กลุ่มเม็ดมะยมตั้งอยู่ในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ความโดดเด่นของพื้นที่นี้ได้รับอิทธิพลความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมที่มีรากฐานมาจากกัมพูชา (เขมร) ผ้าไหมและเส้นไหมของพื้นที่แห่งนี้จึงมีความเชื่อมโยงกับประเพณีและความเชื่อ โดยมักใช้ผ้าในโอกาสสำคัญ เช่น งานบวช งานแต่งงาน และงานศพ (ในอดีตจะใช้ผ้าไหมในโรงห่อศพ เป็นผ้าห่อศพสีขาว จำนวน 2 ผืน เพราะมีความเชื่อว่าเป็นอาณิสสงส์ให้ผู้ล่วงลับมีเสื้อผ้าใส่ในอีกภพหนึ่ง ใช้เป็นผ้าห่อศพจำนวน 2 ผืน ผ้าคาดจำนวน 2 ผืน และเสื้ออีกจำนวน 2 ตัว รวมถึงการถวายพระ ให้เด็กบวชหน้าไฟ ของทำบุญ และของที่ระลึก เป็นต้น) เดิมพื้นที่แห่งนี้รวมตัวกับอีกหมู่บ้านหนึ่งมาก่อนแต่เนื่องด้วยหมู่บ้านเดิมมีขนาดใหญ่ ประชากรเยอะ จึงขอแยกตัวออกมาเป็นหมู่บ้านในปัจจุบัน

จุดเริ่มต้นของการจัดตั้งกลุ่ม

พื้นที่นี้คนในชุมชนมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมาดั้งเดิมแล้ว โดยรับใบหม่อนพันธุ์บุรีรัมย์ 60 มาจากศูนย์ศิลปาชีพ แต่ในพื้นที่ประสบกับปัญหาใบหม่อนที่มีขนาดเล็ก จึงเริ่มคิดและประชุมกันกับคนในชุมชนถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้กลุ่มนี้เริ่มรวมตัวเพื่อจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นทางการ

ในปี 2549 มีสมาชิกเริ่มแรกจำนวน 50 คน การจดทะเบียนในครั้งนั้นทำให้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นจำนวนเงิน 50,000 บาท และพื้นที่สาธารณะอีกจำนวน 15 ไร่ เพื่อใช้ในการทำไร่หม่อน รวมถึงยังได้รับการสนับสนุนรถแบคโฮจากองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งกลุ่มก็สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดความสนใจจากหมู่อื่นๆ อีกจำนวน 5 หมู่บ้านมาเข้าร่วมกับกลุ่มด้วย ทำให้ในปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกถึง 160 คน และจากการที่มีสมาชิกที่เยอะขึ้นมากกว่าเดิมเป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่เดิมที่ใช้ในการปลูกหม่อนไม่เพียงพอ ประธาน ในที่นี้คือ แม่ธา (นามสมมติ) และสมาชิกจึงร่วมคิดและทำหนังสือขอพื้นที่โรงเรียน กอปรกับมีสมาชิกชุมชนบริจาคพื้นที่เพื่อใช้เป็นส่วนกลางในการปลูกหม่อน จนทำให้มีจำนวนมากถึง 145 ไร่ (ทว่าในปัจจุบันโรงเรียนได้ขอพื้นที่คืนบางส่วนเพื่อให้นักเรียนใช้เป็นแปลงสาธิตเพื่อการเรียนรู้ จึงทำให้ในปัจจุบันเหลือเพียง 130 ไร่)

นอกจากนี้ ในการดำเนินงานของกลุ่ม สมาชิกในชุมชนยังช่วยกันบริจาคสนับสนุนงบประมาณและแรงงานเพื่อช่วยยกแปลงหม่อน ร่วมกับการสนับสนุนเครื่องจักรขององค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากปัญหาแปลงหม่อนแล้ว ทางกลุ่มยังช่วยเหลือการจัดการของโรงเรียนด้วย เช่น โรงเรียนไม่มีรั้ว ทางกลุ่มก็เขียนข้อเสนอโครงการขององค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อของบประมาณสนับสนุนจำนวน 100,000 บาท เพื่อนำมาจ้างแรงงานจากชุมชน โดยใช้เวลาในการสร้างและซ่อมแซมทั้งสิ้น 5 วัน จากสมาชิก 150 คน

จากการร่วมแรงร่วมใจของกลุ่ม สะท้อนให้เห็นจุดมุ่งหมายของกลุ่มที่มีร่วมกันเพื่อ “สร้างความเข้มแข็ง และอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่นดั้งเดิมไว้” ซึ่งเมื่อพิจารณาสมาชิกในกลุ่มก็พบว่ามีความเป็นเครือญาติกันทั้งสิ้น ซึ่งภายในกลุ่มจะประกอบไปด้วย 3-4 ตระกูลหลักๆ เท่านั้น

ด้านการบริหารจัดการด้านกระบวนการผลิตภายในกลุ่ม

สำหรับกระบวนการผลิต เริ่มตั้งแต่เลี้ยงหนอนไหมและไบหม่อน พบว่า ในอดีตใช้วิธีการคลุมฟางเพื่อรักษาและเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับต้นหม่อนเพราะยังไม่มีระบบน้ำ จึงต้องใช้วิธีการเจาะท่อสูบน้ำจากน้ำบาดาลและสร้างบ่อบาดาล ซึ่งได้ทำการเขียนของงบประมาณสนับสนุนมาจากพลังงานจังหวัด อยู่ในบพัฒนาจังหวัดจากงบประมาณ 4 กลุ่มจังหวัดภาคอีสานตอนล่างในปี 2547 ซึ่งเป็นความโชคดีของชุมชน เนื่องจากบ่อบาดาลที่สูบน้ำขึ้นมานั้น สะอาดสามารถดื่มได้และยิ่งไปกว่านั้นเป็นตาน้ำ ดังนั้นชุมชนจึงนำน้ำบาดาลและแสงอาทิตย์ไปผลิตเป็นพลังงานทดแทน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ศูนย์หม่อนไหมได้สังเกตเห็นปัญหา กอปรกับอธิบดีมาพบกระบวนการดำเนินงาน ทำให้ชุมชนได้รับรางวัลที่สะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีที่ช่วยกันพัฒนาชุมชนแม้จะไม่มีระบบน้ำก็ตาม ในปัจจุบันการปลูกไบหม่อนจะมีการใช้ทั้งปุ๋ยเคมี (ปุ๋ยยูเรีย) ร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์ แต่จะห้ามไม่ให้มีการใช้ยาฆ่าแมลง ต้นหม่อนจะได้รับการตัดแต่งประมาณ 4-5 เดือนต่อครั้ง ส่วนการเลี้ยงหนอนไหมจะไม่มี การใช้สารเคมีในการเลี้ยง จะเลี้ยงกันในโรงเลี้ยงมีการกางมุ้งตลอดเวลาเพื่อป้องกันแมลงวันและ

แมลงต่างๆ ซึ่งมั่งในปัจจุบันก็ได้รับการพัฒนาจากอดีตที่ใช้มั่งคน ในกรณีที่หนอนไหมหรือไขไหมเกิดการติดเชื้อ ทำให้ไขไหมเสีย ปกติแล้วจะเกิดการลุกลาม ดังนั้นทางกลุ่มจะกำจัดไขหรือหนอนไหมที่เสียออกไป และใช้เหล่าชาว 40 ดิกรีในการฟ้นฆ่าเชื้อเฉพาะเวลาเป็นโรค

การบริหารจัดการในกระบวนการผลิตภายในกลุ่ม แต่ละบ้านจะมีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง ตั้งแต่การผลิตอุปกรณ์ การเลี้ยงหนอนไหม-สาวเส้นไหม การฟอก-ย้อมเส้นไหม และการทอ จุดเด่นของกลุ่มนี้จะอยู่ที่ 1) เครื่องมือที่บรรพบุรุษหรือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนประดิษฐ์ขึ้นเอง ซึ่งสืบทอดมาถึงปัจจุบัน และในปัจจุบันผู้เฒ่าผู้แก่ก็ยังดำเนินการอยู่ ไม่ว่าจะเป็นบ้านตاهมาน (นามสมมติ) ยายมี (นามสมมติ) เป็นต้น 2) เส้นไหมน้อยของกลุ่มสามารถนำมาทำเส้นยืนได้ 3) พันธุ์หนอนไหมเน้นพันธุ์พื้นบ้าน ได้แก่ พันธุ์พญาราม ซึ่งเป็นพันธุ์ดั้งเดิมและใช้ภูมิปัญญาในการต่อพันธุ์เอง 4) เส้นไหมของกลุ่มสามารถขายได้ในราคาที่แพงที่สุดในประเทศไทย ราคา กิโลกรัมละ 3,000 บาท 5) ผ้าไหมของกลุ่ม (ผ้าโฮล) ได้รับการติดตราพระราชทานยกย่อง ตั้งแต่ยกย่องทองไปจนถึงยกย่องน้ำเงิน 6) มีวิถีชีวิตที่สะท้อนผ่านทางลายผ้า เช่น การเล่นว่าวหลังทำนา 7) มีลวดลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นดั้งเดิม ลายพื้นบ้านเป็นหลัก เรียกว่า ลายอันปรม (ลายอันทม หรือลายพรม) 8) มีการย้อมสีธรรมชาติจากพื้นที่เป็นหลัก เช่น สีเหลืองจากแก่นพะอูด และ 9) ภายในกลุ่มมีการบางงานกันทำตามความเชี่ยวชาญ เมื่อสมาชิกภายในกลุ่มดำเนินงานของตนเองเสร็จแล้ว ก็จะมาขายให้กับประธานหรือแม่ธา โดยที่แม่ธาจะซื้อขายแบบเงินสด สินค้าที่ขายให้แล้วจะถูกจัดอยู่ในนามกลุ่ม เวลาออกจำหน่ายมักจะไปงานผ้าไหมที่เมืองทองธานีและมักได้รับให้เป็นศูนย์เรียนรู้ สำหรับราคานั้น จะมีมาตรฐานตั้งแต่การขายผ้าไหมตัดชุดแบบสีพื้น สีเรียบ ราคาเมตรละ 800 บาท ไปจนถึงผ้าโฮล เมตรละ 10,000 – 15,000 บาท รายได้และกำไรจะเข้าเป็นเงินกลุ่ม นอกเหนือจากผ้าไหมซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์หลักของชุมชนแล้ว ทางกลุ่มยังได้ร่วมดำเนินการวิจัยกับกรมหม่อนไหมในการวิจัยเพื่อผลิตชาจากส่วนที่เหลือทิ้งของหนอนไหม ซึ่งพบว่ามีคุณค่าทางอาหารสูง และยังมีมีการวิจัยเพื่อพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สบู่ ครีม เป็นต้น

ภาพที่ 13 วิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับการทอผ้า

ด้านการบริหารจัดการภายในกลุ่ม

ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม พบว่า กลุ่มจะมีการประชุมกันมากกว่าเดือนละ 1 ครั้ง เวลาติดต่อกันภายในกลุ่มส่วนมากจะใช้วิธีการติดต่อกันทางไลน์กลุ่ม และประชาสัมพันธ์หมู่บ้านผ่านหอกระจายเสียง ในกระบวนการคัดเลือกคณะกรรมการ ทางหมู่บ้านจะเลือกคณะกรรมการตามสัดส่วนประกอบไปด้วย 15 คน มีวาระ 4 ปี มาจากการเลือกตั้งโดยให้สมาชิกของแต่ละหมู่เลือกผู้แทนสำหรับรายได้ของกลุ่มมาจากการฝากเงินของสมาชิกคนละ 1,000 บาท รวมกับค่าเข้ากลุ่มประมาณ 100-200 บาทขึ้นกับความพึงพอใจของสมาชิก ซึ่งเกณฑ์ตัวเลขนี้มาจากคณะกรรมการกำหนด ซึ่งเงินดังกล่าวได้นำไปจัดสวัสดิการออมทรัพย์หมู่บ้าน โดยมีประธานกลุ่มเป็นเหรียญ งบประมาณประมาณ 5 ล้านบาท มีเงินปันผลปีละมากกว่า 500,000 บาท ดอกเบี้ยเงินฝากร้อยละ 5 ต่อปี เงินปล่อยกู้ร้อยละ 8 ต่อปี รวมถึงยังมีสวัสดิการศพและการศึกษา และสมาชิกสามารถซื้อหุ้นกลุ่มได้โดยมีค่าหุ้นๆ ละ 220 บาท

การวิเคราะห์จุดแข็งและเงื่อนไขความเสี่ยงของกลุ่ม

เมื่อในกลุ่มมองภาพอนาคตและประเมินตนเอง พบว่า 1) ภาครัฐยังมีความล้าสมัยในการส่งเสริม เนื่องจากภาครัฐต้องการให้นุรักษ์ของเก่าในพื้นที่ แต่การส่งเสริมของภาครัฐเองต้องการให้ไปเป็นทิศทางใหม่ๆ เช่น การสาวเส้นแบบใหม่แล้วเส้นแตก 2) การสืบทอดของกลุ่มยังมีอยู่บ้างและได้มีการเรียนรู้เพิ่มเติม เช่น การออกแบบสายผ้า การเรียนรู้วิธีการพูดการประสานงาน และการชักชวนเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่มาร่วมกิจกรรม รวมถึงมีการประชาสัมพันธ์และถ่ายทอดผ่านรายการ ‘อึ้ง ทิ้ง เสียว’ 3) ปัญหาของกลุ่มยังคงมีปัญหาเรื่องการตลาด การต่อยอดผลิตภัณฑ์ รวมถึงการออกแบบผลิตภัณฑ์ 4) สมาชิกภายในกลุ่มไม่สามารถเสียสละเวลาให้กับกลุ่มอย่างเต็มที่ แม้จะมีค่าล่วงเวลาให้วันละ 300 บาทก็ตาม และ 5) การประเมินกลุ่มยังมองว่าตนเองยังไม่ประสบความสำเร็จ แม้จะมีวัฒนธรรมที่เคร่งครัด มีการสื่อสารผ่านหอกระจายข่าว มีเทคโนโลยีสุนทรีย์และกรรมหม่อนไหมมาช่วยออกแบบผลิตภัณฑ์ก็ตาม

บทที่ 5

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่อง การนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

5.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล: แบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจเกษตรกรรุ่นใหม่ในประเทศไทย

5.1.1 ภาพเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

5.1.2 การมุ่งสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่มผ่านความรู้สึกไว้นื้อเชื่อใจและสร้างคุณค่าความหมายร่วมกัน

5.1.3 ทรัพยากรภายในด้านบุคคลและวัฒนธรรม พร้อมการสนับสนุนจากภาคีภายนอกเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา

5.1.4 บรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของกลุ่มที่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและมีธรรมาภิบาล

5.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล: โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่

5.2.1 นัยสำคัญหรือเป้าหมาย “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่หน่วยงานมีต่อเกษตรกรรุ่นใหม่

5.2.2 แนวปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่รองรับการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่

5.2.3 กฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่

5.2.4 รูปแบบการปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารที่ภาคส่วนต่างๆ มีต่อเกษตรกรรุ่นใหม่

5.2.5 พลังทางสังคม “ความเป็นพลวัต” ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่

5.2.6 การให้รางวัลและมาตรการควบคุมคุณภาพที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่

5.3 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล: กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ยั่งยืน

5.3.1 การวิเคราะห์ช่องว่างการดำเนินการระหว่างกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จและยังไม่ประสบความสำเร็จ

5.3.2 การวิเคราะห์จุดร่วมของปัญหาระหว่างกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จและยังไม่ประสบความสำเร็จ

5.3.3 การวิเคราะห์สถานการณ์จากสภาพแวดล้อมทั่วไป เพื่อกำหนดแผนภาพอนาคตผ่านกระบวนการ STEEP และ SWOT analysis

5.3.4 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน (ร่างที่ 1)

5.3.5 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน (ร่างที่ 2)

5.3.6 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน

โดยมีรายละเอียดในแต่ละส่วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังต่อไปนี้

5.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล: แบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบแผนปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ดีหรือที่ประสบความสำเร็จในด้านการบริหารจัดการกลุ่ม จำนวน 6 กลุ่มจากคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ข้อมูลที่ได้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (content analysis) และการวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) จากตัวแปรผู้กระทำการ (agency) ตามทฤษฎี Structuration ซึ่งประกอบด้วยตัวแปรเชิงแบบแผน จำนวน 3 ตัวแปร ได้แก่ ภาพเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ที่เชื่อมโยงไปสู่ (1) การมุ่งสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่ม (2) ทุนและทรัพยากรภายในด้านบุคคลและวัฒนธรรม พร้อมการสนับสนุนจากภาคีภายนอก และ (3) บรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติภายในกลุ่ม ปรากฏผลการศึกษาในรายละเอียดดังนี้

5.1.1 ภาพเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่มชี้ให้เห็นภาพเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ของแต่ละกลุ่มร่วมกัน คือ ทุกกลุ่มมีความมุ่งมั่นพัฒนาเชิงเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานสำคัญเป็นขั้นแรก ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์สามารถแบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ กลุ่มที่ยังมีความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจหรือด้านรายได้ ดังนั้นกลุ่มนี้จะดำเนินกิจกรรมผลิตหม่อนไหมเพื่อสร้างรายได้หลัก ทำ

ให้เป้าหมายของกลุ่มมุ่งเน้นไปที่การตอบโจทย์เชิงเศรษฐกิจ เพราะเชื่อว่าหากมีรายได้ที่มั่นคงแล้ว ก็จะทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ ส่วนกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่มีรายได้ที่มั่นคงและสม่ำเสมอแล้ว เช่น มีตลาดแน่นอน มีรายการสั่งซื้อจากภายนอกเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ ทำให้กลุ่มนี้มองเห็นถึงความสำคัญถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ และมุ่งเน้นการสร้างความเข้มแข็งภายในกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจและเอกลักษณ์ในการต่อรองกับภายนอก พร้อมเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไปกับโลกสมัยใหม่

อย่างไรก็ดี หากพิจารณารายละเอียดการมีเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม พบประวัติความเป็นมาที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือ เป็นคนพื้นถิ่น มีองค์ความรู้ในกระบวนการผลิตหม่อนไหมอย่างครบวงจรขั้นพื้นฐานผ่านกระบวนการครูพักลักจำจากบรรพบุรุษ จนเกิดการซึมซับเป็นนิสัย จากการสอบถามกลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม สมาชิกจำนวนมากเปิดเผยถึงความรู้สึกที่ผูกพันกับหม่อนไหม และถึงแม้ว่าจะเคยไปประกอบอาชีพอื่น ก็ยังรู้สึกอยากกลับมาทอผ้าไหมอยู่ดี

ตารางที่ 7 การเปรียบเทียบเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จ 6 กลุ่ม

กลุ่มเป้าหมาย	เป้าหมายและนิยามของการประกอบอาชีพกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม
กลุ่มหมากจับ	<ul style="list-style-type: none"> • เพื่อสร้างรายได้ประจำให้กับสมาชิกกลุ่ม • เกษตรกรหม่อนไหมต้องรู้ดีที่สุดในเรื่องการเลี้ยงไหม การทอผ้า • “ทำอะไรให้ได้ คิดให้เป็น”
กลุ่มนาคน้อย	<ul style="list-style-type: none"> • เพื่อสร้างรายได้ประจำให้กับสมาชิกกลุ่ม ชักชวนโดยการรวมกลุ่ม แลกเปลี่ยนความคิดและดำเนินการให้เห็นอย่างจริงจังจนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มสมาชิก • “เลี้ยงไหม เลี้ยงคน เลี้ยงชุมชน”
กลุ่มนกเชิงเทียน	<ul style="list-style-type: none"> • จัดตั้งโดยชุมชน คนในชุมชนต้องได้รับประโยชน์มากที่สุด • “พร้อมพัฒนา รับทุกอย่าง ต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ ต้องลองผิดลองถูก ถ้ารอบแรกไม่โอ ก็ต้องปรับ”
กลุ่มกลีบลำดวน	<ul style="list-style-type: none"> • พัฒนาขึ้นในทุกด้าน เริ่มจากพัฒนาคน (ให้โอบอ้อมอารี เชื่อฟังผู้ใหญ่ ต้องคุยกัน – เชื่อว่าถ้าพัฒนาขึ้น รายได้จะเยอะขึ้น) พัฒนาด้านการบริหารจัดการ (ทั้งคนฟอก/ย้อม/มัดหมี่ แบ่งหน้าที่-แบ่งงาน) • “ถ้ารวมกลุ่มจะเข้มแข็ง มีรายได้ มีคนมาส่งเสริม”
กลุ่มหมีซ้อ	<ul style="list-style-type: none"> • สร้างอำนาจต่อรองกับบุคคลหรือหน่วยงานจากภายนอก และเป็นการ

กลุ่มเป้าหมาย	เป้าหมายและนิยามของการประกอบอาชีพกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม
	<p>อนุรักษ์ไม่ให้ภูมิปัญญาเหล่านี้หายไป</p> <ul style="list-style-type: none"> • สืบสาน อนุรักษ์ สร้างรายได้เสริม สามารถต่อรองกับภายนอกได้
กลุ่มแม่ดมะยม	เพื่อสร้างความเข้มแข็งและอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่นดั้งเดิมเอาไว้

การมองภาพเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมนี้ อาจไม่ใช่เพียงแต่มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรหม่อนไหมในทุกด้านเท่านั้น หากแต่เป้าหมายที่เกิดขึ้น สะท้อนให้เห็นแนวปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่มุ่งเน้นความสมดุลทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยในแต่ละกลุ่มที่มีความผูกพันกับหม่อนไหมยังมีความคาดหวังว่าต้องการให้อาชีพนี้อยู่คู่กับชุมชน ในฐานะที่เป็นอาชีพหนึ่ง (ในบางพื้นที่อาจเป็นอาชีพหลัก) ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนได้ ให้สามารถอยู่รอดได้ มีการรักษาสภาพแวดล้อมในพื้นที่เนื่องจากเงื่อนไขของหม่อนไหมที่ต้องการพื้นที่ปลอดภัย ปลอดภัย หรือเป็นพื้นที่อินทรีย์ ซึ่งทำให้ดินและน้ำในบริเวณนั้นมีคุณภาพที่ดีตามไปด้วย สะท้อนให้เห็นการตอบโต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในด้านการผลิตและการบริโภคที่มีความรับผิดชอบ (เป้าหมายที่ 12) นำไปสู่การสร้างสุขภาวะที่ดีทั้งทางกายและสภาพแวดล้อม (เป้าหมายที่ 3) เป็นต้น อีกทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดียังช่วยให้เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงปลา เป็นต้น เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างสมดุลทั้งนิเวศทางบกและนิเวศในน้ำจากสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย (เป้าหมายที่ 15) และเมื่อหม่อนไหมกลายเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ ก็จะไปสู่การดึงคนรุ่นใหม่กลับเข้าสู่พื้นที่ หรือการดึงคนรุ่นใหม่กลับเข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม เกิดการจ้างงานในชุมชน และยังเป็นส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในทางอ้อม

5.1.2 การมุ่งสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่มผ่านความรู้สึกร่วมกันและสร้างคุณค่าความหมายร่วมกัน

สำหรับการสื่อสารภายในกลุ่มเพื่อกำหนดเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ของกลุ่ม พบว่าทุกกลุ่มมีรูปแบบและวิธีการสื่อสารที่ใกล้เคียงกัน โดยเริ่มต้นจากการสื่อสารกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่สนใจเข้าร่วมกลุ่ม สมาชิกยุคเริ่มแรกเหล่านี้มักมีความใกล้ชิด รู้จักกันหรืออยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน และมีจำนวนไม่มาก การเริ่มก่อตั้งกลุ่มมาจากเป็นคนทอผ้าในชุมชนอยู่แล้วที่ในอดีตมีการแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายผ้ากันภายในชุมชน และเมื่อดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น จึงเกิดการขยายจำนวน

สมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกลุ่มจะใช้รูปแบบการประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันถึงวัตถุประสงค์ของการตั้งกลุ่มและแนวทางปฏิบัติภายในกลุ่มระหว่างสมาชิก สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในอดีตที่มีความยึดโยงสัมพันธ์กันในลักษณะของการอยู่ร่วมกันแบบครอบครัว ญาติพี่น้อง มีความเกื้อกูล มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และมีลักษณะการแบ่งงานกันทำแบบไม่เป็นทางการในชุมชนอยู่แล้ว ทำให้การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนค่อนข้างง่าย ไม่มีความซับซ้อนมากนัก

นอกจากนี้ ความร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในชุมชนผ่านแกนนำอย่างผู้นำหรือประธานกลุ่มเป็นอีกกลไกในการขับเคลื่อนสำคัญของสมาชิกกลุ่มนำไปสู่เป้าหมายของกลุ่มร่วมกัน กล่าวในรายละเอียดคือ เนื่องจากการทอผ้าเป็นงานของผู้หญิง ที่ได้เชื่อมโยงประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และเปิดเผยเอกลักษณ์และลักษณะของความเป็นตัวตนแต่ละบ้าน ที่ถูกเชื่อมโยงมาตั้งแต่อดีต เช่น การทอผ้าเพื่อใช้ในประเพณีที่สำคัญหรือกิจกรรมทางศาสนา เป็นต้น รวมถึงได้รับการสนับสนุนด้านแรงงานและอุปกรณ์จากฝ่ายชายในชุมชน ภายใต้การดำเนินงานขับเคลื่อนของผู้นำชุมชนที่สมาชิกในชุมชนให้ความนับถือ เชื่อถือและไว้วางใจได้ ทำให้สมาชิกกลุ่มร่วมใจดำเนินการไปสู่เป้าหมายร่วมกัน ดังตัวอย่างเช่น กลุ่มนาคน้อยที่เห็นความโดดเด่นในกระบวนการเข้ามาสู่การเป็นสมาชิกกลุ่ม โดยตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบันเมื่อมีสมาชิกเข้ามาใหม่ ประธานจะเรียกประชุมและสร้างความเข้าใจร่วมกันภายในกลุ่ม เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตั้งแต่กระบวนการทางความคิด การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของพื้นที่ที่ “ทุกคนทอผ้าไว้แต่ขายไม่ได้” (แม่ภา นามสมมติ, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2561) การมองเห็นความฝันร่วมกัน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่ม สะท้อนให้เห็นการเรียนรู้ร่วมกันแบบล่างขึ้นบน (bottom-up approach) ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกรู้สึกว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของผู้ได้รับผลกระทบ และจะต้องดำเนินการหรือแนวทางเพื่อความอยู่รอดไปด้วยกัน เช่น ในกรณีดังกล่าวเกิดการสะท้อนปัญหาจากสถานการณ์ภายในชุมชนจริงถึงปัญหาด้านการตลาด นำไปสู่แนวทางการแก้ไขจากการระดมสมองของพื้นที่ผ่านการศึกษาดูงานนอกพื้นที่จากกลุ่มอื่นๆ เกิดการเรียนรู้ในการเข้าถึงความช่วยเหลือจากภาครัฐและภาคส่วนอื่นๆ เป็นต้น

หลังจากที่ตกลงเข้าร่วมกลุ่มแล้ว จะมีการนัดประชุมสมาชิกภายในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ โดยที่เนื้อหาจะประกอบไปด้วยการแลกเปลี่ยนข้อมูลการดำเนินงาน เช่น ปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้หรือทักษะที่สมาชิกภายในกลุ่มมีโอกาสเรียนรู้จากภายนอก และการประชุมเพื่อหาแนวทางและการจัดสรรสวัสดิการให้กับสมาชิกภายในกลุ่ม

นอกจากนี้ รูปแบบการสื่อสารและการตีความเพื่อให้ความหมายของกลุ่ม พบว่า ทั้ง 6 กลุ่มมีการสื่อสารที่มีลักษณะร่วมกัน คือ ใช้การสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communication) โดยมีทุกกลุ่มมีลักษณะการสื่อสารที่มีจุดเริ่มต้นมาจากผู้นำหรือประธานกลุ่ม เป็นผู้ชี้ให้เห็นและวางแนวทางหรือทิศทางเป้าหมายของกลุ่ม และใช้กระบวนการสื่อสารแบบสองทางเพื่อให้เกิดการเรียนรู้

ร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม ผ่านการประชุมหารือเพื่อชี้ให้เห็นเป้าหมายและการดำเนินการไปสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่มระหว่างสมาชิก เช่น กลุ่มที่มีข้อที่มีการเรียกประชุมกับสมาชิกกลุ่มตั้งแต่เริ่มตั้งกลุ่ม โดยชี้ให้เห็นปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นของชุมชนร่วมกัน ทำให้สมาชิกทุกคนมีเป้าหมายที่มุ่งไปในจุดเดียวกัน และทุกกลุ่มก็ยังคงมีการเรียกประชุมประจำเดือนเพื่อแลกเปลี่ยนถึงปัญหา อุปสรรครวมถึงความก้าวหน้าของการดำเนินงานภายในกลุ่ม

ลักษณะการติดต่อสื่อสารมีผลต่อการนำไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม สำหรับการติดต่อสื่อสารเพื่อนำไปสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่ม พบว่า กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะมีการดำเนินงานโดยใช้การสื่อสารแบบ 2 ทางหรือเป็น Two-way Communication โดยที่ประธานกลุ่มมักจะเป็นตัวกลางในการสื่อสารภายในกลุ่ม ผ่านเครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่างๆ เช่น เสียงตามสาย ไลน์ เป็นต้น มุ่งเน้นการแสดงความคิดเห็นระหว่างประธานและสมาชิกภายในกลุ่มให้มีการรับรู้และเกิดความเข้าใจร่วมกัน ทั้งนี้ กลุ่มที่มีประธานหรือผู้นำที่ค่อนข้างสูงอายุหรือมีลักษณะการปรับตัวต่อยุคสมัยค่อนข้างมีข้อจำกัด จะทำให้การสื่อสารยังอาศัยรูปแบบเดิม คือ สื่อสารผ่านโทรศัพท์ การเข้าร่วมประชุมกลุ่ม และการสื่อสารผ่านเสียงตามสาย มีการพัฒนาและสร้างเป้าหมายของกลุ่มจากการเรียกประชุมหารือ และการบอกเล่าแบบปากต่อปาก ในขณะที่กลุ่มที่ผู้นำมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงจะหันมาเรียนรู้และเพิ่มการใช้ช่องทางสื่อสารผ่านสังคมออนไลน์ (social network) ในการประชาสัมพันธ์อีกทางหนึ่ง เช่น ไลน์ เฟซบุ๊ก เป็นต้น เพราะมีความสะดวกและรวดเร็วกว่าในการสื่อสารและการนัดประชุม โดยที่เนื้อหาของการประชุมมักพูดคุยแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการดำเนินการของกลุ่ม การรายงานสถานการณ์ต่างๆ หรือถ่ายทอดความรู้ที่สมาชิกที่ถูกคัดเลือกเข้ารับการอบรมมาสู่สมาชิกกลุ่ม รวมถึงเป็นเวทีประชาสัมพันธ์การอบรมจากผู้ที่ไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่ให้กับสมาชิกภายในกลุ่ม ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

ทั้งนี้ ในส่วนของการตีความเพื่อหาความหมายร่วมกันของกลุ่ม พบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จที่ทำให้เกิดความเข้าใจไปและพร้อมร่วมดำเนินการในทิศทางเดียวกันของกลุ่ม คือ ความเชื่อมั่นและเชื่อใจที่มีต่อผู้นำหรือประธานกลุ่ม ซึ่งเกิดขึ้นมาจากการลงมือปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างจากการสัมภาษณ์กลุ่มหมากจับ กลุ่มนกเชิงเทียน กลุ่มหมี่ซั่ว และกลุ่มเม็ดมะยม ชี้ให้เห็นว่าผู้นำหรือประธานกลุ่ม รวมถึงคณะกรรมการมีการลงมือและลงแรงในการดำเนินการกลุ่มอย่างจริงจัง และมีความรู้อย่างแท้จริง สามารถเป็นที่พึ่งของกลุ่มได้ เช่น การปลูกหม่อนของแม่ติ่มที่มีทักษะองค์ความรู้ในการปลูกหม่อนที่มีขนาดใหญ่และการเลี้ยงไหม ได้รับความสนใจจากบุคคลภายในและภายนอกชุมชนเข้ามาเรียนรู้ เนื่องจากประสบความสำเร็จและได้รับการสนับสนุนจากภายนอก จนได้รับการยกย่องให้เป็นทั้งปราชญ์ชุมชน และยังได้เป็นเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ นอกจากนี้ ประธานคนใหม่หรือแม่หนอม (นามสมมติ) แม้ว่าการดำเนินการกลุ่มด้านหม่อนไหมจะมีลักษณะที่แตกต่างออกไปเป็นการเลี้ยงไหมเชิงอุตสาหกรรมมากขึ้น (ซึ่งการเลี้ยงไหมอุตสาหกรรมกลายเป็นเป้าหมายและบรรทัด

ฐานใหม่ในการดำเนินการของกลุ่ม) แต่การสร้างใจเชื่อใจและความเชื่อมั่นนั้น เกิดขึ้นมาจากที่ผู้นำหรือประธานกลุ่มได้ลงมือเลี้ยงเองและขายต่อให้กับบริษัทเอกชน มีรายได้ที่สม่ำเสมอและเป็นประจำ ทำให้คนในชุมชนเห็นว่ามีความได้เข้ามาแน่นอน และใช้เวลาไม่มาก โดยใช้เวลาแค่ประมาณ 2 สัปดาห์เท่านั้น ทำให้คนในชุมชนเริ่มเห็นและสนใจว่ารายได้เข้ามาจริง เลยนำไปสู่การสร้างวิถีปฏิบัติแบบใหม่ภายในกลุ่ม ทำให้กลุ่มเกิดความเปลี่ยนแปลงไปสู่การสร้างเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือ การเลี้ยงหนอนไหมอุตสาหกรรมในลักษณะที่มีพันธะสัญญากับบริษัทเอกชน

อีกกรณีหนึ่งเป็นการดำเนินงานของกลุ่มเมื่อดมชช ที่มีคามมุ่งมั่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสังเกตได้จากตั้งแต่ช่วงเริ่มก่อตั้งกลุ่มที่มีความกระตือรือร้นในการหาแหล่งทุนสนับสนุนการพัฒนาชุมชน อีกทั้งคอยหาตลาดใหม่ๆ ทำให้กลุ่มมีรายได้อย่างทั่วถึง รวมไปถึงความโปร่งใสและตรวจสอบได้ สร้างความเชื่อไว้ข้างหน้าพร้อมกัน กลายเป็นการสร้างแรงจูงใจและเกิดความเชื่อมั่นให้สมาชิกชุมชนดำเนินงานไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกันของกลุ่ม

ทว่า ข้อสังเกตประการหนึ่งในการศึกษากลุ่มเป้าหมายจากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ เช่น กลุ่มกสิกรรมที่ก่อให้เกิดความไม่เชื่อถือ ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงของกลุ่มคือความไม่โปร่งใสและไม่ตรงไปตรงมา โดยจากการบอกเล่าจากหลายคนเกี่ยวข้องกับกลุ่มนี้ ซึ่งให้เห็นว่าความมั่นคงของกลุ่ม และการดำเนินไปสู่เป้าหมายของกลุ่มเริ่มมีความสั่นคลอน อันเนื่องมาจากความไม่โปร่งใสเกี่ยวกับบัญชี และการกล่าวอ้างที่เกินจริง รวมไปถึงการไม่สร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงภายในกลุ่ม ทำให้เกิดความเคลือบแคลงใจ และนำไปสู่การที่สมาชิกมีแนวโน้มที่จะออกจากกลุ่มไปในที่สุด

5.1.3 ทรัพยากรภายในด้านบุคคลและวัฒนธรรม พร้อมการสนับสนุนจากภาคภายนอก เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา

ทุนและทรัพยากรของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม ประกอบไปด้วย 2 ประเภทหลัก คือ ทุนและทรัพยากรที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ และทุนและทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือภาคีที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ทุนและทรัพยากรที่มีอยู่เดิมในพื้นที่

ทุนและทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดประการหนึ่งในการขับเคลื่อนกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมเป้าหมายทุกกลุ่ม คือ ทุนมนุษย์หรือทุนทางทรัพยากรบุคคล โดยพบว่าจากการลงภาคสนามและการสัมภาษณ์ สมาชิกภายในกลุ่มมีความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญาในการทำหม่อนไหมที่สั่งสมมาแต่เดิมผ่านกระบวนการ internalization จากบรรพบุรุษจนไหมกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ซึ่งภายในพื้นที่มีทุนวัฒนธรรมการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นอยู่แล้ว

1.1) ทรัพยากรมนุษย์ ที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญา พบว่า โดยพื้นฐานสมาชิกกลุ่มมีความรู้ในการผลิตหมอนใหม่อย่างครบวงจรขั้นพื้นฐาน เนื่องจากในอดีตมีการทอผ้าใส่ในชีวิตประจำวันและมีการแลกเปลี่ยนผ้าภายในชุมชน ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ถ้าเป็นกระบวนการผลิตที่เกี่ยวข้องกับหมอนมักจะเป็นผู้หญิงเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมเป็นหลัก แต่ถ้าเป็นการประดิษฐ์อุปกรณ์ก็มักเป็นผู้ชายชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเป็นผลมาจากวัฒนธรรมความเชื่อที่สืบทอดกันมาว่า ถ้าเป็นผู้หญิงต้องทอผ้าให้เป็น และผู้ชายก็ต้องทำงานช่างหรือประดิษฐ์ก็ได้ ไม่เช่นนั้นก็ไม่ควรจะได้แต่งงานเพราะถือว่าไม่สามารถช่วยทำมาหากิน และเมื่อเกิดการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่กลุ่ม ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มต้องมีการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญ กล่าวในรายละเอียดคือ ถึงแม้ว่าทุกคนจะมีความรู้และทักษะในการผลิตหมอนใหม่ในขั้นพื้นฐานทุกขั้นตอน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสามารถทำได้ดีหรือแข่งขันสู่ตลาดภายนอกได้ ทำให้สมาชิกแต่ละคนจึงมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่แตกต่างกันไป ตั้งแต่บ้านที่ปลูกหมอน-เลี้ยงหนอนไหม และสาวเส้นไหม บ้านที่ย้อมสีเส้นไหม และบ้านที่ทอผ้า ความรู้ด้านการทอที่มีส่วนใหญ่มักจะมีพื้นฐานมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บอกเล่าและสืบทอดต่อกันมา แต่ก็ได้รับความรู้สมัยใหม่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การเลี้ยงหนอนไหมและการรักษาไหมในจ่อแบบพื้นบ้าน แต่เดิมจะเลี้ยงกันตามวิถีพื้นบ้าน แต่เมื่อได้รับความรู้จากหน่วยงานภายนอกที่นำความรู้เรื่องการดูแลและรักษาความสะอาดหนอนไหมเข้ามา ก็ทำให้กลุ่มปรับเปลี่ยนการเลี้ยงหนอนไหม โดยใช้มุ้งกางและมีการจัดเรียงอย่างถูกสุขลักษณะมากขึ้น รวมถึงการปลูกใบหมอน ที่โดยปกติแล้วจะไม่มีแนวต้นไม้ที่ชัดเจน เพราะเกษตรกรก็จะปลูกไปตามความพึงพอใจ ทำให้บางครั้งสารอาหารที่ต้นหมอนแต่ละต้นจะได้ไม่ทั่วถึง ทำให้ต้องมีการส่งเสริมการปลูกเป็นแถวโดยเว้นระยะห่างเท่าๆ กันอย่างเป็นระเบียบ ซึ่งนอกจากจะทำให้ต้นหมอนได้รับสารอาหารที่เท่ากันแล้ว เกษตรกรยังสามารถเข้าไปกำจัดวัชพืชได้ง่ายขึ้น สำหรับการพอกย้อม โดยดั้งเดิมจะใช้ของจากธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่มาพอกย้อมสี เท่ากับว่าเป็นการนำภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ แต่พอเมื่อมีสีเคมีเข้ามา กอปรกับมีการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐและทัศนคติของเกษตรกรที่เข้าใจว่าผู้บริโภคต้องการย้อมให้สีเด่นชัด ทำให้กลุ่มเกษตรกรหันไปใช้สีเคมีมากขึ้น เพราะติดทนนานมากกว่า

อย่างไรก็ดี สีเคมีที่ใช้ที่ภาครัฐแนะนำนั้น หากอยู่ในปริมาณที่เหมาะสมจะไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากนัก ทว่าความไม่รู้และไม่เข้าใจของกลุ่มเกษตรกร ทำให้บางครั้งเกษตรกรใช้สีเคมีเกินความจำเป็น เกิดสารเคมีตกค้างในพื้นที่ เช่น ดินและน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ องค์ความรู้ในการทอของกลุ่มเป้าหมายมีการให้ความสำคัญกับเส้นยืน และกระบวนการต่อเส้นเพื่อทำให้ผ้าไหมไม่มีตำหนิหรือลบตำหนิให้น้อยที่สุด ซึ่งได้มาจากกระบวนการครูพักลักจำจากบรรพบุรุษและการเรียนรู้จากหน่วยงานภายนอก

ทุนและทรัพยากรที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งที่แสดงถึงความยั่งยืนของกลุ่ม นั่นคือ การสร้างคนรุ่นใหม่ไปเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมและกระบวนการผลิตหม่อนไหม ข้อสังเกตจากการลงศึกษาพื้นที่ชี้ให้เห็นว่าแม้กลุ่มเป้าหมายส่วนมากที่ประสบความสำเร็จในปัจจุบันต่างประสบกับความเสี่ยงในการคงอยู่ของกลุ่ม อันเนื่องจากคนรุ่นใหม่ที่กำลังก้าวเข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหมในพื้นที่มีจำนวนลดลง ถึงแม้ว่าจะมีหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และสถาบันศึกษาที่สนับสนุนให้คนรุ่นใหม่เข้าสู่วงการการผลิตหม่อนไหม ทว่าทัศนคติและการดึงคนรุ่นใหม่กลับเข้าสู่อาชีพนี้ยังประสบปัญหา เช่น แม่ติ่มกล่าวถึงรุ่นลูกหลานว่าส่วนใหญ่จะออกไปทำงานข้างนอก เช่น รับราชการ เนื่องจากมีความมั่นคงในอาชีพมากกว่า และกลุ่มกลีบลำดวนที่ถึงแม้จะมีการฝึกฝนคนรุ่นใหม่อยู่บ้าง แต่จากการสังเกตสมาชิกกลุ่มกลับพบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ซึ่งมีลักษณะสมาชิกกลุ่มเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับกลุ่มหมี่ซ้อ ทั้งนี้ความแตกต่างของการดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหมที่น่าสนใจอยู่ที่กลุ่มนกเชิงเทียน และกลุ่มเม็ดมะยม โดยที่กลุ่มนกเชิงเทียนพยายามดึงคนรุ่นใหม่ เช่น ลูกและครอบครัว เข้ามาช่วยดำเนินการด้านการตลาด ผ่านการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการขายผ่าน เว็บไซต์ และสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook เป็นต้น ทำให้คนรุ่นใหม่เห็นถึงรายได้และคุณค่าของไหม และค่อยๆ ดึงเข้าสู่กระบวนการผลิต คล้ายคลึงกับการดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหมของกลุ่มเม็ดมะยม ทว่ากลุ่มเม็ดมะยมจะพาเยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชนออกงาน เช่น เมื่อกลุ่มเม็ดมะยม ถูกไปแสดงตัวในฐานะศูนย์การเรียนรู้ด้านหม่อนไหม จะมีการนำเยาวชนในพื้นที่มาสาธิตกระบวนการผลิตหม่อนไหมในแต่ละขั้นตอนให้บุคคลภายนอกหรือผู้เยี่ยมชม นิทรรศการได้เห็น ซึ่งจากการสอบถามทำให้ทราบถึงความภาคภูมิใจของเยาวชนในพื้นที่ และไม่รู้สึกอายที่ได้เป็นเกษตรกรหม่อนไหม มีทัศนคติทางบวกกับอาชีพเกษตรกรหม่อนไหม ซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้อาชีพนี้ยังคงอยู่ต่อไป

1.2) ด้านวัฒนธรรม อิทธิพลของวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นแสดงออกมาผ่านกระบวนการผลิตไหม ทำให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่หรือท้องถิ่นของตน ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วลวดลายที่พัฒนาขึ้นมักมาจากกระบวนการ “ครูพักลักจำ” มาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่คิดค้นขึ้นจากการมองเห็นธรรมชาติและสภาพแวดล้อม รวมถึงวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทพื้นที่นั้นๆ จนเกิดเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น การพัฒนาลวดลายผ้าไหม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ดิอาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ใดที่มีบริบททางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง จะสามารถธำรงรักษาเอกลักษณ์ของกระบวนการผลิตหม่อนไหมได้มากกว่าพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมอ่อนแอกว่า ซึ่งสามารถเปรียบเทียบได้กับพื้นที่กลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 พื้นที่ ดังตัวอย่างเช่น พื้นที่กลุ่มเม็ดมะยม เป็นพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมสูง ในพื้นที่นี้สมาชิกในชุมชนยังมีการประกอบอาชีพที่ไม่แตกต่างจากเดิมไปมากนัก มีศูนย์รวมใจของคนในชุมชนอยู่ที่วัดแห่งหนึ่ง เป็นสถานที่เก่าแก่และศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนในชุมชนให้ความเคารพและนับถือ รวมไปถึงยังอนุรักษ์ความโดดเด่นในสถาปัตยกรรมของชนชั้นสูงที่มีในพื้นที่นั้น บ้าน

แต่ละหลังคาเรือนมีการผสมผสานระหว่างบ้านไม้กับบ้านปูน ทว่าภายในครัวเรือนยังมีการทำงานทั้งชายและหญิง โดยมีการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญเฉพาะที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ กล่าวคือ ฝ่ายชายยังมุ่งเน้นการประดิษฐ์เครื่องมือที่ใช้วัสดุที่สามารถหาได้จากในท้องถิ่นหรือพื้นที่ใกล้เคียง ในขณะที่ฝ่ายหญิงทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการผลิตหมอนไหม ตั้งแต่การสาว การย้อม การพัฒนาลวดลาย และการทอผ้า นอกจากนี้กระบวนการหล่อหลอมแนวคิดภายในกลุ่มมีความโดดเด่นกว่าพื้นที่อื่น

วัฒนธรรมของกลุ่มหมี่ซ้อ และกลุ่มเม็ดมะยม ที่สังเกตเห็นได้จากการลงพื้นที่ ที่ชัดเจนมากกว่าพื้นที่กลุ่มเป้าหมายอื่นๆ เนื่องจากมีการให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ และมองว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ทำให้เกิดการอนุรักษ์ความเป็นท้องถิ่นนั้นไว้ ดังตัวอย่าง สายพันธุ์หมอนไหม ซึ่งจะเห็นได้ว่าในหลายพื้นที่มีแนวโน้มที่จะเลี้ยงหมอนไหมที่ได้รับการส่งเสริมพันธุ์จากภาครัฐ ซึ่งให้ปริมาณเส้นไหมที่มากกว่า และมีสัดส่วนที่มากกว่าพันธุ์หมอนพื้นบ้านดั้งเดิม ทว่าในทั้งสองพื้นที่นี้ ได้ชูความโดดเด่นของเส้นไหมพื้นบ้านหรือไหมพื้นถิ่น โดยใช้กระบวนการสาวแบบดั้งเดิม รวมถึงมีการต่อพันธุ์หมอนไหมด้วยกรรมวิธีพื้นบ้าน โดยการคัดเลือกพ่อ-แม่พันธุ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้สมัยใหม่ ทำให้ไม่สูญเสียดักแด้หรือหมอนไหมไป (ซึ่งโดยปกติแล้วจะใช้การต้มรังไหมก่อนแล้วจึงกรีดดักแด้ออกมา) อีกทั้ง ยังชูเส้นไหมเป็นผลิตภัณฑ์เด่นอีกอย่างหนึ่งในพื้นที่ ซึ่งก็ได้ขึ้นทะเบียน GI ส่งผลให้มีรายได้เข้ามาจากการขายเส้นไหมดิบอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งมีราคาสูงที่สุดที่กิโลกรัมละ 3,300 บาท ซึ่งมีราคาสูงที่สุดในประเทศไทย (แม่ธา นามสมมติ, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2561)

นอกจากนี้ ในการพัฒนาลวดลายจากที่กล่าวไปข้างต้นว่าเกิดขึ้นจากมองเห็นสภาพแวดล้อม กอปรกับความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี ดังเห็นได้จากลายผ้าจากทุกกลุ่มหรือแต่ละพื้นที่ของประเทศไทยก็จะมีลวดลายผ้าที่แตกต่างกัน ซึ่งจากการลงพื้นที่ทุกแห่ง ส่วนใหญ่ลวดลายผ้าที่เกิดขึ้นจะมาจากจดจำและปฏิบัติตามต่อๆ กันมามากกว่าการสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ๆ ภายในกลุ่ม ยกเว้นบางแห่งที่ได้รับความช่วยเหลือจากสถาบันการศึกษาหรือภาคีเครือข่ายอื่นๆ ที่กลุ่มเข้าไปเป็นสมาชิก ก็จะได้รับกรอบมรดกถ่ายทอดองค์ความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือลวดลายใหม่ๆ ความโดดเด่นของกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายจากทุกกลุ่มคือ สมาชิกที่สามารถทอผ้าได้มีความสามารถในการจดจำและลอกลายผ้า โดยไม่ต้องใช้อุปกรณ์หรือเครื่องมือ “มองก็รู้แล้วจะต้องทออย่างไร” และเมื่อสอบถามว่ารู้ได้อย่างไรว่าเมื่อมัดลายและทอแล้วจะออกมาเป็นรูปแบบนี้ ก็ได้คำตอบว่า “บอกไม่ถูก มันอยู่ในหัว” เปรียบเสมือนการใช้จินตนาการในการพัฒนาลวดลาย ทว่าจากการลงพื้นที่ มีข้อสังเกตอยู่ที่จุดอ่อนคือกลุ่มเกษตรกรคือ การขาดการประยุกต์และต่อยอดในการสร้างลวดลายภายในกลุ่มเกษตรกรเอง ซึ่งส่วนมากพบว่า แม้มีหน่วยงานภาคีที่เข้ามาให้ความ

ช่วยเหลือแต่ยังขาดการสร้างความรู้ความเข้าใจที่เป็นพื้นฐานในการออกแบบ เพื่อพัฒนากระบวนการคิดและต่อยอดของกลุ่มเกษตรกรได้

2) ทูทหรือทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

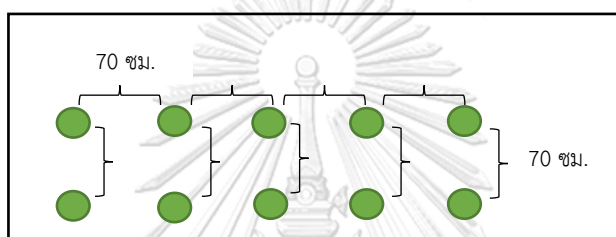
จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม แสดงให้เห็นถึงหน่วยงานที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการผลิตและการตลาดของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม โดยการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นภาครัฐในพื้นที่ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชนเอง สามารถแบ่งออกเป็นการเข้ามาช่วยเหลือตั้งแต่ต้นน้ำ (ประกอบด้วย การให้ความช่วยเหลือในการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการหรือการจดทะเบียน การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์และปัจจัยการผลิต) ชั้นกลางน้ำ (ประกอบด้วยกระบวนการผลิต ตั้งแต่การสาว การฟอก การย้อม การพัฒนาลายผ้า และการทอ รวมไปถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์) และชั้นปลายน้ำ (ประกอบด้วย การตลาด และการได้รับรองมาตรฐานต่างๆ) โดยมีรายละเอียดในแต่ละขั้นดังนี้

2.1) ชั้นต้นน้ำ ประกอบด้วย การให้ความช่วยเหลือในการจัดตั้งกลุ่ม ขั้นตอนการจดทะเบียน การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม รวมถึงการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์และปัจจัยการผลิตเพื่อใช้ในกระบวนการผลิตหม่อนไหม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1.1) การให้ความช่วยเหลือในการจัดตั้งกลุ่มและการจดทะเบียนกลุ่ม เป็นแนวทางขั้นต้นที่สำคัญที่สุดในการเข้าถึงความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือภาคีเครือข่ายภายนอก อาจกล่าวได้ว่าการเสริมสร้างองค์ความรู้ ทักษะ และแนวทางการดำเนินงานของกลุ่มอย่างเป็นระบบ ส่วนหนึ่งนั้นมาจากการได้รับการสนับสนุนภายหลังจากการจดทะเบียนกลุ่ม จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม พบว่าการจดทะเบียนกลุ่มเริ่มแรกมาจากการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นการโดยมุ่งเฉพาะกลุ่มคนเล็กๆ ที่มีทิศทางหรือเป้าหมายในความต้องการพัฒนาในทิศทางเดียวกัน แต่เมื่อมีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น การบริหารจัดการภายในกลุ่มซับซ้อนขึ้น นำไปสู่ความคิดในการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการ ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการให้คำปรึกษาและความช่วยเหลือในการจดทะเบียนกลุ่ม โดยกลุ่มเป้าหมายมี 2 รูปแบบหลักในการจดทะเบียน คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มสหกรณ์ มีสำนักงานเกษตรอำเภอเป็นผู้รับจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน และองค์การบริหารส่วนตำบลให้ความช่วยเหลือในรูปแบบของเงินทุน สำหรับการจดทะเบียนนี้ กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มให้ความคิดเห็นในทิศทางเดียวกันว่า เป็นไปเพื่อให้เกิดการรับรู้และเข้าถึงตลาดภายนอก รวมถึงการยืนยันและรับรองมาตรฐานของกลุ่ม เพื่อให้เกิดการยอมรับจากภายนอก

2.1.2) กระบวนการพัฒนาการปลูกไหมหม่อนและเลี้ยงหนอนไหม พบว่า ทุกกลุ่มเป้าหมายมีการปลูกไหมหม่อนและหนอนเลี้ยงไหมภายในชุมชนตั้งแต่อดีตอยู่แล้ว หากแต่ยังขาดการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและที่ถูกต้องลักษณะ รวมถึงองค์ความรู้ และวัสดุ

อุปกรณ์สมัยใหม่ที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เช่น การปลูกใบหม่อนของแม่พิมพ์ ซึ่งมีความน่าสนใจตรงที่ใบหม่อนมีขนาดใหญ่กว่าปกติ ทว่าในแปลงปลูกไม่มีการจัดระบบและระเบียบของต้นหม่อน ซึ่งส่งผลให้เกิดการแย่งทรัพยากรแร่ธาตุในดินของต้นหม่อนแต่ละต้น รวมถึงการมีวัชพืชขึ้นภายในแปลง ดังนั้น ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ ภายใต้กรมหม่อนไหม จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ในการปลูกต้นหม่อน รวมถึงการสนับสนุนพันธุ์ใบหม่อน โดยมีการจัดระเบียบการปลูก ผ่านการเว้นระยะห่าง และจัดเป็นแถว เรียกว่า การทำสวนแบบมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ได้รับสารอาหารเท่ากันและยังช่วยให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงต้นหม่อนได้ทุกต้น สามารถกำจัดหญ้าและวัชพืชที่มาแย่งสารอาหารใบหม่อนได้ง่ายขึ้น (ดังภาพที่ 14)

ภาพที่ 14 ตัวอย่างการจัดการแปลงหม่อนที่ดี ตามแนวการทำสวนแบบมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ในกรณีของพันธุ์หม่อนไหม ในหลายพื้นที่ได้ ได้รับความรู้ในการสร้างโรงเลี้ยงไหมแบบถูกสุขลักษณะ เช่น กลุ่มหมี่ซ้อที่ทางศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ ได้เข้ามาช่วยเหลือและให้ความรู้ในกระบวนการเลี้ยงหม่อนไหมที่ถูกสุขลักษณะ มีมุ้งกันที่ปิดมิดชิดแต่ระบายอากาศได้ดี เพื่อป้องกันเชื้อโรคจากแมลงวันและความชื้น รวมถึงการจัดวางจอหม่อนไหม ซึ่งจากการสอบถามพบว่า หากมีแมลงวันลอดเข้าไปในมุ้ง แมลงวันจะไปฟักไข่ในหม่อนไหม ทำให้หม่อนไหมชุดนั้นติดเชื้อทั้งหมด ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจของกลุ่มหรือเกษตรกรนั้นๆ ค่อนข้างมาก อีกทั้งยังสอนเทคนิควิธีการให้อาหารหม่อนไหมที่ถูกต้องตามแต่ละช่วงวัยของหม่อนไหม ทำให้เกิดความสูญเสียหรือขยะน้อยลง การเสริมสร้างความแข็งแรงให้หม่อนไหม และการรักษาความสะอาดระหว่างโรงเลี้ยงหม่อนไหม ซึ่งเดิมเกษตรกรมักไม่ได้ให้ความสนใจในกระบวนการที่มีความพิถีพิถันมากนัก สำหรับพันธุ์หม่อนไหมเอง ก็จะมีการสนับสนุนทั้งพันธุ์หม่อนไหมไทยพื้นบ้านและพันธุ์ลูกผสม ซึ่งนักวิจัยภายในศูนย์ฯ จะมีการทดลองและพัฒนาพันธุ์หม่อนไหมขึ้นมา เพื่อให้ได้เส้นไหมที่ยาวกว่าพันธุ์หม่อนไหมแบบพื้นบ้านและส่งเสริมให้เกษตรกรหม่อนไหมเลี้ยงควบคู่กันไป เพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่จุดที่น่าสนใจอยู่ที่กลุ่มหมากจับ มีการปรับเปลี่ยนจากการเลี้ยงไหมหัตถกรรมมาเป็นการเลี้ยงไหมอุตสาหกรรม ก็ได้รับการสนับสนุนไข่หม่อนไหมจากบริษัทเอกชนคู่ค้าเช่นกัน

2.1.3) การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ รวมถึงปัจจัยการผลิตต่างๆ จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 พื้นที่พบว่าได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหลายแห่งทั้งจากภายในและภายนอกพื้นที่ เช่น ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ เป็นผู้สนับสนุนหลักด้านอุปกรณ์ทางการเกษตร เช่น ดินและปุ๋ย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจะให้การสนับสนุนในรูปแบบของงบประมาณเพื่อใช้ต่อเติมหรือปรับปรุงศูนย์เรียนรู้ในพื้นที่หรือของกลุ่ม องค์กรบริหารส่วนตำบลจะสนับสนุนเงินทุนตั้งต้น รวมถึงพาหนะ เช่น รถชุดตัดดิน สวนจิตรลดาและศูนย์ศิลปาชีพที่สนับสนุนพันธุ์หม่อนไหม เป็นต้น

2.2) ชั้นกลางน้ำ ประกอบไปด้วย กระบวนการผลิตตั้งแต่การสาว การฟอก การพัฒนาการย้อมสี การพัฒนาลายผ้า การทอ รวมไปถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์

2.2.1) การสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต ตั้งแต่การสาว การฟอก การพัฒนาการย้อม การทอและการพัฒนาลายผ้า พบว่าส่วนใหญ่หน่วยงานภาครัฐจะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนากระบวนการผลิต เช่น กรณีของกลุ่มหมี่ซ้อ ได้รับการสนับสนุนจาก องค์กรบริหารส่วนตำบลด้านงบประมาณเพื่อพัฒนาฝีมือในการคัดรังและการสาวไหม และยังได้รับการพัฒนาองค์ความรู้จากการอบรมโครงการเพื่อพัฒนาการสาวไหมจากศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จนทำให้กลุ่มได้รับการขึ้นทะเบียนเส้นไหมตามมาตรฐานสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์หรือ GI (Geographical Indicator) เช่นเดียวกับกับกลุ่มเม็ดมะยม ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลที่สนับสนุนเครื่องจักรและเงินทุนในการดำเนินการในพื้นที่ กลุ่มกลีบลำดวนได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ร่วมกับวิทยาการอาชีพขอนแก่นในการสนับสนุนเครื่องมือสาวไหมและอบรมกระบวนการผลิต และกลุ่มนกเชิงเทียน ที่ได้รับการสนับสนุนจากหลากหลายหน่วยงาน ทั้งสำนักงานพัฒนาชุมชน ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ ศูนย์ศิลปาชีพ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยศิลปากร และการท่องเที่ยวจังหวัดในการช่วยเหลือเรื่องการพัฒนาลายผ้า โดยที่กลุ่มนกเชิงเทียน กล่าวว่าบางโครงการที่ได้รับการสนับสนุนนั้น เกิดจากการเขียนขอโครงการเพื่อเงินสนับสนุน ในขณะที่บางโครงการก็มีการจัดอบรมพัฒนาอยู่แล้ว ดังนั้นหากกลุ่มมีความสนใจ กลุ่มก็จำเป็นต้องสมัครเข้าไปร่วมอบรม ซึ่งคล้ายคลึงกับกลุ่มนาคน้อย ที่ได้รับความช่วยเหลือในการพัฒนาลายผ้าแบบโบราณและลายประยุกต์มาจากอุตสาหกรรมสิ่งทอ ภาค 5

2.2.2) การส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในรูปแบบอื่นๆ พบว่ามีบางกลุ่ม เช่น กลุ่มนกเชิงเทียน และกลุ่มเม็ดมะยม ที่มีการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ในรูปแบบใหม่ โดยได้รับความร่วมมือจากภาคีหลายภาคส่วน เช่น การพัฒนาการวิจัยร่วมกับกรมหม่อนไหมในการวิจัยต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ชาเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและสร้างระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนภายในพื้นที่เพื่อของเสียหรือขยะภายในกลุ่ม การพัฒนาเป็นสบู่ ครีมหาผิว กระจาป ไรน์ น้ำหม่อน เป็นต้น โดยได้รับการ

สนับสนุนส่วนใหญ่จากศูนย์หม่อนไหมฯ ในพื้นที่ ซึ่งเกิดขึ้นในลักษณะเดียวกันในกลุ่มขนาดเล็ก และกลุ่มที่มีข้อ ในขณะที่ยังมีกลุ่มของพี่ติ่มและแม่หนอมมีการสานตะกร้าหรือกระเป๋ามาเป็นอาชีพเสริม ในส่วนของกลุ่มนงเชิงเทียน พบว่าได้รับองค์ความรู้ในการแปรรูปไหมสู่ส่วนประกอบในผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างออกไป เช่น กระเป๋า เป็นต้น ซึ่งได้รับการต่อยอดองค์ความรู้และการช่วยเหลือมาจากศูนย์ศิลปาชีพระหว่างประเทศ

ทั้งนี้จากข้อ 2.1-2.2 มีข้อสังเกตของการเข้าถึงการได้รับการสนับสนุนอยู่ที่จุดเริ่มต้นจากการหาช่องทางการให้เข้าถึงหน่วยงานต่างๆ เป็นสำคัญ โดยที่เมื่อสอบถามในรายละเอียดต่างพบว่าส่วนใหญ่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประธาน รวมถึงคณะกรรมการกลุ่มจะเป็นผู้ดำเนินการหลักในการเขียนข้อเสนอโครงการ ที่แสดงความจำนงในความ ต้องการและความจำเป็นในการพัฒนาพื้นที่ เพื่อให้ได้รับทุนสนับสนุน

2.3) ชั้นปลายน้ำ ได้แก่ การสนับสนุนด้านช่องทางการตลาด การจำหน่ายสินค้า และการได้รับการรับรองมาตรฐานต่างๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.3.1) การสนับสนุนช่องทางการตลาดและการจำหน่ายสินค้า ส่วนใหญ่ แต่ละกลุ่มก็จะมีช่องทางการจำหน่ายสินค้าที่แตกต่างกันไป ซึ่งข้อสังเกตที่ได้จากการลงพื้นที่พบว่าการมีทุนหรือทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกจะเกี่ยวข้องกับลักษณะของผู้นำหรือประธานกลุ่มเป็นสำคัญที่จะกำหนดทิศทางในการตลาดของกลุ่ม โดยที่กลุ่มเกษตรกรเป้าหมายที่มีช่องทางการสื่อสารที่ทันสมัยและรับรู้ถึงช่องทางในการเข้าถึงหน่วยงานจะได้รับการสนับสนุนด้านการตลาดที่เปิดกว้างมากกว่า เช่น กรณีของกลุ่มหมากจับ ก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มที่หันมาดำเนินการในลักษณะของการเลี้ยงไหมอุตสาหกรรม ได้มีการดำเนินการผลิตไหมแบบหัตถกรรมมาก่อน ทว่าการส่งเสริมที่ได้รับส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปแบบของประธานกลุ่มเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นปราชญ์ด้านหม่อนไหมในพื้นที่ ทำให้หน่วยงานภายนอกเข้ามาขอความรู้และสนับสนุนอาชีพ ทว่าในการตลาดของผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่เกิดขึ้นจากกลุ่ม ยังคงอยู่ระดับชุมชนหรืออำเภอเท่านั้น ทั้งนี้เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นไหมอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ จึงได้ทำสัญญากับบริษัทเอกชน ในฐานะคู่ค้าโดนจะมีการให้เข้หนอนไหมมาเลี้ยงและมารับซื้อรังไหมอยู่เป็นประจำซึ่งการดำเนินการก็เป็นไปตามข้อตกลงของบริษัท และถ้าหากผิดสัญญาหรือฝ่าฝืนกฎตามข้อตกลง บริษัทคู่ค้าก็สามารถยกเลิกการขายได้อย่างทันที และในส่วนคงไว้ซึ่งการทอผ้าไหมเชิงหัตถกรรมก็ยังคงขายผ้าไหมอยู่ในชุมชนเท่านั้นเช่นเดิม เท่ากับว่าการเปลี่ยนผ่านจากแม่ติ่มมาเป็นแม่หนอมนี้ มีช่องทางการตลาดที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนอันเกิดจากการเป็นคู่ค้ากับบริษัทเอกชน ในขณะที่กลุ่มอื่นๆ มีการสนับสนุนด้านการตลาดที่เปิดกว้างกว่า เช่น กลุ่มนงเชิงเทียน และกลุ่มกลีบลำดวนที่มีตลาดส่วนหนึ่งมาจากการส่งเข้าวังเพราะเป็นสมาชิกมาตั้งแต่อดีตที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงได้เสด็จลงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่และได้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนชนบท จึงมีดำริใน

การฟื้นฟูกลุ่มเกษตรกรในแถบชนบทผ่านการทอผ้า นอกจากนี้ทั้งกลุ่มนกเชิงเทียน และกลุ่มกลีบ ลำดวน ยังมีการออกงาน OTOP อยู่เสมอ โดยมีศูนย์หม่อนไหมฯ จังหวัดและกรมพัฒนาชุมชนเข้ามาช่วยเหลือ อีกช่องทางการจำหน่ายอีกช่องทางหนึ่งที่เกิดขึ้นเป็นประจำก็คือ การออกงานของตำบล และจังหวัด โดยทางองค์การบริหารส่วนตำบลหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมักจัดกิจกรรมวันสำคัญต่างๆ และสนับสนุนให้กลุ่มเหล่านี้ไปออกบูธจำหน่ายสินค้า ซึ่งการออกงานเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเหล่านี้เกิดขึ้นกับทุกกลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม

นอกจากนี้ กรมหม่อนไหมถือมีความสำคัญอย่างยิ่งที่เป็นแรงกระตุ้นและสร้างทุนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ ดังเช่น กลุ่มเม็ดมะยม ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านหม่อนไหม (ซึ่งปรากฏอยู่ในงานแสดงสินค้าที่เกี่ยวข้องกับผ้าไหม) ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ สร้างและขยายฐานลูกค้าออกไป

ทั้งนี้ ปัญหาช่องทางการตลาดยังคงเป็นข้อกังวลของทุกกลุ่มเสมอ เนื่องจากมองว่ายังไม่เพียงพอ ขาดการบริหารจัดการและการวางแผนด้านการตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ และยังต้องการให้ขยายวงกว้างมากขึ้นไปกว่านี้

2.3.2) การได้รับการรับรองมาตรฐาน จากการลงศึกษาในพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย พบการเข้ามาให้ความช่วยเหลือในการดูแลและการได้รับมาตรฐานในหลากหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้

(1) รางวัลเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ จัดขึ้นโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เช่น แม่ติ่ม และกลุ่มกลีบลำดวน เคยได้รับรางวัลนี้แล้วในปี 2555 และ 2559 มีขั้นตอนคือ ทางตำบล อำเภอ และจังหวัดจะไปผู้ส่งเข้าประกวด โดยมีหลักเกณฑ์ด้านความคิดริเริ่ม และความพยายามในการฟื้นฟูอุปสรรคการสร้างผลงาน มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความเป็นผู้นำและเสียสละเพื่อส่วนรวม ซึ่งจากการสอบถามบุคคลที่ได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาหม่อนไหม ก็พบว่าเกิดจากการดำเนินงานจริง และมีความโดดเด่นกว่าผู้อื่น รวมถึง “ไม่ทำงานแบบผักชีโรยหน้า” (แม่ติ่ม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์, 2561) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชนและสังคมรอบข้าง เช่น การถูกเชิญไปเป็นวิทยากรบรรยาย มีการช่วยเหลือชุมชน โดยมีแนวคิดที่ว่า “ใครให้เราไปไหน เราก็ไปหมด เพราะการที่เขาเรียกเราแปลว่าเขาให้เกียรติเราแล้ว” (แม่ติ่ม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2561)

(2) รางวัลตรานกยูงพระราชทาน ได้รับพระราชทานสัญลักษณ์นกยูงไทยจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงและในปัจจุบันอยู่ในความดูแลของกรมหม่อนไหม เป็นเครื่องหมายรับรองผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย ประกอบด้วยการรับรอง 4 ระดับ ได้แก่ ตรานกยูงสีทอง ตรานกยูงสีเงิน ตรานกยูงสีน้ำเงิน และตรา นกยูงสีเขียว โดยสินค้า/ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่ได้ตรานกยูงดังกล่าวก็ต้องเข้ากับหลักเกณฑ์ตามที่กรมหม่อนไหมกำหนด ซึ่งการได้รับรางวัลตรานกยูงนี้ จะช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผืนผ้าได้ในฐานะการ

อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์วิถีการผลิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทอผ้า โดยกลุ่มที่ได้รับรางวัลตรานกยูงพระราชทาน เช่น กลุ่มเม็ดมะยม ได้รางวัลตั้งแต่ตรา นกยูงทอง กลุ่มกลีบลำดวนได้ตรานกยูงเงิน-นกยูงน้ำเงิน กลุ่มนกเชิงเทียนได้รับตรานกยูงเงิน-น้ำเงิน เป็นต้น

(3) การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indicator: GI) อยู่ภายใต้การสังกัดของกรมทรัพย์สินทางปัญญา โดยกลุ่มที่ได้รับการขึ้นทะเบียน GI ได้แก่ กลุ่มหมี่ซ้อ กล่าวว่าการที่เส้นไหมของตนได้รับการขึ้นทะเบียน GI นั้น จะต้องมีการจัดการ กระบวนการในลักษณะของการสาวเส้นไหมด้วยมือลงกระบุงเท่านั้น ต้องคัดแต่รังสวยมีคุณภาพ เพื่อให้ได้เส้นไหมที่สวยงาม การตรวจสอบภายในกลุ่มเบื้องต้นจะมีการตั้งคณะกรรมการจากกลุ่ม 3 คน มาตรวจสอบเส้นไหมที่จะส่งขอทะเบียน GI เมื่อผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการแล้ว แต่ละคนก็ จะมีทะเบียน GI เป็นของตนเอง เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการ เวลาที่จำหน่ายไปให้ลูกค้า แล้วสามารถส่งคืนกลับมาถึงเจ้าของได้ในกรณีที่มีปัญหา และยังสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าชุมชน โดยที่เส้นไหมของกลุ่มนี้มีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 2,000 – 3,000 บาท หรืออย่างกรณีของกลุ่มนกเชิงเทียนที่ได้จดทะเบียน GI จากการประยุกต์การทำลวดลายแบบเดิมจากมัดหมี่ มาสู่การแต้หมี่ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชนนี้เท่านั้น ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าของชุมชนได้

5.1.4 บรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของกลุ่มที่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและมีธรรมาภิบาล

บรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมเป้าหมาย พบว่ามีการ ดำเนินการกลุ่มอย่างเป็นระบบในกลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม โดยอาศัยความสัมพันธ์แบบเครือข่ายเป็นหลัก โดยความน่าสนใจในหลายพื้นที่พบว่า สมาชิกกลุ่มมีความสัมพันธ์แบบเครือข่ายโดยสายเลือด บางพื้นที่มีการใช้นามสกุลอยู่เพียง 3-4 นามสกุลเท่านั้นและยังคงรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมได้อย่าง แน่นแฟ้น ทว่าในบางพื้นที่กลับมีการเปลี่ยนรูปแบบหรือแนวปฏิบัติภายในชุมชน โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1) การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของสมาชิกภายในกลุ่ม

ด้านวิถีการดำรงชีวิตควบคู่ไปกับการเกษตรหม่อนไหม พบว่าหลังจากที่สภาวะ ทางเศรษฐกิจเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศ จุดมุ่งหมาย ของการผลิตไหมมีทิศทางที่เปลี่ยนแปลงไป โดยในอดีตการทอผ้าเป็นไปเพื่อใส่ในครัวเรือนหรือใน ชีวิตประจำวัน เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าภายในชุมชน ใช้เป็นของรับไหว้ที่เรียกกันว่า “สมมา” รวมถึงใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานแต่งงาน งานบวช และงานศพ แสดงให้เห็นว่าวิถี ชีวิตของคนในอดีตมีความผูกพันกับผ้าในฐานะส่วนหนึ่งของชีวิต และในแต่ละครัวเรือนก็จะมีเครื่อง ทอผ้าหรือ “กี่” ประจำบ้านเพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงบ้านนี้สามารถทำมาหากินได้ กลายเป็นลักษณะ

ของชุมชนชนบทในอดีต พร้อมกันนั้นทักษะในกระบวนการผลิตหมอนไหม ได้ถูกถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยจากการลงพื้นที่กลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่มสะท้อนให้เห็นถึงแหล่งที่มาในการเรียนรู้ด้านกระบวนการผลิตหมอนไหมอย่างครบวงจร “ดูมาจากรุ่นยาย แล้วก็รุ่นทวด” นอกจากนี้ ยังมีการเล่าย้อนถึงวิถีในอดีตที่ปฏิบัติกันมาคือ

“ยายชอบให้ไปเก็บใบหมอนตั้งแต่ตอนแม่เต็ๆ แล้วเราก็ชอบ
อยากทำ อยากรู้ ก็เลยค่อยๆ จำ แล้วก็ลองทำตามเรื่อยๆ ก็เลยทำได้”
(แม่ธา นามสมมติ, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2561)

คำกล่าวที่กลุ่มเกษตรกรหมอนไหมส่วนใหญ่พูดถึงวิถีปฏิบัติในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงการปลูกฝังวิถีและกระบวนการผลิตหมอนไหมที่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน ทำให้หนุ่มสาวเลือกที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรหมอนไหมเพราะมีความผูกพันในอาชีพและวิถีชีวิต

อย่างไรก็ดี เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงของประเทศ ที่ยึดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นธงนำ ทำให้ชุมชนได้รับอิทธิพลจาก “เงิน” ในการดำรงชีวิตมากขึ้น รูปแบบวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไป บางพื้นที่ที่ผ้าไหมไม่สามารถหาเลี้ยงชีพได้ก็จำเป็นต้องออกจากชุมชนไปประกอบอาชีพอื่น เช่นเดียวกันกับกลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม บางครัวเรือนมีสมาชิกในชุมชนออกนอกพื้นที่เพื่อไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้มั่นคงกว่า ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรหมอนไหมเองก็จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต โดยเริ่มจากการหันหน้าเข้าหากัน ปรึกษากันถึงปัญหาคุณภาพชีวิตที่เป็นอยู่ และมีการร่วมคิดถึงแนวทางแก้ไขปัญหา จึงนำมาสู่การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรหมอนไหมในที่สุด โดยที่บทบาทและหน้าที่ของประธาน คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่ม ก็มีการเปลี่ยนแปลงโดยมุ่งเน้นการมองเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มร่วมกันมากขึ้น ทว่าข้อสังเกตประการหนึ่งคือ จากการลงพื้นที่ส่วนใหญ่สมาชิกชุมชนที่อยู่ในครัวเรือนและประกอบอาชีพเกษตรกรหมอนไหมมักเป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ โดยมีอายุมากที่สุดประมาณ 90 ปี ทำให้เกิดข้อสังเกตจากหลายกลุ่มว่าการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจะมีการเปลี่ยนผ่านอย่างมากในรุ่นต่อไป เพราะเยาวชนและกลุ่มคนวัยแรงงานในพื้นที่ปัจจุบันมีการออกนอกพื้นที่ไปเป็นจำนวนมาก

2) รูปแบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของสมาชิกภายในกลุ่ม

การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ส่งผลให้เกษตรกรหมอนไหมจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ส่งผลให้ต่อวิถีชีวิตและพฤติกรรมของคนในชุมชน ทว่าจากการลงศึกษาข้อมูลในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายจำนวน 6 กลุ่ม นั้น พบว่าส่วนใหญ่ (จำนวน 5 กลุ่ม) ยังมีการดำเนินงานในลักษณะของเครือญาติอยู่ เนื่องจากเป็นคนดั้งเดิมที่รู้จักกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ซึ่งความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่มเหล่านี้แปรผันตามวิถีเกษตรของแต่ละกลุ่ม รวมถึงแนวทางและ

การปฏิสัมพันธ์ของผู้นำหรือประธานกลุ่ม ดังตัวอย่างเช่น กลุ่มหมากจับ มีการเปลี่ยนผ่านในรูปแบบการผลิตและอาชีพ ซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน กล่าวคือความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความประนีประนอมถอยลงไปจากเดิม เนื่องจากรูปแบบการดำเนินการแตกต่างออกไป จาก การดำเนินการแบบกลุ่ม กลายเป็นการดำเนินการโดยผ่านตัวแทนจากบริษัทเอกชน (nominee) ดังนั้น การสื่อสารกับคนในชุมชนจะเป็นการสื่อสารที่เป็นไปตามมาตรฐานที่เอกชนกำหนดทั้งหมด ดังนั้นเมื่อเกิดการกระทำผิดหรือไม่ได้มาตรฐาน ก็จะมีการลงโทษจากตัวแทน โดยจะไม่ส่งไข่มใหม่ให้กับเกษตรกรคนนั้นๆ อีก ในขณะที่กลุ่มอื่นๆ ยังมีการประชุมหารือพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาการดำเนินงานที่เกิดขึ้นร่วมกันอย่างเป็นประจำทุกเดือน พร้อมทั้งยังสร้างกฎระเบียบร่วมกันภายในกลุ่ม

3) ความเปลี่ยนแปลงสู่การบริหารจัดการการผลิตหมอนไหมอย่างเป็นระบบและความเสี่ยง

ในอดีตอาจกล่าวได้ว่า การดำเนินการผลิตหมอนไหมจะมีลักษณะต่างคนต่างทำของแต่ละครัวเรือน โดยมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัตถุดิบกัน อย่างไรก็ตามเมื่อทิศทางการพัฒนาประเทศเปลี่ยนแปลงไป มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ สมาชิกในชุมชนจึงมีเริ่มการหารือร่วมกันถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งมีการมองร่วมกันว่าหากดำเนินการกลุ่มแล้วจะช่วยให้เกิดอาชีพและรายได้ รวมถึงยังช่วยสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกได้ (กลุ่มหม้อซ้อ และกลุ่มเม็ดมะยม, 2561) กลุ่มเป้าหมายที่ประสบความสำเร็จทั้ง 6 กลุ่มได้ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จที่มาจาก การดำเนินงานอย่างเป็นระบบมากขึ้น แม้ว่าจะมีแนวทางและกระบวนการผลิตหรือแนวทางการสร้างรายได้ที่แตกต่างกัน

การเปลี่ยนผ่านมาเป็นการดำเนินการกลุ่มภายใต้การนำของแม่หมอม (นามสมมติ) จากที่กล่าวไปข้างต้นแล้วนี้ว่ามีการดำเนินการในลักษณะของการเป็นคู่ค้าของบริษัทเอกชน ดังนั้นการบริหารจัดการของสมาชิกภายในกลุ่มที่เข้าร่วมเลี้ยงและขายรังไหมอุตสาหกรรมให้กับบริษัทเอกชนจำเป็นต้องดำเนินการตามมาตรฐานที่บริษัทกำหนด เช่น ระยะเวลาที่ในการเลี้ยงคุณภาพของรังไหม และจำนวนของรังไหมที่ขายคืนให้กับบริษัทต้องไม่นำไปขายเอง เป็นต้น โดยมีตัวแทนจากบริษัทที่เป็นคนในชุมชนมาเป็นผู้กระจายและเก็บรวบรวมสินค้าก่อนขายคืนให้บริษัท โดยที่รับผิดชอบในการดูแลเรื่องการให้ราคาตามคุณภาพของสินค้า การตรวจสอบจำนวนรังไหมที่ได้กลับมาเปรียบเทียบกับไข่มหมอนไหมที่จัดให้ไป เพื่อดูว่ามีการโกงการขายเกิดขึ้นหรือไม่ เช่น การนำรังไหมบางส่วนออกไปขายเอง ซึ่งหากมีการทุจริตเกิดขึ้น จะมีการลงโทษคือจะตัดสิทธิ์และไม่ส่งไข่มหมอนไหมไปให้อีก ซึ่งก็ทำให้เกษตรกรคนนั้นขาดรายได้ จากการดำเนินการอย่างระบบมากขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าการดำเนินงานตามมาตรฐานและมีบทลงโทษที่ชัดเจนจะช่วยให้เกษตรกรมีทิศทางและเป้าหมายของการดำเนินงาน รวมถึงเป็นการควบคุมคุณภาพของสินค้า ทว่าในแง่ของอำนาจในการต่อรองกับบริษัทเอกชนนั้น กลุ่มเกษตรกรรายย่อยเป็นเพียงส่วนหนึ่งของฐานผู้ผลิตที่อยู่ในห่วงโซ่

อุปทานของบริษัทเอกชน ซึ่งการดำเนินงานตามมาตรฐานนี้ไม่ได้รักษาภูมิปัญญาหรือความเป็นท้องถิ่น เนื่องจากบริษัทมีการจัดพันธุ์ไข่นอนใหม่ต่างประเทศมาให้ รวมถึงไม่มีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทั้งในแง่ของทักษะในการต่อยอดและประยุกต์ใช้องค์ความรู้ ดังนั้นในกรณีนี้ถึงแม้ว่าจะช่วยให้การเลี้ยงไหมและการปลูกหม่อนยังคงอยู่ในพื้นที่ แต่ถ้าขาดความสมดุลระหว่างการรักษาและสืบสานภูมิปัญญางานหัตถกรรมในท้องถิ่น ก็จะทำให้เกิดความเสี่ยงในกรณีที่บริษัทเอกชนย้ายฐานการผลิตออกไปหรือเลิกจ้าง เช่น มีกลุ่มแรงงานกลุ่มใหม่ที่มีค่าแรงถูกกว่าหรือมีการพัฒนาเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการลดต้นทุนการผลิต ซึ่งจะทำให้อาชีพหม่อนไหมของคนกลุ่มนี้สูญหายไปด้วย

อย่างไรก็ดี กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมอื่นๆ อีกจำนวน 5 กลุ่มมีรูปแบบการบริหารจัดการมาตรฐานภายในกลุ่มของตนเอง เมื่อสอบถามการบริหารจัดการจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่พบแนวทางการบริหารจัดการกลุ่มในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เริ่มจากมีเลือกประธานกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มโดยใช้รูปแบบประชาธิปไตยที่เคารพเสียงข้างมาก ใช้วิธีการโหวตโดยการยกมือเพื่อลงคะแนนเสียง ซึ่งก็ต้องยอมรับผลโหวตจากเสียงในที่ประชุมทุกครั้ง ภายในกลุ่มมีการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญของแต่ละครัวเรือน ตั้งแต่ครัวเรือนที่ปลูกหม่อนและ/หรือเลี้ยงไหม ครัวเรือนที่สาวเส้นไหม ครัวเรือนที่ถนอมในการฟอกย้อม และครัวเรือนที่มุงทอผ้า ซึ่งเมื่อลงไปสัมผัสภายในพื้นที่จะพบว่าความเชี่ยวชาญของแต่ละครัวเรือนมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน ครัวเรือนที่เน้นการผลิตเส้นไหมมักจะเห็นอุปกรณ์ที่ใช้หรือวางอยู่ประจำบ้าน เช่น บ้านที่มีจ่อและมีมุ้งก็แปลว่าบ้านนั้นมีการเลี้ยงหม่อนไหม ซึ่งในบางพื้นที่ที่ครัวเรือนเลี้ยงหม่อนไหมก็จะปลูกต้นหม่อนควบคู่ไปด้วย หรือในกรณีที่ครัวเรือนใดมีกระบุง หม้อต้มและไม้คีบหมายถึงบ้านหลังนั้นมีความถนัดในการสาวเส้นไหม หรือหากเห็นโหง่คันหมี่ก็อาจแปลได้ว่าบ้านหลังนั้นสามารถสร้างลายผ้าได้ (ทั้งนี้ บางครัวเรือนสามารถดำเนินการได้ครบทุกขั้นตอนกระบวนการผลิต) โดยที่ภายในกลุ่มจะมีการคัดสรรว่าใครมีความเชี่ยวชาญเรื่องใดบ้าง และมีการสนับสนุนสมาชิกคนอื่นๆ ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ไปอบรมเรียนรู้หรือดูงานจากภายนอก ซึ่งการอบรมเหล่านี้ก็มาจากการเข้าถึงเครือข่ายความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกต่างๆ เช่น การเป็นสมาชิก การเขียนขอโครงการ การเขียนคำร้องในการพัฒนาต่างๆ เป็นต้น หลังจากที่ได้รับการอบรมแล้ว สมาชิกคนนั้นจะกลายเป็นบุคคลที่ถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกคนอื่นๆ ภายในกลุ่ม (node) การดำเนินการในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่าแต่ละกลุ่มมีความพยายามที่จะสร้างจุดเด่นในแต่ละครัวเรือนที่แตกต่างกัน ทำให้แต่ละครัวเรือนรู้สึกถึงความมีคุณค่าและภาคภูมิใจ รวมถึงการมีเอกลักษณ์ในตนเอง

กระบวนการในการบริหารจัดการคือเมื่อแต่ละครัวเรือนดำเนินกิจกรรมในส่วนของตนเองเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะขายให้กับกลุ่ม ซึ่งจะได้รับเป็นเงินสดกลับมาเลย และคนที่อยู่ในกระบวนการอื่นๆ จะมารับไปดำเนินการต่อ ผลผลิตที่ได้จากแต่ละขั้นตอน ภายในกลุ่มจะมีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดูแลและควบคุมคุณภาพสินค้า เช่น กลุ่มนาคน้อย และกลุ่มหมี่ข้อ จะมีการ

ตั้งคณะกรรมการในการตรวจสอบมาตรฐานของผลิตภัณฑ์หรือสินค้าของกลุ่ม จำนวน 2-3 คน ในกรณีที่ผลผลิตไม่ได้มาตรฐาน ภายในกลุ่มจะมีการตั้งมาตรฐานควบคุมคุณภาพสินค้าผ่านการตีกลับหรือส่งผลผลิตกลับไปยังผู้ผลิตโดยตรง รวมถึงการตั้งมาตรการลดราคารับซื้อภายในกลุ่มก่อนที่จะถูกจำหน่ายออกไปยังลูกค้าภายนอก ซึ่งเกณฑ์ราคารับซื้อและราคาขายจะเป็นไปตามการตกลงภายในกลุ่ม โดยพิจารณาจากคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของผ้าทอ จะมีการพิจารณาความละเอียดผ้าควบคู่ไปกับคุณภาพของการทอด้วย โดยที่คุณภาพหลักของการทอคือ การพิจารณาการขาดของเส้นไหมและการต่อเส้นยืน เป็นต้น ทั้งนี้ พบความแตกต่างของการตั้งราคารับซื้อและราคาขาย โดยที่กลุ่มนกเชิงเทียน มีการรวมศูนย์ที่ผู้นำเป็นส่วนมาก เพราะแม้การกำหนดราคาจะตกลงกันภายในกลุ่ม แต่การพิจารณาราคาของสินค้าที่สมาชิกนำมาขายให้ประธานในคลังสินค้าของกลุ่ม กลับมีแต่ประธานที่เป็นผู้พิจารณาเองเท่านั้น

ด้านการประชาสัมพันธ์เพื่อให้สมาชิกเกิดการรับรู้และเข้าร่วมประชุมกลุ่มพบว่า มีการประชาสัมพันธ์ที่แตกต่างกันไปตามความสามารถในการเข้าถึงเทคโนโลยีของผู้นำและสมาชิก โดยกลุ่มที่ผู้นำสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้ ก็มักใช้การสื่อสารผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์กับสมาชิกที่เข้าถึงและใช้สื่อประเภทเดียวกัน ในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน มักใช้เสียงตามสายหรือโทรศัพท์เป็นส่วนมาก เพื่อใช้ในการเรียกประชุมประจำเดือนภายในกลุ่ม ในกรณีที่สมาชิกมีอายุมากและไม่สามารถเดินทางมาร่วมประชุมได้ อาจให้ลูกหลานเป็นตัวแทนในการติดต่อกับกลุ่ม อัตราส่วนในการเข้าร่วมประชุมโดยเฉลี่ยของทุกกลุ่มเป้าหมายอยู่ประมาณร้อยละ 60-70 เมื่อสอบถามถึงสาเหตุการไม่มาร่วมของสมาชิก ก็พบว่าบางส่วนเป็นผู้สูงอายุ ไม่สามารถออกจากบ้านได้เอง บางส่วนติดธุระส่วนตัว และบางส่วนลูกหลานไม่ได้ให้ความสำคัญจึงทำให้ไม่เข้าร่วมประชุมแทน ทั้งนี้แนวปฏิบัติในการประชุมที่สอดคล้องกันทุกกลุ่มคือ การหารือถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มและแนวทางการแก้ไขปัญหา การเรียกประชุมเพื่อหารือกับหน่วยงานภายนอก และการจัดสวัสดิการหรือรับเงินปันผลประจำปีของกลุ่ม

นอกจากนี้ ความโดดเด่นของแนวปฏิบัติที่เป็นจุดเด่นที่ทุกกลุ่มมีร่วมกันคือการยึดหลักธรรมาภิบาลในการดูแลและบริหารจัดการกลุ่ม และมีลักษณะของความช่างสังเกตและการเป็นนักวิจัย โดยเริ่มจากลักษณะของผู้นำหรือประธานกลุ่ม จะมีลักษณะเป็นคนเปิดกว้าง รับฟังความคิดเห็นและองค์ความรู้ใหม่อยู่เสมอ เพื่อให้กลุ่มเกิดการพัฒนาต่อยอดสู่การสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย เรียนรู้เข้าใจและปรับตัวต่อสถานการณ์ได้ เช่น กลุ่มนกเชิงเทียนมีการเรียนรู้ถึงความต้องการของกลุ่มคนรุ่นใหม่ ดังนั้นการพัฒนาลวดลายจึงเลือกใช้รูปทรงง่ายๆ เช่น เลขา คณิตและใช้สีไม่ฉูดฉาด นอกจากนี้ยังได้นำผ้าไหมไปเป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น กระเป๋า เป็นต้น เช่นเดียวกับกลุ่มหมี่ซั่ว และกลุ่มเม็ดมะยม ที่มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทุกส่วนของไหมเพื่อให้เกิดประโยชน์และสร้างมูลค่าสูงสุด เช่น สบู่ ชา ผลไม้กวน คริมทาผิว และสบู่ รังไหมขัดหน้า เป็นต้น

ด้านธรรมาภิบาลนั้น การดำเนินการกลุ่มจะมุ่งเน้นความโปร่งใสตรวจสอบได้ ซึ่งทุกกลุ่มยึดถือเป็นหลักสำคัญ นอกจากนี้ยังมีกรกล่าวถึงการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ โดยพบความสอดคล้องระหว่างหลักธรรมาภิบาลหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ อยู่แบบพอเพียง ไม่อยากมีหรืออยากได้เกินกำลัง ทำให้ไม่เกิดความรู้สึกต้องการเงินหรือของของคนอื่น โดยทุกกลุ่มแสดงให้เห็นถึงข้อมูลการทำบัญชี เช่น กลุ่มนาคน้อย และกลุ่มหมี่ซั่วที่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการภายในกลุ่มในการดูแลบัญชีและคลังสินค้าของกลุ่ม ดังนั้นหากสมาชิกคนอื่นต้องการเข้ามาตรวจสอบบัญชีก็สามารถเข้ามาขอดูได้ตลอดเวลา เช่นเดียวกันกับกลุ่มนกเชิงเทียนที่แม่ประธานและครอบครัวจะเป็นผู้ดูแลการเงิน ทว่าสมุดบัญชีสามารถเรียกดูจากสมาชิกได้ตลอดและจะมีการจดบันทึกทุกครั้งที่มีการรับซื้อและสินค้า ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งของแนวปฏิบัติที่เป็นผลประโยชน์สืบเนื่องกันมา นั่นคือ การเกิดการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกกลุ่ม (และบางกลุ่มเป้าหมายก็มีการจัดสวัสดิการที่ครอบคลุมครอบครัวของสมาชิกกลุ่มอย่างทั่วถึง) เช่น การคลอดบุตร ค่าเล่าเรียนของบุตร ค่าทำศพ เงินปันผลประจำปี ดอกเบี้ยเงินฝาก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อสภาวะทางเศรษฐกิจของกลุ่มเกิดการหยุดชะงักหรือความต้องการสินค้าของกลุ่มที่ตอบสนองของความต้องการของตลาดภายนอกลดลง หากผู้นำหรือประธานไม่มีการปรับตัว จะเกิดสภาวะความฟืดเคือง ส่วนหนึ่งด้วยแรงกดดันทางเศรษฐกิจ ทำให้สมาชิกบางคนของกลุ่มกลีบลาควนเกิดคำถามและข้อสงสัยถึงตัวผู้นำและคณะกรรมการกลุ่ม จนนำไปสู่การลาออกของสมาชิกกลุ่ม

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับแบบแผนปฏิบัติจากพื้นที่กลุ่มเป้าหมายจำนวน 6 พื้นที่สะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินงานที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ย่อมต้องมีแรงขับเคลื่อนที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนก่อนเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งกลุ่มหรือการขึ้นทะเบียนกลุ่มอย่างเป็นทางการ โดยกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญประการหนึ่งคือ ผู้นำหรือประธานกลุ่ม ซึ่งล้วนต้องมีภาวะผู้นำภายใต้การปกครองและการบริหารจัดการกลุ่มแบบประชาธิปไตยอย่างมีธรรมาภิบาล มุ่งเน้นความโปร่งใสตรวจสอบได้ ซึ่งจากบางกรณีชี้ให้เห็นว่าหากสมาชิกกลุ่มเกิดความรู้สึกสงสัยหรือเคลือบแคลงใจเกี่ยวกับความโปร่งใสของผู้นำ จะส่งผลให้เกิดความสั่นคลอนและการลาออกจากกลุ่มไปในที่สุด ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการก่อตั้งและขับเคลื่อนกลุ่มอีกประการหนึ่ง นั่นคือ การสื่อสารกันภายในกลุ่มลักษณะแบบสองทาง (two-way communication) มีการสะท้อนข้อมูลจากสมาชิกกลับขึ้นไปสู่ผู้นำหรือคณะกรรมการกลุ่ม และผู้นำหรือประธานกลุ่มเองก็ชี้ให้เห็นทิศทางเป้าหมายที่จะเดินไปร่วมกัน พร้อมทั้งยังมีการพัฒนาบุคลากรให้สมาชิกทุกคนเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมและมั่นใจว่าได้รับการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการสร้างการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจผ่านการเรียนรู้ตั้งแต่ระดับต้นน้ำ คือ สมาชิกภายในกลุ่มเกิดการมองเห็นตำแหน่งแห่งที่และบทบาทของตนเองภายในกลุ่ม

รวมถึงเห็นบทบาทของกลุ่มในการดำเนินงานใหม่ในชุมชนและประเทศ ในระดับกลางน้ำ จากการส่งเสริมให้สมาชิกที่มีศักยภาพเข้าร่วมการอบรม และกลับมาถ่ายทอดให้สมาชิกภายในกลุ่มคนอื่นๆ ซึ่งจะมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนผู้เข้ารับการอบรมไปในทุกครั้ง (ใช้กระบวนการเลือกคนให้เหมาะสมกับประเด็นในการอบรม) ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม มีการพัฒนางานกันเองภายในกลุ่ม ไม่ใช่เพียงรอการลงพื้นที่จากหน่วยงานเท่านั้น ส่วนของการพัฒนาในระดับปลายน้ำ พบว่ามีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่สามารถขับเคลื่อนไปสู่การเสริมพลังอำนาจในความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อการต่อยอดผลิตภัณฑ์ โดยไม่ใช่เพียงรอการสนับสนุนหรือถ่ายทอดจากหน่วยงานเท่านั้น หากแต่เป็นผู้ขับเคลื่อนในการสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายภาครัฐและสถาบันการศึกษาในการทดลองและวิจัย เพื่อต่อยอดผลิตภัณฑ์ เช่น การต่อยอดผลิตภัณฑ์ชามูลใหม่ (ชาซีใหม่) ปุ๋ยมูลใหม่ รวมถึงผลิตภัณฑ์จากโปรตีนใหม่ เช่น สบู่ แชมพู โลชั่น เป็นต้น ของกลุ่มเม็ดมะยม เป็นต้น และมีการส่งต่อให้หน่วยงานภาครัฐตรวจสอบและรับรองคุณภาพ เป็นต้น

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้นสะท้อนถึงการเสริมพลังอำนาจทั้งในระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของ “คน” ที่เป็นทุนหรือทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญหลักในขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชน นำไปสู่การขับเคลื่อนประเทศที่สำคัญ ซึ่งจากข้อมูลพื้นที่กรณีศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทเรียนจากกลุ่มเม็ดมะยม และกลุ่มนกเขิงเทียน สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการคิดเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่ไม่ได้มุ่งแต่การมองในด้านปากท้องหรือด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อความอยู่รอดเท่านั้น หากแต่ยังมองเห็นถึงความสำคัญของสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ที่ช่วยสร้างอาชีพและรายได้ให้กับชุมชน ดังเห็นได้จากการอนุรักษ์ใหม่พื้นถิ่น มีการต่อยอดความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนผ่านกระบวนการขึ้นทะเบียนเทคนิควิธีการผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม เช่น การแต้หมี่ และมีการต่อยอดองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆ ที่ได้มองหม่อนไหมเป็นเพียงผ้าเท่านั้น หากแต่ยังมีการแปรรูปในผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น เครื่องประดับ ตกแต่งและเครื่องสำอาง เป็นต้น พร้อมกันนั้นยังไม่ละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังคงให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ในการจัดการในอดีต ผสมผสานเข้ากับองค์ความรู้สมัยใหม่ เช่น การใช้เหล่าชาในการฆ่าเชื้อหนอนไหมกรณีที่เกิดการติดเชื้อ เป็นต้น ซึ่งเมื่อสมาชิกในชุมชนเห็นคุณค่าของหม่อนไหมในการสร้างอาชีพ รายได้ และคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน นำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในพื้นที่ต่อไป เท่ากับเป็นการสร้างความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทั้งนี้ ข้อเสนอถึงความเสี่ยงสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรหม่อนไหมในอนาคต ดังนี้

- 1) การดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิต แม้ว่าจะมีความพยายามในการดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหมเพื่อการสืบทอดอาชีพสู่รุ่นต่อไป แต่ก็ยังอยู่ในวงจำกัดเท่านั้น

“หลังจากที่สามีของแม่ติ่ม (นามสมมติ) เสียชีวิตลง แม่ติ่มก็ต้องทำต่อคนเดียว ซึ่งแม่ติ่มแก่แล้วก็ไม่ค่อยไหว ต้องลดงานลงไปเรื่อยๆ ... ลูกๆ ของแม่ก็ทำงานอย่างอื่นหมดเลย ส่วนใหญ่ก็รับราชการ ไม่ได้มาช่วยดูตรงนี้” (แม่ติ่ม และคุณนึ่ง นามสมมติ, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2563)

“ก็พยายามสอนลูกกับหลานให้ทำเหมือนแบบที่เราทำ ตอนนี้อะเขาก็ทำได้นะ แต่เดี๋ยวพอโตขึ้น เขาก็ต้องไปเรียน จะกลับมาทำหรือเปล่านั้นก็แล้วแต่เขา” (แม่ขวัญ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2561)

“ผม (เด็กผู้ชายวัยรุ่น ศึกษาระดับมัธยมศึกษา) ก็มีโอกาสทำบ้าง อย่างเวลาออกงานก็ได้มาทำ ก็สนุกดี แต่ว่าปกติก็มิช่วยบ้างแต่ไม่ได้ทำบ่อย” (น้องบอย นามสมมติ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2562)

“เพราะว่าเราอายุมาก บ่าที่เราก็ไม่เก่งเรื่องโซเชียล ก็เลยพยายามให้ลูกลองทำ ให้มาช่วยขาย เห็นว่าเขาก็มีขายผ่านกลุ่ม facebook ก็มีลูกค้าเข้ามานะ ขายได้เรื่อยๆ ... เขาก็มีมาบอกบ้างว่าคนสมัยใหม่นิยมลายแบบไหน แม่ (ในที่นี้หมายถึงเกษตรกร) ก็พยายามทำ” (แม่นี่ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2562)

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ความเสี่ยงเรื่องคนรุ่นใหม่ ไม่ใช่เพียงการล่อยตามสถานการณ์ความเป็นพลวัตทางสังคมเท่านั้น หากแต่กลุ่มนกอพยพได้มีความพยายามในการดึงคนรุ่นใหม่ ผ่านกระบวนการขาย โดยให้แรงจูงใจของตลาดเป็นตัวขับเคลื่อนดึงดูดให้เห็นถึงช่องทางสร้างรายได้ โดยในปัจจุบัน กลุ่มคนรุ่นลูก (คนรุ่นใหม่) ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เช่น เป็นตัวแทนในการอบรมพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงการออกงานแสดงสินค้าของกลุ่ม การเป็นตัวแทนกลุ่มในการสาธิต เป็นต้น ซึ่งความพยายามของการดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่ระบบตลาด ช่วยให้กลุ่มเกษตรกรสามารถเข้าถึงความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยอีกด้วย

2) สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติ อาจไม่ค่อยมีการกล่าวถึงประเด็นนี้ในกลุ่มเกษตรกรหมอนไหมมากนัก แต่เมื่อลงศึกษาภาคสนามจากในพื้นที่กลับ

พบว่าภัยแล้งกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่yakต่อการรับมือของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เนื่องจากแปลงหม่อนจำเป็นต้องใช้น้ำเพื่อการเจริญเติบโต ซึ่งส่งผลสืบเนื่องต่อการเจริญเติบโตของหม่อนไหม

“ถ้าไม่มีน้ำ ... ก็ไม่รู้จะทำยังไง ใบหม่อนก็แห้ง ก็ตายไป ก็ไม่สามารถเลี้ยงหม่อนไหมได้ ปีนี้ก็จะมาทอผ้าไม่ได้ ไม่อย่างนั้นก็ต้องไปซื้อเส้นไหมมาจากข้างนอก” (การสรุบนัยสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์เกษตรกรหม่อนไหมทั้ง 6 กลุ่ม, 2561 - 2562)

เมื่อผู้วิจัยสอบถามถึงแนวทางในการรับมือกับสภาวะภัยพิบัติที่เกิดขึ้น พบคำตอบว่ายังไม่มีหน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือหรือให้คำแนะนำในการแก้ไขและรับมือกับภัยพิบัติที่เกิดขึ้น

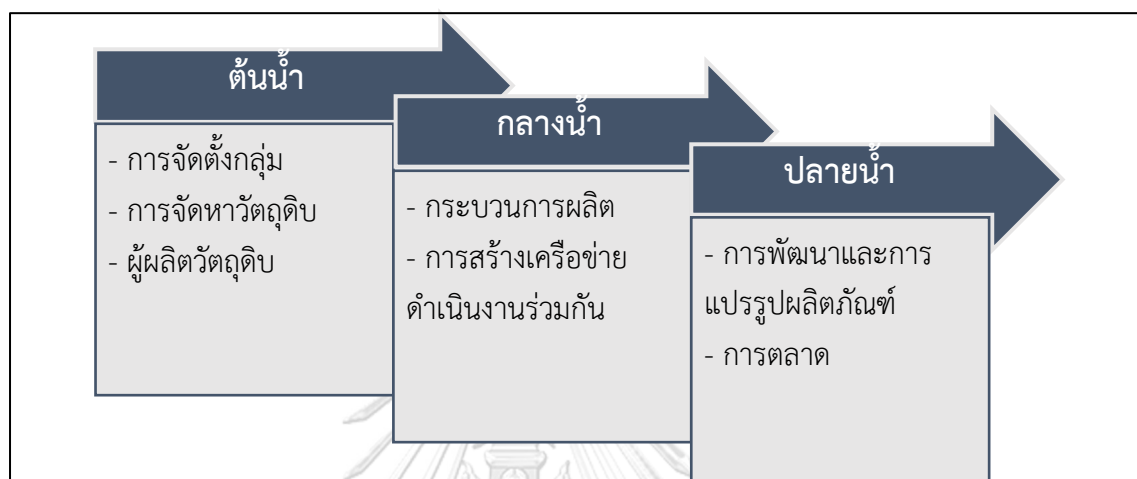
“แล้วน้ำไม่มีแบบนี้ ทำยังไงคะ?” “จะทำยังไง ก็ทำอะไรไม่ได้ ไม่มีน้ำแล้วจะให้ทำยังไงได้ ...” และเมื่อสอบถามถึงหน่วยงานที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือในพื้นที่ก็พบว่า “ยังไม่มีหน่วยงานไหนเข้ามาเลย มั่นยาก บางทีก็มีชุดบ่อบาดาล แต่ก็ถ้าไม่มี บางทีบ่อบาดาลก็แห้ง” (การสรุบนัยสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์เกษตรกรหม่อนไหมทั้ง 6 กลุ่ม, 2561 - 2562)

จากการสะท้อนให้เห็นปัญหาข้างต้น ทำให้ปัญหาด้านภัยพิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาภัยแล้ง กลายมาเป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนเกษตรกรหม่อนไหมของประเทศไทยในอนาคต ซึ่งจากบทเรียนที่ค้นพบในกลุ่มเป้าหมายทั้ง 6 กลุ่ม ปัญหานี้ยังคงเป็นเงื่อนไขสำคัญแต่ในบทเรียนของกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ ที่อยู่ภายในพื้นที่เดียวกัน กลับพบว่ามีการเตรียมตัวรองรับด้านภัยพิบัติอยู่บ้าง เช่น การขุดบ่อเพื่อรองรับน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้งเป็นจำนวนหลายบ่อ โดยที่ผู้ขับเคลื่อนหลักก็มาจากผู้นำกลุ่มที่ไม่ใช่กลุ่มหม่อนไหม แต่การแก้ปัญหาดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่าเป็นการแก้ไขปัญหาในระยะสั้นเท่านั้น ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องสร้างมาตรการรองรับและป้องกันในเรื่องดังกล่าวในระยะยาวด้วย

5.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล: โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ 2 มุ่งเน้นการพิจารณาในเชิงโครงสร้าง (Structure) จากหน่วยงานที่สนับสนุนการเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย

ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้ประกอบการวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) สถาบันการศึกษา และองค์กรอิสระ จำนวน 12 แห่งจากการสโนว์บอล (Snowball sampling technique) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและศึกษาเอกสาร ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) มีรายละเอียดผลการศึกษาดังต่อไปนี้

5.2.1 นัยสำคัญหรือเป้าหมาย “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

เมื่อกล่าวถึงเป้าหมายที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา ผู้ประกอบการ และองค์กรอิสระ/องค์การมหาชน มีต่อเกษตรกรหม่อนไหม พบว่ามีความเชื่อมโยงและเป็นในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ เพื่อเสริมสร้างให้เกษตรกรมีอาชีพและรายได้ เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) กรมหม่อนไหม เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นโดยพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เพื่อการอนุรักษ์ ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาหม่อนไหมและเส้นใย ทำหน้าที่ “เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการสนองพระราชดำริ ด้านหม่อนไหม บริหารจัดการด้านหม่อนไหมให้เป็นไปอย่างมีระบบครบวงจร อนุรักษ์คุ้มครองพันธุ์หม่อนไหม โดยเฉพาะไหมพันธุ์ไทยพื้นบ้าน ที่อยู่คู่แผ่นดินไทยมาโดยตลอด ส่งเสริมพัฒนา และดูแลเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ให้เจริญรุดหน้าในการประกอบอาชีพการทำไหม ดำรงไว้คู่สังคมไทยตลอดไป” (กรมหม่อนไหม, ม.ป.ป.) ซึ่งภายในกรมหม่อนไหมก็จะแบ่งหน้าที่หลักไว้ 3 ส่วน ได้แก่ (1) สำนักอนุรักษ์และตรวจสอบมาตรฐานหม่อนไหม มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาทั้งด้านมาตรฐาน การอนุรักษ์พันธุ์หม่อนไหมและไม่ย้อมสี เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางการวิจัยและการขยายผลในทุกกลุ่ม รวมถึงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและลวดลายผ้า (ผอ.ยุทธ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2562) (2) สำนัก

พัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีหม่อนไหม มุ่งเน้นการถ่ายทอดเทคโนโลยีหม่อนไหม และความรู้วิชาการ ส่งเสริมเกษตรกรให้เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ (ผอ.นาถ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2562) และ (3) สำนักวิจัยและพัฒนาหม่อนไหม มุ่งเน้นการศึกษา ค้นคว้าวิจัย เรื่องการปรับปรุงพันธุ์ เทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิต Post-harvest โรคแมลงศัตรู เทคนิคการทอ การสาว และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ที่มาจากปัญหาของเกษตรกรและนโยบายของกระทรวง และยุทธศาสตร์ชาติ ที่มาจากการสอบถามจากหน่วยงานภายนอกและกลุ่มเกษตรกร รวมถึงบริษัทเอกชนที่ดำเนินงานเกี่ยวกับหม่อนไหม (ผอ.อาจ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2562) ซึ่งเป้าหมายของกรมหม่อนไหมที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ก็เป็นไปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าหม่อนไหมสู่สากล ภายในปี 2565 และยังเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

2) ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 5 กระทรวงอุตสาหกรรม มีโครงสร้างนักวิชาการที่ดูแลหม่อนไหม ได้แก่ คุณสิริ (นามสมมติ) มีจุดมุ่งหมายของการส่งเสริมเกษตรกรหม่อนไหมคือ ต้องการให้เกษตรกรหม่อนไหมมีองค์ความรู้และสามารถดำเนินการได้เหมือนที่ภาครัฐสนับสนุน เพื่อให้ตอบโจทย์กับยุคอุตสาหกรรม 4.0 มากขึ้น อย่างไรก็ตามในส่วนงานนี้ครอบคลุมการดำเนินงานหม่อนไหมใน 7 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ มุกดาหาร สกลนคร และนครพนม

3) กรมส่งเสริมสหกรณ์ สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนาการสหกรณ์ภายในประเทศ ผ่านการดูแลในพื้นที่จากสหกรณ์จังหวัด มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาเกษตรกรให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ผ่านการดำเนินการแบบกลุ่มสหกรณ์ตามความสมัครใจของประชาชนที่มารวมตัวกัน ตามเจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมสหกรณ์ พ.ศ.2542

หมวด 3 ว่าด้วยเรื่องสหกรณ์

มาตรา 33 “สหกรณ์จะตั้งขึ้นได้โดยการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้ และต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมของบรรดาสมาชิกโดยวิธีช่วยตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักการสหกรณ์ ...”

4) กรมส่งเสริมการเกษตร สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีแนวทางในการส่งเสริมที่คล้ายคลึงกับกรมส่งเสริมสหกรณ์ ทั้งนี้จะมีความแตกต่างที่ประเภทของการจดทะเบียน โดยที่กรมส่งเสริมการเกษตร ผ่านสำนักงานเกษตรอำเภอ จะรับผิดชอบการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นไปเพื่อส่งเสริมให้วิสาหกิจ ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้

ประกอบกิจการขนาดกลางและขนาดย่อม ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2562) ทั้งนี้ขึ้นความสมัครใจของกลุ่มเกษตรกร

มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้ “วิสาหกิจชุมชน” หมายความว่า กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน

5) ศูนย์ศิลปาชีพระหว่างประเทศ เป็นองค์กรมหาชน มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินการเกี่ยวกับกลุ่มเกษตรกร เพื่อการสืบสานความเป็นไทยสู่สากล (Timeless Future) ผ่านงานศิลปหัตถกรรมเพื่ออนุรักษ์คุณค่าแห่งศิลปาชีพ และต่อยอดมูลค่าเชิงพาณิชย์เพื่อก้าวไปสู่การเป็น Regional Hub ด้านศิลปหัตถกรรมของเอเชีย (ASIAN Craft Trading Nation) โดยมีการพัฒนาตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ ทว่ารูปแบบของการส่งเสริมของศูนย์ศิลปาชีพระหว่างประเทศจะอยู่ในรูปแบบ “รายบุคคล” มากกว่ากลุ่ม โดนมีการพัฒนาเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับต้นน้ำ-กลางน้ำ-ปลายน้ำ

6) ผู้ประกอบกิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise) หรือในที่นี้เรียกเป็นคุณชาร์ม (นามสมมติ) มีลักษณะการประกอบกิจการ มีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาเกษตรกรเพื่อ “สร้างความยุติธรรมและความเป็นธรรม ตั้งแต่กระบวนการปลูก ทอ ย้อม โดยการเชื่อมโยงกลุ่มเกษตรกรสู่ตลาดโลก” (คุณชาร์ม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2562)

7) ผู้ประกอบกิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise) หรือในที่นี้เรียกว่าคุณแพร (นามสมมติ) มีมุมมองและเป้าหมายต่อเกษตรกร เริ่มมาจากการมองเห็นความยากจน การไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้ ซึ่งหม่อนไหมสามารถกลายเป็นอาชีพที่ทำให้มีรายได้หมุนเวียนในชุมชนได้ (สัมภาษณ์, คุณแพร นามสมมติ, 21 กรกฎาคม 2562)

8) บริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง (ในที่นี้ใช้ชื่อเรียก BC แทนนามสมมติ) เป็นการดำเนินงานในภาคธุรกิจ ซึ่งการดำเนินงานกับภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมงานฝีมือหรืองานหัตถกรรม (Craft) เป็นไปเพื่อสร้างพลังอำนาจให้แก่เด็กและผู้หญิง (คุณมลและคุณศรี นามสมมติ, ผู้จัดการและผู้ช่วยผู้จัดการ, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2562)

9) นักวิชาการ มีมุมมองต่อเป้าหมายต่ออาชีพเกษตรกรหม่อนไหมเป็นไปเพื่อ (1) ให้เด็กรุ่นใหม่เรียนรู้ได้อย่างง่าย เพื่อให้วัฒนธรรมยังคงอยู่ ผ่านการทำให้เป็นผ้าทั่วไป (2) ยากยกระดับผ้าไหมให้เป็น niche market

10) สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) เป็นหน่วยงานที่เชื่อมโยงประสานงานกับหน่วยงานหรือภาคีอื่นๆ เพื่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของ สสว. เพื่อขับเคลื่อนและเสริมศักยภาพ SME อย่างยั่งยืน

จากการสัมภาษณ์มุมมองและเป้าหมายที่ภาครัฐมีต่อกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ พบว่า ภาครัฐมีแนวคิดในการสนับสนุนและส่งเสริมอาชีพและรายได้แก่กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ โดยส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ดำริและจัดตั้งหน่วยงานขึ้นเพื่อดูแลตามวิสัยทัศน์ของหน่วยงานที่ว่า “กรมหม่อนไหมเป็นองค์กรนำในการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าหม่อนไหมสู่สากล ภายในปี 2565” ในขณะที่กลุ่มผู้ประกอบการเพื่อสังคมมองเห็นถึงการเสริมพลังอำนาจและการอนุรักษ์ชุมชนไว้ ด้านสถาบันการศึกษา ส่วนหนึ่งต้องการให้คนรุ่นใหม่เข้ามาผ้าไทย มีสองส่วนคือ ส่วนหนึ่งต้องการอนุรักษ์ผ้าไหม ให้เป็น niche market และอีกส่วนต้องการให้มองผ้าไหมเป็น material ในการผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

5.2.2 แนวปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่ครอบงำการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่

สำหรับปัจจัยในการครอบงำการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ในที่นี้ พูดถึงการครอบงำ (domination) ซึ่งหมายความถึง 1) การดำเนินการ/การปฏิบัติที่เชิงโครงสร้างหรือหน่วยงานต่างๆ กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติให้แก่กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ หรือในงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ใช้แทนคำว่า Authoritative resource และ 2) การเข้าถึงวัตถุดิบหรือทรัพยากร ใช้เรียกแทนคำว่า Allocative resource ดังต่อไปนี้

วิถีชีวิตของเกษตรกรและรูปแบบกระบวนการผลิตหม่อนไหมในปัจจุบันถูกกำหนดด้วยโครงสร้างของภาครัฐ ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ.2504 ที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดมาจากการปฏิวัติเขียว การสนับสนุนการใช้สารเคมีทางการเกษตรเพื่อเร่งผลผลิตให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชากรโลกที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วได้อย่างเพียงพอ ส่งผลกระทบต่อวิถีการเกษตรหม่อนไหมนับตั้งแต่นั้นมา เนื่องมาจากเดิมอาชีพเกษตรกรหม่อนไหมเป็นอาชีพเสริมของชาวนา ในอดีตเมื่อถึงฤดูพักนา เกษตรกรที่เป็นผู้หญิงมักจะใช้เวลาว่างในการทอผ้าเพื่อใช้เอง แลกเปลี่ยน หรือขาย แต่เมื่อระบบเศรษฐกิจที่เร่งผลิตผลผลิตทางการเกษตร ชาวนาจำเป็นต้องปรับตัวต่อการประกอบอาชีพเพื่อให้อยู่รอดในสภาวะเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ในแง่หนึ่งมีการปรับตัวสู่ปลูกข้าวแบบนาปรัง (ปลูกมากกว่า 1 ครั้งต่อปี) และมีการใช้สารเคมีทางการเกษตร ส่งผลกระทบต่อมลพิษในดินและอากาศ รวมถึงความอยู่รอดของหม่อนไหมซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักของเกษตรกรหม่อนไหม นอกจากนี้สภาวะเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการมุ่งเน้นการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมี ยังส่งผลต่อภาวะรายได้และหนี้สินของครัวเรือนเกษตรกร เนื่องจากต้องแบกรับภาระต้นทุนที่สูงขึ้น ในขณะที่ผลตอบแทนลดลงเพราะไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ ต้องรอการกำหนด

ราคาจากตลาดภายนอกเท่านั้น เกษตรกรบางรายต้องขายที่ดิน บางส่วนออกไปทำงานรายได้ประจำ เกิดความเสี่ยงในการสูญหายไปของอาชีพเกษตรกรหม่อนไหม อย่างไรก็ตาม ในอีกแง่มุมหนึ่งการฟื้นคืนของเกษตรกรหม่อนไหมนั้นก็ได้รับความช่วยเหลือจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2506 ที่เล็งเห็นปัญหาความยากจนของเกษตรกรไทยจากการเสด็จลงพื้นที่ ช่วยให้เกษตรกรมีตลาดที่แน่นอน และยังสร้างขวัญและกำลังใจ รวมถึงความภาคภูมิใจที่มีต่ออาชีพนี้ และยังเป็นแนวทางในการดำเนินงานของหน่วยงานอีกหลายแห่ง

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของปัจจัยครอบงำการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม พบการครอบงำใน 2 ส่วนสำคัญ ดังต่อไปนี้

1) การดำเนินการ/แนวปฏิบัติของหน่วยงานต่างๆ กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติให้แก่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม (Authoritative resource)

การกำหนดแนวทางปฏิบัติแก่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เมื่อพิจารณาตามกระบวนการตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม พบว่า การกำหนดพระราชบัญญัติในการจัดตั้งหรือขึ้นทะเบียนกลุ่ม รวมไปถึงการเข้าไปเป็นสมาชิกของเครือข่ายที่กำกับดูแลภายใต้หน่วยงานของรัฐ เป็นผลทำให้การดำเนินการของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมต้องเป็นไปตามที่ภาครัฐกำหนดเท่านั้น ซึ่งในแง่หนึ่งถือเป็นการจำกัดสิทธิ์ในการเข้าถึงการได้รับสนับสนุนของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ดังตัวอย่างของการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม เพื่อได้รับการสนับสนุนการประกอบการกิจการ SMEs เท่ากับว่ากลุ่มที่ไม่สามารถเข้าถึงเนื่องด้วยข้อจำกัดต่างๆ เช่น ข้อจำกัดทางอายุ หรือข้อจำกัดทางการเข้าถึงเทคโนโลยี ก็อาจเป็นอุปสรรคทำให้ไม่สามารถเข้าถึงการสนับสนุนที่เพียงพอต่อการสร้างและพัฒนาอาชีพ ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องถึงการดำรงอยู่ของกลุ่ม

การกำหนดเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติแก่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมนั้น ยังสามารถอยู่ในรูปแบบของการทำพันธะสัญญาระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับกลุ่มผู้ประกอบการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลพวงมาจากกฎระเบียบหรือข้อบังคับที่มีร่วมกันของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เช่น การทำสัญญาซื้อขายกับภาคเอกชนในการเลี้ยงหม่อนไหมเพื่อขายรังไหม มีข้อบังคับและมาตรฐานราคาและคุณภาพของการรับซื้อรังไหม ที่อยู่ในลักษณะของ “ระเบียบปฏิบัติหรือกฎเกณฑ์ (Domination)” ที่เกษตรกรต้องยอมปฏิบัติตามข้อตกลง รวมถึงมีการจัดการภายในชุมชน (sanction) เกษตรกรที่ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของบริษัทนั้นๆ ซึ่งทำให้กลายเป็นการครอบงำแนวปฏิบัติของเกษตรกรหม่อนไหม

นอกจากนี้ ความต้องการของตลาด ทั้งในระดับและโลกยังเป็นปัจจัยครอบงำที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมของเกษตรกรหม่อนไหม กล่าวคือ ความต้องการของตลาดกลายเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อความอยู่รอดของเกษตรกรหม่อนไหม เพราะจากการสัมภาษณ์เกษตรกรหม่อนไหมจะพบว่า “หากขายสินค้าไม่ได้ คนจะค่อยๆ เลิกไป” (กลุ่มสร้อยดอกหมาก,

สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2562) โดยในปัจจุบันกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนกลายเป็นการครอบงำทางความคิดและแนวปฏิบัติของทุกประเทศทั่วโลก การพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบสีเขียวจึงเป็นคำตอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยสำคัญ ซึ่งกลายเป็นการครอบงำทางความคิดในกับกลุ่มเกษตรกรในการปรับตัวให้เข้าถึงความต้องการของตลาดสีเขียวเพิ่มมากขึ้น ทว่ากลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมนั้นถูกจัดได้ว่าเป็นเกษตรกรที่ตอบโจทย์ทั้งการสร้างเศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว ดังนั้น จึงสามารถตอบโจทย์ของตลาดโลกได้เป็นอย่างดี แต่ยังมีเงื่อนไขในการเข้าถึงตลาดต่างประเทศ ที่ยังอยู่ในวงจำกัดเท่านั้น

2) การดำเนินการ/แนวปฏิบัติของหน่วยงานต่างๆ ต่อการเข้าถึงทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรหม่อนไหม (Allocative resource)

จากที่กล่าวไปข้างต้นถึงเกษตรกรหม่อนไหมที่สามารถตอบสนองต่อการสร้างเศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียวได้ แต่ยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงตลาดต่างประเทศ โดยเมื่อพิจารณาย้อนกลับตั้งแต่ปลายทางของไหม จะพบว่า แนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากไหมส่วนหนึ่งได้เกิดการพัฒนาไปสู่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม แต่ในอีกส่วนหนึ่งยังอยู่ในวงจำกัดของหน่วยงานเท่านั้น จากการสัมภาษณ์คุณนาค นามสมมติ (2562) สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการออกแบบผลิตภัณฑ์ยังอยู่เฉพาะในหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น ยังไม่ได้มีการส่งต่อไปสู่ชุมชน ยิ่งไปกว่านั้นการพัฒนาและออกแบบผลิตภัณฑ์ส่วนหนึ่งก็ไม่ได้มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม กลุ่มที่เข้าถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรมจากไหมในรูปแบบต่างๆ ส่วนใหญ่มักเป็นกลุ่มที่เข้าหาภาคีเครือข่ายต่างๆ เอง หรือได้รับรางวัลจนมีชื่อเสียงก็จะทำให้หน่วยงานสามารถเข้าถึงกลุ่มนี้ได้

สำหรับส่วนของกลางน้ำ มุ่งเน้นไปที่กระบวนการผลิตพบว่าการให้ความรู้ในกระบวนการ เช่น การย้อม การพัฒนาลวดลาย และการทอ ยังอยู่ในรูปแบบของการ ‘ให้’ จากภาครัฐ โดยพบว่าเกษตรกรหม่อนไหมจะมีองค์ความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่มาจากการฝึกอบรมผ่านหน่วยงานภาครัฐที่ลงไปในพื้นที่ โดยที่หลักการในการพัฒนาจะมุ่งเน้นไปที่การฝึกให้ปฏิบัติตาม มากกว่าการสร้างองค์ความรู้ ผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ จากการสัมภาษณ์สะท้อนให้เห็นปัจจัยครอบงำทางความคิดและการดำเนินงาน เช่น เมื่อสอบถามถึงการพัฒนาลวดลายใหม่ๆ มักพบคำตอบว่า “เคยมีอาจารย์มหาวิทยาลัยมาพัฒนาลายให้ เราก็ใช้ลายนั้น โดยการจำแล้วเอามาทอ” เมื่อสอบถามถึงมีการพัฒนาลวดลายของกลุ่มเองก็พบว่า “ส่วนใหญ่จะมีอาจารย์มหาวิทยาลัยเข้ามาช่วยในการพัฒนาลาย” เป็นต้น (แม่ติ่ม กลุ่มกลีบลำดวน และกลุ่มสร้อยดอกหมาก, 2561-62)

แนวปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อการจัดการทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตหม่อนไหมในขั้นต้นน้ำ พบว่า ปัจจัยหรือวัตถุดิบในการผลิตหรือเพาะปลูกล้วนแต่มา

จากหน่วยงานภาครัฐเป็นส่วนมาก มีเพียงบางพื้นที่เท่านั้นที่มีอิสระในการรักษาพันธุ์ไว้เอง ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละกลุ่ม ทั้งนี้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ทั้งจากหน่วยงานและกลุ่มเกษตรกรก็พบว่าเริ่มต้นจากการใช้พันธุ์ใบหม่อนและหนอนใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับมาจากกรมหม่อนไหม ซึ่งมีทั้งลักษณะของการได้รับมาโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และแบบมีค่าใช้จ่ายแผ่นละ 30 บาท โดยในกระบวนการพัฒนาพันธุ์หนอนใหม่ จากการสัมภาษณ์เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตที่พันธุ์หนอนใหม่พื้นบ้านของไทยไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาดได้อย่างเพียงพอ เนื่องจากมีขนาดเล็กและเส้นไหมน้อย จึงทำให้ต้องวิจัยและพัฒนาพันธุ์หนอนใหม่ขึ้นมา ซึ่งในปัจจุบันก็ได้รับความนิยมในการใช้ในแต่ละกลุ่ม กระบวนการวิจัยและพัฒนาส่วนมากจะเป็นนักวิชาการที่เป็นผู้วิจัย (เช่น มาจากกรมหรือศูนย์ฯ ในเขตภูมิภาค) และยังมีในส่วนของเกษตรกรหันมาใช้หนอนใหม่อุตสาหกรรม ในแง่หนึ่งการดำเนินการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างการเข้าถึงปัจจัยหรือวัตถุดิบในการผลิต ซึ่งในแง่หนึ่งเป็นการควบคุมและคัดสรรคุณภาพของหนอนใหม่แล้ว แต่ก็ไม่ได้ละทิ้งอัตลักษณ์ท้องถิ่น เนื่องจากมีหน่วยงานที่จัดทำฐานข้อมูลพันธุ์หนอนใหม่ทั้งหมดที่มีในประเทศไทย ชนิดพันธุ์พืชที่ใช้สำหรับการฟอกย้อมสี รวมถึงอนุรักษ์หนอนใหม่พันธุ์พื้นบ้านอยู่

5.2.3 กฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

กฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ตามทฤษฎีคือปัจจัยด้าน Legitimation พบกฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบปฏิบัติตั้งแต่ขั้นต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ ดังนี้

1) ขั้นต้นน้ำ เริ่มต้นจากการขึ้นทะเบียนกลุ่ม โดยจากการสอบถามกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม พบว่า จุดมุ่งหมายของการขึ้นทะเบียนกลุ่มเป็นไปเพราะต้องการให้ได้รับการสนับสนุนที่หลากหลายและกว้างขวางมากขึ้น ซึ่งแนวทางปฏิบัติจะต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2542 ในกรณีที่ต้องจดทะเบียนสหกรณ์ และพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ในกรณีที่ต้องการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ทั้งนี้การดำเนินการของภาครัฐในการสนับสนุนการขึ้นทะเบียนจะไม่มี การลงพื้นที่สอบถามความต้องการจากชุมชนก่อน เนื่องจากตามพระราชบัญญัติได้มีการระบุไว้ถึงการจัดตั้งกลุ่มเป็นไปโดยสมัครใจและเปิดกว้าง และจะต้องมาจากความต้องการของชุมชนเป็นที่ตั้ง (คุณนา นามสมมติ, บุคลากร, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2563; กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2551)

พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2542

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัติสหกรณ์นี้ “สหกรณ์” หมายความว่า คณะบุคคลซึ่งร่วมกันดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้ (พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2542)

และในกรณีที่เป็นกลุ่มเกษตรกร จะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขหมวด 6 เกษตรกร มาตรา 119 “ในกรณีที่คณะบุคคลผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งร่วมกันดำเนินกิจการโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ยังไม่อาจรวมกันจัดตั้งเป็นสหกรณ์ตามพระราชบัญญัตินี้ได้ จะจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกรขึ้นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกาได้ ...” และมาตรา 120 “กลุ่มเกษตรกรที่จัดตั้งขึ้นตามมาตรา 119 ให้มีฐานะเป็นนิติบุคคล”

เช่นเดียวกันกับหลักเกณฑ์ของวิสาหกิจชุมชน มีหลักปฏิบัติที่คล้ายคลึงกันที่ จะต้องเป็น “กิจการที่ดำเนินการ หรือประสงค์จะดำเนินการร่วมกันในชุมชน ...” (กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ม.ป.ป.)

ทั้งนี้ เมื่อสอบถามถึงการเข้าถึงก็พบว่า กลุ่มที่ต้องการจดทะเบียนจะต้อง เข้าถึงหน่วยงานเองเพื่อยื่นคำร้อง หลังจากนั้นจะมีเจ้าหน้าที่เข้าไปดูแลให้ความช่วยเหลือใน รายละเอียดของการจดทะเบียน ตั้งแต่ชื่อ การบริหารจัดการ รวมไปถึงแผน เป็นต้น อีกทั้งการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการ ไม่ว่าจะในรูปแบบของสหกรณ์หรือวิสาหกิจชุมชนจะช่วยให้กลุ่มเกษตรกร ที่ช่องทางการถึงการสนับสนุนทั้งทักษะและองค์ความรู้มากขึ้น ทั้งการฝึกอบรม การให้ความรู้ การศึกษาดูงาน จากหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง (คุณนัท นามสมมติ, บุคลากร, สัมภาษณ์, 2563) สะท้อนให้เห็นว่าหากกลุ่มที่ไม่รู้ช่องทางและวิธีการในการเข้าถึงในเบื้องต้น เช่น กลุ่มที่มี สมาชิกเป็นผู้สูงอายุ อาจกลายมาเป็น “ข้อจำกัดและความเสี่ยงในการสร้างอำนาจในการต่อรอง” และถึงแม้ว่าจะมีหน่วยงานเข้ามาดูแลกลุ่มเกษตรกรเหมือนใหม่โดยตรง แต่ก็ไม่มีอำนาจที่สามารถ ดำเนินการแทนกลุ่มหรือชุมชนได้ เท่ากับว่า การสร้างข้อกำหนดเงื่อนไขในการจดทะเบียนในแง่หนึ่ง ทำให้เกษตรกรเกิดการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ แต่ในอีกแง่หนึ่งกลับกลายมาเป็นการกีดกันด้วย อำนาจของรัฐ ในการจำกัดกลุ่มคนที่เข้าถึงการสนับสนุนจากภาครัฐ

2) ชั้นกลางน้ำ ในการดำเนินการของกลุ่มเกษตรกรเหมือนใหม่ กฎเกณฑ์ที่เอื้อ ต่อการพัฒนาเกษตรกรเหมือนใหม่ ก็คือ การลงทะเบียนเข้าร่วมกลุ่มกับ สสว. เพราะจากการ สอบถามทาง สสว. พบว่า การประชาสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมการดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการ พัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด จะมีการประชาสัมพันธ์เฉพาะกลุ่มที่เข้าร่วมทะเบียนเป็นสมาชิก กับทาง สสว. แล้วเท่านั้น ดังนั้นหากกลุ่มเกษตรกรที่สนใจสามารถเข้าไปสอบถามข้อมูลที่สำนักงาน เกษตรอำเภอได้ ซึ่งเงื่อนไขก็จะคล้ายคลึงกับการเข้าถึงในการจดทะเบียน กล่าวคือ หากในกรณีที่กลุ่ม ไม่สามารถเข้าถึงได้อันเนื่องมาจากเหตุปัจจัย เช่น อายุ ก็จะทำให้กลุ่มนั้นขาดการเข้าถึงการพัฒนา

นอกจากนี้ ในการพัฒนาเกษตรกรเหมือนใหม่ ยังมีรูปแบบของการส่งเสริมใน ลักษณะรายบุคคล เช่น ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพพระหว่างประเทศ โดยจากการสอบถามเกษตรกรที่เข้า ร่วมกับหน่วยงานถึงกระบวนการเข้าถึง ได้ความว่า

“เข้ามาสมัครด้วยตนเอง โดยการสอบถามกับเพื่อนที่เคยเข้ามาแล้ว แล้วพอสมัครมาแล้วทางหน่วยงานก็จะเข้ามาพิจารณา มาดูว่าเราทำจริงไหม แล้วถามถึงว่าเกษตรกรเรียนรู้กับใครมาบ้าง ... สมัครในนามคนเดียว ส่วนตัวใครส่วนตัวมัน ... ทางนี้ยังไม่ได้มีการช่วยเหลือด้านการอบรมใดๆ แต่คิดว่าหลังจากนี้น่าจะได้รับการฝึกฝนอบรม”
(แม่บัว นามสมมติ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2563)

อย่างไรก็ดี จากการสัมภาษณ์ก็สะท้อนให้เห็นว่าการเข้าร่วมกลุ่มนี้ แม้ทางหน่วยงานจะยังไม่ได้ช่วยเหลือการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในเบื้องต้น ทว่าการนำกลุ่มคนเหล่านี้มาออกงานก็เท่ากับเป็นการสร้างเครือข่ายและสื่อประชาสัมพันธ์ด้านการตลาดให้กับเกษตรกรหม่อนไหมมากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างการรับรู้ต่อบุคคลภายนอกที่เข้าร่วมงานเพื่อให้สินค้าของเกษตรกรทำานนี้ ซึ่งคล้ายคลึงกับ กลุ่มนกเชิงเทียน แต่ในกลุ่มบ้านหัวฝายนั้นจะอยู่ในขั้นของการได้รับการอบรมเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่างๆ

3) ชั้นปลายน้ำ การได้รับมาตรฐานหรือรางวัลต่างๆ ซึ่งจะกลายเป็นการตีตราระดับผลิตภัณฑ์ของชุมชน และเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

สัญลักษณ์ ตรานกยูงไทยพระราชทาน ที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญลักษณ์ให้เป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย 4 ชนิด ได้แก่ ตรานกยูงสีทอง (Royal Thai Silk) ตรานกยูงสีเงิน (Classic Thai Silk) ตรานกยูงสีน้ำเงิน (Thai Silk) และตรานกยูงสีเขียว (Thai Silk Blend) โดยสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีได้ยื่นจดทะเบียนเครื่องหมายรับรองผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย ตามบทบัญญัติมาตรา 82 แห่งพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ.2534 กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2547 (กรมหม่อนไหม, ม.ป.ป.) การรับรองตราพระราชทานนี้ บ่งชี้ให้เห็นถึงกระบวนการผลิตที่เป็นมาตรฐานของผ้าไหมที่มีวัสดุที่ใช้ รวมถึงกรรมวิธีในกระบวนการผลิตที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ดี จากการพิจารณาการให้ความหมายตามสีของนกยูงแต่ละชนิดบ่งบอกถึงความให้ความสำคัญในอาชีพเกษตรกรหม่อนไหมไทย มากกว่าการมองว่าจะต้องมาจากการผลิตโดยใช้วัตถุดิบที่มาจากธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังยอมรับการใช้กระบวนการผลิตและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ผสมผสานกับภูมิปัญญาไทย ซึ่งเท่ากับว่าทำให้เกิดทางเลือกในการผลิตและบริโภคของผู้ซื้อสินค้าที่หลากหลายมากขึ้น สามารถตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มคนที่หลากหลายเพิ่มขึ้น และยังเป็นมาตรฐานการกำหนดราคาสินค้าผ้าไหมของไทย

นอกจากสัญลักษณ์ตราสัญลักษณ์พระราชทานแล้ว ในภาคเอกชนก็มีการกำหนดตราสัญลักษณ์ของสินค้า เช่น กลุ่มเกษตรกรที่อยู่ภายใต้เครือข่ายของบริษัทเอกชนก็จะมีตราสัญลักษณ์ภายในหน่วยงานหรือบริษัทนั้นๆ เช่น เรือนใบไหมหม่อน เป็นต้น หรือในกรณีภาครัฐ จะมีการรับรองสินค้า เช่น OTOP เป็นการขึ้นทะเบียนตราสัญลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าสินค้าเหล่านี้มีคุณภาพ ผ่านตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือกับผู้บริโภคได้

นอกเหนือจากตราสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับผ้าไหมและสินค้าชุมชนโดยตรงแล้ว ยังมีตราสัญลักษณ์อื่นๆ ที่บ่งบอกถึงการตอบสนองต่อความต้องการของตลาดและเอกลักษณ์ของพื้นที่ ดังนี้

ตราสัญลักษณ์ GI หรือการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) มีการขึ้นทะเบียนโดยผ่านกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์เป็นผู้รับผิดชอบ โดยประกาศเป็นพระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ.2546 มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้ “สิ่งบ่งชี้ ทางภูมิศาสตร์ หมายความว่า ชื่อ สัญลักษณ์หรือสิ่งอื่นใดที่ใช้เรียกหรือใช้แทนแหล่งภูมิศาสตร์ และสามารถบ่งบอกว่าสินค้าที่เกิดจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้นเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ ชื่อเสียง หรือคุณลักษณะเฉพาะของแหล่งภูมิศาสตร์ดังกล่าว” และจะต้องเป็นไปตามหมวดที่ 2 มาตรา 10 “คำขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จะต้องประกอบด้วย รายละเอียดเกี่ยวกับคุณภาพ ชื่อเสียง หรือคุณลักษณะอื่นของสินค้า แหล่งภูมิศาสตร์ และรายละเอียดอื่นที่กำหนดในกฎกระทรวง” โดยการขอขึ้นทะเบียนต้องเสียค่าใช้จ่าย ซึ่งกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ได้ขอขึ้นทะเบียน GI ได้แก่ กลุ่มหมี่ซั่ว ซึ่งการขึ้นทะเบียนนี้จะทำให้ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงผู้ผลิตได้โดยตรง เป็นการรักษามาตรฐานคุณภาพและเป็นกฎระเบียบหรือมาตรฐานที่ช่วยสร้างอำนาจการต่อรองทางด้านราคาแก่กลุ่มได้เป็นอย่างดี

ตราสัญลักษณ์ G (Green Production) ภายใต้การดูแลของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อรับรองกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่ม SE1 มีการขอสัญลักษณ์ G ไว้ โดยผ่านกระบวนการอบรมให้ความรู้ในด้านการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการตรวจประเมิน มุ่งเน้นนำหลักการจัดการเทคโนโลยีสะอาด (Clean Technology) เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และการลดมลพิษ ณ แหล่งกำเนิดมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม หลีกเลี่ยงหรือลดการใช้สารเคมีหรือวัตถุมีพิษ รวมถึงสนับสนุนการใช้วัตถุดิบที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป.) ซึ่งการได้รับการรับรองนี้จะช่วยเพิ่มช่องทางการตลาดสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ตราสัญลักษณ์ Cool mode ภายใต้ความร่วมมือของสถาบันพัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอ กับองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน) เพื่อรณรงค์ให้ผู้บริโภคมีส่วนร่วมในการลดภาวะโลกร้อน และลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ซึ่งได้ถูกบรรจุใน

รายการสินค้าและบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม หรือการจัดซื้อจัดจ้างสีเขียว (Green Procurement) โดยมีค่าใช้จ่ายอยู่ที่ประมาณ 11,500 บาท (สำหรับการขึ้นทะเบียนและติดตามประเมินผล) โดยจากการสอบถามถึงการขึ้นทะเบียน cool mode นี้พบว่าทางผู้อำนวยการศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้เป็นผู้ริเริ่มและลองขึ้นทะเบียนผ้าไหมในสัญลักษณ์ cool mode เพราะเห็นความเชื่อมโยงของผ้าไหมกับสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการสวมใส่ผ้าไหมยังช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในชีวิตประจำวัน เนื่องจากผ้าไหมมีคุณสมบัติพิเศษคือ ถ้าใส่ในหน้าร้อน ผ้าจะโปร่ง ระบายอากาศได้ดีทำให้รู้สึกเย็น ในขณะที่ใส่ฤดูหนาวจะช่วยให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายผู้สวมใส่ ซึ่งทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการใช้ไฟฟ้า ส่งผลต่อการปล่อยก๊าซเรือนกระจกซึ่งเป็นสาเหตุหลักของภาวะโลกร้อน ทั้งนี้ จากการสอบถามถึงการใช้และต่อทะเบียนตราสัญลักษณ์ดังกล่าวก็พบว่า ยังไม่ได้มีการดำเนินการต่อ เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงและคิดว่ายังไม่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผ้าไหมของผู้บริโภคมากนัก

5.2.4 รูปแบบปฏิสัมพันธ์หรือการสื่อสารที่ภาคส่วนต่าง ๆ มีต่อเกษตรกรหม่อนไหม

การเสริมพลังอำนาจกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย จำเป็นต้องมีหลากหลายหน่วยงานจากภาคีภาคส่วนต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งการปฏิสัมพันธ์หรือการสื่อสารที่ภาคส่วนต่างๆ มีต่อเกษตรกรหม่อนไหม เป็นไปตั้งแต่ขั้นตอนการเข้าถึงชุมชน การสนับสนุนองค์ความรู้ และการสร้างเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

1) เริ่มจากการเข้าถึงชุมชน ศูนย์หม่อนไหมจะคัดเลือกจะคนในพื้นที่มาดูแลเพื่อป้องกันปัญหาด้านภาษาในการสื่อสาร เนื่องจากคำในกระบวนการผลิตหม่อนไหมบางคำไม่มีในภาษาภาคกลางจึงจำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารด้วยภาษาท้องถิ่น ที่เป็นคำศัพท์เฉพาะทางหม่อนไหมเป็นหลัก กอปรกับการใช้คนในพื้นที่จะช่วยสร้างการเข้าถึงและความเชื่อใจให้กับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมได้ดีกว่าคนจากภายนอก โดยการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับชุมชนกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ประกอบไปด้วย 5 ลักษณะ คือ

1.1) บุคลากรที่มาจากหน่วยงานภาครัฐเป็นพื้นฐานเพราะเป็นกลไกหลักที่สำคัญในการพัฒนาและเข้าถึงกลุ่มเกษตรกร ซึ่งสะท้อนออกมาจากการลงพื้นที่ของผู้ศึกษาวิจัยและผู้ร่วมลงภาคสนาม เช่น

“ตอนแนะนำตัวให้บอกไปนะว่ามาจากกรม จะมาช่วยเหลือพวกเรา เพราะถ้าบอกไปว่ามาจากมหาวิทยาลัยบางครั้งสมาชิกเบื่อ เขาก็ไม่ยอมมา เพราะว่ามากันเยอะแล้ว มาแล้วก็ไป ไม่ได้อะไร” (แม่พันธ์ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2562)

หรืออย่างกรณีภาคเอกชนที่สะท้อนให้เห็นว่า

“กว่าจะเข้าไปในพื้นที่ได้ ต้องลงไปหลายครั้งมาก เราต้องใช้ความร่วมมือจากหน่วยงานในพื้นที่เพื่อเปิดทางให้ ไม่อย่างนั้นชุมชนเขาก็ไม่ยอมรับเรา” (คุณมล นามสมมติ, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2562)

1.2) ความสามารถในการสื่อสารภาษาท้องถิ่นได้ก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง โดยการลงภาคสนามพบว่าบุคคลที่เข้าไปติดต่อและร่วมพัฒนาชุมชนที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ จะใช้ภาษาท้องถิ่นในการสื่อสารเพื่อลดทอนอุปสรรคด้านภาษาเพื่อการสื่อสารและการพัฒนา

1.3) เป็นผู้ที่มีความรู้ในกระบวนการผลิตหม่อนไหมที่น่าเชื่อถือ หรือ “ทำเป็น” และ “มีองค์ความรู้เท่ากับหรือมากกว่ากลุ่มเกษตรกร” เช่น จากการสัมภาษณ์คุณแพร (นามสมมติ) กล่าวถึงช่วงเวลาการลงพื้นที่ในระยะแรก

“กลุ่มแม่ๆ ไม่ยอมรับเลย เพราะเรายังเด็ก ดูสุ่มๆ ไม่ได้ บางครั้งเราก็โมโหถึงขนาดบอกว่าถ้าไม่ฟังก็เก็บเสื้อกลับ จะไม่ช่วยแล้ว เขาก็แรงน้อยลง” “บางทีก็โดนทศอบจากแม่ๆ พอเราแก้ปัญหาให้ได้ มีความรู้เยอะกว่าเขา เขาก็ค่อยยอมรับเรา” (คุณแพร นามสมมติ, สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2562)

“เราต้องลงไปทำตรงส่วนที่เขาขาดเพื่อช่วยเติมเต็มเขา เหมือนการทำธุรกิจร่วมกัน แต่อันนี้เป็นการทำธุรกิจเพื่อช่วยชุมชน” หรืออย่างภาครัฐ (อุตสาหกรรม) “เราเป็นคนลงไปสอน สอนทุกอย่าง เพราะเราทำเป็นทุกอย่าง เป็นมากกว่าเขา ... เวลาลงไปเขาก็เรียกเราว่า ครู” (คุณชาร์ม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2562)

1.4) มีความเคารพในตัวและอาชีพเกษตรกรรุ่นใหม่ ถือเป็นแนวทางเพื่อสร้างความเปิดใจของกลุ่มและชุมชน ซึ่งวิธีการแสดงความเคารพที่แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนที่สุดขั้นพื้นฐานคือ หน่วยงานหรือบุคคลที่ลงพื้นที่ไปทุกคนเรียกกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ว่า “แม่” และ “พ่อ”

1.5) มีการเข้าถึงอย่างเป็นประจำ เพื่อให้เกิดความคุ้นชินและรู้สึกเป็นกันเอง เข้าใจเข้าถึงวิถีชีวิต เช่น กรมหม่อนไหมจะมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนการลงพื้นที่ โดยทุกพื้นที่จะได้รับการดูแลประมาณ 1 ครั้งต่อเดือน หรือ 1 ครั้งต่อ 2 เดือน เป็นต้น ในส่วนของกลุ่มผู้ประกอบการที่มีการดำเนินธุรกิจกับชุมชน ก็ต้องมีการลงพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างความเชื่อมั่น และตรวจสอบคุณภาพของงาน

2) การสนับสนุนองค์ความรู้ จะมีทั้งรูปแบบของภาครัฐ ภาคเอกชน รวมถึงผู้ประกอบการเพื่อสังคม ในการสนับสนุนองค์ความรู้และทักษะจากการฝึกอบรมดูงาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1) การสนับสนุนองค์ความรู้จากภาครัฐ จากการสัมภาษณ์หน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่า การสนับสนุนองค์ความรู้ส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตเป็นสำคัญ ซึ่งแท้จริงแล้วหากมองประเด็นการพัฒนาเกษตรกรรมหม่อนไหมนั้นจะพบว่ามีองค์ประกอบสามส่วนหลัก คือ ต้นน้ำหรือการหาวัตถุดิบ กลางน้ำหรือกระบวนการผลิต และปลายน้ำหรือการส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาด ทว่าส่วนใหญ่การพัฒนามักเกิดขึ้นในระดับกลางน้ำเป็นหลัก เช่น การพัฒนากระบวนการสาวไหม กระบวนการฟอกย้อม กระบวนการสร้างลวดลายและการทอ เป็นต้น ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการหรือการเขียนคำร้องจากกลุ่มเกษตรกรเอง แต่เงื่อนไขก็คือจำเป็นต้องดูความสามารถในการหาเครือข่ายหรือเงื่อนไขขององค์ความรู้ที่หน่วยงานสามารถหาได้ นอกจากนี้การขับเคลื่อนที่สำคัญมากอีกประการหนึ่งคือปลายน้ำ กลับมีทิศทางที่ไม่ชัดเจน อันเนื่องมาจากกฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบข้อบังคับด้านจริยธรรมที่ว่า ข้าราชการห้ามประกอบธุรกิจ ทำให้การสนับสนุนด้านการตลาดออกมาในรูปแบบของการวิจัยเท่านั้น

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง พบประเด็นร่วมที่สำคัญคือ การพัฒนากระบวนการผลิตให้กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมมีความใกล้เคียงไปจนถึงค่อนข้างเข้าซึ้นกัน โดยที่รูปแบบการส่งเสริมสนับสนุนองค์ความรู้ส่วนใหญ่มักเป็นไปในลักษณะการเขียนคำร้องในประเด็นความต้องการจากกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ซึ่งข้อสังเกตอยู่ที่หากคำร้องนั้นอยู่นอกเหนือกรอบในการสนับสนุนก็อาจไม่สามารถช่วยเหลือได้เต็มที่

2.2) การสนับสนุนจากภาคเอกชน จากการสัมภาษณ์พบว่า เป็นลักษณะของการเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนรุ่นใหม่จากภายนอกกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในพื้นที่ โดยภาคเอกชนทำหน้าที่เสมือนตัวกลางในการเชื่อมโยงและการสนับสนุนกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนภายนอกกับกลุ่มเกษตรกร ทั้งนี้ การเข้าถึงกลุ่มเกษตรกรยังอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากไม่มีฐานข้อมูลกลางเพื่อเชื่อมต่อกับกลุ่มเกษตรกรโดยตรง ทำให้ภาคเอกชนจึงจำเป็นต้องอาศัยตัวกลาง เช่น Node หรือกลุ่มที่เป็นเครือข่ายของภาคเอกชนเอง เพื่อลงสู่ชุมชนอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับประเด็นในการส่งเสริมองค์ความรู้ พบว่ามีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และเปิดโลกทัศน์ที่กว้างขึ้นให้กับกลุ่มเกษตรกร เนื่องจากภาคเอกชนเองก็มีเครือข่ายในระดับต่างประเทศ ดังนั้นจึงสามารถเชิญชวนให้กลุ่มคนเหล่านั้นเข้ามาร่วมพัฒนาสินค้ากับชุมชนได้ ผ่านเป้าหมายสุดท้ายคือ การออกงานแสดงสินค้าในต่างประเทศ โดยใช้วัตถุประสงค์เบื้องต้น

2.3) การสนับสนุนจากผู้ประกอบการเพื่อสังคมจะส่งเสริมในการของกระบวนการผลิตในขั้นต้นน้ำและกลางน้ำ เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของตลาด โดยที่มีรูปแบบการเข้าถึงชุมชนคล้ายคลึงกับภาคเอกชน และจะมีการคัดเลือกกลุ่มที่มีความพร้อมและเข้าเกณฑ์ที่กำหนด โดยที่รูปแบบการสนับสนุนส่วนใหญ่จะอยู่ที่การจ้างงาน โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มแรกเป็นการเชื่อมโยงในลักษณะการจ้างงาน การจ้างผลิต รายได้ที่ได้รับอยู่ในลักษณะของค่าแรง ดังนั้นชุมชนจะไม่ได้รับการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ และกลุ่มที่สองเป็นรูปแบบของการรับซื้อผลิตภัณฑ์ของชุมชน และผู้ประกอบการเพื่อสังคมนำไปใส่ความคิดสร้างสรรค์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ซึ่งแม้เกษตรกรจะไม่ได้มีการต่อยอดพัฒนาผลิตภัณฑ์ หากแต่ยังได้รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ และพร้อมรักษามาตรฐานของสินค้าเพื่อให้ยังสามารถขายต่อได้

2.4) การสนับสนุนสถาบันการศึกษา ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปแบบของการวิจัย ซึ่งมักเป็นในลักษณะของความเชี่ยวชาญตามแต่ละสาขาวิชา ทั้งนี้ข้อสังเกตของการสนับสนุนองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้น พบว่ายังขาดการบูรณาการแบบข้ามศาสตร์ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลพวงมาจากความไม่ชัดเจนของนโยบายในการพัฒนาใหม่ไทย

5.2.5 พลังทางสังคม “ความเป็นพลวัต” ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

พลังทางสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ในที่นี้ตามทฤษฎี Structuration เรียกว่าปัจจัยด้านอำนาจ (Power) ซึ่งเป็นพลังทางสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามแต่ละช่วงเวลาและสถานที่ โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของสถานะเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้การดำเนินการกลุ่มและแนวปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมจำเป็นต้องปรับตัวตามไปด้วย โดยการเปลี่ยนแปลงหรือความเป็นพลวัตนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 4 ช่วงหลัก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การปฏิวัติเขียว (Green Revolution)

พลังทางสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของเกษตรกรหม่อนไหมในครั้งแรก คือกระบวนการผลิตทางการเกษตรโดยใช้แนวคิดปฏิวัติเขียวเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ผ่านรูปแบบการพัฒนาแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและกระทบต่อวิถีเกษตรกรหม่อนไหม กล่าวคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 นี้

มุ่งเน้นไปที่การตอบสนองต่อความต้องการของตลาดโลก ที่ได้รับผลกระทบมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรทั่วโลกอย่างรวดเร็ว ทำให้ระบบการเกษตรเปลี่ยนแปลงไปเป็นเกษตรเคมีเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้สามารถเพิ่มผลผลิตได้มากขึ้นภายในระยะเวลาอันสั้นลง ทำให้เกษตรกรหม่อนไหมได้รับผลกระทบทั้งในแง่ของวิธีการผลิตหม่อนไหม ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงฤดูทำนา รวมถึงการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่ทำลายการเจริญเติบโตของหนอนไหม และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากความไม่มั่นคงทางสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ได้รับอิทธิพลมาจากความจำเป็นในการแบกรับต้นทุนที่สูงขึ้น เกิดหนี้สินครัวเรือน ในขณะที่เดียวกันราคาสินค้าทางการเกษตรตกต่ำลง เนื่องจากการแข่งขันทางการตลาด นอกจากนี้ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดการอพยพพลัดถิ่นของผู้คนออกนอกพื้นที่เพื่อประกอบอาชีพที่มีความมั่นคงทางรายได้ และเข้าไปอยู่ในระบบโรงงานอุตสาหกรรมและเมือง สะท้อนให้เห็นพลังของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมจุดแรกที่เปลี่ยนแปลงกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในการหันไปประกอบอาชีพอื่นเพิ่มมากขึ้น

2) การฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหม่อนไหมจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พลังทางสังคมในการฟื้นฟูกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย มาจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จลงพื้นที่กับในหลวงรัชกาลที่ 9 และได้เห็นปัญหาของคนในพื้นที่จึงทำให้เกิดความมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหาความยากจน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของเกษตรกรในชนบท จึงนำมาไปสู่การฟื้นฟูเกษตรกรหม่อนไหม ผ่านการจัดตั้ง “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” ซึ่งจากการศึกษาเอกสารจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “The Foundation for the Promotion of Supplementary Occupations and Related Techniques of Her Majesty Queen Sirikit and the Enhancement of Human Security in Northeast Thailand during the 1970s – 1980s” ของดลยา เทียนทอง (2560) พบว่าการก่อตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ นั้น ทางสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถได้จัดตั้งคณะทำงานเพื่อส่งเสริม สนับสนุนหัตถกรรมพื้นบ้าน มีการให้ทุนสนับสนุนเงินในการซื้อเส้นไหมและอุปกรณ์ทอไหม ให้ตัวอย่างผ้าไหมเพื่อเป็นแนวทางในการย้อมสีผ้าอย่างมีประสิทธิภาพแก่ชุมชนเกษตรกรหม่อนไหม การจับคู่สีของเส้นไหม การปรับปรุงอุปกรณ์ทอผ้า อีกทั้งยังรับซื้อผ้าจากเกษตรกรเหล่านั้นด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากเกษตรกรหม่อนไหมกลุ่มกสิบลำดวนที่กล่าวถึงการสร้างแรงบันดาลใจในการทอผ้าตั้งแต่อดีต ที่มาจากการเสด็จเยือนลงพื้นที่ของพระองค์ การรับซื้อผ้าของพระองค์ และการที่พระองค์ทรงตัดฉลองพระองค์จากผ้าของกลุ่มเกษตรกร ทำให้กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมยังรู้สึกถึงคุณค่าและภาคภูมิใจในตนเองว่าได้ส่งสินค้าเข้าวัง และเป็นการเชิญชวนให้กลับเข้ามาสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม

นอกจากนี้ ในอดีตได้มีการสนับสนุนอาชีพหัตถกรรมไม่ได้มีเพียงแต่เกษตรกร หม่อนไหมเท่านั้น ยังมีอาชีพอื่นๆ ด้วย เช่น ช่างไม้ กลุ่มสาน เป็นต้น โดยกระบวนการในการ สนับสนุนจะมีการคัดเลือกเยาวชนในพื้นที่ชนบท ส่งเข้าไปฝึกฝนและเรียนในสวนจิตรลดา ซึ่งเยาวชน กลุ่มนั้นจะเติบโตขึ้นและกลายเป็นศูนย์กลางหรือ node เพื่อกลับเข้าไปพัฒนาชุมชนของตนเอง จาก การเข้าร่วมประชุมพบว่า ความรู้สึกของคนที่ได้คัดเลือกให้เป็นครูศิลป์ จะมีความรู้สึกถึงพระมหา กรุณาธิคุณที่ช่วยให้ตนเองและชุมชนของเขาได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งทางมิติสังคมและ เศรษฐกิจ ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ก็กลายเป็นจุดสำคัญในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรหม่อน ไหม

3) กระแส Glocalization และการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลังจากที่โลกได้มุ่งเน้นการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดความเสียหายและ ความเสื่อมโทรมต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คนจึงเริ่มกลับมาสนใจกับการพัฒนาคนและ สิ่งแวดล้อม เกิดแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้น การดำเนินธุรกิจมีการกลับเข้ามาให้ความสนใจใน แนวคิดแบบ Glocalization เพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น อีกทั้งกระแสการพัฒนา เศรษฐกิจสีเขียวก็ได้มีอิทธิพลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงการบริโภคของคนทั่วโลก หน่วยงานภาครัฐ หลายหน่วยงานได้มีความพยายามในการออกตราสัญลักษณ์เพื่อแสดงเครื่องหมายการรับรองและ สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าสีเขียว เช่น สัญลักษณ์ Cool Mode สัญลักษณ์ G เป็นต้น แม้ กระบวนการผลิตหม่อนไหมจะสามารถจดทะเบียนสัญลักษณ์ดังกล่าวได้ เนื่องจากกระบวนการผลิต ใหม่นี้มีความเชื่อมโยงกับเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ ทว่ายังคงติดปัญหาเรื่องการเข้าถึงและค่าใช้จ่ายในการ จดทะเบียน จากการสัมภาษณ์หน่วยงานที่ดูแลหม่อนไหมในท้องถิ่น พบว่า มีความพยายามในการขึ้น ทะเบียนสัญลักษณ์เพื่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้บริโภคที่ต้องการมีส่วนช่วยการปล่อย ก๊าซเรือนกระจก อันเป็นสาเหตุหนึ่งของภาวะโลกร้อน (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก , 2555) โดยได้กล่าวว่า “ผมเป็นคนริเริ่มเรื่องการขึ้นทะเบียนนี้ ก็เอาผ้าไหมของชุมชนไปขึ้นทะเบียน เอง” (ผู้อำนวยการศูนย์หม่อนไหมฯ จังหวัดร้อยเอ็ด, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2561) เพราะเนื่องจาก คิดว่าสามารถช่วยเพิ่มมูลค่าและคุณค่าให้กับสินค้าได้ แต่เมื่อสอบถามถึงการต่ออายุการขึ้นทะเบียน สัญลักษณ์ก็พบว่าไม่ได้ต่อทะเบียนสินค้า เพราะส่วนหนึ่งมาจากค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง และในการ เพิ่มมูลค่าหรือยอดขายของผ้าไหม ผู้บริโภคก็ไม่ได้คำนึงถึงตราสัญลักษณ์ในการสวมใส่เพื่อรักษา สิ่งแวดล้อม แต่พิจารณาองค์ประกอบอื่นๆ ของผ้าและรสนิยมความชอบส่วนบุคคลมากกว่า

อย่างไรก็ดี กระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนและการบริโภคสีเขียว ทำให้ผู้บริโภคจาก ต่างประเทศเกิดความมั่นใจในสินค้ามากขึ้น เช่น กรณีของคุณชาร์ม เน้นการพิจารณาจาก “แนวโน้ม ของตลาดและความต้องการของลูกค้า” (คุณชาร์ม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2561) ซึ่ง ในกระบวนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตของเกษตรกรนั้น จะอยู่ในรูปแบบของการสั่งให้ย้อมสีและ

ทอออกผ้าฝ้ายออกมาในลวดลายหรือลักษณะที่ทางผู้ประกอบการต้องการ เช่น ตลาดในปัจจุบันต้องการสินค้าสีเอิร์ธโทนหรือสีที่เลียนสีของธรรมชาติเป็นหลัก กอปรกับความต้องการการรับรองสินค้าที่บ่งบอกถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงต้องมีการค้าข้อตกลงกับเกษตรกร ว่าในกระบวนการผลิตให้มุ่งเน้นความเป็นเกษตรอินทรีย์เป็นหลักเพื่อขอใบรับรองจากกระทรวงเพื่อออกเครื่องหมายรับรอง “G” ของสินค้า เป็นต้น

4) การเข้ามาของคนรุ่นใหม่ในวงจรมหอนไหม

ในปัจจุบันมีการสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่เข้ามาสู่วงจรมหอนไหมใน 2 ลักษณะสำคัญ คือ

4.1) การจัดหลักสูตรพัฒนาคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตมหอนไหม กล่าวคือ จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมพบว่ามีโครงการ TOP OTOP หรือ DIP STAR เพื่อสนับสนุนให้กลุ่มคนรุ่นใหม่หรือวิสาหกิจชุมชนคนรุ่นใหม่เข้าสู่และพัฒนากระบวนการผลิตมหอนไหม หรือพัฒนาศักยภาพของธุรกิจ SMEs ด้านมหอนไหม ซึ่ง “ปัญหาสำคัญอยู่ที่การขาดแคลนคนมาสืบทอดต่อ” (คุณสิต นามสมมติ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2562) อย่างไรก็ตามจากการสอบถามก็พบว่าคนรุ่นใหม่ที่เริ่มเข้าร่วมในโครงการมีจำนวนมากขึ้น ซึ่งการดำเนินการส่วนนี้สะท้อนว่าเป็นการส่งเสริมในระดับกลุ่มหรือวิสาหกิจชุมชนกลุ่มคนรุ่นใหม่ในการประกอบอาชีพเป็นหลัก

ในส่วนของกรมมหอนไหมมีการจัด “โครงการทายาทมหอนไหมในโรงเรียน” โดยมุ่งเน้นการพัฒนาถ่ายทอดความรู้และส่งเสริมอาชีพการปลูกหมอนเลี้ยงไหมให้แก่เด็กและเยาวชนในโรงเรียนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการสร้างอาชีพ รายได้ การคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น กอปรกับยังเป็นการอนุรักษ์อาชีพเกษตรกรหมอนไหมในอยู่คู่กับสังคมไทยในอนาคต ซึ่งจากการสอบถามก็พบว่าโรงเรียนที่เข้าร่วมอยู่จากทั่วประเทศอยู่ประมาณ 165 แห่ง ซึ่งจะมีการสนับสนุนองค์ความรู้ในกระบวนการผลิตมหอนไหมขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นการปลูกฝังในเด็กและเยาวชนมีความผูกพันกับเกษตรกรหมอนไหม รวมถึงมีการประกวดทายาทหมอนไหมดีเด่น ทั้งในระดับโรงเรียน ชุมชน ไปจนถึงประเทศ ก่อให้เกิดความรู้สึภาคภูมิใจ ความรักและผูกพัน รวมถึงความรู้สึทรวงแค้นและความต้องการอนุรักษ์ภูมิปัญญานี้ต่อไปนี้ ซึ่งการดำเนินการในส่วนนี้สะท้อนให้เห็นถึงการส่งเสริมเด็กและเยาวชนในระดับบุคคล ผ่านกระบวนการเรียนรู้และเสริมสร้างทักษะ รวมถึงทัศนคติที่มีต่อเกษตรกรหมอนไหมด้วย

4.2) การจัดการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาเพื่อดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตมหอนไหม

นอกจาก “โครงการทายาทหมอนไหมในโรงเรียน” โดยกรมมหอนไหมแล้ว ในระดับอุดมศึกษาก็ได้มีการจัดหลักสูตรเพื่อดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตสิ่งทอ รวมถึงผ้าไหม จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการทวนสอบข้อมูลแบบสามเส้า พบว่าการจัดการ

เรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาจากหลากหลายสถาบันการศึกษามีความแตกต่างกันไป ทว่ามีจุดร่วมอยู่ตรงที่การจัดการศึกษาในเกิดกระบวนการเรียนรู้และซึมซับในหมอนไหม่นั้น จะอยู่ในระดับโรงเรียนระดับประถมศึกษาเป็นส่วนมาก แต่ขาดความต่อเนื่องในระดับมัธยมศึกษา และกลับมามีหลักสูตรเกี่ยวกับสิ่งทออีกครั้งในระดับอุดมศึกษา

“อย่างที่โรงเรียนในอำเภอก็มีนะที่สอน มีการประกวดแข่งขันด้วย แต่ว่ามันไม่ต่อเนื่อง เพราะพอมัธยมก็ไม่มีเรียนการสอนแล้วเด็กก็ลืม” (แม่คำ นามสมมติ, สมาชิกกลุ่มสร้อยดอกหมาก, สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2562)

นอกจากนี้จากการสอบถามทั้งจากอาจารย์มหาวิทยาลัย ชุมชน และนักศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า แม้จะมีการจัดการเรียนการสอนจริงแต่ก็ไม่ได้มุ่งเน้นในด้านหมอนไหมเป็นหลักแต่ให้เรียนกว้างๆ เกี่ยวกับสิ่งทอทุกประเภท เมื่อถามนักศึกษาก็พบว่าที่เลือกมาต่อยอดด้านไหมเพราะอยากมาเอง

“เริ่มเรียนรู้และเข้าสู่การไหมจากการไปฝึกงาน ... ตอนที่เรียนยังไม่ได้เลือกว่าจะมุ่งเน้นไหม ที่มหาวิทยาลัยจะสอนกว้างๆ แบบรวมๆ ไปก่อนเพื่อให้เป็นทุกกระบวนการ” (น้องหญิง นามสมมติ, ดีไซน์เนอร์รุ่นใหม่, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2562)

“เลือกเรียนสิ่งทอเพราะที่บ้านทำอยู่แล้ว ตั้งแต่รุ่นคุณยายแต่ในมหาวิทยาลัยไม่ได้มีให้เลือกเจาะจงเฉพาะไหมเท่านั้น” (น้องใหม่ นามสมมติ, ดีไซน์เนอร์รุ่นใหม่, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2562)

สำหรับการเรียนรู้ในแง่ของอาจารย์ระดับมหาวิทยาลัยก็พบว่า การสร้างเด็กให้เข้าสู่การผลิตหมอนไหมนั้นยังมีความยากต่อการเข้าถึง “

พอเด็กเห็นแล้วรู้สึกยาก เขาก็ไม่อยากเรียนรู้ ต้องทำให้เขารู้สึกว่าง่าย ทำได้ง่ายๆ สามารถทำได้เองที่บ้าน เน้นการเรียนรู้แบบง่ายเขาก็จะสนใจและเข้ามาเรียนรู้เอง” (ครูจรรยา, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2563)

นอกจากนี้เมื่อศึกษาโครงสร้างหลักสูตรจากสถานศึกษาหลายแห่ง ก็พบว่าในหลักสูตรการจัดการเรียนรู้นั้นยังเป็นความรู้ในเชิงเทคนิคเป็นส่วนมาก แต่ยังขาดการบูรณาการเชื่อมโยงเพื่อให้นักเรียน นักศึกษาได้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์และการต่อยอดสู่อาชีพ รวมถึงการสร้างอาชีพที่หลากหลายและสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการข้ามศาสตร์ ซึ่งจากมุมมองของนักวิชาการสถาบันการศึกษา และคุณแพรว (นามสมมติ) (2562) ที่ได้จากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้ว หากพิจารณาองค์ประกอบของกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ที่ได้จากใหม่ จะพบว่ามีหลักการทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และศิลปะรวมอยู่ด้วย ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนจึงจำเป็นต้องเข้าถึงแก่นและทำให้ง่าย “เพื่อให้ทุกคนรู้สึกว่าเป็นเรื่องง่าย สามารถเข้าถึงได้ เรียนรู้ได้”

4.3) การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนรุ่นใหม่กับเกษตรกรหม่อนไหม

ในส่วนของการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นั้น พบว่ามีการเข้าถึงพื้นที่โดยกลุ่มคนรุ่นใหม่ ผ่านการติดต่อสื่อสารจากองค์กรอิสระ และการสร้าง platform ในการเข้าถึงกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) การเข้าถึงพื้นที่โดยกลุ่มคนรุ่นใหม่ จากการสัมภาษณ์คุณชารม (นามสมมติ) พบว่าเกิดขึ้นมาจากความต้องการในการประกอบอาชีพและเจตนารมณ์ที่ต้องการ...

“กระบวนการสร้างความยุติธรรมความเป็นธรรมตั้งแต่กระบวนการปลูกทอย้อม โดยการเชื่อมโยงกลุ่มเกษตรกรสู่ตลาดโลก พิจารณาการสร้างมูลค่าเพิ่มและมาตรฐานในการตรวจผ้า” (คุณชารม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2562)

ในขณะที่เดียวกันได้มองถึงแนวทางในการพัฒนาธุรกิจเพื่อชุมชนผ่านมุมมองความต้องการของตลาดและผู้บริโภคเป็นหลัก แต่ในขั้นแรกไม่มีชุมชนที่ตนรู้จักจึงต้องอาศัยเครือข่ายความร่วมมือในการหากกลุ่มเกษตรกรที่เข้าเกณฑ์ของตนและมีความพร้อม รวมถึงมีใจเปิดกว้างพร้อมเปิดรับการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของภายนอก ซึ่งเมื่อย้อนกลับไปมองถึงความต้องการของตลาดก็พบว่าในปัจจุบัน ผู้คนหันมากลับมานิยมบริโภคสินค้าสีเขียว (green product) และยังทำวิจัยค้นคว้าจนพบว่ากลุ่มนี้กลุ่มนี้ทั้งในตลาดต่างประเทศและคนรุ่นใหม่ในประเทศจะอยู่ในกลุ่มของผู้มีกำลังซื้อในระดับปานกลางขึ้นไป จึงได้พูดคุยกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ทำสัญญากันว่าขอให้กลับมาใช้สีธรรมชาติ และจะรับซื้อผ้าจากกลุ่มมาในลักษณะผ้าผืนเพื่อนำมาแปรรูปต่อ

“ช่วงแรกๆ ที่จะให้แม่ๆ เปลี่ยนพฤติกรรมก็ค่อนข้างยาก เพราะทัศนคติของแม่คือชอบสีแปร์ดๆ สีสดๆ เราก็ต้องบอกแม่ไปว่าไม่เอาแบบนี้ หลังๆ ก็เลยต้องสั่งให้แม่ยิ้มสีตามออเดอร์ของลูกค้าหรือที่ทางร้านต้องการ” “เคยมีการสอนแม่ๆ ในการใช้สีหรือการจับคู่สี ว่าสีไหนทำออกมาแล้วสวย สีไหนห้าม” (คุณชาร์ม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2562)

การเข้าถึงในลักษณะนี้ถือเป็นพลังอำนาจในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของเกษตรกรรุ่นใหม่ ให้เรียนรู้ด้านศิลปะและการปรับเปลี่ยนทัศนคติให้ก้าวทันกับภายนอกมากขึ้น อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์สะท้อนว่า การดำเนินธุรกิจนี้เข้าไปเชื่อมโยงในแง่ของการตลาดและแปรรูปสินค้าเป็นส่วนมาก หรืออาจเรียกได้ว่าอยู่ในขั้นสุดท้ายของห่วงโซ่อุปทานของรุ่นใหม่ ความท้าทายของกลุ่มเกษตรกรจึงอยู่ที่ความต่อเนื่องและยั่งยืนทางการตลาดของกลุ่มเกษตรกร เพราะลักษณะการดำเนินงานอยู่ในลักษณะการผูกขาดกับผู้ขายรายเดียว ดังนั้นจึงมีความเสี่ยงในกรณีที่เศรษฐกิจชะลอตัว หากสินค้าสำเร็จรูปที่ส่งขายทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศไม่สามารถเป็นไปตามเป้าหมาย ก็อาจกระทบกับรายได้กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ที่จะลดลงตามมา ดังคำพูดของผู้ประกอบการเพื่อสังคมรายหนึ่งที่กล่าวว่า

“ถามว่าเครียดไหม ก็คือเครียดมาก เพราะว่าเวลาเราไป deal กับกลุ่มเกษตรกร เขาเชื่อเราแล้ว เราก็จำเป็นต้องรับซื้อผ้าของเขา ในเงื่อนไขว่าทำตามแบบที่เราส่งไป เดือนๆ หนึ่งมีค่าใช้จ่ายที่ต้องจ่ายให้เกษตรกรหลักแสนบาท เราก็ต้องทำให้ได้ หาทุกช่องทาง เพื่อเลี้ยงพวกเขาด้วย” (คุณชาร์ม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2562)

คล้ายคลึงกับคุณแพร์ (นามสมมติ) จะมุ่งเน้นการซื้อเส้นไหมเท่านั้น และนำไปแปรรูปผลิตภัณฑ์หรือทำกระบวนการอื่นๆ ต่อเอง ดังนั้นรูปแบบการซื้อขายจะมีแค่การแข่งขันเพื่อให้เส้นไหมมีคุณภาพสูงสุด ซึ่งทำให้เพิ่มโอกาสในการรับซื้อต่อ

(2) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการสร้าง platform ระหว่างคนรุ่นใหม่กับกลุ่มเกษตรกร โดยจากการสัมภาษณ์เชิงลึกภาคเอกชน กล่าวว่าในองค์กรของตนที่ทำงานอยู่นั้นเป็นบริษัทเอกชน ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจในเด็กและผู้หญิงในทั่วโลก อย่างไรก็ตามประเทศไทยก็ได้มีการดำเนินการใน 2 ส่วน คือ (1) Craft and Design และ (2) Creative Cities and Economy มีการดำเนินการจัดทำ platform ที่เป็นการรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพของ

ชุมชน (capacity building) โดยได้นำองค์ความรู้ทั้งจากช่างฝีมือต่างประเทศ และเด็กรุ่นใหม่เข้าไปร่วมเรียนรู้ และสอนการออกแบบและวิธีคิดในการดำเนินธุรกิจ เพื่อให้กลุ่มเกษตรกร “เขารับงานตัวเองต่อได้” (คุณมล นามสมมติ, ผู้จัดการ, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2562) รูปแบบการคัดเลือกคนที่มาเป็น partner กับกลุ่มเกษตรกร จะต้องมาจากการมองเป้าหมายร่วมกัน มีจุดยืนคล้ายคลึงกัน หรือมีทิศทางคล้ายกัน เข้าใจธรรมชาติของการทำงาน จากนั้นค่อยลงสัญญาในลักษณะของการ MOU สำหรับการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย (เกษตรกรหมอนไหม) เริ่มตั้งแต่ขอคำแนะนำจากที่ปรึกษาในระดับภูมิภาค แล้วจึงใช้กระบวนการและเทคนิคสโนว์บอล ในการหากกลุ่มผู้ประกอบการเพื่อสังคม เพื่อแนะนำกลุ่มเกษตรกรภายใต้สังกัด ซึ่งส่วนใหญ่จะดำเนินงานผ่านตัวแทนชุมชนหรือผู้นำชุมชนก่อน เพราะมีความเชื่อที่ว่า “ต้องสร้าง capacity building จากหัวๆ ก่อน ด้วยเงื่อนไขทรัพยากรที่งบประมาณและเวลา” ซึ่งในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับกลุ่มคนรุ่นใหม่พบว่า

“มีการ empowering women and girls in craft sector โดยทำให้เข้าใจอัตลักษณ์ชุมชนของเขา และพอเกิดความภูมิใจก็เกิดการต่อยอด และ transfer knowledge เพราะรู้สีกว่าขายได้ และมีการช่วยพัฒนาการออกแบบ เพราะในปัจจุบันไม่มีความแตกต่าง ไม่โดดเด่น เลยได้นำแนวคิด design thinking (จาก UK) มาจับ Methodology และกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และมีจริยธรรม รวมถึงการตระหนักรู้เรื่องสุขภาพ สอนการตลาดและการทำธุรกิจ การตลาดเพื่อให้ขายได้ เข้าใจตลาด เข้าใจลูกค้า” (คุณมล นามสมมติ, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2562)

จากการดำเนินงานข้างต้นสะท้อนให้เห็นพลังทางสังคมในการขับเคลื่อนกลุ่มเกษตรกร ผ่านการสร้าง platform ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งมีความแตกต่างจากในรูปแบบแรก นั่นคือ การสร้าง platform ในลักษณะนี้ เกษตรกรจะต้ององค์ความรู้ จากการจัดการความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งทำให้ชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ของความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิต มุมมองต่อความต้องการของตลาดภายนอก ทักษะจากการทดลองปฏิบัติหรือสร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆ ที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาด โดยอาศัยองค์ความรู้ด้าน design thinking รวมถึงได้ปรับทัศนคติต่อการแปรรูปสินค้าและการประยุกต์ใช้สินค้า เนื่องจากการสอบถามจากทั้งกลุ่มเกษตรกรหมอนไหม และกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ จะพบปัญหาที่มีร่วมกันนั่นคือ ชุมชนไม่กล้ายอมรับความเปลี่ยนแปลง เช่น การแปรรูปไปเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป

เนื่องจาก “กลัวว่าหากนำผ้ามาตัดแล้วและขายไม่ได้ ก็จะทำให้เสียขายผ้า” ซึ่งเท่ากับเป็นการเปลี่ยนผ่านทั้งวิธีคิดและวิธีปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกร

5.2.6 การให้รางวัลและมาตรการควบคุมคุณภาพที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

สำหรับการตอบสนองของภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในที่นี้ตามทฤษฎีใช้คำว่ามาตรการทางสังคม (sanction) ทำให้พบลักษณะการตอบสนองต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมใน 2 ลักษณะสำคัญ คือ การตอบสนองในเชิงบวก เป็นการให้ “คุณ” หรือรางวัล รวมถึงการยกย่องแก่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ซึ่งมักเกิดขึ้นจากการสนับสนุนจากภาครัฐ และการตอบสนองในเชิงลบ ที่ไม่ได้อยู่ในรูปแบบการลงโทษกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม แต่จะใช้กลไกตลาดในการควบคุมกระบวนการผลิตของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เช่น การควบคุมราคาตามคุณภาพสินค้า การไม่รับซื้อผลผลิตของกลุ่มเกษตรกร เป็นต้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การตอบสนองเชิงบวก หรือการให้คุณค่ากับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

จากการสัมภาษณ์และศึกษาเอกสารการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม พบว่าส่วนใหญ่แล้วการตอบสนองของภาครัฐที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรมักเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ และยกย่องกลุ่มเกษตรกร เพื่อเป็นขวัญกำลังใจและสร้างความภาคภูมิใจให้กับกลุ่มเกษตรกร ดังตัวอย่างเช่น การประกวดเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติเพื่อเป็นการยกย่อง เชิดชู รวมถึงเผยแพร่ผลงานและความสำเร็จของการดำเนินงานสู่สาธารณชน เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและขยายผลการส่งเสริมการเกษตรต่อไป โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ ความคิดริเริ่มและความพยายามฟันฝ่าอุปสรรคในการสร้างผลงาน ผลงานและความสำเร็จทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพของผลงาน รวมถึงระยะเวลาและความยั่งยืนในอาชีพ ความเป็นผู้นำและการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2563) ซึ่งจากการสอบถามข้อมูลจากเกษตรกรที่ได้รับรางวัลนี้แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นในแง่ของการมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับ รวมถึงเพิ่มโอกาสในการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชนอื่นๆ และยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะสองทางคือ ภาครัฐก็มาร่วมแลกเปลี่ยนกับเกษตรกร ไม่ใช่แค่เพียงการถ่ายทอดจากภาครัฐลงมาถึงเกษตรกรเพียงอย่างเดียว ซึ่งการยกย่องเชิดชูในลักษณะนี้ยังมีของศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศที่มีการยกย่องเกษตรกรและบุคลากรจากหลากหลายประเภท หนึ่งในอาชีพที่ได้รับการยกย่องคือ หม่อนไหม ซึ่งรวมไปถึงช่างทำอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า โดยที่รูปแบบการให้รางวัลจะเกิดการสมัครเข้ามาของเกษตรกรรายบุคคลที่ต้องการการส่งเสริม และหลังจากนั้นทางศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีวะ จะมีการเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุนองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ตั้งแต่ด้านเทคนิค องค์ความรู้ และการตลาด ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น “การส่งเสริมตั้งแต่ต้นน้ำ – กลางน้ำ – ปลายน้ำ” (คุณน้ำ นามสมมติ, บุคลากร, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2563) อย่างไรก็ตาม

ส่วนของการยกย่องเชิดชูเกียรตินั้น จะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ครูช่างศิลปหัตถกรรม ครูศิลป์ของแผ่นดิน และทายาทช่างศิลปหัตถกรรม

นอกจากการยกย่องในเชิงบุคคลแล้ว การให้ลักษณะของผลิตภัณฑ์ก็เป็นแนวทางหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพและภูมิปัญญาของผลิตภัณฑ์ที่มาจากชุมชน เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า ก่อให้เกิดการเพิ่มรายได้และยกระดับมาตรฐานการผลิตให้กับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม นั่นคือ การให้ตราสัญลักษณ์พระราชทาน ซึ่งจากการสอบถามจากกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เป้าหมายก็พบว่าการตีตราสัญลักษณ์พระราชทานสามารถช่วยเพิ่มมูลค่าของสินค้าและเป็นการยืนยันในมาตรฐานคุณภาพของสินค้า สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคได้ ซึ่งการตีตราคุณภาพสินค้านี้ หากเป็นภาครัฐส่วนใหญ่มักผ่านการให้ตราสัญลักษณ์พระราชทาน เป็นไปในลักษณะเดียวกับบริษัทเอกชนที่มีการตีตราสัญลักษณ์ภายใต้แบรนด์ตนเองเช่นกัน

2) การตอบสนองเชิงลบหรือการควบคุมกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

ในส่วนของ การตอบสนองเชิงลบ มักไม่ได้อยู่ในรูปแบบการลงโทษแต่จะเป็นการกำหนดราคาสินค้าจากคุณภาพ และการรับซื้อสินค้าที่ได้มาตรฐานตามที่กำหนดไว้ โดยจากการสอบถามทั้งในส่วนของผู้ประกอบการและภาครัฐ ชี้ให้เห็นข้อแตกต่างของการตอบสนองจากภาครัฐและเอกชนคือ ในส่วนของภาครัฐไม่พบการตอบสนองเชิงลบ เนื่องจากมีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพและมีเป้าหมายที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกกลุ่ม ดังเช่นตัวอย่างของศูนย์ศิลปาชีพที่รับซื้อผ้าทั้งหมดจากกลุ่มเกษตรกรที่เป็นเครือข่าย ซึ่งเท่ากับว่ากลุ่มเกษตรกรจะต้องมีการตรวจสอบมาตรฐานสินค้าก่อนจำหน่ายให้กับหน่วยงานอยู่แล้ว ในขณะที่ภาคเอกชน ในการรับซื้อสินค้าหรือผลผลิตทุกครั้งจะมีการเลือกที่คุณภาพสินค้าเป็นหลักและกำหนดราคาตามคุณภาพสินค้า เปรียบเสมือนการสร้างการดำเนินการของกลไกตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการแข่งขันและการพัฒนาคุณภาพสินค้าของกลุ่มเกษตรกร เพราะถ้าสินค้าไม่ได้มาตรฐานผลที่ตามมาคือ “ไม่ซื้อ” (คุณชาร์ม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2562; คุณแพร นามสมมติ, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2562)

“เวลาเลือกซื้อเส้นไหม ต้องเลือกที่ทำไพออย่างน้อย 4 ไพ รูปแบบโดมอนด์ครอส ถึงจะซื้อ เพราะว่ามีกรสาวแบบมีคุณภาพ แต่ถ้าบ้านไหน กลุ่มไหนมาขายแบบ 2 ไพก็จะไม่ซื้อเลย เพราะมาทำต่อแล้วยุ่งยาก เส้นไม่โอเค รู้สึกเหมือนเขามาหลอกขายเรา” (คุณแพร นามสมมติ, สัมภาษณ์, 2562)

นอกจากนี้ ยังพบข้อมูลในลักษณะของการรับไม่ซื้อในลักษณะเดียวกับ เช่น ข้อมูลจากกลุ่มการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย (แม่หอม นามสมมติ) ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มงวดในการดำเนินการตามมาตรฐานที่บริษัทกำหนดไว้ โดยมีหากเกษตรกรผิดสัญญาหรือไม่เป็นไปตามเงื่อนไข ทั้งเรื่องปริมาณและคุณภาพ ก็จะมีการยุติสัญญาในการเป็นคู่ค้ากับบริษัท

“หากโรงไหมเสียหายหรือขึ้น ราคาซื้อก็ลดลงตามลงไป ใครที่เลี้ยงดี ๆ ก็มีโอกาสดำเนินการได้มากขึ้น แต่ถ้าเจ้าไหนที่พอเอามาขายแล้วมีจำนวนลดลงไปมากกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งโดยปกติก็จะมี การเผื่อหนอนตายเป็นเปอร์เซ็นต์ไว้อยู่แล้ว ก็รู้ได้ว่าการโกง และแอบเอาไปขายเอง ซึ่งอาจคิดว่าราคาดีกว่า ถ้าเป็นแบบนี้ รอบหลังก็จะไม่ส่งไข่หนอนไหมให้อีก” (แม่หอม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2561)

อย่างไรก็ดี ไม่ใช่เพียงหน่วยงานจากภาคส่วนต่างๆ เท่านั้นที่มีการตอบสนองหรือควบคุมกระบวนการผลิตและมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม หากแต่ในกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมด้วยกันเองก็มีสร้างแนวทางการควบคุมมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ภายในกลุ่มเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการตั้งคณะกรรมการเพื่อตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานสินค้า การให้ราคาที่แตกต่างกันตามคุณภาพของสินค้า รวมไปถึงการตีกลับของสินค้าที่ไม่ได้มาตรฐาน

จากข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นแนวทางในการสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทยจากภาคเครือข่ายภาคส่วนต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ชันต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

1) ในส่วนของต้นน้ำ เรื่องการจัดตั้งและการจดทะเบียนกลุ่มอย่างเป็นทางการ และการจัดหาวัตถุดิบ/กลุ่มผู้ผลิตพบว่า พบว่า ภายในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติมีการสำรวจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมและมีการจัดทำฐานข้อมูลอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรอยู่แล้ว แต่ยังขาดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม กล่าวคือ ในขั้นต้นของการจัดตั้งกลุ่ม ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรหม่อนไหมรับรู้ว่ามี ความพยายามในการจัดตั้งกลุ่มมากขึ้น ทว่ายังไม่สามารถเข้าไปดำเนินกิจกรรมหรือเข้าไปบังคับให้จัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการได้ เนื่องจากตามพระราชบัญญัติแล้ว ความต้องการในการจัดตั้งกลุ่มย่อมต้องมาจากชุมชนเป็นสำคัญ ในด้านการเตรียมความพร้อมกลุ่ม พบว่า การสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่มีอยู่ในรูปของการสนับสนุนวัตถุดิบและแหล่งทุนสนับสนุนการดำเนินการ

ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าชุมชนจะต้องเป็นผู้เขียนข้อเสนอโครงการเพื่อยื่นขึ้นไปขอทุนกับหน่วยงาน การให้วัตถุดิบนั้น มักเป็นแบบต่อครั้ง โดยเสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อย (ครั้งแรกไม่เสียค่าใช้จ่าย) ในขณะที่การเชื่อมต่อกับภาคเอกชนจะเป็นลักษณะของค่าจ้างเลี้ยงหมอนไหมเพื่อขายรังไหมกลับคืนให้กับบริษัทมากกว่า

นอกจากนี้ ด้านการเตรียมความพร้อมของพื้นที่พบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่มักเข้ามาให้ความช่วยเหลือในกระบวนการผลิตที่เกี่ยวข้องกับหมอนไหมโดยตรง แต่ยังไม่มีการเตรียมตัว ป้องกัน และรับมือกับสภาวะแวดล้อมภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ปัญหาภัยแล้ง อันจะส่งผลกระทบต่อทางตรงมาสู่การเจริญเติบโตของหมอนไหม

2) ชั้นกลางน้ำ เกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการผลิต และการสร้างเครือข่ายของเกษตรกรหมอนไหม ซึ่งพบว่าในการพัฒนากระบวนการผลิตนั้นได้ดำเนินการอยู่ในหลายส่วนงาน แต่เงื่อนไขหนึ่งที่น่าสนใจให้เห็นถึงข้อจำกัดอยู่ที่การสร้างเครือข่ายจากภาคีเครือข่ายภาคส่วนต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว การเชื่อมต่อของหน่วยงานภายนอกไปยังกลุ่มเกษตรกรหมอนไหมยังต้องผ่านตัวกลางหรือกลไกสำคัญในการทำหน้าที่คนกลางอยู่ ทำให้กลุ่มที่มีชื่อเสียงก็จะเกิดเครือข่ายมากขึ้นไป ในขณะที่กลุ่มที่เพิ่งเริ่มก่อตั้งหรือยังไม่มีชื่อเสียง การสร้างเครือข่ายก็ยังคงอยู่ในระดับที่จำกัด ดังตัวอย่างของภาคเอกชนที่เข้าไปดำเนินการในพื้นที่ ทว่าการเลือกกลุ่มเป้าหมายจำเป็นต้องอาศัยกลไกตัวกลางหรือกลุ่มที่เกษตรกรกลุ่มนั้นๆ สังกัดอยู่ ทำให้เกิดทางเลือกในการเข้าถึงที่เฉพาะเจาะจง

ยิ่งไปกว่านั้น ประเด็นปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของการพัฒนาเกษตรกรหมอนไหมในประเทศไทย คือ ข้อจำกัดของคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตที่ยังอยู่ในวงจำกัด แม้ว่าจะมีกลไกขับเคลื่อนเข้ามาหนุนเสริม แต่ยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในวงกว้าง ส่วนหนึ่งเกิดมาจากการขาดความต่อเนื่องของการศึกษา เช่น มักไม่มีการบรรจุอยู่ในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษา และในระดับอุดมศึกษามักเป็นการเรียนรู้ด้านสิ่งทอแบบเปิดกว้าง หรือไม่ก็เป็นการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นด้านวิทยาศาสตร์เพื่อวิจัยและทดลองเป็นส่วนมาก อีกทั้งการสร้างทัศนคติเรื่องผ้าไหมกับเยาวชนคนรุ่นใหม่ ยังถูกมองว่าเป็นเรื่องยาก ไกลตัว และไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ เลยทำให้เกิดความรู้สึกของการเข้าไม่ถึง และแม้ว่าจะมีความพยายามเชื่อมต่อจากคนรุ่นใหม่เข้าสู่วงการสิ่งทอ เพื่อยกระดับผ้าไหม แต่ในยังอยู่ในระดับการเชื่อมต่อปลายน้ำของห่วงโซ่การผลิต ยังไม่ได้เกิดช่องทางการดึงดูดที่เปิดกว้างให้คนรุ่นใหม่เห็นความสำคัญของการสร้างอาชีพและรายได้จากเกษตรกรรมชนิดนี้ และจากการสอบถามจากหลากหลายภาคส่วนก็พบว่า ปัญหาการดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหมอนไหมเป็นปัญหาสำคัญในระดับประเทศที่จำเป็นต้องมีทิศทางการวางนโยบายรองรับ เพื่อให้สินค้าเกษตรชนิดนี้ยังอยู่คู่กับสังคมไทย และในปัจจุบันถึงแม้จะมีการรวบรวมภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับผ้าไหมจากพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ หากแต่ก็ยังไม่ได้มีการใช้ช่องทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือดิจิทัลให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ระหว่างคนในแต่ละรุ่นหรือยุคสมัย

3) ขึ้นปลายน้ำ ในด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์และการตลาด สำหรับด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์พบว่า มีความพยายามในการแปรรูปหม่อนใหม่ให้ออกมาเป็นลักษณะสินค้าประเภทอื่นๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น การวิจัยและแปรรูปเป็นสบู่ โลชั่น ครีมอาบน้ำ ครีมทาผิว เป็นต้น โดยสินค้าในส่วนนี้ก็ได้มีการถ่ายทอดลงไปยังชุมชน ในขณะที่การแปรรูปเป็นยารักษาโรค สินค้าเฉพาะกลุ่ม เช่น เสื้อเกราะกันกระสุน หรือแม้แต่การเชื่อมโยงหม่อนใหม่ เข้าไปกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ยังอยู่ในวงจำกัด ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะยังขาดแผนที่น่าทางการพัฒนาหม่อนใหม่ในประเทศไทยอย่างชัดเจน เนื่องมาจากการตีความของใหม่จากหน่วยงานภาครัฐ ยังถูกจัดอยู่ในประเภทสินค้าฟุ่มเฟือย

นอกจากนี้ ในด้านการตลาดพบว่า เนื่องด้วยระเบียบข้อบังคับของราชการ ทำให้บุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงข้าราชการ ไม่สามารถทำการตลาดหรือเปิดธุรกิจค้าขายได้ ทำให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นไปเพื่อการจำหน่าย หากแต่อยู่ในรูปของข้อเสนอโครงการที่ต้องการแหล่งเงินทุนมาสนับสนุนการศึกษาวิจัยเท่านั้น โดยที่เจ้าหน้าที่รัฐหรือข้าราชการที่มีความต้องการจำหน่ายสินค้าหรือประกอบธุรกิจ ก็จำเป็นต้องมาเปิดบริษัทเป็นของตนเอง และกระทำภายใต้ชื่อแบรนด์ของตนเองมากกว่ามาจากหน่วยงานราชการที่ตนสังกัดอยู่ อีกทั้งข้อสังเกตที่สำคัญที่ประการหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงจุดอ่อนด้านการตลาดของหน่วยงานที่เข้าร่วมการสนับสนุน คือ การสนับสนุนด้านการตลาดไปสู่กลุ่มเกษตรกรหม่อนใหม่ ยังขาดองค์ความรู้ในการวิเคราะห์เชิงคำนวณ ซึ่งในส่วนนี้ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญของหน่วยงานภาครัฐที่สนับสนุน เนื่องจากในองค์กรก็ขาดนักเศรษฐกรเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคำนวณต้นทุนและกำไรเพื่อตั้งราคาสินค้า ซึ่งเกษตรกรหม่อนใหม่ทุกกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องสะท้อนให้เห็นว่ายังไม่มีหน่วยงานใดที่เข้ามาส่งเสริมในด้านนี้ รวมถึงช่องทางด้านการตลาดยังอยู่ในวงจำกัด กล่าวคือ ส่วนใหญ่มีรูปแบบของการแสดงสินค้าเป็นสำคัญ

5.3 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล: กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรหม่อนใหม่ที่ยั่งยืน

ในส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนใหม่ บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม กับกลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ จำนวน 3 กลุ่ม (โดยจำนวน 2 กลุ่มเป็นการลงพื้นที่ภาคสนาม และอีกจำนวน 1 กลุ่มเป็นการสื่อสารผ่านโทรศัพท์เพื่อสอบถามข้อมูลของกลุ่ม เนื่องจากสถานการณ์และวิกฤตการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติ และความไม่พร้อมของพื้นที่ในการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่) ทั้ง 3 กลุ่มนี้มาจากการคัดเลือกจากผู้เชี่ยวชาญที่ดูแลและมีความใกล้ชิดกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนใหม่ โดยอาศัยเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกจากกลุ่มที่ขาดการบริหารจัดการที่ดีหรือยัง

ไม่มีการจัดตั้งกลุ่มที่ชัดเจน แต่มีความตั้งใจที่จะรวมตัวหรือรวมกลุ่ม และยังเป็นกลุ่มที่มีสถานะไม่มั่นคง มีความเสี่ยงต่อการอยู่รอด นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับจากการสังเกตและการสัมภาษณ์ โดยมีรายละเอียดลักษณะร่วมกันของทั้ง 3 กลุ่ม ดังนี้

ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบลักษณะของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ จำนวน 3 กลุ่ม

ประเด็น	กลุ่มสร้อยดอกหมาก (นามสมมติ)	กลุ่มคองเอี้ย (นามสมมติ)	กลุ่มค้ำเพา (นามสมมติ)
การจดทะเบียน	ยังไม่จดทะเบียน	ยังไม่จดทะเบียน	จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนแล้ว
การจัดตั้งกลุ่ม	แยกตัวออกมาจากกลุ่มข้าว จากการต้องการของประธานกลุ่มข้าว	มีการรวมตัวกันคนทอผ้าในชุมชน	แยกออกมาจากกลุ่มข้าว โดยมีประธานเป็นคนเดียวกัน
วิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมกัน	ไม่มี	ไม่มี	มี
การบริหารจัดการกลุ่ม	มีการแต่งตั้งคณะกรรมการและกำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบแล้ว แต่ยังไม่มีการดำเนินงานที่ชัดเจน	มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ แต่บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบยังไม่ชัดเจน	แต่งตั้งคณะกรรมการแล้วแต่ยังไม่ได้กำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่ชัดเจน
การบริหารจัดการคุณภาพและมาตรฐานของสินค้า	ไม่มี	ไม่มี	มี เป็นบางประเด็น
การดำเนินงานภายในกลุ่ม	ต่างคนต่างทำ แต่มีบางส่วนเก็บรวบรวมไว้ที่ประธานกลุ่ม แต่การกำหนดราคาขึ้นกับผู้ผลิต	ต่างคนต่างทำ	ต่างคนต่างทำ และต่างคนต่างขาย แต่มีการตั้งเกณฑ์ราคาร่วมกัน
การแบ่งงานกันทำภายในกลุ่ม	ไม่มี	ไม่มี	มี แต่ไม่ชัดเจน

ประเด็น	กลุ่มสร้อยดอกหมาก (นามสมมติ)	กลุ่มคองเอี้ย (นามสมมติ)	กลุ่มค้ำเพา (นามสมมติ)
ภาวะผู้นำ	ประธานกลุ่มขาดภาวะผู้นำ เนื่องจากขาดองค์ความรู้ อีกทั้งความต้องการในการรวมกลุ่มเริ่มต้นขึ้นจากประธานกลุ่มข้าว	ผู้นำกลุ่มขาดความชัดเจนและไม่จริงจังในการพัฒนากลุ่ม เนื่องจากมีงานประจำอยู่แล้ว	ประธานกลุ่มมีภาวะผู้นำ (เป็นกลุ่มที่แยกออกมากลุ่มข้าว โดยมีประธานเป็นคนเดียวกัน)
ภูมิปัญญา	มีภูมิปัญญาในกระบวนการผลิตหม่อนไหม ที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่ยังคงขาดการต่อยอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้		
มุมมองต่ออาชีพเกษตรกร	หม่อนไหมไม่ใช่อาชีพหลัก เพราะในพื้นที่มีการทำนา ปศุสัตว์ และไหม	หม่อนไหมเป็นอาชีพเสริม เนื่องจากประกอบอาชีพอื่น	ภายในกลุ่มเน้นรายได้จากข้าวเป็นหลัก รวมถึงปศุสัตว์ และหม่อนไหมเป็นอาชีพเสริม
ศักยภาพของสมาชิกภายในกลุ่ม	ส่วนใหญ่มีองค์ความรู้ขั้นพื้นฐานแบบครบวงจร มีเพียงบางส่วนที่มีความรู้เฉพาะด้าน	ส่วนใหญ่มีองค์ความรู้ขั้นพื้นฐานแบบครบวงจร	ส่วนใหญ่มีองค์ความรู้ขั้นพื้นฐานแบบครบวงจร แต่แต่ละคนจะมีความถนัดที่แตกต่างกันไป ทว่ามีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เลี้ยงหนอนไหม เนื่องจากภายในกลุ่มไม่มีพื้นที่เพียงพอ
การพัฒนาความสามารถ	ยังไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรม เนื่องจากยังไม่จดทะเบียน ทำให้ไม่มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วยเหลือ	ยังไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรม เนื่องจากยังไม่จดทะเบียน ทำให้ไม่มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วยเหลือ	1. มีการเข้าถึงแหล่งการฝึกอบรม แต่ยังคงอยู่ในวงจำกัด และยังไม่มีการส่งตัวแทนสมาชิกไปฝึกอบรม 2. การฝึกอบรมส่วน

ประเด็น	กลุ่มสรั้อยดอกหมาก (นามสมมติ)	กลุ่มคองเอี้ย (นามสมมติ)	กลุ่มค้ำเพา (นามสมมติ)
			ใหญ่เป็นภาคทฤษฎี มากกว่าภาคปฏิบัติ
ภาคีเครือข่ายที่ ช่วยสนับสนุน และพัฒนา	เฉพาะภาครัฐในพื้นที่	เฉพาะภาครัฐในพื้นที่	เฉพาะภาครัฐในพื้นที่ และหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ข้าว เพราะไม่รู้ช่องทาง และแหล่งในการเข้าถึง การสนับสนุน
สมาชิกภายใน กลุ่ม	1. สมาชิกบางคนอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ 2. ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ		สมาชิกผู้สูงอายุบางคน อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้
ช่องทางในการ เข้าถึงความรู้		ไม่รู้ช่องทางในการเข้าถึง	รู้ แต่อยู่ในวงจำกัด
ช่องทางการ เข้าถึงเทคโนโลยี		ยังอยู่ในวงจำกัด	
การติดตาม ประเมินผลจาก หน่วยงาน	ไม่มี	ไม่มี	มี เป็นบางหน่วยงาน
การตลาด	1. ยังไม่มีตลาดที่ แน่นอน เนื่องจาก กำลังคนในการผลิต น้อย 2. มีเพียงบางครัวเรือน ที่เข้าถึงตลาด ออนไลน์ เนื่องจากมี ลูกหลานเข้ามาช่วย ที่มีความสามารถในการ เข้าถึงเทคโนโลยี เข้ามาช่วยเหลือด้าน	ยังไม่มีตลาดที่แน่นอน เนื่องจากกำลังคนในการ ผลิตน้อย	1. มีคนจากต่าง หมู่บ้าน/พื้นที่เข้า มาสั่งซื้อในแต่ละ ครัวเรือน 2. การตลาดยังอยู่ เฉพาะระดับ อำเภอ/จังหวัด เท่านั้น เนื่องจาก กำลังคนในการ ผลิตน้อย 3. ทั้งนี้ยังสามารถ

ประเด็น	กลุ่มสร้อยดอกหมาก (นามสมมติ)	กลุ่มคองเอี้ย (นามสมมติ)	กลุ่มค้ำเพา (นามสมมติ)
	<p>การประชาสัมพันธ์สินค้า (ของแต่ละครัวเรือน)</p> <p>3. มีการจ้างผลิตจากบริษัทเอกชนหรือผู้ประกอบการรายย่อยอยู่บ้าง</p>		<p>ขายผ้าได้ตลอดเวลาเนื่องจากมีความต้องการของตลาดในระดับพื้นที่มาก โดยส่วนใหญ่นำไปประกอบพิธีแต่งงาน/งานบวชหรือเรียกว่าใช้เป็นเครื่องสมมา</p>
ความเสี่ยง	<ol style="list-style-type: none"> 1. การจัดการและการรับมือกับภัยแล้ง 2. การขาดคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม (Young SMART Farmer) 3. การขาดอุปกรณ์สำหรับการผลิตหม่อนไหมที่ถูกสุขลักษณะ อันเนื่องมาจากยังไม่ได้รับการอบรม ทำให้เข้าไม่ถึงการได้รับการสนับสนุน 4. การขาดองค์ความรู้สมัยใหม่ที่สนับสนุนกระบวนการผลิตที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดภายนอก 		

จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มจากทั้ง 3 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มสร้อยดอกหมาก (นามสมมติ) กลุ่มคองเอี้ย (นามสมมติ) และกลุ่มค้ำเพา สามารถนำไปสู่การเปรียบเทียบลักษณะและการพัฒนากลุ่มได้ 2 รูปแบบหลักดังนี้

1. กลุ่มที่ยังไม่จดทะเบียน ข้อแตกต่างระหว่างกลุ่มสร้อยดอกหมาก (นามสมมติ) และกลุ่มคองเอี้ย (นามสมมติ) อยู่ที่จุดเริ่มต้นของความต้องการในการรวมกลุ่ม ซึ่งในกลุ่มสร้อยดอกหมาก (นามสมมติ) ประธานกลุ่มวิสาหกิจข้าวซึ่งเป็นกลุ่มหลักในชุมชนได้เสนอให้กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมแยกออกมาดำเนินการเป็นทางการ เนื่องจากมีการดำเนินการของผู้หญิงภายในกลุ่มอยู่แล้ว และเป็นสินค้าที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ ในขณะที่กลุ่มคองเอี้ย (นามสมมติ) เกิดขึ้นมาจากความต้องการของคนในชุมชนที่ทอผ้าอยู่แล้ว เพื่อพัฒนาอาชีพและรายได้ ทั้งนี้เมื่อสอบถามถึงวิสัยทัศน์หรือ

เป้าหมายของกลุ่มกลับพบว่าไม่มีความชัดเจน ไม่มีการหารือแลกเปลี่ยนกันภายในกลุ่ม สิ่งหนึ่งที่สะท้อนได้ชัดเจนที่ส่งผลกระทบต่อการจัดทะเบียนกลุ่มก็คือ เมื่อไม่มีเป้าหมายในการรวมกลุ่มที่ชัดเจน ประธานก็ไม่สามารถไปจดทะเบียนได้ แต่ในแง่มุมมองกลับกันก็คือผู้นำหรือประธานเองก็ไม่ได้เป็นผู้นำในการสร้างการร่วมมือระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม

ประเด็นของทุนและทรัพยากรในพื้นที่ พบว่าส่วนใหญ่มีองค์ความรู้ขั้นพื้นฐานในกระบวนการผลิตหมอนไหมอยู่แล้ว เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกหมอนเลี้ยงไหม และทอผ้ามาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ทำให้เกิดการเรียนรู้และซึมซับวิถีปฏิบัติแบบครุพักลักจำ และปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ในส่วนของการบริหารจัดการ พบว่ามีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานของกลุ่มไว้อย่างไม่เป็นทางการ โดยมีทั้งแบบที่กำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของคณะกรรมการแต่ละคนแล้ว กับที่ยังไม่ได้กำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานของสมาชิกภายในกลุ่มยังความแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนและทำให้ยังมีรูปแบบการผลิตที่ต่างคนต่างทำอยู่เป็นส่วนใหญ่

ข้อสังเกตของการบริหารจัดการกลุ่มของกลุ่มสร้อยดอกหมาก (นามสมมติ) อยู่ที่กระบวนการริเริ่มจัดตั้งกลุ่มเกิดมาจากการต้องการของประธานกลุ่มข้าวในการสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกผู้หญิงในชุมชน ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ของประธานกลุ่มข้าวและประธานกลุ่มหมอนไหมอยู่ในลักษณะความสัมพันธ์ของการเป็นสามี-ภรรยา (ในที่นี้เรียกว่า “พ่อ” และ “แม่”) ในพื้นที่เป็นพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการผลิตข้าวจนได้รับการรับรองมาตรฐาน GAP ทว่าการพัฒนากลุ่มข้าวที่เกิดขึ้นมานั้นล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากภาวะผู้นำของพ่อทั้งสิ้น เพราะแม่ประกอบอาชีพอื่นที่เป็นงานประจำอยู่แล้ว กอปรกับแม่เองก็ไม่มีองค์ความรู้ในกระบวนการผลิตหมอนไหม ทำให้แม่เกิดกลุ่มเกษตรกรหมอนไหมขึ้นมา พ่อก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างกลุ่มหมอนไหมในพื้นที่มากกว่าแม่อยู่ดี ซึ่งคล้ายคลึงกับกลุ่ม 2 เนื่องจากประธานกลุ่มมีงานประจำอยู่แล้ว ทำให้ไม่มีแรงขับเคลื่อนที่จะกระตุ้นให้เร่งการพัฒนาเกษตรกรหมอนไหมในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองที่มีต่ออาชีพหมอนไหมว่าเป็นทางเลือกหนึ่งของกลุ่มเท่านั้น เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ก็มีอาชีพเกษตรกรแบบผสมผสาน ทั้งทำนาข้าวและปศุสัตว์

จากการที่กลุ่มยังไม่ได้จดทะเบียนอย่างเป็นทางการ เท่ากับว่ากลุ่มยังไม่มีชื่ออยู่ในระบบ จึงกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ขาดการเข้าถึงจากหน่วยงานภาคีหลายส่วนสำคัญ ทั้งนี้หน่วยงานที่สามารถเข้าถึงส่วนใหญ่มักอยู่ในระดับพื้นที่เท่านั้น เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และศูนย์หมอนไหมฯ ในพื้นที่ รวมถึงพัฒนาชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ เมื่อสอบถามถึงการเข้าถึงช่องทางการหาองค์ความรู้ พบว่ายังไม่รู้ว่ามีช่องทางการเข้าถึงองค์ความรู้จากที่ใดบ้าง เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องช่องทางการเข้าถึง รวมถึงการเข้าถึงเทคโนโลยีก็ยังคงอยู่ในวงจำกัด อันมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ไม่สามารถเข้าถึงและปรับตัวได้ทันตามการพัฒนาเทคโนโลยีที่

เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว กอปรกับปัญหาการไม่รู้หนังสือ “อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้” ก็เป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาของกลุ่ม

ด้านมาตรฐานและคุณภาพของสินค้า เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ และการตลาดของกลุ่ม เนื่องจากทางกลุ่มเองไม่ได้มีการควบคุมและรักษามาตรฐานของสินค้า เช่น การขายผ้าที่เส้นยืนขาด เท่ากับผ้ามีตำหนิ ทำให้ไม่สามารถขายได้หรือขายได้ในราคาที่ต่ำกว่าปกติ ดังนั้น ผู้บริโภคจึงไม่เลือกซื้อสินค้าจากกลุ่มมากนัก หรือหันไปเลือกซื้อกับผู้ผลิตรายบุคคลแทนการซื้อสินค้าผ่านในนามกลุ่ม และที่ผ่านมาก็พบว่า สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ของกลุ่มส่วนใหญ่ยังอยู่ในระดับอำเภอ หรือจังหวัดเท่านั้น และในบางครั้งเวลาไปออกงานแสดงสินค้าก็ไม่สามารถขายได้ เพราะผ้าที่ผลิตมาไม่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค

2. กลุ่มที่จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนแล้ว คือ กลุ่มค้าพา พบที่มาของการเกิดกลุ่มคล้ายคลึงกับกลุ่มสร้อยดอกหมาก (นามสมมติ) คือเกิดจากการแยกตัวมาจากกลุ่มข้าว ทว่าความแตกต่างอยู่ตรงที่มีประธานกลุ่มเป็นคนเดียวกัน ดังนั้นสมาชิกในกลุ่มจึงเข้าชื้อกับกลุ่มข้าวเป็นส่วนมาก สมาชิกในกลุ่มมีความคิดเห็นและเป้าหมายไปในทิศทางเดียวกัน มีการรวมตัวง่ายกว่ากลุ่มสร้อยดอกหมาก (นามสมมติ) สำหรับด้านการบริหารจัดการกลุ่ม พบว่ามีการแต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่มไว้แล้วแต่ยังขาดการกำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่ชัดเจน แต่ในกลุ่มมีการติดต่อประสานงานกันตลอด ทำให้เกิดความช่วยเหลือในการดำเนินการร่วมกัน เช่น ช่วยกันหาข้อมูลช่วยกันดูแลคุณภาพของสินค้า รวมถึงมีการกำหนดราคามาตรฐานของสินค้าของสมาชิกกลุ่มตามคุณภาพ “ถ้าผ้าพืนก็เมตรละ 200 บาท แต่ถ้ายากๆ ก็ 300 บาท” (กลุ่มคองเอี้ย นามสมมติ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2563) และการขึ้นลำหมี ลำละ 1,000 บาท เป็นต้น ข้อสังเกตประการหนึ่งก็คือ ภายในกลุ่มมีลักษณะของความเชี่ยวชาญในกระบวนการผลิตแต่ละขั้นตอนที่แตกต่างกันไป เช่น ถนัดในการย้อมสี ถนัดขึ้นลำหมี และถนัดมัดหมี เป็นต้น ซึ่งสมาชิกภายในกลุ่มที่ถนัดงานเฉพาะด้าน จะได้รับการว่าจ้างทั้งจากสมาชิกภายในกลุ่มและภายนอกกลุ่ม

“จริงๆ ก็มีการกำหนดราคาก็อยู่ อย่างปกติก็เมตรละ 200 250 – 300 ...แต่ว่าเวลาคนเขามาซื้อ สมมติบ้านนี้ขาย 1,500 แต่แม่ร้อนเงิน แม่ขาย 1,200 ตัดราคาอีกบ้านหนึ่ง ก็ไม่ต่างกัน” (แม่จันทร์ นามสมมติ, สมาชิกกลุ่ม, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2563)

ประเด็นภาวะผู้นำที่มีอิทธิพลต่อทิศทางการดำเนินงานของกลุ่ม พบว่า ประธานกลุ่มเป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มร่วมกันกับสมาชิกกลุ่ม ซึ่งแยกออกมาจากกลุ่มข้าว (แต่สมาชิกก็เป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกัน) โดยให้เหตุผลว่าต้องการมีรายได้เสริม ซึ่งมุมมองจากกลุ่มในการมองหม่อนไหมเป็นอาชีพ

สะท้อนให้เห็นการจัดลำดับความสำคัญว่า โหมไม่ไต้เป็นสินค้าเกษตรกรรมที่ทำรายได้เป็นหลัก หากแต่เป็นสินค้าที่สร้างรายได้ที่มีความสำคัญรองลงมาจากข้าว และปศุสัตว์ควบคู่กันไป โดยที่การจัดตั้งกลุ่มหมอนโหมนี้ก็เป็นไปเพื่อให้มีรายได้เสริมหลักจากการว่างจากการทำนาหรือฤดูพักนา นอกจากนี้ ประธานกลุ่มยังมีการติดต่อช่องทาง การเข้าถึงความรู้จากภาคีเครือข่ายที่มีอยู่เดิมที่สนับสนุนกลุ่มข้าว และสร้างการติดต่อกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ทว่าอุปสรรคและเงื่อนไขของการพัฒนากลุ่มกลับอยู่ที่การหาอาสาสมัครเพื่อเข้าร่วมอบรม จากการสนทนากลุ่มพบข้อมูลที่น่าสนใจได้ว่า ถึงแม้ภายในกลุ่มจะมีสมาชิกที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่แตกต่างกัน แต่ในการสร้าง node ของกลุ่มนั้น กลับไม่สามารถดึงให้สมาชิกคนนั้นๆ ไปอบรมได้ เนื่องจากรู้สึกว่าจะใช้เวลา และไม่มีเวลาเพียงพอที่จะไปอบรม นอกจากนี้ สมาชิกกลุ่มที่เคยไปเข้าร่วมไม่สามารถนำองค์ความรู้กลับมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกกลุ่มได้ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการอบรมในภาคทฤษฎีมากกว่าภาคปฏิบัติ ซึ่งปัจจัยด้านอายุและการรู้หนังสือกลายเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้

“รู้ว่ามันมีอบรมอยู่ แต่เขาให้ไปตั้ง 15 วัน แล้วคอยให้เครื่องมือมา แต่ว่าไม่ไปหรอก ไม่มีเวลา นานเกินไป”

“แม่เคยไปอยู่ตอนอายุ 17 เขาก็ให้โรงเรียนโหมมานะ แต่ว่าแม่ไม่มีที่ ตอนนี่แม่ 40 กว่า มันพัง หายไปหมดแล้ว แล้วก็ไม่มีแล้ว ไม่ไปแล้ว ไม่ถนัด”

“จริงๆ มันมีอบรมเยอะมากค่ะ แต่ไม่มีคนยอมไป กำลังหาคนไปอยู่ หาไม่ได้เลย”

(คำพูดที่ออกมาระหว่างการสนทนากลุ่มที่สะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขของการพัฒนา) (กลุ่มค้ำพา, สนทนากลุ่ม, 28 มิถุนายน 2563)

เงื่อนไขอีกประการหนึ่งในพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นถึงอุปสรรคในกระบวนการผลิต คือ การขาดพื้นที่ในการเลี้ยงต้นหมอนและหนอนโหม และอุปกรณ์ในการสาว ฟอก และย้อมที่ถูกต้อง

“ต้นหมอนส่วนใหญ่ก็ปลูกตามรั้วบ้าน ไม่ได้เยอะถึงขนาดจะไปเลี้ยงหนอนโหมได้ เพราะต้องใช้เยอะ ใช้หลายแบบ”

“ในกลุ่มนี้ คนไม่ค่อยมีพื้นที่กัน ทำให้ที่นี้ไม่มีโรงเลี้ยงไหม และไม่มีใครเลี้ยงไหมเลย ต้องซื้อเส้นไหมดิบจากข้างนอกมา ส่วนมากก็จะซื้อทั้งไหมรัสเซีย และไหมพื้นบ้าน”

“มีแค่ 2 บ้านเท่านั้นแหละที่เลี้ยงหนอนไหม แต่เขาไม่ได้เลี้ยงเยอะ ก็แค่พอทอผ้าในบ้านเขา อย่างมากก็ได้แค่กิโล ถึง 2 กิโลกรัม”

“ที่นี้ขาดกันมากก็คือพวกอุปกรณ์ในการฟอกย้อม ส่วนใหญ่ก็ใช้หม้อแกงที่ทำกับข้าวนี้แหละ เอามาฟอกกาวบ้าง ย้อมสีบ้าง ย้อมเสร็จก็เอาไปแกงไก่กิน บางทีสีติดยังขัดสีออกไม่หมด ก็เอาไปแกงทั้งอย่างนั้นแหละ (หัวเราะ)”

นอกจากนี้ เมื่อสอบถามถึงการต่อยอดภูมิปัญญาในกระบวนการผลิต พบว่าส่วนใหญ่เกิดจากการเรียนรู้ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ “ตั้งแต่รุ่นยายหรือรุ่นทวด” ในลักษณะของการถ่ายทอดเพื่อนำมาปฏิบัติตามมากกว่าการสร้างและต่อยอดองค์ความรู้ เช่นเดียวกันกับการพัฒนาลายผ้า ที่ส่วนใหญ่มาจากการจดจำและสร้างลวดลาย โดยปราศจากความเข้าใจที่มาของการสร้างลายผ้า ทว่ากลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมกลุ่มนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเข้าถึงเทคโนโลยีขั้นพื้นฐานในการค้นหาข้อมูล

“เวลาเมื่ออยากได้ลายผ้าใหม่ๆ แม่ก็หาเอาจาก google พอเจอที่สวยงาม ก็ถ่ายรูปไว้ แล้วก็มาติดตาม”

“เคยไปดูงานที่ต่างจังหวัดนะ พอเราเห็นของเขา เราว่าสวย เราก็ถ่ายรูปไว้ แล้วก็ลองมาติดตาม เรียกได้ว่า copy นั้นแหละ ถ้าเขามาเจอ เขาก็คงจะฟ้องเราเหมือนกัน (หัวเราะ)”

เมื่อสอบถามถึงองค์ความรู้พื้นฐานในการพัฒนาลายผ้า กลับพบว่าไม่มีองค์ความรู้และไม่เคยมีใครมาสอนให้เข้าใจถึงพื้นฐานการพัฒนาลาย การพัฒนาองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่มาก็มาจากภาคีภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานในท้องถิ่นเท่านั้น ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เนื่องจากไม่รู้ช่องทางในการเข้าถึง และในบางหน่วยงานที่สามารถเข้าถึงการพัฒนาความรู้ได้ก็กลับพบว่าการติดตามประเมินผลจากภาครัฐยังมีข้อจำกัด ทั้งด้านเวลาและทรัพยากรบุคคลของรัฐที่ไม่เพียงพอ

“ไม่รู้ และไม่เคยเห็นว่ามันมาจากไหน แต่รู้แค่ว่าเมื่อเห็นลายแล้ว แม่สามารถมัดตามได้เลย บอกไม่ถูกว่าทำไมทำได้ รู้แค่ว่ามันอยู่ในหัว”

“ปัญหาอยู่ที่บางทีพวกแม่ไม่รู้ว่ามันมี เขาก็ไม่เคยมาถามเราว่ามีปัญหาอะไร หรือต้องการอะไรไหม เราไม่ก็เคยได้ยินเขาพูดถึงว่ามีให้ทุนแบบนี้อยู่ ก็เลยไม่ได้ขออะไรไป”

ด้านการตลาด พบว่า ส่วนใหญ่จะมีคนมารับซื้อตามบ้านหรือแต่ละครัวเรือนเลย เพราะส่วนใหญ่คนในพื้นที่ในหรือในพื้นที่ต่างจังหวัดยังใช้ผ้าเป็นของที่ระลึกหรือ “เครื่องสมมา” เช่น งานบุญ งานบวช งานแต่งงาน และงานศพ เป็นต้น ทำให้ผ้าไหมในพื้นที่ยังเป็นที่ต้องการจากภายนอก ประกอบกับกำลังคนในการผลิตน้อย ดังนั้นเมื่อสอบถามถึงเป้าหมายด้านการตลาดจึงสะท้อนให้เห็นว่าอยากอยู่แค่ระดับอำเภอหรือจังหวัดเท่านั้น เพราะหากไปสู่ระดับประเทศ กำลังคนในการผลิตก็ไม่สามารถรองรับต่อความต้องการได้อยู่ดี

ทั้งนี้ สำหรับประเด็นความเสี่ยง พบว่าทั้ง 3 พื้นที่มีความเสี่ยงร่วมกัน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศจนเกิดภัยแล้ง 2) การขาดคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม 3) การขาดการพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัยและอุปกรณ์ที่ถูกสุขลักษณะ ที่เข้ามาช่วยอำนวยความสะดวกในการผลิตหม่อนไหม และ 4) การขาดองค์ความรู้สมัยใหม่

ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาวะภูมิอากาศนั้น พบว่าเป็นปัญหาร่วมกันในทุกพื้นที่ โดยที่เมื่อถึงฤดูแล้ง ใบหม่อนไม่สามารถเจริญเติบโตได้ เช่นเดียวกับกับนาข้าว ซึ่งจากการสอบถามก็พบว่ายังไม่มีหน่วยงานที่เข้ามาให้ความรู้ในการป้องกันและเตรียมความพร้อม

ด้านการขาดคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม พบว่าในพื้นที่ทั้ง 3 พื้นที่ประสบกับปัญหาคนรุ่นใหม่ออกไปทำงานนอกพื้นที่เป็นส่วนมาก โดยที่มองว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี คือการหาอาชีพที่มีรายได้ที่มั่นคง ซึ่งส่วนใหญ่มักไปประกอบอาชีพรับราชการ และพนักงานบริษัทเอกชน เป็นต้น ข้อสังเกตคือส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนสาขาเกษตรกรรม และมีคนรุ่นใหม่เพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่คิดว่าจะกลับมาสานต่องานหม่อนไหมในชุมชนตนเอง

ด้านการขาดอุปกรณ์สำหรับการผลิตหม่อนไหมที่ถูกสุขลักษณะ พบว่าส่วนใหญ่เกิดขึ้นมาจากการไม่ได้เข้าร่วมอบรมของหน่วยงานเป็นส่วนมาก รวมถึงไม่ได้ซื้อจากตลาดภายนอก และด้าน

การขาดองค์ความรู้สมัยใหม่ พบว่ากลุ่มเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่มยังขาดองค์ความรู้สมัยใหม่ ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการเข้าไม่ถึงแหล่งข้อมูลความรู้

5.3.1 การวิเคราะห์ช่องว่างการดำเนินการระหว่างกลุ่มเกษตรกรหมอนไหมที่ประสบความสำเร็จและยังไม่ประสบความสำเร็จ

1) การให้นิยามเป้าหมายของกลุ่ม พบว่า ในกลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จต่างมีการประชุมเพื่อสร้างและทำความเข้าใจในเป้าหมายร่วมของกลุ่ม มีการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายกลุ่มซึ่งคำนึงถึงความสมดุลในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในขณะที่เป้าหมายของกลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ยังไม่ได้จดทะเบียนยังมีทิศทางเป้าหมายของกลุ่มไม่ชัดเจน และยังขาดการสื่อสารระหว่างสมาชิกในกลุ่มเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน การให้เป้าหมายยังอยู่ในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น การมองเป้าหมายของแต่ละปัจเจกบุคคลยังมุ่งสู่ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตอยู่ที่กลุ่มที่มีการขึ้นทะเบียนแล้วจะมีเป้าหมายที่การบริหารจัดการที่ชัดเจน เพราะมีหน่วยงานรัฐเข้าไปให้ความช่วยเหลือในกระบวนการวางแผนการบริหารจัดการของกลุ่ม

2) ทุน/ทรัพยากร พบว่า กลุ่มเกษตรกรทั้ง 2 ประเภทมีความคล้ายคลึงกันทางด้านทรัพยากรบุคคล ทุนทางวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ

2.1) ทุนทางวัฒนธรรม ในพื้นที่มีเอกลักษณ์วัฒนธรรมที่เฉพาะตัว และมีภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ทำให้หมอนไหมกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ซึ่งได้เชื่อมโยงวิถี ความเชื่อ ประเพณีลงบนผืนผ้า

2.2) ทุนมนุษย์ หรือ ทรัพยากรมนุษย์ สมาชิกภายในกลุ่มมีความสามารถในการผลิตตั้งแต่การปลูกหมอนเลี้ยงไหมไปจนถึงการทอผ้าจากการเรียนรู้ตั้งแต่บรรพบุรุษ มีทักษะในรูปแบบ “ครูพักลักจำ” และมีการปฏิบัติตามสืบต่อกันมาในการประดิษฐ์ลวดลายผ้า มีความต้องการและพยายามในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เช่น การสร้างอาชีพทางเลือกเพื่อหารายได้เสริมให้กับครัวเรือนและชุมชน เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

2.3) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ในพื้นที่ที่มีการปลูกหมอนเลี้ยงไหมมักจะเป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยและเป็นพื้นที่ที่มีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ เช่น หนอนไหม เส้นไหม พืชธรรมชาติเพื่อย้อมสี เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ความแตกต่างของกลุ่มทั้ง 2 ประเภท ก็ยังคงมีอยู่ในส่วนทั้งของทุนมนุษย์หรือทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นภาวะผู้นำและการมีเครือข่ายสนับสนุน ที่เปรียบเสมือนอำนาจหรือพลังของกลุ่มในการขับเคลื่อนที่ช่วยเพิ่มหรือเข้าถึงทุนหรือทรัพยากรได้กว้างขวางขึ้นดังนี้

ด้านทรัพยากรบุคคล กล่าวคือ แม้ในพื้นที่ที่จะมีทุนทางมนุษย์ที่สมาชิกในชุมชนหรือในกลุ่มมีความสามารถในกระบวนการผลิตเกษตรหม่อนไหม ทว่า ผู้นำหรือประธานกลุ่มก็เป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่มีผลต่อทิศทางและการดำเนินงานของกลุ่ม กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะพบว่าผู้นำที่มีแนวคิดกล้าเปลี่ยนแปลง มีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน มีความพยายามในการหาเครือข่ายจากหลากหลายส่วนอยู่เสมอเพื่อให้กลุ่มพัฒนาอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้ทันกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงมีกระบวนการวิจัยและพัฒนาภายในกลุ่ม และ/หรือร่วมกับภายนอกอยู่เสมอ เช่น การวิจัยเพื่อพัฒนาตลาดใหม่ การวิจัยเพื่อออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เพื่อให้ตอบโจทย์กับกลุ่มลูกค้าตามสมัยนิยม โดยลักษณะของผู้นำที่เด่นชัดของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จก็คือ กล้าปรับตัว กล้าเผชิญหน้าและรับฟัง ชอบการเรียนรู้ มีใจเปิดกว้าง มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีการสร้างความน่าเชื่อถือจากการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง มีความสามารถในการเป็นต้นแบบการดำเนินงานของกลุ่ม นอกจากนี้ลักษณะเด่นอีกประการที่สังเกตจากกลุ่มคือ มีการคิดแบบพอประมาณตามความสามารถและศักยภาพที่เป็นไปได้ของกลุ่ม มีการแบ่งหน้าที่ของสมาชิกตามความเชี่ยวชาญภายในกลุ่ม ในขณะที่กลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จนั้น เห็นความแตกต่างตรงที่ผู้นำยังขาดวิสัยทัศน์และเป้าหมายที่ชัดเจน ขาดความจริงจัง ยังขาดความเข้าใจเนื้องานตลอดกระบวนการผลิตเนื่องจากไม่มีองค์ความรู้และทักษะ ทำให้สมาชิกอาจไม่เกิดความไว้วางใจ รวมถึงยังขาดกระบวนการสร้างการสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม ทำให้ไม่เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

สำหรับภาคีเครือข่ายที่เข้ามาสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม พบว่า กลุ่มที่ประสบความสำเร็จนั้นจะมีเครือข่ายเข้ามาช่วยสนับสนุนเป็นจำนวนมาก ซึ่งจุดเริ่มต้นของความช่วยเหลือส่วนใหญ่เริ่มมาจากภาครัฐ โดยที่กลุ่มเหล่านั้นมีการเข้าหาภาครัฐ เช่น การเขียนขอโครงการเพื่อพัฒนากลุ่ม กอปรการปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่นั้นให้ความสนใจและมีความเข้มแข็งก็จะเป็นจุดเริ่มต้นให้กลุ่มประสบความสำเร็จได้ นอกจากนี้ ผู้นำกลุ่มเองยังรับบทบาทหน้าที่คอยหาตลาดหรือเครือข่ายใหม่ๆ อยู่เสมอ ซึ่งส่วนใหญ่มักขอโครงการซึ่งอยู่ในรูปแบบการดำเนินงานและความต้องการของกลุ่มเป็นหลัก นอกจากนี้ ผู้นำของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จยังมีความพยายามในการติดต่อกับสถาบันการศึกษาเพื่อร่วมวิจัยและแก้ปัญหาในด้านต่างๆ ทว่าในส่วนของกลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ยังไม่ได้จดทะเบียนหรือยังไม่มีชื่ออยู่ในระบบ ยังขาดภาคีเครือข่ายที่เข้ามาสนับสนุนตลอดกระบวนการผลิต มีเพียงหน่วยงานหลักในพื้นที่เท่านั้นที่เข้ามาดูแล เนื่องจากเป็นพื้นที่หลักในความรับผิดชอบ ในขณะที่กลุ่มที่จดทะเบียนแล้ว การได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายยังอยู่ในวงจำกัดเท่านั้น

3) บรรทัดฐาน/แนวปฏิบัติ พบความแตกต่างระหว่างกลุ่มทั้ง 2 ประเภทอย่างชัดเจน โดยที่กลุ่มที่ประสบความสำเร็จทั้ง 6 กลุ่มมีการจดทะเบียนกลุ่ม มีการกำหนดคกฏกติกาที่เป็นมาตรฐานในการปฏิบัติร่วมกัน และสร้างความรับรู้และเข้าใจกฎกติการ่วมกัน ในขณะที่กลุ่มที่ยังไม่

ประสบความสำเร็จหรือยังไม่ได้จดทะเบียนยังขาดความชัดเจนในแนวปฏิบัติร่วมกัน ทั้งเนื่องจากการยังไม่มีความรู้สึกร่วมของความเป็นกลุ่ม อันมาจากลักษณะการรวมกลุ่มที่เป็นเพียงการรวมตัวกันเท่านั้น และในส่วนของกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จแต่จดทะเบียนพบข้อแตกต่างคือ ยังไม่ได้มีการวางแผนปฏิบัติที่ชัดเจน และยังมี ความแตกต่างในรายละเอียดของแบบแผนกระบวนการผลิตของกลุ่ม ดังนี้

3.1) การผลิตเส้นไหม พบว่า ในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จมีความสามารถในการสาวเส้นไหมได้อย่างมีมาตรฐานและคุณภาพ ซึ่งสามารถสังเกตได้ว่าการได้รับมาตรฐานและจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) เป็นต้น และในกระบวนการเลี้ยงนั้นจะเป็นไปตามมาตรฐาน เช่น มีโรงเลี้ยงหนอนไหมที่ถูกต้องตามมาตรฐาน มีชั้นวางและมีมุ้งกางตลอดเวลาเพื่อป้องกันการติดเชื้อ การปลูกใบหม่อนอาศัยทักษะและองค์ความรู้แบบภูมิปัญญาผสมผสานเข้ากับวิทยาการสมัยใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิต

3.2) การทำเส้นยืน พบว่า คุณภาพผ้าไหมที่สำคัญย่อมมาจากเส้นยืน ดังนั้น กลุ่มที่ประสบความสำเร็จมักจะไม่ละเลยการต่อเส้นยืนในกรณีทีเส้นยืนขาด โดยใช้เทคนิควิธีแบบภูมิปัญญาในการต่อเส้นไหม เพื่อให้เกิดปมน้อยที่สุด ในขณะที่กลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จยังไม่ได้ใส่ใจในรายละเอียดการทอเท่าที่ควร ทำให้บางครั้งผ้าไหมเกิดตำหนิ ซึ่งส่งผลต่อการราคาในการขายสินค้าหรือผลิตภัณฑ์

3.3) การย้อมสี พบว่า กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะมีการคำนึงถึงความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมร่วมด้วย มีการเน้นการใช้สีธรรมชาติซึ่งหาได้จากชุมชนหรือตลาดบริเวณชุมชน และใช้ภูมิปัญญาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์จากหลากหลายแหล่งในการพัฒนาต่อยอดความรู้ในการย้อมสีอยู่เสมอ นอกจากนี้ถึงแม้จะมีบางครัวเรือนที่ใช้สีเคมี แต่การใช้เป็นไปอย่างถูกวิธี รวมถึงเทคนิคในการย้อมสีเกิดจากการเรียนรู้และฝึกฝนจนเกิดทักษะและความเชี่ยวชาญ ในขณะที่กลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จยังเน้นการใช้สีเคมีเป็นส่วนมาก เนื่องจากมีการกำหนดสีได้ชัดเจนกว่า และยังมีข้อจำกัดในการหาวัตถุดิบจากธรรมชาติ

3.4) การออกแบบลวดลาย ในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จมีลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง และมีการคิดค้นลายผ้าชิ้นใหม่บ้าง ทว่ากลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จยังขาดเอกลักษณ์ในการพัฒนาลายผ้า การออกแบบลวดลายยังต้องอาศัยบุคคลภายนอกเข้ามาช่วยคิดค้นประจำพื้นที่ นอกจากนี้การออกแบบลวดลายของสมาชิกกลุ่ม ยังเป็นไปในลักษณะของการคัดลอกมากกว่าการประยุกต์เพื่อให้เกิดลวดลายใหม่

3.5) การทอ ในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะมีมาตรฐานสินค้าของกลุ่ม ซึ่งหากไม่ได้คุณภาพ ทางกลุ่มจะมีมาตรการในการจัดการ เช่น การตีกลับสินค้า การไม่รับซื้อ หรือให้ราคาที่ต่ำ ทำให้สมาชิกทุกคนต้องทำงานให้ดีที่สุดเพื่อให้สามารถขายได้ ซึ่งแนวปฏิบัติของกลุ่มส่วน

ใหญ่นั้น สมาชิกทุกคนจะรับรู้เป้าหมายร่วมกันเพื่อเดินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน ทว่ากลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากแนวปฏิบัติของกลุ่มขาดความชัดเจน แบบแผนปฏิบัติของกลุ่มยังไม่ได้มีการกำหนดแนวทางการดำเนินงานในรูปแบบการดำเนินการกลุ่ม ดังนั้นการทอผ้าเพื่อขายจะเป็นในลักษณะของปัจเจกบุคคลหรือแต่ละครัวเรือนมากกว่า คนที่ทอได้ดีสามารถขายได้ก็จะดำเนินการผลิตเพียงเฉพาะแค่ในครัวเรือนตัวเองเท่านั้น ทำให้การทอในกลุ่มนี้เป็นลักษณะต่างคนต่างทอ ไม่มีมาตรฐานกลุ่มเพื่อกำหนดแนวปฏิบัติใดๆ

3.6) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ พบว่า นอกจากการขายผ้าไหมแล้ว ภายในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ยังมีการร่วมวิจัยและพัฒนา รวมถึงได้รับการส่งเสริมผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น การตัดเย็บเป็นชุด การทอเป็นผ้าพันคอ/ผ้าคลุมไหล่ ซาไบหม่อน โลชั่นทาผิว และสบู่ เป็นต้น ในขณะที่กลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จยังไม่ได้รับการส่งเสริมเลย ทำให้มีเพียงผลิตภัณฑ์ที่เป็นผ้าผืนเท่านั้น และยังขาดความรู้ในด้านการออกแบบ ทั้งขนาดและ pattern ซึ่งพบว่ายังติดกับดักความรู้สึกเสียขายผ้า ความไม่กล้าเสี่ยง และก็ยังไม่รู้ว่ามีช่องทางในการเข้าถึงแหล่งต่างๆ ด้วย

3.7) การบริหารจัดการกลุ่ม ในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะมีการบริหารจัดการในลักษณะของกลุ่ม สินค้าและผลิตภัณฑ์ทุกชิ้นจะอยู่ในนามกลุ่ม ดังนั้นการขายสินค้าหรือการจัดวางสินค้าปราศจากอคติหรือเลือกวางสินค้าที่โดดเด่น เนื่องจากสินค้าทุกชิ้นเป็นของกลุ่ม ดังนั้นสมาชิกที่รับหน้าที่ดูแลหรือออกงานแสดงสินค้า จะจัดแสดงสินค้าตามคุณภาพหรือความสวยงามเพื่อดึงดูดผู้ซื้อให้สนใจสินค้าร้านตนเองมากกว่าการแสดงสินค้าของตนเอง เพราะหากสินค้าของกลุ่มขายได้จำนวนมาก นั่นแปลว่ากำไรเข้ากลุ่มก็จะมากตามไปด้วย เท่ากับว่าสมาชิกทุกคนของกลุ่มก็มีเงินปันผล มีรายได้ มีสวัสดิการที่ดีขึ้น ในขณะที่กลุ่มที่ยังประสบความสำเร็จยังขาดการบริหารจัดการในนามกลุ่ม ในรูปแบบหนึ่งถึงแม้ผ้าจะถูกนำเข้ามารวมไว้ในศูนย์แสดงสินค้าของชุมชน ทว่าหากผ้าของใครขายได้ เท่ากับว่าคนๆ นั้นก็จะได้รับเงินไป แต่ถ้าผ้าของใครขายไม่ได้ก็ต้องรอเงินจนกว่าผ้าจะขายได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ากลไกนี้ไม่ได้สร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกในการผลิตผ้าไหมต่อไป และรูปแบบที่สองยังขาดการจัดสรรสวัสดิการสู่สมาชิกกลุ่ม การเบิกจ่ายเงินยังขาดแบบแผนที่ชัดเจน

5.3.2 การวิเคราะห์จุดร่วมของปัญหาระหว่างกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จและยังไม่ประสบความสำเร็จ

จุดร่วมของปัญหาที่ทุกกลุ่มเป้าหมายทั้ง 9 กลุ่มรู้สึกว่าเป็นความเสี่ยง นั่นคือ 1) การขาดคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิต 2) ปัญหาการเข้าถึงความต้องการของตลาดในระดับที่กว้างขึ้น และ 3) การจัดการความเสี่ยงด้านภัยพิบัติ เช่น ภาวะภัยแล้งและอุทกภัย เป็นต้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การขาดคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิต พบว่าในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จก็เริ่มมีการขยับตัวเอง เช่น สร้างศูนย์การเรียนรู้หรือสนับสนุนคนรุ่นใหม่ในชุมชนเพื่อเข้ามาเรียนรู้ และซึมซับวิถีวัฒนธรรมในตลอดกระบวนการผลิตเพิ่มมากขึ้น โดยผ่านการให้เริ่มเข้ามาในขั้นตอนของสนับสนุนการค้าขายผ่านรูปแบบออนไลน์ ในขณะที่กลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ สมาชิกกลุ่มดั้งเดิมมีเงื่อนไขในด้านอายุที่ค่อนข้างมาก ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้อย่างเพียงพอ อีกทั้งคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ส่วนมากจะออกไปศึกษากันนอกพื้นที่ ทำให้มีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย หรือคิดเป็นจำนวนประมาณร้อยละ 10

2) การเข้าถึงและการตอบสนองความต้องการของตลาด พบว่ายังอยู่ในระดับจำกัด เนื่องจากขาดกลไกหนุนเสริมในกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมก้าวสู่ระดับสากล โดยพบเงื่อนไขทั้งด้านภาษา กระบวนการสร้างนวัตกรรม ทั้งนี้กลไกในปัจจุบันที่เข้ามาช่วยเหลือ ได้แก่ การเชื่อมต่อกับภาคธุรกิจ โดยกลุ่มเกษตรกรเป็นผู้ขายปัจจัยการผลิต และภาคธุรกิจเป็นผู้แปรรูปและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าไหม

อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตในการเข้าถึงกลุ่มภาคธุรกิจหรือคนรุ่นใหม่ นั้น มักจะต้องการเครือข่ายหรือการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังอำนาจในการเข้าถึงและต่อรองกับภายนอก ซึ่งกลุ่มเกษตรกรที่เข้าถึงได้นั้น มักเป็นสมาชิกหรือเครือข่ายในกลุ่มเหล่านั้นอยู่แล้ว ดังนั้นกลุ่มเกษตรกรรายย่อย อาจได้รับการเข้าถึงที่ยากกว่า

3) การจัดการความเสี่ยงด้านภัยพิบัติ พบว่า ทุกพื้นที่กลุ่มเป้าหมายยังไม่สามารถหาแนวทางแก้ไขที่ดีที่สุดได้ เนื่องจากเป็นปัญหาระดับโลก ทั้งนี้ในระดับกลุ่มเอง กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จจะมีการบริหารจัดการแบบแบ่งปันกันในกลุ่ม เช่น ในกรณีน้ำแล้ง เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

5.3.3 การวิเคราะห์สถานการณ์จากสภาพแวดล้อมทั่วไป เพื่อกำหนดแผนภาพอนาคต ผ่านกระบวนการ STEEP analysis และ SWOT analysis

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด นำมาสู่การวิเคราะห์สถานการณ์จากสภาพแวดล้อมทั่วไปเพื่อกำหนดแผนภาพอนาคตในการเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 9 การวิเคราะห์สถานการณ์จากสภาพแวดล้อมจาก STEEP และ SWOT analysis

ปัจจัยขับเคลื่อน (Driver)	การวิเคราะห์สถานการณ์
ปัจจัยภายนอก (STEEP analysis)	
ด้านสังคม	<ol style="list-style-type: none"> 1. การศึกษายังไม่ได้เจาะจงไปที่ด้านหม่อนไหมโดยตรง และยังไม่ต่อเนื่อง 2. การขาดการบูรณาการองค์ความรู้แบบข้ามศาสตร์และองค์ความรู้สมัยใหม่ 3. การขาดการจัดการและถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ (Knowledge management: KM) 4. การขาดการปลูกฝังจิตสำนึกในการประกอบอาชีพเกษตรกร
ด้านเทคโนโลยี	<ol style="list-style-type: none"> 1. ขาดการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัย เพื่อการเข้าถึงข้อมูลเพื่อให้ตอบโจทย์ตลาดสมัยใหม่ 2. บางกลุ่มมีการดึงเด็กรุ่นใหม่ในชุมชนเข้าถึงช่วยด้านการตลาด ทำให้เข้าถึงช่องทางการขายผ่านเทคโนโลยี 3. การขาดการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีที่ช่วยในกระบวนการผลิตที่เกษตรกรสามารถเข้าถึงได้
ด้านสิ่งแวดล้อม	สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ก่อให้เกิดภัยธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโตและความอยู่รอดของของหม่อนไหมและใบหม่อน เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม เป็นต้น
ด้านเศรษฐกิจ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ทิศทางของตลาดที่มุ่งเน้นการสร้างเศรษฐกิจสีเขียว เศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 2. แนวโน้มของผู้บริโภคที่ให้ความสนใจบริโภคสินค้าสีเขียวมีมากขึ้น 3. สภาวะเศรษฐกิจทั้งระดับโลกและระดับประเทศชะลอตัว ทำให้กำลังซื้อของกลุ่มลูกค้าลดลง
ด้านการเมือง	แนวทางการสนับสนุนผ้าไทยและผลิตภัณฑ์ของชุมชนของรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง
ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภายในหรือกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม (SWOT analysis)	
จุดแข็ง	<ol style="list-style-type: none"> 1. สินค้ามีเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น 2. ผู้นำบางกลุ่มมีความเข้มแข็ง 3. มีหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นธงนำชีวิต

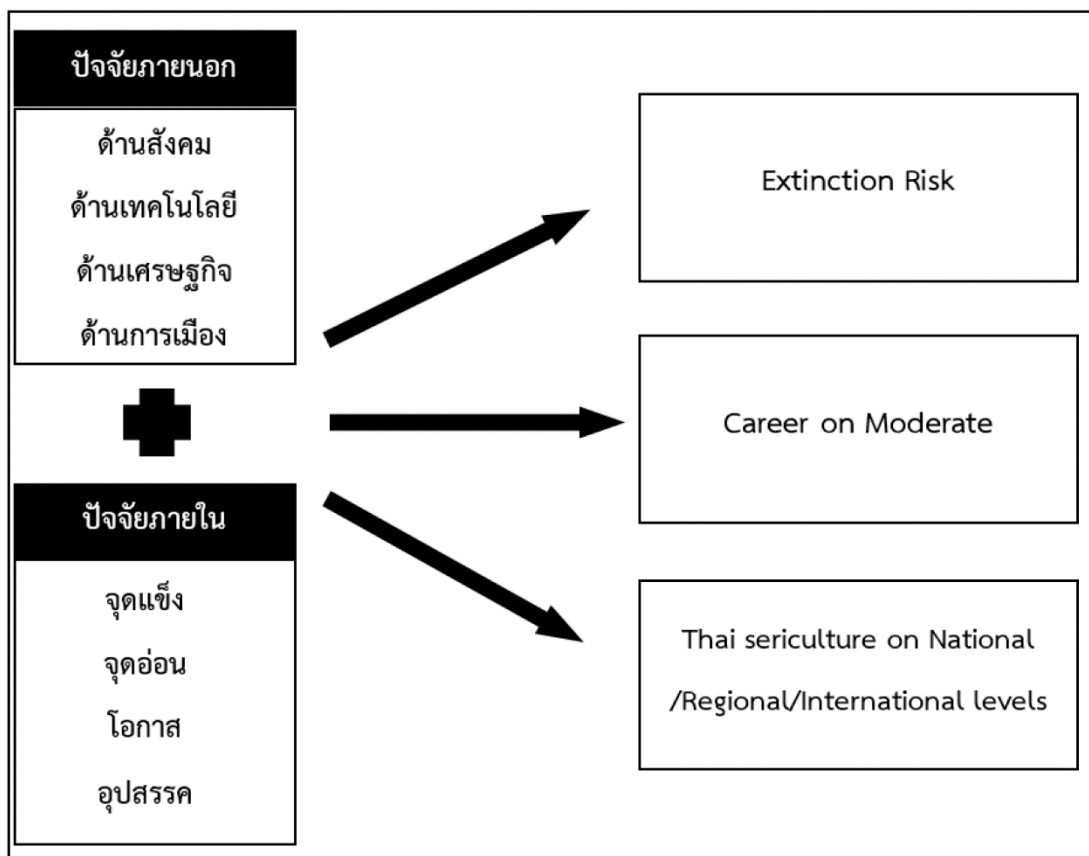
ปัจจัยขับเคลื่อน (Driver)	การวิเคราะห์สถานการณ์
	4. ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่าย 5. บางกลุ่มมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ
จุดอ่อน	1. ผู้นำหรือประธานกลุ่มบางกลุ่มขาดภาวะผู้นำ 2. การขาดคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิต 3. การเชื่อมโยงและการเข้าถึงหน่วยงานหรือภาคีภายนอกอยู่ในวงจำกัด 4. การควบคุมคุณภาพสินค้ายังมีข้อจำกัดในบางกลุ่ม 5. การเข้าถึงปัจจัยการผลิตยังมีข้อจำกัดในแง่ของกลุ่มที่ไม่ได้มีวัฒนธรรมที่เข้มแข็งชัดเจน (ไม่ได้พึ่งตนเองเป็นหลัก) 6. การเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ 7. อายุของสมาชิกในกลุ่มหมองไหม้
โอกาส	1. ความต้องการของตลาด แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มตลาดเฉพาะ และ 2) กลุ่มตลาดทั่วไปที่มุ่งเน้นการบริโภคสีเขียว
อุปสรรค	1. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดของหนอนไหม และการเจริญเติบโตของไหมหม่อน

การเปรียบเทียบข้อมูลของพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จและยังไม่ประสบความสำเร็จ จากข้อมูลข้างต้นสามารถนำมาสู่การวิเคราะห์ค่าคู่อันดับ (Quadrant Analysis) ได้ดังนี้

ตารางที่ 10 การวิเคราะห์ค่าคู่อันดับ (Quadrant Analysis) จาก STEEP และ SWOT analysis

		ปัจจัยภายใน	
		บวก/ดี	ลบ/ไม่ดี
ปัจจัยภายใน	เกื้อหนุน	<ul style="list-style-type: none"> - มีนโยบายและแนวทางการสนับสนุนผ้าไทย และผลิตภัณฑ์ของชุมชนของรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง และชุมชนมีความร่วมมือและพร้อมที่จะพัฒนาตนเอง รวมถึงสินค้าแต่ละท้องถิ่นก็มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง - มีนโยบายที่พยายามดึงคนรุ่นใหม่กลับเข้าสู่กระบวนการผลิตหมอนไหม - มีการดึงคนรุ่นใหม่เข้ามาช่วยด้านการตลาด ซึ่งสามารถตระหนักและรับรู้แนวทางการตอบสนองต่อตลาดภายนอกได้ 	<ul style="list-style-type: none"> - มีนโยบายและแนวทางการสนับสนุนผ้าไทยและผลิตภัณฑ์ของชุมชนของรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง แต่การเข้าถึงยังไม่ครอบคลุมทุกกลุ่ม และสินค้าจากบางกลุ่มยังไม่ได้มาตรฐาน - แม้จะมีแนวทางการสนับสนุนผ้าไทย แต่ในอนาคตมีแนวโน้มว่าการผลิตจะลดลงเนื่องจากคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหมอนไหมลดลง - แม้ความต้องการของตลาดภายนอกจะมีความหลากหลาย แต่เงื่อนไขด้านอายุของผู้ผลิตและการรู้หนังสือ กลายเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนากระบวนการผลิตสินค้าแบบสมัยนิยม - ทิศทางของตลาดและแนวโน้มผู้บริโภคที่มุ่งเน้นการสร้างเศรษฐกิจสีเขียว เศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม แต่ภายในกลุ่มเกษตรกรหมอนไหมยังขาดการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่จะช่วยเกื้อหนุนการผลิตของเกษตรกร
	อุปสรรค	<ul style="list-style-type: none"> - การสนับสนุนและพัฒนาองค์ความรู้ยังขาดการบูรณาการแบบข้ามศาสตร์และองค์ความรู้สมัยใหม่ ทว่าการที่มีบางกลุ่มดั้งเดิมรุ่นใหม่เข้ามาทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากคนรุ่นใหม่สู่เกษตรกรรุ่นเก่า - การขาดการปลูกจิตสำนึกในการประกอบอาชีพเกษตรกรหมอนไหม แต่บางกลุ่มมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยให้เยาวชนเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละครัวเรือนหรือช่วงว่างงาน - สถานะเศรษฐกิจทั้งระดับโลกและระดับประเทศชะลอตัว ทำให้กำลังซื้อของกลุ่มลูกค้าลดลง แต่การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เช่น งานแต่งงาน งานบวช และงานศพ เป็นต้น ยังช่วยให้ผ้าไหมยังสามารถขายได้ - แม้จะมีภัยแล้งและสถานะเศรษฐกิจจะล่อตัว แต่ในพื้นที่ที่มีการเกษตรแบบผสมผสาน กลับได้รับผลกระทบด้านความมั่นคงทางอาหารน้อย เนื่องจากมีทั้งการปลูกข้าว ปลูกพืชผักสวนครัว และการปศุสัตว์ - มีความสามารถในการรับมือภัยแล้งได้ในขั้นต้นจากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - การศึกษายังไม่ได้เจาะจงไปที่ด้านหมอนไหมโดยตรง และยังไม่ต่อเนื่อง ขาดการจัดการและถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ (Knowledge management: KM) ส่งผลให้กลุ่มคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหมอนไหมลดลง - การขาดการพัฒนานวัตกรรมและการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัยที่ช่วยเรื่องการตลาดและกระบวนการผลิต ประกอบกับกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ทำให้การเข้าถึงมีข้อจำกัดจากทั้งเงื่อนไขด้านอายุและการรู้หนังสือ (อ่านออกเขียนได้) - การเปลี่ยนแปลงสถานะภูมิอากาศส่งผลกระทบต่อกระบวนการผลิตหมอนไหมของกลุ่มเกษตรกรหมอนไหม และยังไม่มียุทธศาสตร์เข้ามาช่วยเหลือในการป้องกัน รับมือ และเตรียมความพร้อมให้แก่กลุ่มเกษตรกร

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ข้างต้น นำมาสู่การสร้างภาพอนาคตของการเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบหลัก (ดังภาพที่ 15) ซึ่งมีลักษณะของแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกันไป (ดังภาพที่ 16) โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

ภาพที่ 15 ภาพอนาคตของการเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย

Extinction Risk	Career on Moderate	Thai sericulture on National /Regional/International levels
<ul style="list-style-type: none"> • ยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มที่ชัดเจน • ขาดภาวะผู้นำ • กลุ่มขาดเป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนเพื่อดำเนินงานร่วมกัน • ภายในกลุ่มขาดการสื่อสาร • การดำเนินงานเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ • ขาดองค์ความรู้ในกระบวนการผลิตและการบริหารจัดการกลุ่ม • การเข้าไม่ถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ • ขาดภาคีเครือข่ายที่เข้ามาสนับสนุน • สมาชิกกลุ่มขาดความเอาใจใส่ถึงคุณภาพและมาตรฐานสินค้า • สินค้าที่ผลิตไม่ได้มาตรฐาน • เข้าไม่ถึงและไม่รู้ความต้องการของตลาด • ขาดการสืบทอดความรู้ไปสู่คนรุ่นใหม่ 	<ul style="list-style-type: none"> • มีการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ • กลุ่มมีเป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน • ผู้นำมีความต้องการและมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาหม่อนไหม • มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาช่วยสนับสนุนในการพัฒนาอาชีพและกระบวนการผลิตอยู่สม่ำเสมอ • มีมาตรฐานในกระบวนการผลิตภายในกลุ่ม • มีการเรียนรู้ในการพัฒนาสายผ้า โดยได้รับความร่วมมือจากภาครัฐ • มีตลาดประจำ ส่วนใหญ่เป็นตลาดภายในท้องถิ่นเป็นหลัก • มีกลุ่มคนวัยทำงานเข้ามาสู่กระบวนการผลิตบ้างแต่ยังขาดแนวทางการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ที่ชัดเจน • รู้ช่องทางในการเข้าถึงการรับรองมาตรฐานสินค้าในระดับประเทศ แต่ยังไม่ได้นำไปดำเนินการ 	<ul style="list-style-type: none"> • มีการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการและดำเนินงานในลักษณะของกลุ่ม • การสร้างเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของกลุ่ม เกิดจากการรับรู้ร่วมกันของสมาชิกภายในกลุ่ม • ผู้นำมีภาวะผู้นำสูง ยึดหลักการทำงานแบบประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล • มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่ม • การดำเนินงานภายในกลุ่มมีระบบ และมีการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญที่ชัดเจน • มีมาตรฐานกระบวนการผลิตภายในกลุ่ม และสร้างบรรทัดฐานการดำเนินงานร่วมกัน • รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในกลุ่ม • รู้และเข้าถึงช่องทางการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐ เอกชน และสถาบัน การศึกษา ทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่น • สินค้าของกลุ่มมีความหลากหลาย ได้รับการพัฒนาผ่านการวิจัย • มีตลาดที่หลากหลาย

ภาพที่ 16 ลักษณะของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม 3 ประเภท เพื่อการเรียนรู้ในการเสริมพลังอำนาจ

1) กลุ่มในรูปแบบที่ 1 หรือ Extinction Risk หมายความว่าถึงกลุ่มเกษตรกร หม่อนไหมที่มีความเสี่ยงในการสูญหายไปในอนาคต เกิดขึ้นมาจากความไม่แน่นอนและไม่มั่นคงของ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมจากการประกอบอาชีพที่ดำเนินอยู่ ซึ่งเกิดขึ้นมาจากปัจจัยเร่งหลักสอง ประการ ได้แก่ ความไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ไม่มีตลาดรองรับ และการขาด คนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิต โดยกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในกลุ่มแรกจะมีลักษณะสำคัญ ดังต่อไปนี้

1.1) การขาดวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของกลุ่มที่ชัดเจน (vision and goal) จากการลงศึกษาในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่ม พบข้อสังเกตที่เป็นจุดร่วมของปัญหาคือ กลุ่มที่ยัง ไม่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ยังไม่ได้จดทะเบียนอย่างเป็นทางการและยังไม่ได้เข้า ร่วมกลุ่มใดอย่างเป็นทางการ ยังไม่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของกลุ่มที่ชัดเจน โดยที่ส่วนใหญ่แล้วการสอบถามถึงเป้าหมายของกลุ่มว่าต้องการเดินทางไปถึงจุดใด ยังเป็นความคิดเห็น เฉพาะบุคคลเท่านั้น แม้สมาชิกภายในกลุ่มจะมีปัญหาาร่วมกัน (collective issue) แต่ก็ขาดการ แลกเปลี่ยนเพื่อนเดินทางไปสู่เป้าหมายเดียวกัน ซึ่งเชื่อมโยงกับการขอจดทะเบียน เนื่องจากหากกลุ่มยัง ไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน เมื่อไปขอจดทะเบียน หน่วยงานรัฐจำเป็นต้องมาตรวจความพร้อมของกลุ่ม กลุ่มที่ยังไม่มีแนวทางที่ชัดเจนก็มีแนวโน้มว่าจะไม่สามารถจดทะเบียนได้ ทั้งนี้ เมื่อสมาชิกทุกคน ภายในกลุ่มไม่มีเป้าหมายหรือแนวทางการเดินทางไปสู่เป้าหมายในทิศทางเดียวกัน ก็จะทำให้เกิดการ ดำเนินงานในลักษณะ “ต่างคนต่างทำ” “ต่างคนต่างขาย” ส่งผลต่อความไม่สามารถจัดตั้งกลุ่มอย่าง เป็นรูปธรรมและดำเนินการกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพได้

1.2) ผู้นำขาดความเข้มแข็ง ไม่มีลักษณะของการเป็นภาวะผู้นำ (Leadership) ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงการให้ความเชื่อถือและความร่วมมือจากสมาชิกภายในกลุ่ม จาก การศึกษาค้นพบว่า ลักษณะผู้นำที่ทำให้กลุ่มไม่สามารถดำเนินต่อไป ได้แก่ ความไม่ ‘ตรงไปตรงมา’ และการไม่ดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง

“...ต้องแนะนำตัวไปว่ามาจากศูนย์ฯ นะ ห้ามบอกว่าเป็นจาก มหาวิทยาลัย เพราะถ้าไปบอกว่าเป็นจากมหาวิทยาลัย จะไม่มีใครมานั่ง ฟังหรอก เพราะเขาไม่ได้อะไร เสียเวลา...แล้วเดี๋ยวต่อไปถ้าแม่เรียกเขา เขาก็จะไม่มาอีก” (แม่พันธ์ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2562)

“...อยากรู้อะไรก็ถามจากคณะกรรมการ เพราะว่าประธานมีงานประจำอย่างอื่น ไม่ค่อยมีเวลา ไม่สะดวก...” (แม่แกง นามสมมติ, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2563)

รวมไปถึงการปิดกั้นการเรียนรู้ ไม่แสวงหาความรู้จากภายนอก และไม่ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างแก่สมาชิก ส่งผลให้สมาชิกต้องทำหน้าที่ในการบริหารจัดการภายในครัวเรือนด้วยตนเอง นำไปสู่การขาดความน่าเชื่อถือที่มีต่อผู้นำหรือประธานกลุ่ม ซึ่งสะท้อนได้จากการลงพื้นที่เพื่อนัดหมายจัดสนทนากลุ่ม โดยพบว่าสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่ที่มีความศรัทธาและเชื่อถือต่อผู้นำ เริ่มเกิดขึ้นจากการมองเห็นว่า “ลงมือทำแล้ว ทำได้จริง”

1.3) การขาดการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์กันภายในกลุ่ม (communication) ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญของการขาดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่ม รวมไปถึงโอกาสในการสื่อสารจากภายนอก โดยลักษณะของการขาดการสื่อสาร หมายความว่ารวมไปถึงการขาดการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่มอย่างมีเป้าหมาย เช่น การประชุมหารืออย่างสม่ำเสมอเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานภายในกลุ่ม รวมถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาภายในกลุ่ม จากการลงศึกษาพื้นที่ยังพบว่า การสื่อสารที่เกิดขึ้นมักอยู่ในลักษณะของการออกความคิดเห็นเฉพาะบุคคล มากกว่าการอภิปรายเพื่อหาแนวทางร่วมกัน

1.4) การขาดการแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบกันภายในกลุ่ม หรือ การขาดการแบ่งงานกันทำภายในกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ โดยมักไม่มีดำเนินงานในรูปแบบกลุ่ม แต่เป็นลักษณะของต่างคนต่างผลิตและต่างคนต่างขาย ไม่มีความรู้สึกของการเป็นกลุ่ม ทุกคนมีการผลิต หา และซื้อปัจจัยการผลิต ทอผ้า และขายแบบ “บ้านใครบ้านมัน” ซึ่งไม่ก่อให้เกิดการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และพัฒนาสมาชิกในชุมชนไปพร้อมกัน

1.5) การขาดองค์ความรู้ในการพัฒนากระบวนการผลิตรุ่นใหม่ เป็นผลมาจากการที่กลุ่มยังไม่ได้เข้าไปอยู่ในระบบหรือยังไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย ทำให้หน่วยงานหรือภาคีที่เข้ามาช่วยเหลือหรือสนับสนุนเข้าไม่ถึงกลุ่มเกษตรกรประเภทนี้ การขาดองค์ความรู้เกิดขึ้นตั้งแต่การเลี้ยงไหมอย่างถูกสุขลักษณะ การสาวไหมอย่างมีประสิทธิภาพ การฟอกขาว การย้อมสี การมัดลาย และการทอผ้าไหม รวมไปถึงการเข้าถึงตลาด ที่นอกเหนือจากการเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือแล้ว อีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากข้อจำกัดด้านศักยภาพของเกษตรกรเอง ไม่ว่าจะเป็นด้านอายุและการรู้หนังสือ ทำให้เป็นอุปสรรคสำคัญในการค้นหาความรู้สมัยใหม่

1.6) การขาดการเข้าถึงเทคโนโลยี พบว่าภายในกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ ส่วนใหญ่มักประกอบด้วยสมาชิกสูงอายุเป็นส่วนมาก กอปรกับการไม่รู้หนังสือของสมาชิกส่วนหนึ่งภายในกลุ่ม กลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงความรู้ผ่านช่องทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งรวมไป

ถึงการขาดการถ่ายทอดการเข้าถึงเทคโนโลยีจากคนรุ่นใหม่สู่คนรุ่นเก่า เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สมาชิกกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมบางส่วนไม่สามารถเข้าถึงช่องทางการหาความรู้ที่หลากหลายได้

1.7) การขาดภาคีเครือข่ายที่เข้ามาสนับสนุน ซึ่งเป็นผลมาจากการไม่ได้จัดตั้งและจดทะเบียนกลุ่มอย่างเป็นทางการ ทำให้ภาคีเครือข่ายไม่ทราบถึงความต้องการในการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม จากการลงศึกษาในพื้นที่ พบว่า กลุ่มที่ยังไม่ได้จดทะเบียนกลุ่มอย่างเป็นทางการมีแนวโน้มที่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานน้อยกว่ากลุ่มที่จดทะเบียนอย่างเป็นทางการแล้ว

1.8) การขาดความเอาใจใส่ถึงคุณภาพและมาตรฐานสินค้า โดยข้อมูลจากการลงพื้นที่พบว่า กลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จและมีความเสี่ยงในการสูญหายไปของกลุ่มนี้ในอนาคต คือกลุ่มที่ขาดการรักษามาตรฐานและคุณภาพของสินค้า ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วมักมี 2 ประเด็นหลักสำคัญ คือ การไม่ต่อเส้น เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดด้านการรักษาคุณภาพของสินค้า และการยอมสี้ยซึ่งส่งผลต่อการกลับมาซื้อของลูกค้าในอนาคต ทั้งนี้ โดยส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นจากความไม่รู้ และการขาดการเข้าถึงความรู้ และการพัฒนาทักษะเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ภายในกลุ่มเองยังขาดการดูแลและรักษามาตรฐานสินค้าภายในกลุ่ม เนื่องจากการดำเนินงานเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ รวมถึงขาดการแบ่งหน้าที่ในการดูแลมาตรฐานสินค้าภายในกลุ่ม

1.9) การขาดการเข้าถึงความรู้และทักษะในกระบวนการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ กลุ่มที่ยังคงรูปแบบการผลิตแบบเดิมขาดกระบวนการคิดแบบสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสินค้ารูปแบบใหม่ๆ ทำให้พบความเสี่ยงในด้านการตลาด เนื่องจากสินค้าไม่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคได้

1.10) การขาดการสืบทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ พบว่าในพื้นที่ส่วนใหญ่มักไม่มีเด็กรุ่นใหม่หรือกลุ่มคนวัยแรงงานกลับเข้ามาสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม รวมถึงขาดการเชื่อมโยงกับคนรุ่นใหม่ภายนอก ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการปลูกฝังและการถ่ายทอดทัศนคติและการรับรู้ในอาชีพเกษตรกรหม่อนไหม การมองเห็นความไม่มั่นคงในอาชีพที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ทำให้เด็กหรือเยาวชน รวมถึงวัยทำงานส่วนใหญ่หันไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ที่มั่นคงกว่า และมีแนวโน้มที่จะอพยพออกนอกพื้นที่และชักชวนกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน (เกษตรกรหม่อนไหม) ออกนอกพื้นที่ด้วย

2) กลุ่มในรูปแบบที่ 2 หรือ Moderate: Career on Moderate หมายความว่ากลุ่มที่สามารถดำเนินกิจกรรมการผลิตหม่อนไหมไปได้ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีเครือข่ายและมีกลุ่มตลาด แต่ยังคงอยู่ในวงจำกัด ประกอบไปด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1) การจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ จากการศึกษาในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ พบลักษณะที่มีร่วมกันที่ทำให้กลุ่มยังคงได้รับการพัฒนา คือ

การจดทะเบียนกลุ่มอย่างเป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ เป็นต้น

2.2) กลุ่มมีเป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน จากการลงศึกษาพื้นที่พบว่า กลุ่มที่สามารถดำเนินการไปได้ สมาชิกภายในกลุ่มจะมีการมองเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจน ถึงสาเหตุและความต้องการในการรวมกลุ่ม ซึ่งเกิดมาจากการประชุมและแลกเปลี่ยนหารือถึงปัญหา ร่วมกัน ลักษณะที่สำคัญของกลุ่มในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน คือ สมาชิกภายในกลุ่มพร้อมยอมรับ และเปิดใจในการพูดคุยกันมากกว่า รวมถึงเห็นความสำคัญของการเป็นกลุ่มมากกว่าการดำเนินงาน ส่วนบุคคล

2.3) การสร้างวิสัยทัศน์และความต้องการในการพัฒนาจากผู้นำกลุ่ม ลักษณะของกลุ่มในแบบที่ 2 นี้ จะเห็นได้ว่าผู้นำมีความเข้มแข็งและมีความต้องการในการพัฒนา กลุ่ม เช่น มีความเปิดกว้าง ยอมรับและรับฟังความคิดเห็นของคนในกลุ่ม สมาชิกกลุ่มมีความเชื่อถือในตัว ผู้นำหรือประธานกลุ่ม เนื่องจากมีการปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง ตัวอย่างการเปรียบเทียบความ เชื่อถือระหว่างกลุ่มในรูปแบบที่ 1 และกลุ่มในรูปแบบที่ 2 พบความแตกต่างที่มีต่อประธาน เช่น เมื่อ เรียกประชุม สมาชิกในกลุ่มรูปแบบที่ 2 จะเข้าร่วมประชุมและแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่เพื่อ อภิปรายแลกเปลี่ยนสู่แนวทางการพัฒนาร่วมกัน แต่ในกลุ่มรูปแบบที่ 1 สมาชิกกลุ่มมักไม่ค่อยให้ ความเชื่อถือผู้นำหรือประธานกลุ่ม และมักไม่ค่อยมีส่วนร่วมหรือเข้าร่วมเพื่อแสดงความคิดเห็น

2.4) การเข้าถึงหน่วยงานหรือภาคีเครือข่ายเข้ามาช่วยสนับสนุนการพัฒนา อาชีพ แต่มีอุปสรรคเงื่อนไขจากภายในกลุ่ม ข้อสังเกตจากการลงศึกษาพื้นที่พบว่า กลุ่มประเภทนี้เป็น กลุ่มที่ได้จดทะเบียนอย่างเป็นทางการแล้ว ดังนั้นจึงมีหน่วยงานหลักเข้ามาให้ความช่วยเหลือในการ พัฒนาระบบการผลิตหมอนไหมอยู่เสมอ ทั้งนี้รูปแบบของการเข้าถึงหน่วยงานและองค์ความรู้ที่ เกิดขึ้นมักอยู่ในรูปแบบของการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) กล่าวคือไม่ใช่ เพียงหน่วยงานที่ให้ข้อมูลความรู้แก่เกษตรกรเท่านั้น แต่เกษตรกรเองก็จำเป็นต้องสร้างการเข้าถึง หน่วยงานด้วย โดยในกรณีของกลุ่มในรูปแบบที่ 2 นี้ มักมีโอกาสรู้ช่องทางในการเข้าถึงหน่วยงาน ที่จะเข้ามาสนับสนุน รวมถึงหน่วยงานที่สนับสนุนก็เข้าถึงกลุ่มนี้ แต่ภาคีที่เข้าถึงยังอยู่ในวงจำกัด คือ เฉพาะหน่วยงานภาครัฐที่ดูแลเรื่องหมอนไหมโดยตรง ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรหมอนไหมเองยังไม่ได้มี การหาข้อมูลหรือหน่วยงานเพิ่มเติม และยังไม่พร้อมที่จะเข้าร่วมเรียนรู้นอกพื้นที่ ยังคงมุ่งเน้นการ ได้รับความรู้แบบผู้เรียน (Passive Learning) หรือมุ่งเน้นได้รับการสนับสนุนจากการสอนงานในพื้นที่ เท่านั้น ทำให้การสนับสนุนเครื่องมือ เทคโนโลยี รวมถึงการวิจัยและพัฒนา และการได้รับองค์ความรู้ ใหม่ ๆ ยังมีข้อจำกัด

นอกจากนี้ การเข้าถึงองค์ความรู้จากการสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย ยังอยู่ในรูปแบบของการศึกษาดูงานนอกพื้นที่จากกลุ่มเกษตรกรหมอนไหมที่มีชื่อเสียงจากต่างอำเภอ

ทว่ารูปแบบการเรียนรู้จะอยู่ในลักษณะของการจดจำและปฏิบัติตาม มากกว่าการเรียนรู้กระบวนการ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนากลุ่ม

“...พอเราเห็นของเขา เราว่าสวย เราก็ถ่ายรูปไว้ แล้วก็ลองมา
มัดตาม เรียกได้ว่า copy นั้นแหละ...” (แม่มีจ นามสมมติ, สัมภาษณ์,
28 มิถุนายน 2563)

2.5) การมีมาตรฐานกระบวนการผลิตภายในกลุ่ม จากการศึกษาในพื้นที่
เป้าหมาย พบว่า กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่สามารถดำรงความเป็นกลุ่มและอาชีพของกลุ่มต่อไปได้
จะต้องมีการกำหนดเกณฑ์และมาตรฐานการผลิตภายในกลุ่ม การสร้างมาตรฐานกระบวนการผลิตนี้
เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนของสมาชิกภายในกลุ่มและการหาความเชี่ยวชาญของสมาชิกภายในกลุ่ม
เช่น การหารือเกี่ยวกับสมาชิกที่เชี่ยวชาญด้านการมัดหมี่และเกณฑ์ราคารับจ้างมัดหมี่ สมาชิกที่ถนัด
การย้อมสีและเกณฑ์ราคาในการย้อมสีซึ่งขึ้นอยู่กับความยาก-ง่าย รวมไปถึงการทอผ้าที่ต้องมุ่งเน้น
การรักษาคุณภาพของผ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อเส้น ซึ่งจะเป็นการกำหนดราคาและความสามารถในการ
ในการขายสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ภายในกลุ่ม

ทั้งนี้ ข้อสังเกตของกลุ่มในรูปแบบที่ 2 อยู่ตรงที่การดำเนินงานภายใน
กลุ่มยังขาดการแบ่งงานหรือหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละครัวเรือนอย่างชัดเจน กล่าวคือ แม้มีการ
จัดตั้งคณะกรรมการกลุ่ม และการหาสมาชิกที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละด้าน ทว่าการดำเนินงานและ
หน้าที่ของแต่ละคนภายในกลุ่มตามกระบวนการและขั้นตอนการผลิตหม่อนไหมยังขาดความชัดเจน
สมาชิกยังทำหน้าที่ซ้อนทับกัน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากรูปแบบการดำเนินการในนามกลุ่มยังไม่มี
ประสิทธิภาพเท่าที่ควร

นอกจากนี้ ข้อจำกัดการกลุ่มในรูปแบบที่ 2 อยู่ที่การเข้าถึงเครื่องมือ
และเทคโนโลยีที่เข้ามาช่วยเหลือในการพัฒนากระบวนการผลิตหม่อนไหมอย่างมีประสิทธิภาพและถูก
สุลักษณะ กล่าวคือ เครื่องมือยังไม่ได้มาตรฐาน มีการประยุกต์ใช้เครื่องอุปโภคบริโภคในครัวเรือน
เช่น เครื่องครัวปนกับกระบวนการผลิต เช่น การฟอกและย้อมสีโดยใช้หม้อต้มอาหาร ซึ่งทางกลุ่ม
สามารถเข้าถึงได้จากการซื้อสินค้าจากต่างอำเภอหรือในจังหวัดใกล้เคียง แต่ยังไม่มีการซื้อเพราะ
ต้องการรอการสนับสนุนมากกว่า และมีทัศนคติที่ว่าถึงแม้มีความต้องการเครื่องมือที่ช่วยในการผลิต
แต่ในปัจจุบันก็ยังสามารถผลิตและขายได้ ความต้องการนี้จึงยังไม่ใช่ความจำเป็นเร่งด่วน

2.6) การมีตลาดประจำรองรับ แต่ยังอยู่ในระดับท้องถิ่นหรืออยู่ในวงจำกัด
จากการสนทนากลุ่มในพื้นที่ พบว่ากลุ่มในรูปแบบที่ 2 นี้มีช่องทางการขายจากคนในท้องถิ่น ส่วนมาก
ผู้บริโภคส่วนใหญ่มักเป็นคนในชุมชนหรือคนจากต่างอำเภอเท่านั้น เพื่อใช้สวมใส่และเป็นของที่ระลึก

ในงานสำคัญทางศาสนาและกิจกรรมทางวัฒนธรรม มักอยู่ในรูปแบบของการมีนายหน้า (คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณข้างเคียงหรือจากต่างอำเภอ) เข้ามาเลือกซื้อผ้าจากทางกลุ่มและมารับผ้าไปขายต่ออีกทอดหนึ่ง หรือมีการผูกขาดกับหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเป็นหลัก ซึ่งก็จะอยู่ในรูปแบบของการรับซื้อเพื่อไปขายต่อเช่นเดียวกัน โดยที่กลุ่มยังขาดความตระหนักเรื่องอำนาจการต่อรองและความยั่งยืนในการขายสินค้าจากหลากหลายช่องทาง เพื่อลดความเสี่ยงในด้านการตลาด

2.7) การรู้ช่องทางในการเข้าถึงการรับรองมาตรฐานสินค้าในระดับประเทศ แต่ยังมีอุปสรรคเงื่อนไขจากภายในกลุ่ม กลุ่มในลักษณะที่ 2 นี้ รับรู้และสามารถเข้าถึงการรับรองมาตรฐานสินค้าของกลุ่มได้ ทว่ายังไม่เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการติดตรารับรองมาตรฐานสินค้า เพราะมีความคิดว่าถึงแม้จะไม่มีตราสินค้าก็ยังสามารถขายได้

อย่างไรก็ดี เมื่อสอบถามถึงความต้องการในการได้ตรารับรองมาตรฐานสินค้าในระดับประเทศ กลับพบว่ามีความต้องการในการติดตราสัญลักษณ์ที่แสดงถึงมาตรฐานสินค้า เพราะจะช่วยให้ผู้บริโภคมั่นใจได้ว่าได้สินค้าที่มีคุณภาพไป ทว่าสมาชิกภายในกลุ่มก็ยังคงเกิดความกังวลว่าถ้าหากนำผ้าไปติดตราเพื่อแสดงสัญลักษณ์ของมาตรฐานแล้ว อาจทำให้คนภายนอกสนใจซื้อสินค้าจำนวนมากขึ้น ซึ่งกลายเป็นข้อกังวลของสมาชิกภายในกลุ่มว่าจะไม่สามารถผลิตสินค้าได้เป็นจำนวนมากตามความต้องการที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากกำลังคนมีจำนวนจำกัด

2.8) กลุ่มคนวัยทำงานเข้าสู่กระบวนการผลิต แต่ยังคงขาดแนวทางการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ที่ชัดเจน พบว่า สมาชิกภายในกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่อายุต่ำกว่า 50 ปี วัยแรงงานในชุมชนส่วนมากมักออกไปประกอบอาชีพอื่น ที่มีรายได้ที่มั่นคง หรือมีทางเลือกในชีวิตที่หลากหลายมากกว่า แต่มีข้อสังเกตอยู่ที่ลูกหลานหรือคนรุ่นใหม่บางส่วนมีแนวโน้มที่จะกลับมาสู่พื้นที่ของตน บางส่วนให้ความช่วยเหลือด้านการตลาดของแต่ละครัวเรือน ในขณะที่ช่วงวันหยุดยาวหรือเกิดสถานการณ์ไม่ปกติ เช่น ตกงาน พักงาน กลุ่มคนรุ่นใหม่บางส่วนจะกลับมาช่วยงานที่บ้านที่บ้าน

ทั้งนี้ ในกลุ่มนี้ยังพบความเสี่ยงเหมือนกลุ่มในรูปแบบที่ 1 ในการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากไม่มีความร่วมมือในการจัดหลักสูตรกับโรงเรียนในพื้นที่ และภายในชุมชนเองก็ไม่ได้สนับสนุนและปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่เป็นเกษตรกรอย่างเต็มตัว

3) กลุ่มในรูปแบบที่ 3 หรือ Thai sericulture on National/Regional/International levels จุดเด่นของกลุ่มนี้คือมีความสามารถปรับตัวต่อความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงมีการพัฒนากลุ่มเกษตรกรเหมือนไหมของตนเองอยู่เสมอ โดยใช้การบูรณาการองค์ความรู้ทั้งในเชิงวิชาการเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดรูปแบบของกลุ่มที่ 3 ดังต่อไปนี้

3.1) การจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ และดำเนินงานในลักษณะของกลุ่ม โดยจากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายพบว่า กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะมีต้องเริ่มจากการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ ภายใต้เงื่อนไขของการมีเป้าหมายร่วมกันของสมาชิกภายในกลุ่ม และมีการประเมินศักยภาพของกลุ่มเพื่อเดินไปสู่เป้าหมาย ข้อมูลจากการลงศึกษาพื้นที่แสดงให้เห็นถึงที่มาของการจัดตั้งกลุ่มว่าสมาชิกกลุ่มมีการเล็งเห็นปัญหาอยู่ร่วมกัน ว่าอะไรเป็นปัจจัยเงื่อนไขในการดำเนินการกลุ่ม และร่วมกันวางแนวทางแก้ไข ทำให้เกิดการจดทะเบียนตามความต้องการของกลุ่มในที่สุด ส่วนใหญ่กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาจะมีการจดทะเบียนใน 2 รูปแบบหลัก คือ วิสาหกิจชุมชน และสหกรณ์ชุมชน และบางกลุ่มยังขึ้นทะเบียนมากกว่า 1 แห่ง เช่น ขึ้นทะเบียน OTOP เป็นต้น

3.2) การสร้างเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ร่วมกัน จากข้อมูลพื้นที่แสดงให้เห็นถึงที่มาของการจัดตั้งกลุ่มมาเริ่มต้นมาจากการมองเห็นปัญหาของสมาชิกในชุมชนร่วมกัน โดยริเริ่มมาจากกลุ่มคนเล็กๆ เพียงจำนวนหนึ่งร่วมพูดคุยและแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาและเงื่อนไขของชุมชน รวมถึงแนวทางในการส่งเสริมอาชีพเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้กลายเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญของกลุ่ม นอกจากนี้สมาชิกที่เข้ามาใหม่ทุกคนจำเป็นต้องรับทราบถึงสถานการณ์ และแนวทางการดำเนินงานของกลุ่มร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเดินหน้าทำงานเพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน

3.3) ผู้นำหรือประธานกลุ่มมีภาวะผู้นำสูง ยึดหลักการบริหารจัดการแบบประชาธิปไตยและหลักธรรมาภิบาล ข้อแตกต่างระหว่างกลุ่มรูปแบบที่ 3 และรูปแบบที่ 1-2 อยู่ที่ลักษณะของผู้นำหรือประธานกลุ่ม โดยที่ผู้นำหรือประธานกลุ่มจะมีลักษณะของการสร้างความน่าเชื่อถือจากการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง มีการลงมือปฏิบัติเองในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต เป็นคนที่ไม่หยุดพัฒนา มีการแสวงหาความรู้อยู่เสมอ โดยไม่รอความช่วยเหลือจากหน่วยงานเพียงอย่างเดียว หากแต่มีการเข้าหาแหล่งทุนต่างๆ เช่น กาเขียนขอโครงการเพื่อขอของบสนับสนุน การสมัครเข้าร่วมกับองค์กรต่างๆ เพื่อเข้าร่วมการอบรม เป็นต้น แนวความคิดของประธานกลุ่มได้ถ่ายทอดสู่แนวการปฏิบัติซึ่งมุ่งเน้นการอยู่แบบพอเพียง รู้จักพื้นที่และ “ของดี” ที่กลุ่มตนเองมีเพื่อสร้างอาชีพและรายได้บนบานวัฒนธรรมของตนเอง หรือเรียกได้ว่าการสร้างภูมิคุ้มกันจากวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการพัฒนาแต่ไม่เคยหยุดนิ่ง เพื่อให้ทั้งบ้านและชุมชนสามารถอยู่ได้

นอกจากนี้ ผู้นำหรือประธานกลุ่มเอง มีหลักการบริหารจัดการโดยยึดหลักประชาธิปไตยเป็นสำคัญ คือการเคารพเสียงข้างมาก ในการดำเนินกิจกรรมภายในกลุ่มหรือแม้แต่การตัดสินใจต่อประเด็นต่างๆ ภายในกลุ่ม มักเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการลงคะแนนอยู่เสมอ ส่วนมากจะใช้การยกมือเพื่อลงคะแนนเสียง และมติที่ประชุมจะมาจากคะแนนเสียงมาก มุ่งเน้นการจัดประชุมกลุ่มเพื่อหารืออย่างเป็นทางการเป็นประจำและสม่ำเสมอ ในหลายกลุ่มมักจัดการประชุมประจำเดือน เพื่อสอบถามถึงอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับสมาชิกกลุ่ม สร้างเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

จากตัวแทนสมาชิกที่เข้ารับการอบรมจากภายนอก สร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะให้ทุกคนภายในกลุ่ม รู้สึกถึงความมีคุณค่า รวมถึงเป็นพื้นที่ในการหารือเพื่อจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกทุกคนของกลุ่ม

ข้อสังเกตที่เป็นความแตกต่างอย่างเด่นชัดอีกประการหนึ่งคือ ภายใต้อำนวยการบริหารจัดการกลุ่มแบบประชาธิปไตย กลุ่มในรูปแบบที่ 3 ยังได้ยึดหลักการบริหารจัดการอย่างมีธรรมาภิบาล ไม่ว่าจะเป็นการสร้างที่น่าเชื่อถือจากสมาชิกภายในกลุ่ม ผ่านกระบวนการบริหารจัดการอย่างโปร่งใส ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการด้านบัญชีและการเงิน โดยมีทั้งรูปแบบของการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลบัญชีและการเงินโดยตรง และประธานกลุ่มเป็นผู้ดูแลเอง แต่มีลักษณะร่วมกันคือ มีการจัดบันทึกรายรับและรายจ่ายทุกรายการอยู่เป็นประจำ เพื่อให้สถานะของบัญชีตรงกับปัจจุบันมากที่สุด และสมาชิกทุกคนสามารถเรียกดูและตรวจสอบบัญชีรายรับและรายจ่ายได้ตลอดเวลา โดยไม่จำเป็นต้องมีการแจ้งล่วงหน้า การบริหารจัดการสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ของชุมชนก็เป็นไปอย่างเท่าเทียม เนื่องจากสินค้าทุกชิ้นอยู่ในนามสินค้าของกลุ่ม โดยที่ประธานจัดตั้งเป็นกองทุนของกลุ่มในทุกๆ การรับซื้อ ดังนั้นการขายสินค้าจึงปราศจากความลำเอียง เพราะการขายสินค้าแต่ละชิ้นเท่ากับว่ากลุ่มมีรายได้เพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งยังให้ความสำคัญกับสมาชิกทุกคนภายในกลุ่ม ผ่านการสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ทำให้สมาชิกรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและเดินทางไปพร้อมกัน

3.4) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่มเกิดขึ้นเป็นประจำและสม่ำเสมอ เนื่องจากกลุ่มในรูปแบบที่ 3 นี้ได้รับการติดต่อประสานงานจากหน่วยงานภาคีหลายภาคส่วนเป็นประจำ ดังนั้นภายในกลุ่มจึงมีทั้งการคัดเลือกและส่งสมาชิกเข้าไปอบรม เพื่อให้สมาชิกคนนั้นๆ กลายเป็นตัวแทนหรือ node เฉพาะเรื่องของกลุ่ม เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านการย้อมสี ผู้เชี่ยวชาญด้านการมัดหมี่ ผู้เชี่ยวชาญด้านการสาว เป็นต้น การจัดสรรสวัสดิการสำหรับสมาชิก การแลกเปลี่ยนถึงอุปสรรคในการดำเนินงาน รวมถึงการหารือการดำเนินงานของกลุ่ม ดังนั้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่มจึงมีหลากหลายวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ล้วนแต่เสริมสร้างและพัฒนากระบวนการผลิตหมอนใหม่ รวมถึงคุณภาพชีวิตของสมาชิกกลุ่ม

3.5) การดำเนินงานภายในกลุ่มเป็นระบบ มีการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญอย่างชัดเจน รูปแบบการบริหารจัดการและการดำเนินงานภายในกลุ่มในรูปแบบที่ 3 นี้ จะมีความโดดเด่นเรื่องการแบ่งงานกันทำอย่างเป็นระบบ เนื่องจากการดำเนินงานเป็นไปเพื่อกลุ่ม ภายในกลุ่มจะมีการคัดเลือกสมาชิกที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละขั้นตอนหรือกระบวนการผลิต ตั้งแต่การปลูกต้นหมอน การเลี้ยงหนอนไหม การสาวเส้นไหม การฟอก การย้อมสี การคั้นหมี่ การมัดลาย และการทอ โดยเมื่อสมาชิกกลุ่มดำเนินการในแต่ละขั้นตอนเสร็จสมบูรณ์แล้ว ก็จะนำไปขายให้กับกลุ่มและกลุ่มจะรับซื้อโดยเงินสด ทำให้สมาชิกทุกคนมีเงินหมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ การให้ราคาก็จะมีการตั้งเกณฑ์ราคาไว้ในแต่ละขั้นตอน ซึ่งพิจารณาจากคุณภาพ ความละเอียด และความยาก โดยมีสมาชิก

ภายในกลุ่มเป็นผู้ร่วมตั้งเกณฑ์ราคา เมื่อสมาชิกภายในกลุ่มมีความเชี่ยวชาญที่แตกต่างหลากหลายออกไป การฝึกอบรมที่เกิดขึ้นกับกลุ่มจึงเป็นการเลือกสมาชิกให้ตรงกับหัวข้อในการฝึกอบรมในแต่ละครั้ง เช่น การอบรมเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ก็จะส่งครัวเรือนที่ทำหน้าที่นี้ไปฝึกอบรม เนื่องจากจะได้กลับมาต่อยอดและสื่อสารเผยแพร่ให้กับสมาชิกที่ดำเนินการในลักษณะเดียวกันได้รับรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ การส่งสมาชิกไปฝึกอบรมไม่ใช่เพียงส่งสมาชิกคนเดิมๆ ซ้ำๆ ไป หากแต่มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียน โดยพิจารณาจากความสามารถและความสนใจของสมาชิกคนนั้นด้วย

การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามความเชี่ยวชาญนี้ นอกจากจะก่อให้เกิดรายได้หมุนเวียนภายในกลุ่มมากขึ้น ยังทำให้สมาชิกกลุ่มรู้สึกตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของอาชีพของตน สร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและยังถือเป็นการสร้างชื่อเสียงออกไปภายนอกกลุ่มอีกด้วย

3.6) การสร้างมาตรฐานและแนวปฏิบัติร่วมกันของการดำเนินงานภายในกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งของการดำเนินงานภายในกลุ่มในรูปแบบที่ 3 โดยพบลักษณะร่วมกันคือ ทุกกลุ่มเป้าหมายต่างมีการสร้างกฎกติกา และบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติร่วมกันภายในกลุ่ม ตั้งแต่โครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่ม ที่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจนในแต่ละตำแหน่ง ภายในกลุ่มเองก็มีการตั้งมาตรฐานของกระบวนการผลิตและผลิตภัณฑ์หรือสินค้าของกลุ่มไว้ เช่น มีการแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบมาตรฐานคุณภาพสินค้าก่อนการขาย ดังนั้นสมาชิกทุกคนต้องยอมรับกฎกติกาที่สร้างร่วมกันในประเด็นนี้ ถ้าสินค้าไม่มีคุณภาพหรือต่ำกว่ามาตรฐาน ก็จำเป็นต้องโดนลงโทษหรือมีมาตรการกระตุ้นการผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ เช่น การตีกลับของสินค้า หรือการรับซื้อในราคาต่ำกว่าราคาปกติ เป็นต้น

การสร้างมาตรฐานของสินค้าอีกประการหนึ่งอาจเกิดมาจากการขึ้นทะเบียนมาตรฐานสินค้าต่างๆ เช่น การขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หากผู้ผลิตไม่รักษาคุณภาพของสินค้า ผู้บริโภคสามารถติดตามไปยังผู้ผลิตได้โดยตรง หรือแม้การติดตามกยุงพระราชทานซึ่งเป็นกลไกหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าสินค้า ซึ่งถ้าหากผู้ผลิตผลิตสินค้าแบบไม่มีคุณภาพ ผ้าเหล่านั้นก็ไม่สามารถประทับตราได้และไม่สามารถขายรายได้ที่สูงขึ้นได้ เป็นต้น

3.7) การสร้างแรงกระตุ้นในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความโดดเด่นของกลุ่มในรูปแบบที่ 3 หรืออาจกล่าวได้ว่ายังสมาชิกกลุ่มที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมมั่นคงมากขึ้น ไร้ออกกังวลทางเศรษฐกิจ จะทำให้กลุ่มนั้นเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของพื้นที่นั้นไว้จากการศึกษาพื้นที่พบว่า หลากหลายกลุ่มเริ่มหันกลับมาให้ความสนใจกับวิถีชีวิตที่พึ่งพิงกับสภาพแวดล้อมมากขึ้น และมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้น เช่น การเลี้ยงหนอนไหมควรมีพื้นที่ที่ปลอดสารเคมี เนื่องจากหนอนไหมมีความอ่อนไหวต่อสภาพแวดล้อมที่เป็นพิษหรือปนเปื้อนสารเคมี

ดังนั้น กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในรูปแบบที่ 3 นี้มักมีการปลูกพืชแบบผสมผสานควบคู่กันไปด้วย ในทางหนึ่งเพื่อสร้างรายได้เสริมและเป็นแหล่งอาหารสำหรับครัวเรือนหรือชุมชน

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ กลุ่มในรูปแบบที่ 3 นี้มักมีการสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอก โดยอาศัยความเป็นท้องถิ่นที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ผสมผสานกับวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติแบบดั้งเดิม ซึ่งช่วยคงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากตลาดภายนอกได้ เช่น เส้นไหมพื้นถิ่นด้วยวิธีการสาวแบบดั้งเดิม เป็นต้น

3.8) การรับรู้และเข้าถึงช่องทางการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายที่หลากหลาย พบว่ากลุ่มในรูปแบบที่ 3 มีการเข้าถึงช่องทางการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายที่หลากหลาย โดยที่ลักษณะการเข้าถึงนั้นเป็นไปทั้งในรูปแบบของการสนับสนุนจากหน่วยงาน และการแสวงหาการสนับสนุนจากกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมเอง จากการลงศึกษาพื้นที่พบข้อสังเกตถึงการเริ่มเข้าถึงการสนับสนุนจากการขอความช่วยเหลือและหารือกับทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการจัดตั้งหรือจดทะเบียนกลุ่มอย่างเป็นทางการ รวมถึงมีการเขียนของบประมาณในการสนับสนุน จุดเด่นของกลุ่มที่สามารถเข้าถึงการสนับสนุนที่หลากหลาย คือ การมีมุมมองต่อโลกที่กว้างกว่า ผู้นำหรือประธานเหล่านี้มักหาช่องทางแหล่งทุนที่เปิดรับข้อเสนอโครงการหรือของบพัฒนาอยู่เสมอ

ลักษณะของผู้นำหรือประธานกลุ่มประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการสร้างและขยายภาคี นั่นคือ การได้รับการสนับสนุนจากท้องถิ่นในการเข้าประกวดแข่งขัน เพื่อให้เป็นที่รู้จักจากภาคีภายนอกเพิ่มขึ้น รวมถึงมีความสามารถในการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ช่วยให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารและความต้องการของตลาดเพิ่มมากขึ้น

3.9) สินค้าของกลุ่มได้รับการวิจัยและพัฒนาอย่างหลากหลาย ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นผลมาจากการเข้าถึงภาคีเครือข่ายที่หลากหลายนำไปสู่การร่วมกันพัฒนา มุ่งเน้นการดำเนินการร่วมกันในลักษณะของเครือข่ายแนวราบแบบห่วงโซ่อุปทาน เช่น ต้นน้ำคือกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม กลางน้ำและปลายน้ำคือหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากได้รับการพัฒนาจากภาคีเครือข่ายภายนอกเป็นจำนวนมาก ทำให้กลุ่มเกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ได้จากองค์ความรู้ หรือนวัตกรรม เช่น การวิจัยและพัฒนาชามูลไหม ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าจากของเสียในกระบวนการผลิต และยังเป็นการลดการปล่อยของเสีย เสมือนเป็นการสร้างเศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) รวมถึงมีการแปรรูปสินค้าจากไหมให้อยู่ในลักษณะหรือรูปลักษณะใหม่ๆ เช่น รองเท้า กระเป๋า สบู่ เครื่องสำอาง ส่วนประกอบของเครื่องประดับหรือของใช้ เป็นต้น

3.10) ช่องทางการตลาดมีความหลากหลาย ไม่ผูกติดกับหน่วยงานหรือองค์กรแห่งใดแห่งหนึ่ง สำหรับประเด็นนี้มีความเกี่ยวข้องตั้งแต่ข้อ 3.8 และ 3.9 จากการลงศึกษาในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายทุกพื้นที่ พบความแตกต่างในด้านช่องทางการตลาดอย่างชัดเจน โดยที่กลุ่ม

เกษตรกรหม่อนไหมบางส่วนยังพบความเสี่ยงด้านการตลาด เนื่องจากส่วนใหญ่ช่องทางการตลาดมีเพียงการติดต่อกับภาครัฐในระดับท้องถิ่นเท่านั้น เช่น การขายผ่านนิทรรศการของอำเภอ จังหวัด เป็นต้น มีเพียงบางส่วนที่เข้าถึงการตลาดจากส่วนกลาง ซึ่งจะถูกสับเปลี่ยนหมุนเวียนไป ในขณะที่ส่วนน้อย (หรือในกลุ่มรูปแบบที่ 3) ที่มีช่องทางการตลาดมากกว่า 1 ช่องทาง โดยพบว่า มักเริ่มจากการติดตราสัญลักษณ์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นต่อผู้บริโภค มีการพัฒนากลุ่มจนมีชื่อเสียง หรือได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ ทำให้รูปแบบการขายจะมีทั้งการไปออกนิทรรศการ การขายในพื้นที่ การติดต่อกับผู้บริโภคโดยตรงจากการแนะนำแบบปากต่อปาก และมีการแสวงหาช่องทางการตลาดผ่านการเข้าถึงเทคโนโลยี เช่น Facebook หรือ Line เป็นต้น รวมถึงมีการเชื่อมโยงกับภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาเพื่อการพัฒนาและออกแบบผลิตภัณฑ์จากไหม

อย่างไรก็ดี จุดเด่นของกลุ่มทั้ง 3 รูปแบบที่พบร่วมกันคือ การคำนึงถึงความสามารถในการผลิตของกลุ่มต่อความต้องการสินค้าจากตลาดภายนอก ทุกกลุ่มจะมีการคำนวณระยะเวลาและกำลังคนที่ใช้ในการผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเสมอ เนื่องจากมองว่าหากรับคำสั่งซื้อสินค้ามาเป็นจำนวนมากจะทำให้ผลิตไม่ทัน ทว่าความแตกต่างอยู่ที่กลุ่มที่ 3 จะมีการจัดทำคำสั่งซื้ออย่างเป็นระบบและสามารถอ้างอิงได้ว่า หากสั่งผ้าไปแล้วจะต้องรอรระยะเวลาอีกนานเท่าใด อีกทั้งมีจำนวนของกำลังคนยังมากกว่าใน 2 กลุ่มแรก ทำให้สามารถผลิตจำนวนสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ได้มากกว่า

ในส่วนของจุดอ่อนหรือความเสี่ยงที่มีร่วมกัน คือ กลุ่มทั้ง 3 รูปแบบยังประสบกับความเสี่ยงในการหาคนรุ่นใหม่มาทดแทน ซึ่งพบว่ากำลังคนที่สามารถและสนใจเข้ามาทดแทนกลุ่มเกษตรกรรุ่นเก่ามีจำนวนลดลง เนื่องจากส่วนใหญ่ออกไปเรียนและทำงานนอกพื้นที่ หันไปประกอบอาชีพอื่นที่มีความมั่นคงในอาชีพและรายได้มากกว่า ทว่าข้อสังเกตประการหนึ่งคือ กลุ่มในรูปแบบที่ 3 จะมีการสนับสนุนในเด็กและเยาวชนในพื้นที่สร้างตัวตนและความภาคภูมิใจในอาชีพผ่านการฝึกออกนิทรรศการ เช่น การแสดงการสาวไหม การส่งแข่งขันในระดับโรงเรียน ระดับอำเภอ จังหวัด และประเทศ เป็นต้น

5.3.4 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน (ร่างที่ 1)

กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญในการขับเคลื่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 1) การพัฒนาจากกลุ่มในระดับ Worst หรือกลุ่มที่มีความเสี่ยง เพื่อขึ้นสู่ระดับ Career on Moderate กลุ่มที่สามารถดำรงอยู่ได้แต่ไม่ได้มีการพัฒนาหรือก้าวไปสู่ตลาดระดับประเทศหรือโลก พบความเสี่ยงและข้อจำกัดที่สำคัญที่สุดคือ ผู้นำกลุ่ม ดังนั้นแนวทางการเสริมพลังอำนาจตามกรอบการวิเคราะห์จากทฤษฎี Structuration จึงต้องมุ่งเน้นไปที่การเสริมพลังอำนาจ

ของผู้นำ (power) เป็นลำดับแรก รองลงมาคือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (Interaction) และการสร้างระบบการบริหารจัดการภายในกลุ่ม (norm) ตามลำดับ เพื่อสร้างผู้นำกลุ่มและนำไปสู่การผลักดันให้เกิดกระบวนการสร้างความรู้สึกร่วมกันและเรียนรู้ บริหารจัดการร่วมกันภายในกลุ่ม ดังนี้

ตารางที่ 11 การวิเคราะห์การขับเคลื่อนการเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในรูปแบบที่ 1

1. รูปแบบที่ 2

คำถาม	คำตอบ
1. อะไรคือปัจจัยที่มีความสำคัญต่อภารกิจการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในกลุ่มรูปแบบที่ 1 ในอนาคต	1.1 ปัจจัยด้านผู้นำกลุ่ม 1.2 ความเข้มแข็งจากสมาชิกภายในกลุ่ม 1.3 คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วม
2. ถ้าทุกอย่างดำเนินไปด้วยดีและมองในทางที่เป็นไปได้ อะไรคือสิ่งที่มองเห็นเกี่ยวกับการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในอนาคต	2.1 กระบวนการผลิตหม่อนไหมในชุมชนสามารถดำเนินการต่อไปได้ 2.2 ดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตมากขึ้น
3. ถ้าการดำเนินงานเป็นไปด้วยความผิดพลาด อะไรคือปัจจัยสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงของภารกิจการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	3.1 สินค้าขายไม่ได้ / ไม่มีแหล่งรับซื้อ 3.2 ปัญหานี้สิน 3.3 คนหันไปประกอบอาชีพอื่น
4. เมื่อมองเข้ามาภายในกลุ่มแล้ว อะไรคือสิ่งที่คิดว่าควรเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ต้องการตามเป้าหมาย	4.1 การสร้างภาวะผู้นำ 4.2 การสร้างการปฏิสัมพันธ์ เพื่อมุ่งสู่การมีเป้าหมายร่วมกันภายในกลุ่ม 4.3 การเข้าถึงการส่งเสริมองค์ความรู้และการเรียนรู้ในด้านต่างๆ 4.4 การสร้างแนวทางการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเป็นระบบ 4.5 การเข้าถึงตลาด
5. เมื่อมองย้อนกลับไป อะไรคือเหตุการณ์สำคัญ ที่ทำให้ภารกิจของกลุ่มเป็นอยู่เช่นในปัจจุบัน	5.1 ผู้นำมีความอ่อนแอ 5.2 กลุ่มขาดวิสัยทัศน์ร่วมกัน 5.3 ภูมิปัญญา “ขายไม่ได้”
6. ถ้ามองไปในอนาคต อะไรคือสิ่งสำคัญที่ต้องทำโดยเร็วที่สุดเพื่อการพัฒนาผลงานตามภารกิจการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	6.1 การเลือกผู้นำกลุ่ม 6.2 การกำหนดโครงสร้างการดำเนินงานภายในกลุ่มให้ชัดเจนและเป็นระบบ

คำถาม	คำตอบ
7. ถ้าอุปสรรคต่างๆ ถูกขจัดออกไปหมด และสามารถกำหนดในสิ่งที่ทำ อะไรคือสิ่งที่ยากจะมีหรือทำเพิ่มขึ้นตามภารกิจการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	7.1 การสนับสนุนด้านการตลาด

จากคำถามข้างต้นนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน (ร่างที่ 1) ดังนี้

ตารางที่ 12 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มในรูปแบบที่ 1 ไปสู่รูปแบบที่ 2 (ร่างที่ 1)

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้
ความรู้	1. การเข้าถึงความรู้ที่เกี่ยวข้องด้านกระบวนการผลิตหม่อนไหม	1.1 สืบค้นและหาข้อมูลผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น Google และจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการเพิ่มพูนความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตหม่อนไหม
		1.2 สร้างการมีส่วนร่วมจากเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ในการหาข้อมูลเพื่อเข้าถึงความรู้ โดยให้ความสำคัญตั้งแต่กระบวนการคิด วิเคราะห์ และลงมือปฏิบัติ
		1.3 สร้างการยอมรับในความแตกต่างระหว่างวัยจากสมาชิกรุ่นเก่า รุ่นกลาง และรุ่นใหม่
		1.4 วางบทบาทให้คนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมในกลุ่ม เช่น การเขียนข้อเสนอโครงการเพื่อขอรับทุนสนับสนุน
ช่องทางในการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ และการสนับสนุน โดยเริ่มต้นจากการเป็นสมาชิกในระบบ	2. ช่องทางในการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ และการสนับสนุน โดยเริ่มต้นจากการเป็นสมาชิกในระบบ	1.1 สืบค้นช่องทางการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ โดยอาศัยบุคคลที่มีความสามารถในการหาข้อมูล
		1.2 จัดทะเบียนกลุ่ม เพื่อให้เป็นสมาชิกและมีรายชื่ออยู่ในระบบ เพื่อให้เกิดการเข้าถึงการพัฒนา

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้
		ในด้านต่างๆ
	3. การบริหารจัดการกลุ่ม อย่างเป็นระบบ วาง โครงสร้างและหน้าที่ของ คณะกรรมการและสมาชิก ภายในกลุ่ม	3.1 ประชุมกลุ่มเพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อนของ สมาชิกแต่ละคนภายในกลุ่ม เพื่อให้เกิดการแบ่ง งานกันทำ หรือการสร้างโครงสร้างบริหารจัดการ กลุ่มที่ชัดเจน 3.2 กำหนดโครงสร้างและหน้าที่ภายในกลุ่มของ คณะกรรมการกลุ่มแต่ละคนให้มีความชัดเจน (เช่น ประธาน รองประธาน คณะกรรมการด้านบัญชี คณะกรรมการตรวจสอบบัญชี คณะกรรมการดูแล คลังสินค้า คณะกรรมการตรวจสอบคุณภาพและ มาตรฐานของสินค้า คณะกรรมการด้านการ ประชาสัมพันธ์ คณะกรรมการดูแลงานเอกสาร เป็นต้น)
ทักษะ	1. ความสามารถในการ เข้าถึงและใช้เทคโนโลยี	1.1 การสนับสนุนการเรียนรู้ในการใช้เทคโนโลยี โดยให้เยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ในชุมชน เข้ามามี ส่วนร่วมในการสอนการใช้งาน
ทัศนคติ	1. ภาวะผู้นำในการ เปลี่ยนแปลงของกลุ่ม 2. การสร้างและมีวิสัยทัศน์ ร่วมกัน (shared-value) เพื่อให้สมาชิกกลุ่มเกิดการ รับรู้ไปในทิศทางเดียวกัน	1.1 การส่งเสริมการทำงานเป็นทีมภายในกลุ่ม 1.2 การเลือกผู้นำกลุ่มผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม จากสมาชิกภายในกลุ่ม โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ ร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ 1.1 การจัดการสื่อสารภายในกลุ่ม ที่เหมาะสมตาม บริบทพื้นที่ ซึ่งโดยส่วนใหญ่มักมีรูปแบบการ สื่อสารแบบพบปะพูดคุยต่อหน้า เพื่อให้เกิดการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เห็นสีหน้าท่าทางและความคิด ร่วมกัน 1.2 วิเคราะห์และประเมินบทบาท รวมถึง ความสามารถในการดำเนินการของสมาชิกภายใน กลุ่ม นำไปสู่การวางแผนแนวทางปฏิบัติของกลุ่ม

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้
	2. การสร้างความตระหนัก ให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าใน การสร้างรายได้จากหม่อน ไหม	2.1 การสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ใน การศึกษาแบบบูรณาการอย่างง่าย 2.2 การจัดหลักสูตรท้องถิ่นด้านการพัฒนาผ้าทอ และการเป็นผู้ประกอบการในท้องถิ่น 2.3 การปรับนโยบายส่งเสริมการศึกษาของภาครัฐ ต้องหันมาส่งเสริมการศึกษาทางเลือก (vocational education) มากขึ้น 2.3 การดึงคนรุ่นใหม่เข้ามาสู่กระบวนการผลิต หม่อนไหม เช่น เริ่มจากการเข้าสู่การดูแลด้าน การตลาด เพื่อให้เกิดการซึมซับและเห็นคุณค่าของ ผ้าไหมว่าสามารถสร้างรายได้และอาชีพได้ ซึ่งจะ ทำให้คนรุ่นใหม่เห็นช่องทาง/แนวทางในการ พัฒนาผลผลิตของกลุ่ม

2) การพัฒนาจากกลุ่มในรูปแบบที่ 2 หรือ Career on Moderate ไปเป็นกลุ่ม
ในรูปแบบที่ 3 หรือ Thai sericulture on National/Regional/International Levels พบเงื่อนไข
อยู่ที่มีแนวทางการเสริมพลังอำนาจที่ต้องมุ่งเน้นการหาและสร้างภาคีเครือข่ายจากทุกภาคส่วน
(facility) เป็นสำคัญ ในการส่งเสริมองค์ความรู้ แหล่งเงินทุนสนับสนุนการดำเนินการกลุ่ม รวมถึงการ
เข้าการตลาดใหม่ๆ โดยผ่านกลไกคนกลาง หรือมีการจัดรูปแบบเป็นห่วงโซ่การผลิต โดยมีรายละเอียด
ดังนี้

ตารางที่ 13 การวิเคราะห์การขับเคลื่อนการเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมใน
รูปแบบที่ 2 ทุกรูปแบบที่ 3

คำถาม	คำตอบ
1. อะไรคือปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการกิจการ พัฒนาากลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในอนาคต	1.1 การสร้างภาคีเครือข่าย 1.2 การรักษามาตรฐานการผลิต 1.3 การสนับสนุนทุนเพื่อต่อยอดการดำเนินการ กลุ่ม 1.4 การดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิต ภายในกลุ่ม
2. ถ้าทุกอย่างดำเนินไปด้วยดีและมองในทางที่ เป็นไปได้ อะไรคือสิ่งที่มองเห็นเกี่ยวกับการกิจ การพัฒนาากลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ในอนาคต	2.1 การเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายจากภาคส่วน ต่างๆ
3. ถ้าการดำเนินงานเป็นไปด้วยความผิดพลาด อะไรคือปัจจัยสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงของ ภารกิจการพัฒนาากลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	3.1 กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมขาดสถานะทาง เศรษฐกิจที่มั่นคง 3.2 คนหันไปประกอบอาชีพอื่น
4. เมื่อมองเข้ามาภายในกลุ่มแล้ว อะไรคือสิ่งที่ คิดว่าควรจะต้องเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ ต้องการตามเป้าหมาย	4.1 การสร้างเครือข่ายในรูปแบบของห่วงโซ่การ ผลิต
5. เมื่อมองย้อนกลับไป อะไรคือเหตุการณ์ สำคัญ ที่ทำให้ภารกิจของกลุ่มเป็นอยู่เช่นใน ปัจจุบัน	5.1 ผู้นำและกลุ่มเกษตรกรเข้าไม่ถึงเครือข่าย จากภายนอก 5.2 ผู้ประกอบการจากภายนอกไม่มีฐานข้อมูล กลุ่มเกษตรกร
6. ถ้ามองไปในอนาคต อะไรคือสิ่งสำคัญที่ต้อง ทำโดยเร็วที่สุดเพื่อการพัฒนาผลงานตาม ภารกิจการพัฒนาากลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	6.1 การพัฒนาและรักษามาตรฐานสินค้าภายใน กลุ่ม 6.2 การค้นหาภาคีเครือข่าย
7. ถ้าอุปสรรคต่างๆ ถูกขจัดออกไปหมด และ สามารถกำหนดในสิ่งที่ทำ อะไรคือสิ่งที่อยากจะ มีหรือทำเพิ่มขึ้นตามภารกิจการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม	7.1 การพัฒนาด้านการตลาด หรือการเชื่อมโยง กลุ่มเกษตรกรกับผู้ประกอบการภายนอก

จากคำถามข้างต้นนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มรูปแบบที่ 2 (ร่างที่ 1) ดังนี้

ตารางที่ 14 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มในรูปแบบที่ 2 ไปสู่รูปแบบที่ 3 (ร่างที่ 1)

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้
ความรู้	1.การพัฒนากระบวนการผลิตและการตลาดจากการเรียนรู้แบบบูรณาการข้ามศาสตร์	1.1 การจัดการฝึกอบรม โดยมุ่งเน้นการสร้าง ความเข้าใจจากพื้นฐานความรู้ที่ง่าย และ เน้นการต่อยอดในภาคปฏิบัติ 1.2 การจัดเวทีหรือแพลตฟอร์มรวบรวมกลุ่ม เกษตรกรหม่อนไหม เพื่อให้เกิดภาคีเครือข่าย การแลกเปลี่ยนสินค้าระดับประเทศ
	2. การสร้าง Young Smart Farmer	2.1 การจัดหลักสูตรฝึกอบรมการเป็น Young Smart Farmer โดยใช้องค์ความรู้แบบบูรณา การข้ามศาสตร์ ที่มีความต่อเนื่อง โดยอาศัย ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายหลายภาคส่วน ที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละด้าน
	3. ช่องทางการเข้าถึงแหล่ง สนับสนุนเงินทุน	ระดมสมอง จัดสรรหน้าที่ของคณะกรรมการ หรือสมาชิก หรือร่วมกันค้นหาข้อมูลผ่าน เทคโนโลยีสารสนเทศจากหน่วยงานภาคส่วน ต่างๆ เพื่อหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการ สนับสนุนแหล่งเงินทุน
	4. การวิเคราะห์ความเสี่ยงของ การดำเนินงานภายในกลุ่ม	4.1 การวิเคราะห์ความเสี่ยงจากภัยแล้งที่ ส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตร 4.2 การวิเคราะห์ความเสี่ยงจากการ เปลี่ยนแปลงของความต้องการของตลาด
ทักษะ	1. การรักษามาตรฐานในการ บริหารจัดการและรักษามาตรฐาน ของผลิตภัณฑ์กลุ่ม	1.1 การจัดการฝึกอบรมการย้อมสีผ้าอย่างมี ประสิทธิภาพ 1.2 การศึกษาดูงานจากกลุ่มเกษตรกรที่ ประสบความสำเร็จในระดับประเทศและ/ หรือระดับสากล 1.3 การจัดแพลตฟอร์มการเข้าถึงกลุ่ม ผู้ประกอบการภาคเอกชน เพื่อเกิดการ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้และความต้องการของ ตลาดในปัจจุบัน

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้
		1.4 การทำหรือและจัดตั้งคณะกรรมการดูแล และตรวจสอบคุณภาพผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ที่ สามารถระบุและเข้าถึงผู้ผลิตได้
	2. การพัฒนาความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์	2.1 การพัฒนาการเรียนรู้ตั้งแต่ระดับโรงเรียน ในการบูรณาการความรู้แบบข้ามศาสตร์ โดย อาศัยการเรียนรู้ตามแนวทาง STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics)
	3. การอบรมเพื่อให้เกิดความ เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน	3.1 การจัดการอบรมโดยมุ่งเน้นภาคปฏิบัติ มากกว่าการสอนตามตัวหนังสือ 3.2 การติดตามและประเมินผลของกลุ่มอย่าง เป็นประจำและต่อเนื่อง
ทัศนคติ	1. การสร้างความตระหนักให้คน รุ่นใหม่เห็นคุณค่าในการสร้าง รายได้จากหม่อนไหม	2.1 การสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ใน การศึกษาแบบบูรณาการอย่างง่าย 2.2 การจัดหลักสูตรท้องถิ่นด้านการพัฒนาผ้า ทอและการเป็นผู้ประกอบการในท้องถิ่น 2.3 การดึงคนรุ่นใหม่เข้ามาสู่กระบวนการ ผลิตหม่อนไหม เช่น เริ่มจากการเข้าสู่การ ดูแลด้านการตลาด เพื่อให้เกิดการซึมซับและ เห็นคุณค่าของผ้าไหมว่าสามารถสร้างรายได้ และอาชีพได้ ซึ่งจะทำให้คนรุ่นใหม่เห็น ช่องทาง/แนวทางในการพัฒนาผลผลิตของ กลุ่ม

5.3.5 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน (ร่างที่ 2)

จากการนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ (ร่างที่ 1) ข้างต้น ผู้ศึกษาได้นำร่างฉบับดังกล่าว
เข้าวิเคราะห์ร่วมกันกับพื้นที่ ผ่านการจัดสนทนากลุ่มกับประธาน กลุ่มคณะกรรมการ และตัวแทน
สมาชิกกลุ่ม เพื่อให้แผนกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเหมาะสมกับพื้นที่และสถานการณ์จริงของพื้นที่
นำมาสู่ (ร่าง) กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน (ร่างที่ 2)
ดังต่อไปนี้

1) (ร่าง) กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน (ครั้งที่ 2) จากกลุ่มในรูปแบบที่ 1 (Extinction Risk) ดังนี้

ตารางที่ 15 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มในรูปแบบที่ 1 ไปสู่รูปแบบที่ 2 (ร่างที่ 2)

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
ความรู้	1. สร้างการเข้าถึงความรู้ที่เกี่ยวข้องด้านกระบวนการผลิตหม่อนไหม	1.1 สืบค้นและหาข้อมูลผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น Google และจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการเพิ่มพูนความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตหม่อนไหม	สมาชิก-ลูกหลาน ภายในกลุ่ม
		1.2 สร้างการมีส่วนร่วมจากเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ในการหาข้อมูลเพื่อเข้าถึงความรู้ โดยให้ความสำคัญตั้งแต่กระบวนการคิดวิเคราะห์ และลงมือปฏิบัติ	สมาชิกกลุ่ม
		1.3 ศึกษาดูงานในต่างพื้นที่ ทั้งต่างอำเภอ หรือต่างจังหวัด เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนา กลุ่ม	ประธานกลุ่ม (นำ การเข้าถึง หน่วยงานภาครัฐ)
		1.4 วางบทบาทให้คนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมในกลุ่ม เช่น การเขียนข้อเสนอโครงการเพื่อขอรับทุนสนับสนุน	คณะกรรมการและ สมาชิกกลุ่ม เกษตรกรหม่อน ไหม

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
	2. ช่องทางในการเข้าถึง แหล่งเรียนรู้ และการ สนับสนุน โดยเริ่มต้นจาก การเป็นสมาชิกในระบบ	1.1 สํารวจช่องทางการเข้าถึง แหล่งเรียนรู้ โดยอาศัยบุคคลที่ มีความสามารถในการหาข้อมูล 1.2 จัดทะเบียนกลุ่ม เพื่อให้ เป็นสมาชิกและมีรายชื่ออยู่ใน ระบบ เพื่อให้เกิดการเข้าถึง การพัฒนาในด้านต่างๆ	สมาชิกและ ลูกหลานของ สมาชิก ประธานกลุ่ม
	3. <u>การบริหารจัดการกลุ่ม อย่างเป็นระบบ วาง โครงสร้างและหน้าที่ของ คณะกรรมการและสมาชิก ภายในกลุ่ม</u>	3.1 ประชุมกลุ่มเพื่อวิเคราะห์ จุดแข็ง-จุดอ่อนของสมาชิกแต่ ละคนภายในกลุ่ม เพื่อให้เกิด การแบ่งงานกันทำ หรือการ สร้างโครงสร้างบริหารจัดการ กลุ่มที่ชัดเจน 3.2 กำหนดโครงสร้างและ หน้าที่ภายในกลุ่มของ คณะกรรมการกลุ่มแต่ละคนให้ มีความชัดเจน (เช่น ประธาน รองประธาน คณะกรรมการ ด้านบัญชี คณะกรรมการ ตรวจสอบบัญชี คณะกรรมการ ดูแลคลังสินค้า คณะกรรมการ ตรวจสอบคุณภาพและ มาตรฐานของสินค้า คณะกรรมการด้านการ ประชาสัมพันธ์ คณะกรรมการ ดูแลงานเอกสาร เป็นต้น)	สมาชิกกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม
ทักษะ	1. ความสามารถในการ	1.1 การสนับสนุนการเรียนรู้ใน	หน่วยงานรัฐ

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
	เข้าถึงและใช้เทคโนโลยี	การใช้เทคโนโลยี โดยให้ เยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ใน ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการ สอนการใช้งาน	
	2. การพัฒนาความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์	2.1 การพัฒนาการเรียนรู้ตั้งแต่ ระดับโรงเรียน ในด้าน กระบวนการผลิตใหม่	สถาบันการศึกษา
ทัศนคติ	1. ภาวะผู้นำในการ เปลี่ยนแปลงของกลุ่ม	1.1 การส่งเสริมการทำงานเป็น ทีมภายในกลุ่ม ผ่านเวทีประชุม กลุ่มอย่างสม่ำเสมอ 1.2 การเลือกผู้นำกลุ่มผ่าน กระบวนการมีส่วนร่วมจาก สมาชิกภายในกลุ่ม	กลุ่มเกษตรกร หม่อนไหม
	2. การสร้างวิสัยทัศน์ ร่วมกัน (shared-value) เพื่อให้สมาชิกกลุ่มเกิดการ รับรู้ไปในทิศทางเดียวกัน	1.1 การจัดการสื่อสารภายใน กลุ่ม ที่เหมาะสมตามบริบท พื้นที่ ซึ่งโดยส่วนใหญ่มักมี รูปแบบการสื่อสารแบบพบปะ พูดคุยต่อหน้า เพื่อให้เกิดการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เห็นสีหน้า ท่าทางและความคิดร่วมกัน	ประธานและ คณะกรรมการกลุ่ม
		1.2 วิเคราะห์และประเมิน บทบาท รวมถึงความสามารถ/ ศักยภาพในการดำเนินการของ สมาชิกภายในกลุ่ม นำไปสู่การ วางแผนแนวทางปฏิบัติของ กลุ่ม	ประธาน คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่ม

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
	3. การสร้างความตระหนัก ให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าใน การสร้างรายได้จากหม่อน ไหม	2.1 การสร้างการมีส่วนร่วม ของคนรุ่นใหม่ในการศึกษา แบบบูรณาการอย่างง่าย	สถาบันการศึกษา ระดับประถม/ มัธยม
2.2 การจัดหลักสูตรท้องถิ่น ด้านการพัฒนาผ้าทอและการ เป็นผู้ประกอบการในท้องถิ่น		ทุกภาคส่วนใน ท้องถิ่น (สถาบันการศึกษา/ องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น/ ชุมชน/กลุ่ม เกษตรกรหม่อน ไหม/ผู้ประกอบการ/ สถาน ประกอบการ)	
2.3 การปรับนโยบายส่งเสริม การศึกษาของภาครัฐต้องหัน มาส่งเสริมการศึกษาทางเลือก/ การศึกษาอาชีพ (vocational education)		หน่วยงานภาครัฐ	
2.4 ในระดับมหาวิทยาลัย จัด ให้มีการศึกษาแบบครบวงจร โดยสามารถเลือกความ เชี่ยวชาญเฉพาะได้ (เช่น ไหม หรือฝ้าย หรือเส้นใยสังเคราะห์ เป็นต้น)		หน่วยงานภาครัฐ	
2.5 พัฒนาสินค้าของกลุ่ม เกษตรกรหม่อนไหม เพื่อให้ กลุ่มมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง		สมาชิกกลุ่ม ร่วมกับภาคี เครือข่าย	

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
		2.6 ส่งเสริมคนรุ่นใหม่ให้เข้ามาช่วยด้านการตลาด เพื่อให้เกิดการซึมซับและเห็นคุณค่าของผ้าไหมว่าสามารถสร้างรายได้และอาชีพได้ ซึ่งจะทำให้คนรุ่นใหม่เห็นช่องทาง/แนวทางในการพัฒนาผลผลิตของกลุ่ม	สมาชิกและ ลูกหลานกลุ่ม

2) (ร่าง) กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน จากกลุ่มในรูปแบบที่ 2 (Career on Moderate) (ครั้งที่ 2) ดังนี้

ตารางที่ 16 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มในรูปแบบที่ 3 ไปสู่รูปแบบที่ 3 (ร่างที่ 2)

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
ความรู้	1. การพัฒนากระบวนการผลิตและการตลาดจากการเรียนรู้แบบบูรณาการข้ามศาสตร์	1.1 การจัดการฝึกอบรม โดยมุ่งเน้นการสร้าง ความเข้าใจจากพื้นฐานความรู้ อย่างง่าย และเน้นการต่อยอดในภาคปฏิบัติ	ภาครัฐและ ภาคเอกชน
		1.2 การจัดเวทีหรือแพลตฟอร์มรวบรวมกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เพื่อให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนสินค้าระดับประเทศ	ภาครัฐเป็นผู้เล่นหลัก ผ่านการสนับสนุนจากภาคีทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการหรือคณะทำงาน

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
	2. การสร้าง Young Smart Farmer	2.1 การจัดหลักสูตรฝึกอบรม การเป็น Young Smart Farmer โดยใช้องค์ความรู้แบบ บูรณาการข้ามศาสตร์ ที่มีความ ต่อเนื่อง โดยอาศัยความ ร่วมมือจากภาคีเครือข่ายหลาย ภาคส่วนที่มีความเชี่ยวชาญใน แต่ละด้าน	ภาครัฐ และ สถาบันการศึกษาใน พื้นที่ รวมถึงผ่าน หลักสูตรท้องถิ่น
	3. <u>ช่องทางการเข้าถึง แหล่งสนับสนุนเงินทุน</u>	3.1 ระดมสมอง จัดสรรหน้าที่ ของคณะกรรมการหรือสมาชิก หรือร่วมกันค้นหาข้อมูลผ่าน เทคโนโลยีสารสนเทศจาก หน่วยงานภาคส่วนต่างๆ เพื่อ หาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการ สนับสนุนแหล่งเงินทุน	สมาชิกกลุ่ม เกษตรกรรุ่นใหม่ / พัฒนาชุมชน
	4. การวิเคราะห์ความ เสี่ยงของการดำเนินงาน ภายในกลุ่ม	4.1 การวิเคราะห์ความเสี่ยง จากภัยแล้งที่ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินกิจกรรมทาง การเกษตร 4.2 การวิเคราะห์ความเสี่ยง จากการเปลี่ยนแปลงของความ ต้องการของตลาด	กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ ร่วมกับภาครัฐ
ทักษะ	1. การรักษามาตรฐาน ในการบริหารจัดการ และรักษามาตรฐานของ ผลิตภัณฑ์กลุ่ม	1.1 การศึกษาดูงานจากกลุ่ม เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ ในระดับประเทศและ/หรือ ระดับสากล	ภาครัฐ
		1.2 <u>การจัดแพลตฟอร์มการ เข้าถึงกลุ่มผู้ประกอบการ</u>	ภาครัฐเป็นผู้เล่น หลัก ผ่านการ

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
		<u>ภาคเอกชน เพื่อเกิดการ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้และ สร้างเครือข่ายให้เข้าถึงความ ต้องการของตลาดในปัจจุบัน</u>	สนับสนุนจากภาคี ทุกภาคส่วนที่ เกี่ยวข้องเข้าร่วม เป็นคณะกรรมการ หรือคณะทำงาน
	2. การพัฒนาความคิด ริเริ่มสร้างสรรค์	2.1 การพัฒนาการเรียนรู้ตั้งแต่ ระดับโรงเรียน ในการบูรณา การความรู้แบบข้ามศาสตร์ โดยอาศัยการเรียนรู้ตาม แนวทาง STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics)	สถาบันการศึกษา/ ชุมชน/ปราชญ์ ชาวบ้าน/ภาครัฐ/ ภาคเอกชน
	3. การอบรมเพื่อให้เกิด ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ด้าน	3.1 การเปลี่ยนรูปแบบการ จัดการอบรมโดยมุ่งเน้น ภาคปฏิบัติมากกว่าภาคทฤษฎี	ภาครัฐ
		3.2 การติดตามและประเมินผล ของกลุ่มอย่างเป็นประจำและ ต่อเนื่อง	ภาครัฐ

5.3.6 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน

จากการนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนในร่างที่ 1 และ 2 ข้างต้น ผู้ศึกษาข้อมูลไปสัมภาษณ์และหารือกับนักวิชาการ จำนวน 3 คน รวมถึงกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เพื่อให้เกิดมุมมองการพัฒนาทั้งมาจากความต้องการของชุมชนและข้อคิดเห็นในเชิงวิชาการ เพื่อให้แผนกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเหมาะสมกับการพัฒนาภายใต้เงื่อนไขของบริบทพื้นที่ประเทศไทย นำมาสู่กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน ดังต่อไปนี้

1) กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน จากกลุ่มในรูปแบบที่ 1 (Extinction Risk) ดังนี้

จากการสัมภาษณ์เพื่อหาหรือถึงแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนากลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความเสี่ยงต่อการสูญหายไปในอนาคต พบข้อมูลที่ยืนยันตรงกันคือ การพัฒนาของกลุ่มนี้ มีรากฐานมาจาก 3 ปัจจัยหลักสำคัญ คือ (1) ผู้นำกลุ่ม (2) การสื่อสารภายในกลุ่ม และ (3) ระบบการบริหารจัดการกลุ่ม นำมาสู่ข้อเสนอกระบวนการเรียนรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

สำหรับการพัฒนากลุ่มในรูปแบบแรก เป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงต่อการสูญหายไปในอนาคต ซึ่งพบว่าเกิดขึ้นมาจากเงื่อนไขของผู้นำกลุ่ม ซึ่งทั้งกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่และนักวิชาการสะท้อนว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นผู้ขับเคลื่อนหลักและกำหนดทิศทางการดำเนินงานของกลุ่มเป็นสำคัญ โดยที่จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงกลุ่มได้นั้น ต้องเริ่มมาจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้นำเป็นลำดับแรก

“กลุ่มจะอยู่ได้หรือไม่ได้ ผู้นำสำคัญที่สุด ดังนั้นสิ่งแรกที่ต้องทำเลยก็คือ ต้องเปลี่ยน mindset ของผู้นำเสียก่อน แล้วกลุ่มถึงจะไปรอดได้” (อาจารย์ป้อม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2563)

“ตอนที่พ่อได้เริ่มกลุ่มของพ่อ พ่อทำงานหนักมาก ทำทุกอย่างเป็นคนเริ่มเองทั้งหมด พอเราทำไปเรื่อยๆ แล้วคนอื่นเขาเห็นว่าดี กลุ่มมันก็ขยายไปเรื่อยๆ” (พ่อพันธ์ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2563)

ทั้งนี้ เมื่อเกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้นำแล้ว กระบวนการสื่อสารภายในกลุ่มจะได้รับการพัฒนาตามมาภายหลัง อย่างไรก็ตาม ข้อสำคัญประการหนึ่งก็คือ กลุ่มที่มีผู้นำที่เข้มแข็งแล้ว ย่อมต้องมียุทธศาสตร์ความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม โดยที่ให้ข้อคิดเห็นว่า

“หากไปลงพื้นที่จะเห็นว่าส่วนใหญ่กลุ่มที่เราเรียกว่าเข้มแข็งแล้ว มีรูปแบบการดำเนินการกลุ่มแบบทำธุรกิจ ดูตัวอย่างแม่ณี (นามสมมติ) อันนั้นเขาทำแบบวงจรธุรกิจไปเลย เวลาเราลงไปในพื้นที่ก็เห็นใช้ไหม เหมือนเราไปซื้อของในห้างของเขา ให้สมาชิกภายในกลุ่มทอ มีการแบ่งหน้าที่กันในกลุ่มเป็นสัดส่วนเลย แบบนี้เขาก็อยู่ได้” (อาจารย์ป้อม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2563)

ดังนั้น จากสัมภาษณ์เพื่อหารือและยืนยันแนวทางการกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมสำหรับกลุ่มในรูปแบบที่ 1 จึงสังเคราะห์จนเกิดเป็นแนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสมกับกลุ่มที่มีความเสี่ยง เพื่อให้เกิดการพัฒนายกระดับไปสู่กลุ่มในรูปแบบที่ 2 หรือกลุ่มที่มีการดำเนินงานอยู่ในระดับกลาง ดังนี้

ตารางที่ 17 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของกลุ่มในรูปแบบที่ 1 ไปสู่รูปแบบที่ 2

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
ขั้นที่ 1			
ทัศนคติ	1. ภาวะผู้นำในการเปลี่ยนแปลงกลุ่ม	1.1 การเปลี่ยนทัศนคติของผู้นำกลุ่มสามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับบุคคลนั้นๆ หากไม่ดำเนินการ รวมถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาว หากมีการดำเนินการ	สมาชิกกลุ่ม / นักวิชาการ
		1.2 ภายในกลุ่มต้องมีการเลือกผู้นำหรือประธานกลุ่มที่มีวิสัยทัศน์และมีความเข้มแข็ง เป็นผู้ที่เปิดใจรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รวมถึงเห็นผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ	สมาชิกกลุ่ม

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
	2. การสร้างวิสัยทัศน์ ร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกกลุ่ม เกิดการรับรู้ไปในทิศทาง เดียวกัน	2.1 การจัดการสื่อสาร ภายในกลุ่ม ที่เหมาะสม ตามบริบทพื้นที่ ซึ่งโดย ส่วนใหญ่มักมีรูปแบบ การสื่อสารแบบพบปะ พูดคุยต่อหน้า เพื่อให้ เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เห็นสีหน้าท่าทาง และแสดงความคิดเห็น ร่วมกัน	สมาชิกกลุ่ม โดยมี ผู้นำเป็นผู้ ขับเคลื่อนหลัก
		2.2 วิเคราะห์และ ประเมินบทบาท รวมถึง ความสามารถในการ ดำเนินการกลุ่มของ สมาชิกภายในกลุ่ม นำไปสู่การวางแผน แนวทางปฏิบัติของกลุ่ม	ประธาน คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่ม
ขั้นที่ 2			
ความรู้	1. การส่งเสริมองค์ความรู้ด้าน การบริหารจัดการอย่างเป็น ระบบ	1.1 การจัดอบรมพัฒนา ทักษะและความรู้ด้าน การบริหารจัดการ	ภาครัฐ (เช่น พัฒนาชุมชน/กท. อุตสาหกรรมฯ)
		1.2 ภายในกลุ่มต้องมี การจัดเวทีหรือประชุม กลุ่มเพื่อระดมความคิด ในการวิเคราะห์จุดแข็ง- จุดอ่อน รวมถึงศักยภาพ ของสมาชิกแต่ละคน	สมาชิกกลุ่ม

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
		ภายในกลุ่ม	
		1.3 ภายในกลุ่มมีการ จัดสรรบทบาทหน้าที่ ของสมาชิกแต่ละคน ให้ เหมาะสมตามความ เชี่ยวชาญ เพื่อให้เกิด การแบ่งงานกันทำ และ โครงสร้างบริหารจัดการ กลุ่มที่ชัดเจน	สมาชิกกลุ่ม
		1.4 ภายในกลุ่มต้องมี วางโครงสร้างบทบาท และหน้าที่การ ดำเนินงานกลุ่ม เช่น (เช่น ประธาน รอง ประธาน คณะกรรมการ ด้านบัญชี คณะกรรมการตรวจสอบ บัญชี คณะกรรมการ ดูแลคลังสินค้า คณะกรรมการตรวจสอบ คุณภาพและมาตรฐาน ของสินค้า คณะกรรมการด้านการ ประชาสัมพันธ์ คณะกรรมการดูแลงาน เอกสาร เป็นต้น)	สมาชิกกลุ่ม

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
	2. การส่งเสริมองค์ความรู้ใน กระบวนการดำเนินการกลุ่ม และการผลิต	2.1 การส่งเสริม การศึกษาดูงานในต่าง พื้นที่ ทั้งต่างอำเภอ หรือ ต่างจังหวัด เพื่อเป็น แนวทางในการพัฒนา กลุ่ม	หน่วยงานภาครัฐ/ ภาคเอกชน
ขั้นที่ 3			
ทัศนคติ	1. การสร้างการรับรู้ให้กับคน รุ่นใหม่ให้กลับเข้าสู่ กระบวนการผลิตหมอนไหม	2.1 การสร้างการมีส่วน ร่วมของคนรุ่นใหม่ใน การศึกษาแบบบูรณา การอย่างง่าย 2.2 การจัดหลักสูตร ท้องถิ่นด้านการพัฒนา ผ้าทอและการเป็น ผู้ประกอบการในท้องถิ่น 2.3 การปรับนโยบาย ส่งเสริมการศึกษาของ ภาครัฐต้องหันมา ส่งเสริมการศึกษา ทางเลือก/การศึกษา อาชีพ (vocational education)	สถาบันการศึกษา ระดับประถม/ มัธยม ทุกภาคส่วนใน ท้องถิ่น (สถาบันการศึกษา / องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น/ ชุมชน/กลุ่ม เกษตรกรหมอน ไหม/ผู้ประกอบการ/ สถาน ประกอบการ) หน่วยงานภาครัฐ

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
		2.4 ในระดับ มหาวิทยาลัย จัดให้มี การศึกษาแบบครบวงจร โดยสามารถเลือกความ เชี่ยวชาญเฉพาะได้ (เช่น ไหม หรือฝ้าย หรือเส้น ใยสังเคราะห์ เป็นต้น	หน่วยงานภาครัฐ
		2.5 ส่งเสริมคนรุ่นใหม่ให้ เข้ามาช่วยด้านการตลาด เพื่อให้เกิดการซึมซับ และเห็นคุณค่าของผ้า ไหมว่าสามารถสร้าง รายได้และอาชีพได้ ซึ่ง จะทำให้คนรุ่นใหม่เห็น ช่องทาง/แนวทางในการ พัฒนาผลผลิตของกลุ่ม	สมาชิกและ ลูกหลานกลุ่ม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

2) กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน ในกลุ่มในรูปแบบที่ 2 (Career on Moderate) นำไปสู่การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมให้เกิดความยั่งยืน พบว่ามีปัจจัยหลักสำคัญ 2 ประการสำคัญ ได้แก่ (1) การสนับสนุนการเข้าถึงภาคีเครือข่าย ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่ (2) การเข้าถึงแหล่งทุนเพื่อสนับสนุนการดำเนินการกลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังนี้

สำหรับกลุ่มในรูปแบบที่ 2 เป็นกลุ่มที่สามารถคงการดำเนินการกลุ่มไว้ได้ระดับกลางๆ แต่ยังคงขาดการสนับสนุนทุนต่างๆ เพื่อต่อยอดการดำเนินงานของกลุ่ม รวมถึงเครือข่ายของกลุ่มยังอยู่ในวงจำกัด ซึ่งทั้งกลุ่มเกษตรกรและนักวิชาการได้สะท้อนให้เห็นถึงว่าหากมีการจัดการเชื่อมโยงเพื่อให้กลุ่มเกษตรกรในรูปแบบที่ 2 นี้ เข้าถึงเครือข่ายเพื่อการสนับสนุนทุนในด้านต่างๆ ได้

มากขึ้น และจะนำไปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายในการดำเนินธุรกิจภายใต้รูปแบบการช่วยเหลือเกื้อกูล ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ

“ความต้องการของเกษตรกรจริงๆ แล้วก็เข้าไปเพื่อปากท้อง ทั้งนี้ ถ้ามีเงินมาให้หมุนเวียน ทำแล้วได้เงิน เขาก็ยอมทำ .... สำหรับประเทศไทย การทำงานในการพัฒนาผ้าไหมยังมีความซับซ้อน อย่างแรงกระเพื่อมได้ดีที่สุดก็คือการตลาด ปัญหามันอยู่ที่บางครั้งภาครัฐก็ส่งเสริมได้แค่เพียงบางช่วง ส่วนใหญ่ก็มาในรูปแบบของงบวิจัย เพราะมันติดข้อจำกัดของกฎราชการ นี่ก็ออกใหม่ว่าเป็นแบบเวลามีเงินทุน สนับสนุนให้พัฒนาที่จะอยู่ในจัด event หนึ่ง มันมาเป็นช่วงๆ event นั้นหมดไปก็ไม่ได้มีเงินมาลงต่อ เพราะส่วนหนึ่งมาจากข้อจำกัดของรัฐด้วย” (อาจารย์ป้อม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2563)

“พินิจว่าความน่าสนใจของการพัฒนากลุ่มใหม่ก็คือ เราจะเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่แต่ละกลุ่มมีได้อย่างไร เพื่อให้กลุ่มที่มีอยู่แล้วได้พัฒนาขึ้นไปอย่างยั่งยืน” (อาจารย์ดล นามสมมติ, สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2563)

“หากเราทำให้มันง่ายขึ้น เข้าใจได้ง่ายขึ้น ครุมองว่าเด็กรุ่นใหม่จะหันมาสนใจมากขึ้น ทำมากขึ้น พอมีคนทำมากขึ้น มีคนซื้อมากขึ้น มันก็อยู่ได้” (ครูจรรยา และพ่อพันธุ์, สัมภาษณ์, 2563)

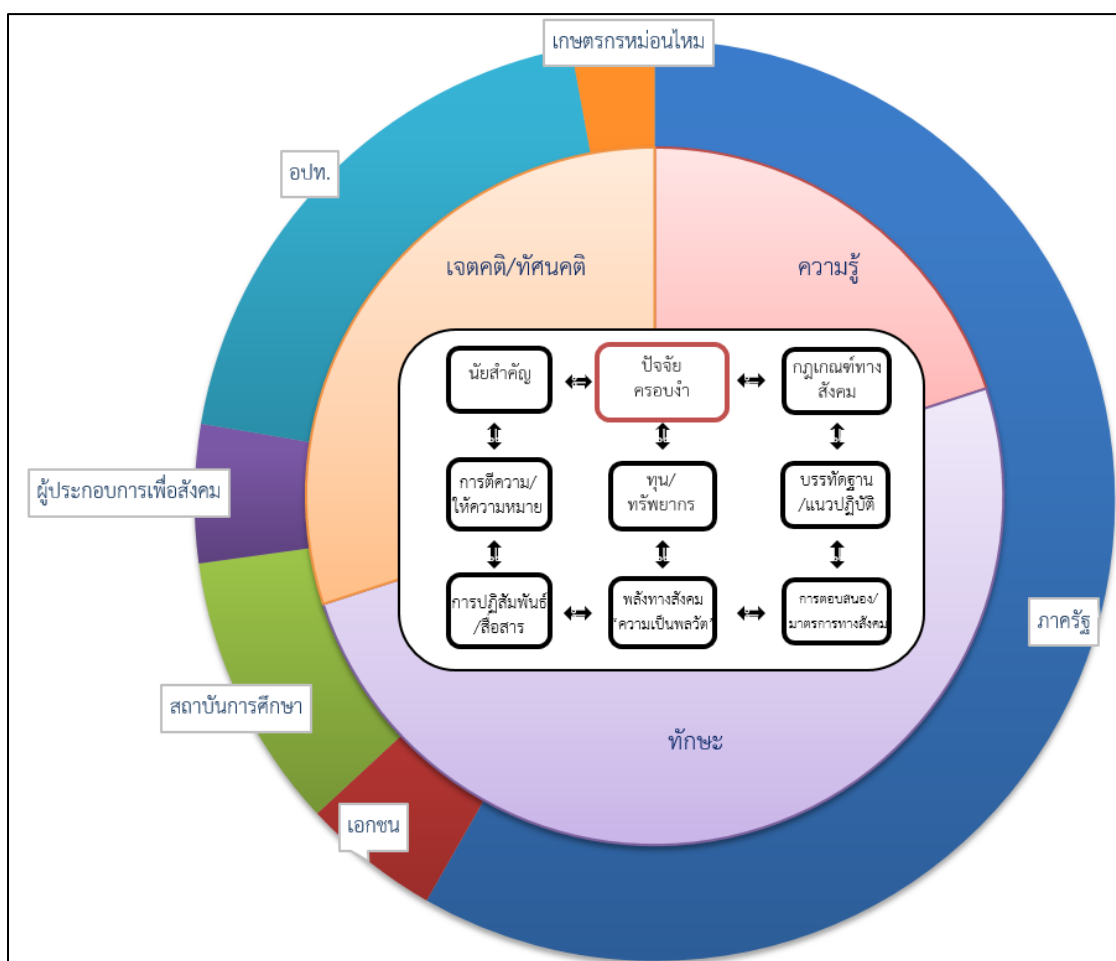
ดังนั้น จากการสัมภาษณ์ ชี้ให้เห็นแนวทางในการพัฒนาที่เป็นหลักสำคัญ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ จนเกิดเป็นแนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสมกับกลุ่มในระดับกลาง เพื่อให้เกิดการพัฒนายกระดับไปสู่กลุ่มในรูปแบบที่ 3 ที่มีการพัฒนาไปสู่ระดับประเทศและระดับโลก ดังนี้

ตารางที่ 18 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืนของ
กลุ่มในรูปแบบที่ 2 ไปสู่รูปแบบที่ 3

องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
ความรู้	1. การเชื่อมโยง เครือข่ายเพื่อการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้	1.1 การจัดการฝึกอบรม โดยมุ่งเน้น การสร้างความเข้าใจจากพื้น ฐานความรู้ที่ง่าย และเน้นการต่อ ยอดในภาคปฏิบัติ	ภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน
		1.2 การจัดเวทีหรือแพลตฟอร์ม รวบรวมฐานข้อมูลกลุ่มเกษตรกร หม่อนไหม เพื่อให้เกิดเครือข่ายการ แลกเปลี่ยนความรู้และความต้องการ ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ รวมไปถึง ก่อให้เกิดการเข้าถึงกลุ่มผู้ประกอบการ (matching) เพื่อเชื่อมโยงไปสู่ผู้บริโภค	ภาครัฐเป็นผู้ ขับเคลื่อนหลัก โดยแต่งตั้ง คณะกรรมการ หรือคณะทำงาน ที่มาจากทุกภาค ทุกภาคส่วน
		1.3 การจัดศึกษาดูงานจากกลุ่มที่ ประสบความสำเร็จ รวมถึงสนับสนุน การออกงานในระดับประเทศและ ระดับนานาชาติ	ภาครัฐ ร่วมกับ ภาคเอกชน
2. การสร้าง Young Smart Agri- Entrepreneur	2.1 การจัดหลักสูตรฝึกอบรมการเป็น Young Smart Agri-Entrepreneur โดยใช้องค์ความรู้แบบบูรณาการข้าม ศาสตร์ ที่มีความต่อเนื่อง โดยอาศัย ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายหลาย ภาคส่วนที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละ ด้าน	2.2 ถอดบทเรียนจากการศึกษาดูงาน ในพื้นที่ต้นแบบ	ภาครัฐ ภาคเอกชน และ สถาบันการศึกษา
			ภาครัฐสนับสนุน งบประมาณ โดย กลุ่มเกษตรกร เป็นผู้แสดงความ

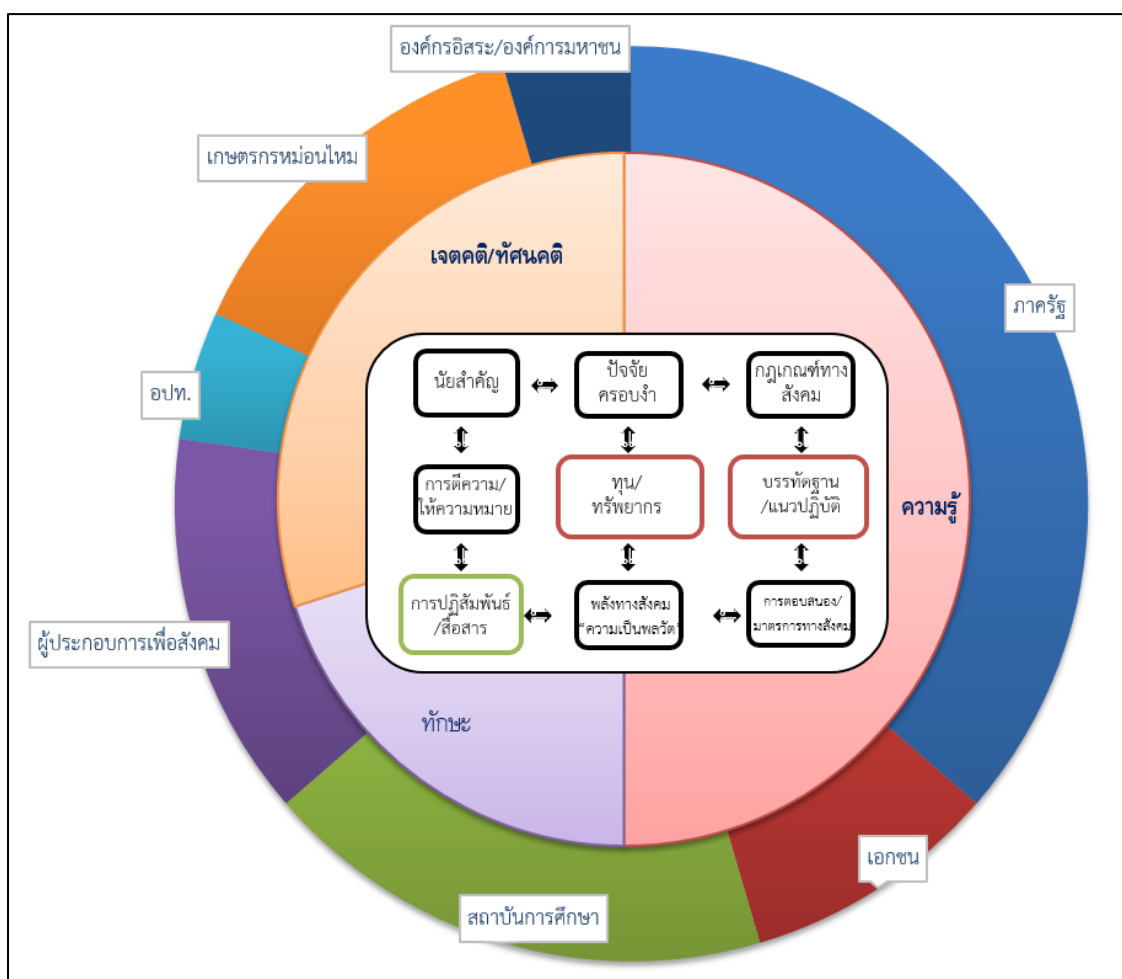
องค์ประกอบ การเรียนรู้	ประเด็นในการเรียนรู้	แนวทางทางเรียนรู้	ผู้ที่เกี่ยวข้อง/ ผู้รับผิดชอบหลัก
			จำนาง
	3. ช่องทางการเข้าถึง แหล่งสนับสนุนทุน	1.1 ระดมสมอง จัดสรรหน้าที่ของ คณะกรรมการค้นหาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง กับแหล่งในการสนับสนุนทุน	สมาชิกกลุ่ม และ มีภาครัฐเป็นผู้ เลี้ยง
		1.2 สร้างความร่วมมือกับภาคีในการ ตั้งประเด็นหรือโครงการนำเสนอเพื่อ ของบประมาณสนับสนุนการ ดำเนินการกลุ่ม	สมาชิกกลุ่ม ร่วมกับเครือข่าย

จากกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมอำนาจของกลุ่มเกษตรกรแต่ละรูปแบบ ชี้ให้เห็น
แนวทางการขับเคลื่อนกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในแต่ละรูปแบบที่มีความแตกต่างกัน เช่น ผู้เล่นหรือ
ผู้กระทำการในการพัฒนาเกษตรกรหม่อนไหม รวมถึงกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในฐานะผู้กระทำ
การ (agency) ที่จะขับเคลื่อนตนเองไปสู่การพัฒนา นำมาซึ่งมุมมองต่อกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริม
พลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 17 รูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ของกลุ่มในรูปแบบที่ 1 (Extinction Risk)

กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ในรูปแบบที่ 1 (ภาพที่ 17) หรือกลุ่มที่มีความเสี่ยงต่อการสูญหายไปในอนาคตนั้น เป็นกลุ่มที่เกษตรกรรุ่นใหม่ไม่มีความสามารถในการขับเคลื่อนหรือดำเนินงานไปด้วยตนเอง ยังต้องพึ่งพาและได้รับการสนับสนุนการขับเคลื่อนจากภาครัฐเป็นหลัก การดำเนินงานยังไม่มีทิศทางที่ชัดเจน และไม่มีอำนาจต่อรองกับหน่วยงานภาคีภายนอก การเข้าถึงและเชื่อมโยงกับภายนอกยังอยู่ในวงจำกัด อีกทั้งยังขาดความรู้ในกระบวนการผลิต ทำให้ไม่สามารถดึงดูดคนรุ่นใหม่เข้ามาได้จึงเกิดเป็นความเสี่ยงต่อความอยู่รอดของกลุ่มในอนาคต

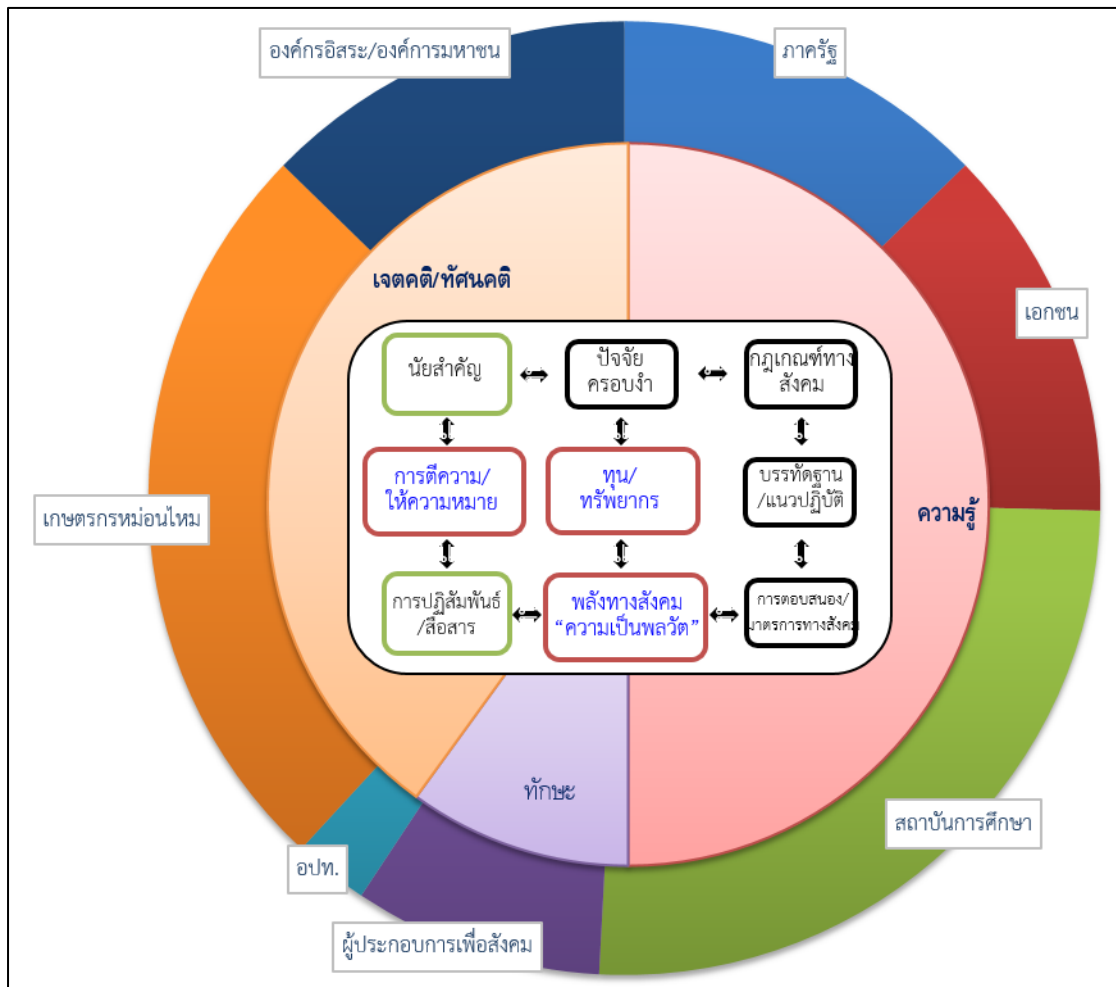

ภาพที่ 18 รูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ของกลุ่มในรูปแบบที่ 2 (Career on Moderate)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

รูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ของกลุ่มในรูปแบบที่ 2 หรือกลุ่มที่สามารถดำเนินงานไปได้ในระดับกลาง อิงอยู่กับท้องถิ่นเป็นหลัก (Career on Moderate) เมื่อมีการสร้างทัศนคติที่ดีและมีการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ผ่านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม ส่งผลทำให้กลุ่มได้เกิดการทบทวนบทบาทและศักยภาพของตนเอง เกิดเป็นแบบแผนการดำเนินงานของกลุ่มเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการได้รับพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการและกระบวนการผลิตหม่อนไหม เกษตรกรรุ่นใหม่สามารถเข้าถึงและเชื่อมต่อกับภาคีเครือข่ายภาคส่วนต่างๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่ากลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ในฐานะผู้กระทำการ (agency) มีบทบาทในการขับเคลื่อนกลุ่มของตนเองเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ห่วงโซ่การผลิตของกลุ่มยังคงอิงกับภาครัฐ หรือหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายหรือภายใต้การกำกับดูแลจากภาครัฐเป็นหลัก (ภาพที่ 18)

ภาพที่ 19 รูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมของกลุ่มในรูปแบบที่ 3 (Thai sericulture on National/Regional/International Levels)

จากภาพที่ 19 การปรับกระบวนการทัศน์ของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมเพื่อให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกตามยุคสมัย จำเป็นต้องส่งเสริมองค์ความรู้เป็นสำคัญ พร้อมส่งเสริมการสร้างทัศนคติมุมมองต่อเกษตรกรหม่อนไหมรูปแบบใหม่ โดยกลุ่มในรูปแบบที่ 3 นี้เป็นกลุ่มที่สะท้อนยกระดับตนเองขึ้นไปในระดับชาติ ภูมิภาค หรือระดับนานาชาติได้ สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในรูปแบบที่ 3 นี้มีความรู้ที่จะสร้างพลังอำนาจในการขับเคลื่อนกลุ่มของตนเอง มีความรู้ในการเข้าถึงหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรับรู้และให้ความสำคัญกับตีความและให้ความหมายกับหม่อนไหมใหม่ ผ่านกระบวนการวิจัยและพัฒนา กอปรกับใช้ช่องทางวิชาการในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น มีการเชื่อมต่อกับเครือข่ายภาคเอกชนในการแบ่งปันทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งกลายเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในรูปแบบใหม่ ทำให้คนรุ่นใหม่มองเห็น

ช่องทางอาชีพและรายได้ที่หลากหลาย นำไปสู่การดึงดูดคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม
เพิ่มมากขึ้น

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ เพื่อ 1) ศึกษาแบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรหม่อนไหม 2) วิเคราะห์โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และ 3) เพื่อนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน

กลุ่มประชากรเป้าหมายในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ทั้งที่ประสบความสำเร็จและยังไม่ประสบความสำเร็จ และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรอิสระ/องค์การมหาชน และผู้ประกอบการเพื่อสังคม (Social Enterprise: SE)

กรอบในการวิจัยประยุกต์ใช้จากทฤษฎี Structuration จาก Anthony Giddens จาก 9 ปัจจัยใน 3 ส่วนหลัก ได้แก่

1) ประเด็นเชิงโครงสร้าง (Structure) ประกอบด้วยปัจจัยเป้าหมายหรือนัยสำคัญของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม (signification) หรือในการศึกษาวิจัยนี้หมายถึงนัยสำคัญ หรือเป้าหมาย “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่หน่วยงานมีต่อเกษตรกรหม่อนไหม ปัจจัยการครอบงำที่มีอิทธิพลต่อความคิดและการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม (domination) ในที่นี้หมายถึงแนวปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่ครอบงำการดำเนินการกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และปัจจัยกฎเกณฑ์หรือระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง (legitimation) หรือกฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

2) ประเด็นเชิงแบบแผน (Modality) ประกอบด้วยปัจจัยด้านการสื่อสารและตีความร่วมกัน เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย (interpretive scheme) หรือในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เรียกว่าการนำไปสู่การมองหรือให้เป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชน ปัจจัยด้านทุนหรือทรัพยากรที่ได้รับจากภาคส่วนต่างๆ ที่เข้ามาสนับสนุน (facility) หรือเรียกว่าการมีและสนับสนุนทุน/ทรัพยากรในพื้นที่ และปัจจัยด้านบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของกลุ่ม (norm) หมายถึงแนวปฏิบัติที่มีร่วมกันภายในกลุ่ม

3) ประเด็นเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ประกอบด้วยปัจจัยรูปแบบการติดต่อสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ (communication) ในที่นี้หมายถึงรูปแบบการปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารที่ภาคส่วนต่างๆ มีต่อเกษตรกรหม่อนไหม ปัจจัยพลังทางสังคม (power) ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นพลังทางสังคม “ความเป็นพลวัต” ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และปัจจัย

ด้านมาตรการตอบสนองทางสังคม (sanction) ซึ่งหมายความถึงการให้รางวัลและมาตรการควบคุมคุณภาพที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

ภายใต้กรอบกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจใน 3 มิติหลัก ได้แก่ ความรู้ (cognitive) ทักษะ (psychomotor) และเจตคติ (attitude) โดยการพิจารณาตัวแปรทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้เงื่อนไขและสถานที่หรือพื้นที่ (space) และเวลา (time)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interviews) เพื่อนำไปสู่ประเด็นในการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก ซึ่งได้ประยุกต์แนวคำถามมาจาก 9 ปัจจัยจากกรอบทฤษฎี Structuration และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (content analysis) และการวิเคราะห์เชิงอุปนัย (induction analysis)

บทที่ 6 ของการศึกษาวิจัยนี้ ประกอบไปด้วย 3 ส่วนหลัก ได้แก่ การสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ โดยมีรายละเอียดในแต่ละหัวข้อดังต่อไปนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.1.1 แบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรหม่อนไหม

ผลการศึกษาแบบแผนปฏิบัติในการเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรหม่อนไหมจากกลุ่มเป้าหมายที่ประสบความสำเร็จ จำนวน 6 กลุ่ม จาก 3 ตัวแปรเชิงแบบแผน ได้แก่ การมุ่งสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่มผ่านความรู้สึกร่วมกันเพื่อเชื่อใจและสร้างคุณค่าความหมายร่วมกัน ทรัพยากรภายในด้านบุคคลและวัฒนธรรม พร้อมการสนับสนุนจากภาคีภายนอกเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาและบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของกลุ่มที่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและมีธรรมาภิบาล โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย (1) มีโครงสร้างและการแบ่งหน้าที่ที่ชัดเจน (2) เป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของเกษตรกร (3) เป็นพื้นที่ที่มีแบบแผนปฏิบัติ/กฎเกณฑ์ร่วมกัน และ (4) เป็นพื้นที่ที่ได้รับรางวัลที่มีเกณฑ์การวัดที่คำนึงถึงหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือได้รับการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ สะท้อนให้เห็นแนวทางปฏิบัติที่มีร่วมกันในทุกกลุ่มดังต่อไปนี้

1) ภาพเป้าหมายของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

แนวคิดและการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ประสบความสำเร็จ สะท้อนให้เห็นการมีเป้าหมายที่ชัดเจนภายในกลุ่มเพื่อกำหนดทิศทางเดินร่วมกัน โดยที่จุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่ความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชนเป็นหลัก ซึ่งทุกกลุ่มต่างชี้ให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจหรือ “ปากท้อง” เป็นลำดับแรก เพราะส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตประจำวันมากที่สุด และมีแนวความคิดที่ชี้ให้เห็นว่า ถ้าหากครอบครัวและชุมชนมีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ย่อมส่งผลดีต่อด้านอื่นๆ เช่น ความรักและห่วงใยชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

รวมถึงความต้องการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ตามมา นอกจากนี้ สิ่งที่สะท้อนออกมาจากกลุ่มที่มีตลาดที่ชัดเจนและค่อนข้างมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจแล้วจะพบว่ามีมุมมองต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตจะไม่ได้มองเพียงมิติของปากท้องเท่านั้น แต่มองถึงพลังอำนาจที่เกิดขึ้นจากเอกลักษณ์หรือจุดแข็งที่อยู่ภายในกลุ่มที่จะสามารถขับเคลื่อนหรือสร้างการต่อรองกับภายนอกได้

การกำหนดเป้าหมายนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการให้ความหมายว่า ถ้าหากเป้าหมายที่เป็นประเด็นที่กระทบกับชีวิตและความอยู่รอดของคน ก็จะมีคนในความสัมพันธ์และยินดีร่วมดำเนินการ แต่ถ้าหากประเด็นนั้นๆ ไม่ใช่ประเด็นที่สำคัญที่สุด หรืออาจมีความสำคัญในลำดับรองลงมา เช่น การเห็นความสำคัญของชุมชน หรือปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อทางอ้อมกับชีวิต คนในชุมชนก็อาจไม่ให้ความสำคัญถึงการดำเนินการกลุ่มร่วมกันมากนัก

2) การมุ่งสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่มผ่านความรู้สึกไว้นื้อเชื่อใจและสร้างคุณค่าความหมายร่วมกัน

การสร้างเป้าหมายร่วมกันของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ย่อมเกิดขึ้นมาจากการสื่อสารภายในกลุ่มเป็นสำคัญ ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการสื่อสารภายในกลุ่มที่สะท้อนให้เห็นความสำเร็จของการสร้างเป้าหมายร่วมกัน คือ (1) ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ที่มีลักษณะความเป็นเครือญาติ เนื่องจากเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่เหมือนกัน ทำให้มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติอยู่แล้ว ซึ่งส่งผลต่อ (2) ความไว้นื้อเชื่อใจกัน โดยจะพบว่าความสำเร็จของการสร้างเป้าหมายร่วมกันประการสำคัญคือ การมีความเชื่อใจและไว้นื้อใจในผู้นำกลุ่ม ซึ่งเกิดมาจากลักษณะของผู้นำที่มีภาวะผู้นำ มีการปฏิบัติเป็นตัวอย่างจนสร้างความศรัทธาให้กับสมาชิกกลุ่มคนอื่นๆ

ลักษณะสำคัญของการสื่อสารภายในกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายที่ประสบความสำเร็จ เกิดขึ้นมาจากการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) มีการหารือแลกเปลี่ยนปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น พร้อมกับอธิบายแนวทางการพัฒนา กลุ่ม รวมถึงยังเป็นการสร้างพื้นที่เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ และยังเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่ได้รับร่วมกันของกลุ่ม เช่น การจ่ายเงินปันผล หรือสวัสดิการประจำปีต่างๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ข้อแตกต่างของรูปแบบการสื่อสารภายในกลุ่มขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านอายุ ที่ส่งผลต่อการเข้าถึงเทคโนโลยี เช่น ไลน์ หรือ Facebook โดยพบว่ากลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่ผู้นำหรือประธานกลุ่มค่อนข้างสูงอายุ ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีทันสมัยที่จะใช้รูปแบบการสื่อสาร (เช่น การเรียกประชุมกลุ่ม) ผ่านการโทรศัพท์ และเสียงตามสาย ซึ่งจะเป็นรูปแบบดั้งเดิม ในขณะที่กลุ่มที่ผู้นำหรือประธานกลุ่มสามารถปรับตัวและเข้าถึงเทคโนโลยีได้ มักจะใช้

เครื่องมือจำพวกสื่อสังคมออนไลน์เป็นตัวช่วยในการเรียกรวมสมาชิก หรือหาหรือประเด็นและติดต่อประสานงานกับภายนอกจากเครื่องมือเหล่านี้

3) ทรัพยากรภายในด้านบุคคลและวัฒนธรรม พร้อมการสนับสนุนจากภาคีภายนอกเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา

สำหรับทุนหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ภายในพื้นที่กลุ่มเป้าหมายพบว่าเป็นพื้นที่ที่มีทุนหรือทรัพยากร ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงทรัพยากรมนุษย์ ส่งผลให้การพัฒนาระบบการผลิตหม่อนไหมเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลักได้แก่ ทุนหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ และทุนหรือทรัพยากรที่ไม่ได้มีอยู่เดิมในพื้นที่แต่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีภายนอก

3.1) ทุนหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ประกอบด้วย ทุนมนุษย์หรือทุนทางทรัพยากรบุคคล ทั้งในแง่ของความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญาผ่านกระบวนการ internalization จากบรรพบุรุษ และเป็นผลพวงมาจากวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญ กอปรกับมีการแสวงหาความรู้สมัยใหม่จากภายนอกเพื่อพัฒนาศักยภาพสมาชิกภายในกลุ่ม ทุกอีกประเภทหนึ่งที่โดดเด่นภายในพื้นที่คือ ทุนทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนผ่านการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยในอดีตมักเกิดจากการมองเห็นธรรมชาติและสภาพแวดล้อม รวมถึงวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อ ที่มีความเชื่อมโยงกับบริบทพื้นที่นั้นๆ จนเกิดเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน รวมไปถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการต่อพันธุ์และรักษาพันธุ์ไหม

ทั้งนี้ รูปแบบของการพัฒนาศักยภาพบุคลากรหรือสมาชิกภายในกลุ่ม รวมถึงการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังพบข้อจำกัดของการเรียนรู้ที่จำกัดเพียงภาคทฤษฎีเป็นส่วนใหญ่ และยังมุ่งเน้นแบบปฏิบัติตามเท่านั้น เนื่องจากไม่ได้เข้าใจในองค์ความรู้ขั้นพื้นฐาน ทำให้ความรู้ที่ได้รับมาไม่ใช่การต่อยอดประยุกต์องค์ความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ประเด็นสำคัญที่ประการหนึ่งของการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญก็คือ การสร้าง ‘มูลค่า’ ให้กับ ‘คุณค่า’ ของภูมิปัญญาท้องถิ่นยังอยู่ในวงจำกัด ซึ่งส่งผลต่อการดึงความสนใจของคนรุ่นใหม่เข้ามาสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม

3.2) ทุนหรือทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก พบว่ามีหน่วยงานที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการผลิตและการตลาดของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ทั้งภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน ตั้งแต่ในระดับต้นน้ำ หมายถึงการให้ความช่วยเหลือในการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการหรือการจดทะเบียน การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์และปัจจัยการผลิต ระดับกลางน้ำ ประกอบด้วยเทคนิคที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต ตั้งแต่การสาว การฟอก การย้อม การพัฒนาลายผ้า และการทอ รวมไปถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และระดับปลายน้ำ ประกอบด้วยการตลาด และการได้รับรองมาตรฐานต่างๆ

ทั้งนี้ ข้อสังเกตของการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ พบว่ายังมี ความซ้ำซ้อน และยังไม่ได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้เพื่อต่อยอด หากแต่เป็นการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติตาม มากกว่า

4) บรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของกลุ่มที่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและมี ธรรมชาติ

บรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมมีความยึดโยงกับ ความสัมพันธ์ภายในสมาชิกกลุ่มเป็นสำคัญ ตั้งแต่กระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถ แบ่งการอภิปรายออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญ คือ ประการแรก การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของสมาชิก ภายในกลุ่ม พบว่าภายในพื้นที่ที่มีความผูกพันกับหม่อนไหมในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ได้รับการ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และมีความเชื่อมโยงกับประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อในหลากหลายมิติ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางระบบเศรษฐกิจของประเทศได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้คน ส่งผล กระทบต่ออาชีพหม่อนไหม คนรุ่นใหม่หันไปศึกษาและประกอบอาชีพอื่นนอกพื้นที่ จึงทำให้การผลิต หม่อนไหมเป็นเรื่องของผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก ประการที่สอง รูปแบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของ สมาชิกภายในกลุ่มในบางกลุ่มเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความประนีประนอม ถดถอยลงจากเดิม การดำเนินการผลิตเป็นไปในรูปแบบของธุรกิจมากขึ้นกว่าการสร้างอาชีพเพื่อ เกื้อกูลกันภายในชุมชน และประการที่สาม กระบวนการผลิตหม่อนไหมมีความเป็นระบบมากขึ้นและ มีการบริหารจัดการความเสี่ยง ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจเป็นสำคัญ การรวมกลุ่มจึงไม่ใช่เพียงการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการดังเช่นในอดีต หากแต่ ต้องมีการวางแผนตั้งแต่ขั้นการรวมกลุ่ม การสร้างมาตรฐานการผลิตและการควบคุมคุณภาพสินค้า ภายในกลุ่ม การแต่งตั้งคณะกรรมการดูแลกลุ่มในด้านต่างๆ การยึดหลักการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยและหลักธรรมาภิบาล การแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญ การเสริมสร้างและพัฒนา ความเชี่ยวชาญของสมาชิกแต่ละคนภายในกลุ่มเพื่อให้กลายเป็นตัวแทน (node) ของกระบวนการ ผลิตในแต่ละด้าน ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นประจำและสม่ำเสมอ รวมถึงสะท้อนให้เห็น การสร้างความรู้สึกร่วม ทั้งความภาคภูมิใจและความยึดโยงต่ออาชีพหม่อนไหมในสมาชิกกลุ่มทุกคน นอกจากนี้ ในการบริหารจัดการกลุ่ม มุ่งเน้นการสร้างระบบในการบริหารจัดการ สร้างความมั่นคงใน อาชีพ และสร้างความรู้สึกร่วมผ่านการดำเนินงานในรูปแบบกลุ่ม มีการบริหารจัดการทางบัญชีและ การเงินที่เน้นความโปร่งใส สมาชิกทุกคนที่ทำงานต้องได้รับเงินทันทีเมื่อทำงานเสร็จ สร้างแรงจูงใจใน การผลิตสินค้าในระยะยาว

ในส่วนของการประชาสัมพันธ์ พบว่ามีความแตกต่างกันไปตามความสามารถใน การเข้าถึงเทคโนโลยีของผู้นำและสมาชิก กลุ่มที่ผู้นำสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้ ก็มักใช้การสื่อสาร ผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์กับสมาชิกที่เข้าถึงและใช้สื่อประเภทเดียวกัน ในขณะที่กลุ่มผู้สูงวัยในชุมชน

มักใช้เสียงตามสายหรือโทรศัพท์เป็นส่วนมาก เพื่อใช้ในการเรียกประชุมประจำเดือนภายในกลุ่ม โดยมุ่งหาหรือถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มและแนวทางการแก้ไขปัญหา การเรียกประชุมเพื่อหาหรือกับหน่วยงานภายนอก และการจัดสวัสดิการหรือรับเงินปันผลประจำปีของกลุ่ม

6.1.2 โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกร หม่อนไหม

ผลการศึกษาโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม จาก 6 ตัวแปร ประกอบด้วย 3 ตัวแปรเชิงโครงสร้าง (Structure) ได้แก่ นโยบายหรือเป้าหมาย “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่หน่วยงานมีต่อเกษตรกรหม่อนไหม แนวปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่ครอบงำการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และกฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และยังพิจารณา 3 ตัวแปรเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ได้แก่ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารที่ภาคส่วนต่างๆ มีต่อเกษตรกรหม่อนไหม พลังทางสังคม “ความเป็นพลวัต” ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม และการให้รางวัลและมาตรการควบคุมคุณภาพที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและศึกษาเอกสารหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้ประกอบการวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) สถาบันการศึกษา และองค์กรอิสระ/องค์การมหาชน จำนวน 12 แห่ง ที่ได้มาจากการสโนว์บอล (Snowball sampling technique) โดยมีผลการศึกษาโดยสรุปดังนี้

- 1) นโยบายหรือเป้าหมาย “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” ที่หน่วยงานมีต่อเกษตรกรหม่อนไหม

จากการสัมภาษณ์หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม (รวมไปถึงเกษตรกรที่อยู่เกี่ยวข้องกับกลุ่มสิ่งทอจากวัสดุธรรมชาติ) พบว่า การสนับสนุนจากทุกหน่วยงานที่เป้าหมายเป็นไปเพื่อให้ชุมชนมีความรู้ พัฒนาศักยภาพ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างรายได้ แก้ไขปัญหาปากท้องชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ หากสังเกตในรายละเอียดตามภาคส่วนที่เข้ามาสนับสนุนจะพบว่า ภาครัฐมุ่งเน้นไปที่การพัฒนากระบวนการผลิตเป็นสำคัญ โดยเน้นการสอนที่มุ่งให้เกิดการปฏิบัติตาม ในขณะที่ภาคเอกชนมุ่งเน้นการพัฒนาผ่านกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกัน ภาคผู้ประกอบการเพื่อสังคม (SE) มุ่งเน้นไปที่การเชื่อมโยงห่วงโซ่การผลิตในส่วนของปลายน้ำ โดยสุดท้ายแล้วเกิดเป็นผลประโยชน์ร่วมกันในทุกฝ่าย ทั้งยังเชื่อมโยงการตลาดสู่ภายนอก

- 2) แนวปฏิบัติและกฎเกณฑ์ที่ครอบงำการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

ด้านปัจจัยที่ครอบงำการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ ประการที่หนึ่งคือการดำเนินการหรือแนวปฏิบัติของหน่วยงานต่างๆ ที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวปฏิบัติแก่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม (Authoritative resource) ซึ่งแฝงไว้

ตั้งแต่การกำหนดพระราชบัญญัติในการจัดตั้งหรือขึ้นทะเบียนกลุ่ม การเข้าไปเป็นสมาชิกของเครือข่ายที่กำกับดูแลภายใต้หน่วยงานของรัฐ รูปแบบการทำพันธสัญญาระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับกลุ่มผู้ประกอบการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงความต้องการของตลาดในแต่ละยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ยิ่งกลายเป็นปัจจัยครอบงำกระบวนการผลิตในแง่หนึ่งที่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมต้องปฏิบัติตามเพื่อสร้างความอยู่รอดให้กับกลุ่มตนเอง และประการที่สอง คือ การดำเนินการ/แนวปฏิบัติของหน่วยงานต่างๆ ต่อการเข้าถึงทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรหม่อนไหม (Allocative resource) เช่น การเข้าถึงตลาดต่างประเทศ แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการออกแบบผลิตภัณฑ์ยังอยู่ในวงจำกัดเท่านั้น ขาดการส่งต่อไปสู่ชุมชนอย่างครอบคลุม ยิ่งไปกว่านั้นการพัฒนาและออกแบบผลิตภัณฑ์ส่วนหนึ่งก็ไม่ได้มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม กลุ่มที่เข้าถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรมจากใหม่ในรูปแบบต่างๆ ส่วนใหญ่มักเป็นกลุ่มที่เข้าหาภาคีเครือข่ายเอง หรือได้รับรางวัลจกมีชื่อเสียงก็จะทำให้หน่วยงานสามารถเข้าถึงกลุ่มนี้ได้ นอกจากนี้ การเข้าถึงองค์ความรู้ในกระบวนการผลิต มุ่งเน้นไปที่การฝึกให้ปฏิบัติตาม มากกว่าการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดการคิดวิเคราะห์ เพื่อประยุกต์ใช้ต่อ เช่นเดียวกันกับการเข้าถึงปัจจัยหรือวัตถุดิบในการผลิต ล้วนแต่ถูกจัดมาจากหน่วยงานรัฐ มีเพียงบางพื้นที่เท่านั้นที่มีอิสระในการรักษาพันธุ์ไว้เอง ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละกลุ่ม อย่างไรก็ตาม การดำเนินการในลักษณะของการควบคุมผลผลิตจากภาครัฐก็ชี้ให้เห็นถึงรักษามาตรฐานและควบคุมคุณภาพของสินค้า แต่ก็ยังมีการเก็บรักษาพันธุ์พื้นบ้านดั้งเดิมควบคู่กันไป ไม่ได้ละทิ้งอัตลักษณ์ท้องถิ่นทั้งหมด

3) กฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม กฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เกิดขึ้นตั้งแต่ขั้นต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ เพื่อให้เกิดการเข้าถึงและมาตรฐานในทิศทางเดียวกัน โดยในขั้นต้นน้ำเกิดขึ้นตั้งแต่การขึ้นทะเบียนกลุ่ม เพื่อให้เกิดการสนับสนุนที่หลากหลายและกว้างขวางมากขึ้น ซึ่งแนวทางปฏิบัติจะต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2542 ในกรณีที่จดทะเบียนสหกรณ์ และพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 ในกรณีที่จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นเป็นไปโดยสมัครใจและเปิดกว้าง และมาจากความต้องการของชุมชนเป็นที่ตั้ง สำหรับขั้นกลางน้ำเกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ที่เอื้อต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เช่น การลงทะเบียนเข้าร่วมกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่กลุ่มนั้นๆ ที่จะลงทะเบียนเข้าร่วม ควรต้องขึ้นทะเบียนกลุ่มอย่างเป็นทางการแล้ว ทั้งนี้ยังมีบางแห่งที่มีรูปแบบของการส่งเสริมในลักษณะรายบุคคล ซึ่งไม่ว่าจะรูปแบบการสนับสนุนแบบใดก็ตาม ต่างเกิดขึ้นจากการเข้าถึงตัวกลุ่มหรือตัวบุคคลที่เป็นเกษตรกรเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญ นอกจากนี้ในส่วนของขั้นปลายน้ำ เกี่ยวโยงกับการได้รับมาตรฐานหรือรางวัลต่างๆ ซึ่งจะกลายเป็นการตีตราระดับผลิตภัณฑ์ของชุมชน และเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน ตั้งแต่สัญลักษณ์ตรานกยูงไทยพระราชทาน ที่เป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทย 4 ชนิด การตีตรา

สินค้าจากภาคเอกชน การขึ้นทะเบียน OTOP ตราสัญลักษณ์ GI หรือการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) ตราสัญลักษณ์ G (Green Production) ตราสัญลักษณ์ Cool mode เพื่อรณรงค์ให้ผู้บริโภคมีส่วนร่วมในการลดภาวะโลกร้อน และลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เป็นต้น ทั้งนี้ ข้อจำกัดของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของกลุ่มเป็นสำคัญ หากกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมกลุ่มใดที่ยังมีเงื่อนไขด้านการเข้าถึงเทคโนโลยี จะส่งผลให้โอกาสในการเข้าถึงแหล่งความรู้และองค์ความรู้ รวมถึงช่องทางการสนับสนุนเข้าถึงความรู้ลดลงตามไปด้วย

4) รูปแบบการปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารที่ภาคส่วนต่างๆ มีต่อเกษตรกรหม่อนไหม

รูปแบบหรือแนวทางการเสริมพลังอำนาจจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อความเชื่อถือและไว้วางใจของชุมชนที่มีต่อหน่วยงานเพื่อการเข้าถึงและพัฒนา ดังรายละเอียดโดยสังเขปต่อไปนี้

(1) การเข้าถึงชุมชน โดยคนในพื้นที่มาดูแลเพื่อป้องกันปัญหาด้านภาษาในการสื่อสาร โดยความสำคัญอยู่ที่บุคลากรที่มาจากหน่วยงานรัฐมักได้รับการต้อนรับที่ดีกว่า หรืออาจผ่านหน่วยงานหรือหัวหน้าหน่วย หรือเครือข่ายในพื้นที่ และต้องสร้างความน่าเชื่อถือจากการเป็นผู้รู้ที่พร้อมแลกเปลี่ยน และรับฟังความคิดเห็นจากกลุ่มเกษตรกร สร้างการเข้าถึงเป็นประจำและสม่ำเสมอ รวมถึงการสร้างความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน

(2) การสนับสนุนองค์ความรู้ และการสร้างเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม พบความแตกต่างกันในแต่ละภาคส่วน โดยที่ภาครัฐมีการสนับสนุนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตหรือในระดับกลางน้ำเป็นสำคัญ เช่น การพัฒนากระบวนการสาวไหม กระบวนการฟอกย้อม กระบวนการสร้างลวดลายและการทอ เป็นต้น ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการหรือการเขียนคำร้องจากกลุ่มเกษตรกรเอง แต่เงื่อนไขก็คือจำเป็นต้องดูความสามารถในการหาเครือข่ายหรือเงื่อนไขขององค์ความรู้ที่หน่วยงานสามารถหาได้ นอกจากนี้การขับเคลื่อนที่สำคัญมากอีกประการหนึ่งคือปลายน้ำ กลับมีทิศทางที่ไม่ชัดเจน อันเนื่องมาจากกฎเกณฑ์หรือกฎระเบียบข้อบังคับด้านจริยธรรมของข้าราชการ นอกจากนี้จากการศึกษาข้อมูลจากหลากหลายหน่วยงาน พบว่ามีการพัฒนาที่ดำเนินไปในลักษณะที่ซ้ำซ้อนกันและต้องเป็นไปตามขอบเขตที่หน่วยงานกำหนดเท่านั้น หากขอความช่วยเหลือนอกขอบเขตงานก็จะทำให้ไม่สามารถสนับสนุนช่วยเหลือได้เต็มที่

ในส่วนของภาคเอกชน พบว่าเป็นลักษณะของการเปิดพื้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนรุ่นใหม่และกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่เข้ามาช่วยสนับสนุน ทว่าการเข้าถึงการสนับสนุนในลักษณะดังกล่าวยังอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากไม่มีฐานข้อมูลให้หน่วยงานเอกชนสามารถเข้าถึงได้ด้วยตนเอง ในขณะที่การดำเนินงานของภาคเอกชนอีกส่วนหนึ่งเป็นไปในลักษณะของการจ้างงานกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ในลักษณะของการเชื่อมต่อห่วงโซ่การผลิต เช่น การขายปัจจัยหรือ

วัตถุประสงค์ให้เกษตรกร การจ้างเลี้ยงหนอนไหม เท่านั้น ซึ่งในลักษณะของกลุ่มนี้มีเพียงการปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบการข้อตกลงทางธุรกิจ การส่งเสริมองค์ความรู้เป็นไปเพียงเพื่อให้ได้ตามมาตรฐาน แต่ไม่ได้เกิดการพัฒนาระบบการผลิตของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมจากองค์ความรู้ใหม่

การสนับสนุนจากผู้ประกอบการเพื่อสังคม (Social Enterprise: SE) มักอยู่ในรูปแบบการส่งเสริมกระบวนการผลิตขั้นต้นน้ำและกลางน้ำ เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของตลาด โดยที่ SE จะมีรูปแบบการเข้าถึงชุมชนคล้ายคลึงกับภาคเอกชน และจะมีการคัดเลือกกลุ่มที่มีความพร้อมและเข้าเกณฑ์ที่ SE กำหนด โดยที่รูปแบบการสนับสนุนส่วนใหญ่จะอยู่ที่การจ้างงาน โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มแรกเป็นการเชื่อมโยงในลักษณะการจ้างงาน การจ้างผลิต รายได้ที่ได้รับอยู่ในลักษณะของค่าแรง ดังนั้นชุมชนจะไม่ได้รับการพัฒนาคือองค์ความรู้ และกลุ่มที่สองเป็นรูปแบบของการรับซื้อผลิตภัณฑ์ของชุมชน และ SE นำไปใส่ความคิดสร้างสรรค์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ซึ่งแม้เกษตรกรจะไม่ได้มีการต่อยอดพัฒนาผลิตภัณฑ์ หากแต่ยังได้รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ และพร้อมรักษามาตรฐานของสินค้าเพื่อให้ยังสามารถขายต่อได้

การสนับสนุนจากสถาบันการศึกษา ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปแบบของการวิจัย ซึ่งมักเป็นในลักษณะของความเชี่ยวชาญตามแต่ละสาขาวิชา ทั้งนี้ข้อสังเกตของการสนับสนุนองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้น พบว่ายังขาดการบูรณาการแบบข้ามศาสตร์ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลพวงมาจากความไม่ชัดเจนของนโยบายในการพัฒนาไหมไทย

5) พลังทางสังคม “ความเป็นพลวัต” ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

พลังทางสังคมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการหลัก ได้แก่ ประการแรกตั้งแต่การปฏิบัติเชิงวิถีส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของเกษตรกรหม่อนไหมในครั้งแรก ทั้งระบบการเกษตรเปลี่ยนแปลงไปเป็นเกษตรเคมีเพิ่มมากขึ้น เพื่อเพิ่มผลผลิตภายในระยะเวลาอันสั้นลง ทำให้เกษตรกรหม่อนไหมได้รับผลกระทบทั้งในแง่ของวิถีการผลิตหม่อนไหม และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากความไม่มั่นคงทางสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม กลายเป็นพลังของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมจุดแรกที่เปลี่ยนแปลงกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมในการหันไปประกอบอาชีพอื่นเพิ่มมากขึ้น

ประการที่สองเป็นช่วงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหม่อนไหมจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่เสด็จลงพื้นที่กับในหลวงรัชกาลที่ 9 และได้เห็นปัญหาของคนในพื้นที่ จึงทำให้เกิดความมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหาความยากจน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของเกษตรกรในชนบท จึงนำมาไปสู่การฟื้นฟูเกษตรกรหม่อนไหม ผ่านการจัดตั้ง “มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ” ได้จัดตั้งคณะทำงาน เพื่อส่งเสริม สนับสนุน ผลิตกรรมพื้นบ้าน มีการให้ทุนสนับสนุนเงินทุนในการซื้อเส้นไหมและอุปกรณ์ทอไหม ให้ตัวอย่างผ้า

ใหม่เพื่อเป็นแนวทางในการย้อมสีผ้าอย่างมีประสิทธิภาพแก่ชุมชนเกษตรกรหม่อนไหม การจับคู่สีของเส้นไหม การปรับปรุงอุปกรณ์ทอผ้า อีกทั้งยังรับซื้อผ้าจากเกษตรกร ทำให้กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมกลับมารู้สึกถึงความมีคุณค่าและภาคภูมิใจ และเป็นการเชิญชวนให้กลับเข้ามาสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม รวมไปถึงมีการสร้างเยาวชนในพื้นที่ท้องถิ่นให้เป็นศูนย์กลางหรือ node เพื่อกลับเข้าไปพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งกลุ่มนี้เหล่านี้เกิดความรู้สึกและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ช่วยให้ตนเองและชุมชนของเขาได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต กลายเป็นจุดสำคัญในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรหม่อนไหม

ประการที่สาม ในปัจจุบันเกิดกระแส Glocalization และการพัฒนาที่ยั่งยืน การดำเนินธุรกิจมีการกลับเข้ามาให้ความสนใจในแนวคิดแบบ Glocalization เพื่อดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น อีกทั้งกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจสีเขียวก็ได้มีอิทธิพลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงการบริโภคของคนทั่วโลก หน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานได้มีความพยายามในการออกตราสัญลักษณ์เพื่อแสดงเครื่องหมายการรับรองและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าสีเขียว เช่น สัญลักษณ์ Cool Mode สัญลักษณ์ G เป็นต้น ทว่าปัญหาสำคัญยังคงอยู่ที่การเข้าถึงและค่าใช้จ่ายในการจดทะเบียน รวมถึงผู้บริโภคเองก็ไม่ได้คำนึงถึงตราสัญลักษณ์เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม แต่พิจารณาองค์ประกอบอื่นๆ ของการบริโภค เช่น คุณภาพผ้าและรสนิยมความชอบส่วนบุคคลมากกว่า อย่างไรก็ตาม กิตติ ประแสการ พัฒนาที่ยั่งยืนและการบริโภคสีเขียว ทำให้ผู้บริโภคจากต่างประเทศเกิดความมั่นใจในสินค้ามากขึ้น ซึ่งในกระบวนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตของเกษตรกรนั้น อยู่ในรูปแบบของการตอบสนองตลาดโลกปัจจุบัน เช่น การย้อมสีเอิร์ธโทนหรือสีที่เลียนสีของธรรมชาติเป็นหลัก กอปรกับความต้องการการรับรองสินค้าที่บ่งบอกถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงต้องมีการค้าข้อตกลงกับเกษตรกร ว่าในกระบวนการผลิตให้มุ่งเน้นความเป็นเกษตรอินทรีย์เป็นหลักเพื่อขอใบรับรองจากกระทรวงเพื่อออกเครื่องหมายรับรอง “G” ของสินค้า

ประการที่สี่ เป็นการเข้ามาของคนรุ่นใหม่ในวงจรหม่อนไหม ซึ่งเกิดขึ้นใน 3 ลักษณะ โดยในลักษณะแรกเป็นการจัดหลักสูตรพัฒนาคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตหม่อนไหม เช่น โครงการ TOP OTOP โครงการ DIP STAR โครงการทายาทหม่อนไหมในโรงเรียน เพื่อสนับสนุนให้เด็กนักเรียนเรียนรู้และซึมซับวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับไหม ส่งเสริมกลุ่มคนรุ่นใหม่หรือวิสาหกิจชุมชนคนรุ่นใหม่เข้าสู่และพัฒนากระบวนการผลิตหม่อนไหม รวมถึงพัฒนาศักยภาพของธุรกิจ SMEs ด้านหม่อนไหม และลักษณะที่ 2 เป็นการจัดการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาเพื่อดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิตสิ่งทอ รวมถึงผ้าไหม ทั้งนี้เงื่อนไขสำคัญของสถาบันการศึกษาในแต่ละแห่งและในทุกๆ ระดับ แม้จะมีความหลากหลายในการเรียนรู้ในรายละเอียด แต่มีจุดร่วมของเงื่อนไขปัญหาอยู่ที่มีการสอนในระดับประถมศึกษา แต่ขาดความต่อเนื่องในระดับมัธยมศึกษา และกลับมามีหลักสูตรเกี่ยวกับ

สิ่งทออีกครั้งในระดับอุดมศึกษา ทว่าการจัดการเรียนการสอนจริงก็ไม่ได้มุ่งเน้นในด้านหม่อนไหมเป็นหลัก แต่ให้เรียนกว้างๆ เกี่ยวกับสิ่งทอทุกประเภท การเลือกเข้าสู่วงการหม่อนไหมเกิดขึ้นจากเด็กเป็นผู้เลือกเอง นอกจากนี้แรงขับเคลื่อนในการดึงคนรุ่นใหม่เข้าสู่หม่อนไหม ยังมีเงื่อนไขอยู่ที่การสร้างทัศนคติต่อกระบวนการผลิตหม่อนไหมยังถูกมองว่ายากต่อการเข้าถึง การเรียนรู้ยังเป็นความรู้ในเชิงเทคนิคเป็นส่วนมาก ขาดการบูรณาการเชื่อมโยงเพื่อให้นักเรียน นักศึกษาได้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์และการต่อยอดสู่อาชีพ รวมถึงการสร้างอาชีพที่หลากหลายและสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการข้ามศาสตร์

นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนรุ่นใหม่กับเกษตรกรหม่อนไหม พบว่ามีทั้งการเข้าถึงพื้นที่โดยกลุ่มคนรุ่นใหม่ ผ่านการติดต่อสื่อสารจากองค์กรอิสระ และการสร้าง platform ในการเข้าถึงกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เช่น การอาศัยเครือข่ายความร่วมมือในการหากลุ่มเกษตรกรที่เข้าเกณฑ์และมีความพร้อม รวมถึงมีใจเปิดกว้างพร้อมเปิดรับการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของภายนอก ซึ่งต้องใช้เวลาในการให้เรียนรู้ด้านศิลปะและการปรับเปลี่ยนทัศนคติให้ก้าวทันกับภายนอกมากขึ้น ทั้งนี้ ความท้าทายของกลุ่มเกษตรกรอยู่ที่ความต่อเนื่องและยั่งยืนทางการตลาดของกลุ่มเกษตรกร เพราะลักษณะการดำเนินงานอยู่ในลักษณะการผูกขาดกับผู้ขายรายเดียว ดังนั้นจึงมีความเสี่ยงในกรณีที่เศรษฐกิจชะลอตัว หากสินค้าสำเร็จรูปที่ส่งขายทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศไม่สามารถเป็นไปตามเป้าหมาย ก็อาจกระทบกับรายได้กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่จะลดลงตามมา ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการสร้าง platform ระหว่างคนรุ่นใหม่กับกลุ่มเกษตรกรเป็นการรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน (capacity building) โดยได้นำองค์ความรู้ทั้งจากช่างฝีมือต่างประเทศ และเด็กรุ่นใหม่เข้าไปร่วมเรียนรู้ และสอนการออกแบบและวิธีคิดในการดำเนินธุรกิจ เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรต่อยอดการดำเนินงานด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการสร้างเป้าหมายร่วมกัน การเซ็นสัญญาผ่าน MOU เท่ากับเป็นการเปลี่ยนผ่านทั้งวิธีคิดและวิธีปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกร

6) การให้รางวัลและมาตรการควบคุมคุณภาพที่มีต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

ในที่นี้ใช้แทนคำว่า การตอบสนองหรือมาตรการทางสังคม (sanction) ต่อกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ คือ การตอบสนองในเชิงบวก เป็นการให้ “คุณ” หรือรางวัล รวมถึงการยกย่องแก่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ซึ่งมักเกิดขึ้นจากการสนับสนุนจากภาครัฐ ตัวอย่างเช่น การประกวดเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ครูช่างศิลปหัตถกรรม ครูศิลป์ของแผ่นดิน และทายาทช่างศิลปหัตถกรรม เป็นต้น เพื่อเป็นการยกย่อง เชิดชู รวมถึงเผยแพร่ผลงานและความสำเร็จของการดำเนินงานสู่สาธารณชน เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและขยายผลการส่งเสริมการเกษตรซึ่งอยู่ในลักษณะของการให้คุณเชิงบุคคล ในอีกลักษณะหนึ่งเป็นการให้รางวัลผ่านการยกระดับมาตรฐานสินค้า ผ่านการตีตราหรือสร้างแบรนด์สินค้า เพื่อเป็นเครื่องยืนยันมาตรฐานสินค้าและสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภค รวมถึงเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าของกลุ่มเกษตรกร

นอกจากนี้ ยังมีการตอบสนองอีกประเภทหนึ่ง คือการตอบสนองในเชิงลบ ที่ไม่ได้อยู่ในรูปแบบการลงโทษกลุ่มเกษตรกรเหมือนใหม่ แต่จะใช้กลไกตลาดในการควบคุมกระบวนการผลิตของกลุ่มเกษตรกรเหมือนใหม่ เช่น การรับซื้อผ้าทั้งหมดจากกลุ่มเกษตรกรที่เป็นเครือข่าย ซึ่งเท่ากับว่ากลุ่มเกษตรกรจะต้องมีการตรวจสอบมาตรฐานสินค้าก่อนจำหน่ายให้กับหน่วยงาน ในขณะที่ภาคเอกชน ในการรับซื้อสินค้าหรือผลผลิตทุกครั้งจะมีการเลือกที่คุณภาพสินค้าเป็นหลักและกำหนดราคาตามคุณภาพสินค้า เปรียบเสมือนการสร้างการดำเนินการของกลไกตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการแข่งขันและการพัฒนาคุณภาพสินค้าของกลุ่มเกษตรกร และจะมีข้อตกลงว่าไม่รับซื้อสินค้าที่ไม่ได้มาตรฐาน หรืออยู่ในรูปแบบการตีกลับสินค้า ไปจนถึงการยุติสัญญาในการเป็นคู่ค้ากับบริษัท

6.1.3 กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรเหมือนใหม่

ในขั้นตอนนี้ใช้การสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม กับกลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ จำนวน 3 กลุ่มจากการคัดเลือกจากผู้เชี่ยวชาญที่ดูแลและมีความใกล้ชิดกับกลุ่มเกษตรกรเหมือนใหม่ โดยอาศัยเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกจากกลุ่มที่ขาดการบริหารจัดการที่ดีหรือยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มที่ชัดเจน แต่มีความตั้งใจที่จะรวมตัวหรือรวมกลุ่ม และยังเป็นกลุ่มที่มีสถานะไม่มั่นคง มีความเสี่ยงต่อการอยู่รอด กระบวนการสร้างการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรเหมือนใหม่ บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ ได้นำบทเรียนจากการถอดบทเรียนแบบแผนปฏิบัติที่ดีจากกลุ่มเกษตรกรเหมือนใหม่ เป้าหมายที่ประสบความสำเร็จ และมุมมองเชิงโครงสร้างจากหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เข้ามาสนับสนุนเกษตรกรเหมือนใหม่ ซึ่งให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างการดำเนินการกลุ่มระหว่างกลุ่มที่ประสบความสำเร็จและกลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ โดยที่ความเหมือนที่มีร่วมกันคือการมีทุนมนุษย์หรือทรัพยากรบุคคลที่มีทักษะในการผลิตเหมือนใหม่ และมีทุนทางทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ที่ส่งผลสะท้อนไปยังทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์ปัญหาที่มีร่วมกันในทุกพื้นที่ศึกษา ซึ่งพบว่ามี 3 ประเด็นหลักสำคัญ ได้แก่ 1) การขาดคนรุ่นใหม่เข้าสู่กระบวนการผลิต 2) การเข้าถึงและการตอบสนองความต้องการของตลาดในวงจำกัด และ 3) การจัดการความเสี่ยงด้านภัยพิบัติ ซึ่งในทุกพื้นที่กลุ่มเป้าหมายยังไม่สามารถหาแนวทางแก้ไขที่ดีที่สุดได้

จากวิเคราะห์ปัญหาจากบทเรียนและผลการศึกษาจากวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ นำมาสู่การวิเคราะห์ STEEP และ SWOT analysis นำไปสู่การจัดกลุ่มกลุ่มเกษตรกรเหมือนใหม่ใน 3 รูปแบบ โดยที่รูปแบบที่ 1 เรียกว่า Extinction Risk หรือเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงที่จะสูญหายไปในอนาคต รูปแบบที่ 2 เรียกว่า Career on Moderate หรือกลุ่มที่สามารถดำรงอาชีพภายในกลุ่มของตนเองไว้ได้ในระดับกลาง และมีตลาดรองรับในระดับท้องถิ่น แต่ไม่ได้รับการพัฒนาศักยภาพเพื่อการแข่งขันในระดับชาติและนานาชาติ และรูปแบบที่ 3 เรียกว่า Thai sericulture on

National/Regional/International Levels หรือกลุ่มที่มีเครือข่ายสามารถพัฒนาสินค้าไปได้ถึงในระดับประเทศ ภูมิภาค หรือต่างประเทศ โดยในกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ ใช้ตัวแปรการเสริมพลังอำนาจ 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ องค์ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ กอปรกับตัวแปรทางทฤษฎีสังคมวิทยา Structuration theory ดังนี้

1) การพัฒนากลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่จากรูปแบบที่ 1 ไปรูปแบบที่ 2 มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาในส่วนของการปรับทัศนคติเป็นสำคัญ ทั้งจากการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากสมาชิกภายในกลุ่ม การจัดการสื่อสารภายในกลุ่มที่เหมาะสมตามบริบทพื้นที่ วิเคราะห์และประเมินบทบาท รวมถึงความสามารถสมาชิกภายในกลุ่ม นอกจากนี้การปรับเปลี่ยนทัศนคติจำเป็นต้องอาศัยภาคีภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้ามาในการดำเนินงานเพื่อนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ เช่น การจัดฝึกอบรม การจัดศึกษาดูงาน การสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ในการศึกษาแบบบูรณาการอย่างง่าย การจัดหลักสูตรท้องถิ่นด้านการพัฒนาผ้าทอและการเป็นผู้ประกอบการในท้องถิ่น การส่งเสริมการศึกษาอาชีพหรือการศึกษาทางเลือก จัดให้มีการศึกษาแบบครบวงจร โดยสามารถเลือกความเชี่ยวชาญเฉพาะได้ เป็นต้น

จากการพัฒนากลุ่มในรูปแบบที่ 1 ให้ความมั่นใจในอาชีพเพื่อพัฒนาก้าวขึ้นสู่กลุ่มในรูปแบบที่ 2 จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาใน 2 ส่วนหลักสำคัญ คือทัศนคติ และองค์ความรู้ โดยมุ่งเน้นการสื่อสาร และการสร้างทุนภายในพื้นที่

2) การพัฒนากลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่จากรูปแบบที่ 2 ขึ้นไปสู่รูปแบบที่ 3 มุ่งเน้นการพัฒนาด้านความรู้เป็นสำคัญ โดยมุ่งเน้นไปที่การสร้างเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการจัดฝึกอบรม การจัดเวทีหรือแพลตฟอร์มรวบรวมฐานข้อมูลเพื่อให้เกิดการเชื่อมต่อของกลุ่มคนตั้งแต่ระดับต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกัน การสร้าง Young Smart Farmer เพื่อสนับสนุนให้กลุ่มคนรุ่นใหม่กลับเข้าสู่วงจรการผลิตรุ่นใหม่ โดยฝังรากแนวคิดผู้ประกอบการลงไปด้วย และการสนับสนุนการเข้าถึงช่องทางแหล่งทุนสนับสนุน เพื่อให้มีทุนในการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกกลุ่มต่อไป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ในรูปแบบที่ 2 นี้ชี้ให้เห็นได้ว่ากลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ในรูปแบบที่ 2 ถึงแม้จะมีความรู้ในกระบวนการผลิตรุ่นใหม่ หากแต่ยังขาดความรู้ในการเข้าถึงการเชื่อมต่อจากหน่วยงานต่างๆ รวมถึงทุนสนับสนุนจากภายนอก ดังนั้นหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องจึงมีบทบาทที่สำคัญในการสร้างการเข้าถึงของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่

6.2 การอภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ผลการศึกษากำหนดกรอบการวิจัยเพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาหม่อนไหมบนฐานแนวคิด 3 ประการ ได้แก่ “ต่อยอดอดีต” จากรากเหง้าและผสมผสานกับเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของโลกสมัยใหม่ “ปรับปัจจุบัน” เพื่อปูทางสู่อนาคต และ “สร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต” ด้วยการเพิ่มศักยภาพเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) โดยเป็นไปเพื่อขับเคลื่อนประเทศสู่โมเดลไทยแลนด์ 4.0 ผ่านการวางแผนการพัฒนายุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ซึ่งถือเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน โดยมุ่งยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นธงนำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (SEP for SDGs) แนวคิดการพัฒนาทั้ง 3 ประการที่เปรียบเสมือนธงนำการพัฒนาข้างต้น สามารถนำไปสู่การอภิปรายผลการศึกษาวิจัยได้ 6 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) การจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดและสืบสานคุณค่าจากรุ่นสู่รุ่น 2) กระบวนการสร้างเครือข่ายห่วงโซ่การผลิตสู่การต่อยอดและแบ่งปันทรัพยากร เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันในทุกฝ่าย (win-win approach) 3) หม่อนไหม: สินค้าเกษตรยุคใหม่เปลี่ยนขยะให้เป็นศูนย์ (zero waste) ตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน 4) รูปแบบการสร้างปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำการระดับกลุ่มเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของประเทศ 5) การพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่า “เกษตรปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์” ร่วมกัน (shared-value) เป็นธงนำในการพัฒนาหม่อนไหมอย่างยั่งยืน และ 6) บทบาทของหม่อนไหมในโลกอนาคต: อาหาร และยาเพื่อกาย จิต สังคม ปัญญา โดยมีรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

6.2.1 การจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดและสืบสานคุณค่าจากรุ่นสู่รุ่น

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์หม่อนไหมในปัจจุบัน พบว่าในแต่ละท้องถิ่นต่างมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตามบริบททางกายภาพ ซึ่งผลต่อวิถีทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ ทว่าสถานการณ์เงื่อนไขในปัจจุบันและกระแสโลกาภิวัตน์ที่โลกมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้หม่อนไหมกลายเป็นอาชีพของผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เช่นในประเทศอิสราเอล (Merat, Allahyari, Seidavi and Hubbard, 2018) ซึ่งกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรหม่อนไหมในอนาคต

หากมองการพัฒนาประเทศในระดับโครงสร้าง พบว่าการขับเคลื่อนประเทศมุ่งเน้นตามนโยบายไทยแลนด์ 4.0 และยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ผ่านการสร้างนวัตกรรมและความคิด

สร้างสรรค์สู่การเป็น SMART Thailand ผ่านการขับเคลื่อนประเทศแบบเศรษฐกิจดิจิทัล โดยใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562) เช่นเดียวกับกับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ผ่านสื่อเทคโนโลยีเป็นสำคัญ ในขณะเดียวกัน เมื่อกลับมาย้อนมองการพัฒนาเกษตรหม่อนไหมในประเทศไทยจากระดับผู้กระทำการ พบว่า แม้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงและสถาบันการศึกษาได้มีการจัดทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับผ้าไหมขึ้น เช่น พันธุ์หนอนไหม-ใบหม่อน ลวดลายผ้าในแต่ละท้องถิ่น ฐานข้อมูลกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม เช่น กรมหม่อนไหม ศูนย์การเรียนรู้ผ้าและสิ่งทอ และมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นต้น หากแต่ประเด็นสำคัญคือยังไม่ได้มีการจัดทำระบบฐานข้อมูลใหญ่ทั่วประเทศ (big data) ในรูปแบบสื่อดิจิทัลเพื่อการเข้าถึงและการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ ทำให้การเรียนรู้จึงขาดการเชื่อมต่อและเข้าถึงข้อมูลจากคนรุ่นใหม่ อีกทั้งการให้ความหมายของเกษตรกรหม่อนไหมยังไม่ได้ถูกยกระดับในฐานะสินค้าเศรษฐกิจของประเทศที่สำคัญ

ดังนั้น การจัดทำฐานข้อมูลหม่อนไหม รวมไปถึงภูมิปัญญาจึงมีความจำเป็นต้องดำเนินการให้ครอบคลุมทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งข้อมูลจากระดับมหาวิทยาลัย หน่วยงานต่างๆ รวมถึงภาครัฐกิจ โดยมีการจัดตั้งคณะทำงานที่มาจากทุกภาคส่วน โดยใช้กลไกการขับเคลื่อนหลักจากภาครัฐ และมีการร่วมลงทุนกับภาคเอกชน เพื่อสร้างความคล่องตัวและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ขณะเดียวกันสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูลจากการรับรองของหน่วยงานภาครัฐและมหาวิทยาลัย ดังในกรณีตัวอย่างของ การจัดตั้งบริษัทเพื่อการลงทุน มหาวิทยาลัยขอนแก่น (KKU Holding Company) เพื่อการลงทุนให้เกิดประโยชน์ต่อภาครัฐกิจ ชุมชน สังคม และสร้างรายได้ให้แก่มหาวิทยาลัย ผ่านการดำเนินงานแบบนิติบุคคลเพื่อการจัดการเชิงธุรกิจที่คล่องตัวกว่า โดยรูปแบบการบริหารจัดการการลงทุนจากทุนของบริษัทจากหุ้นสามัญ และทุนจากมหาวิทยาลัย มีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่มาจากทั้งมหาวิทยาลัยและบริษัท มุ่งเน้นการลงทุนในช่วงระยะเริ่มต้นของการดำเนินงานเท่านั้น (ประมาณ 3-8 ปี) เพื่อการพัฒนาการวิจัย นวัตกรรมและทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น (รายงานการประชุมคณะกรรมการบริหารมหาวิทยาลัยขอนแก่น ครั้งที่ 4/2560, 2560)

ทั้งนี้ การดำเนินการดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อให้คนรุ่นใหม่มองเห็นช่องทางการสร้างอาชีพที่หลากหลายจากพื้นฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่ชุมชนและประเทศอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้เกิดคุณค่า และสร้างมูลค่าเพื่อการขับเคลื่อนประเทศ และยังเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น และจากกลุ่มคนท้องถิ่นไปยังกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีความหลากหลาย

6.2.2 กระบวนการสร้างเครือข่ายห่วงโซ่การผลิต สู่การต่อยอดและแบ่งปันทรัพยากร เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันในทุกฝ่าย (win-win approach)

กระแสโลกาภิวัตน์ของโลกในปัจจุบันมีความเป็นพลวัต เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จากการพัฒนาเทคโนโลยีและสารสนเทศ การดำเนินการของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ในรูปแบบเดิมที่ดำเนินการทั้งระดับต้นน้ำ คือ การปลูกวัตถุดิบ ระดับกลางน้ำ คือกระบวนการผลิต และระดับปลายน้ำ คือการดำเนินการเรื่องการตลาดด้วยตนเอง อาจไม่สามารถตอบโจทย์และเข้าถึงความต้องการของตลาดปัจจุบันได้ทั้งหมด ดังสังเกตได้จากวัฒนธรรมการแต่งกายของคนรุ่นใหม่ และทัศนคติการรับรู้ต่อผ้าไหมยังอยู่ในวงจำกัด เช่น ผ้าไหมสำหรับงานพิธี ใส่เฉพาะโอกาสสำคัญ ผ้าไหมดูแลยาก รวมถึงลักษณะของสีและลายผ้าที่ยอมส่งผลกระทบต่อทางเลือกซื้อสินค้า เป็นต้น

หากวิเคราะห์ถึงจุดเด่นของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่จากการศึกษาวิจัย พบว่าสมาชิกทุกคนมีทักษะและองค์ความรู้ในกระบวนการผลิตหม่อนไหม บางพื้นที่เป็นแหล่งวัตถุดิบที่มีชื่อเสียง เช่น บางพื้นที่ส่งออกเส้นไหม GI มีการเลี้ยงหม่อนไหมพันธุ์พื้นบ้าน เป็นต้น ในขณะที่จุดอ่อนของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ส่วนมากยังประสบกับปัญหาด้านการตลาด ในส่วนของการสนับสนุนจากภาครัฐมักเข้ามาช่วยเหลือและสนับสนุนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและการรับรองมาตรฐาน การให้ตราสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อแสดงมาตรฐานของสินค้าและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผ้าไหม และในส่วนของภาคเอกชน รวมถึงผู้ประกอบการเพื่อสังคม บางแห่งสามารถวัตถุดิบเองได้ แต่ส่วนมากมักเข้ามาสนับสนุนด้านการตลาด โดยมีบทบาทในฐานะห่วงโซ่การผลิตในขั้นสุดท้าย คือการรับผ้าไปพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ และการหาช่องทางการตลาดเพื่อธุรกิจของตน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในกลุ่มเอกชนและผู้ประกอบการเพื่อสังคมนี มีทักษะการใช้เทคโนโลยีในการหาช่องทางการตลาด มีความคิดสร้างสรรค์ (creative thinking) ในการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ และมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความต้องการของตลาด จากการพิจารณาตามห่วงโซ่การผลิตข้างต้น เกษตรกรรุ่นใหม่ในหลายกลุ่มต่างเริ่มให้ความสำคัญในการหาเครือข่าย ไม่ว่าจะป็นเครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม หรือแม้แต่ระดับองค์กร เพราะเชื่อว่ายิ่งกลุ่มมีเครือข่ายมาก ก็ยิ่งเกิดการแบ่งปันทรัพยากรและผลประโยชน์ร่วมกันมากเท่านั้น

สำหรับการเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับต่างๆ นั้นอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มคนหรือกลุ่มผู้นำกลายเป็นผู้เล่นหลักในการวางบทบาทและตำแหน่งแห่งที่ของกลุ่ม ดังเช่นประสพชัย พสุนนท์ และพิทักษ์ ศิริวงศ์ (2556) และนิภาภรณ์ จงวุฒิเวศย์ รังสรรค์ สิงห์เลิศ และสมสงวน ปัสสาโก (2563) ที่กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของคณะกรรมการหรือกลุ่มผู้นำในการวางทิศทางและนโยบายของกลุ่ม ซึ่งภายในกลุ่มต้องเกิดกระบวนการสื่อสารเรียนรู้ร่วมกันถึงจุดแข็ง-จุดอ่อน-ศักยภาพและความเชี่ยวชาญของกลุ่มที่มีต่อตลาดใหม่ในประเทศหรือในระดับโลก แล้วจึงมีการเชื่อมโยงไปสู่ภาคีที่เหมาะสมหรือเป็นห่วงโซ่การผลิตของกลุ่ม ผ่านกลไกการจัดตั้งดิจิทัลแพลตฟอร์ม (Digital platform) โดยมี

ลักษณะเสมือนฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big data) ทำหน้าที่เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหน้าที่ รูปแบบ การดำเนินงาน ทรัพยากรที่มีภายในกลุ่มหรือองค์กร ความเชี่ยวชาญ ความต้องการของกลุ่มหรือ องค์กร เปรียบเสมือนการ matching ข้อมูลและความต้องการของกลุ่มผู้ประกอบการ ภาคเอกชน กลุ่มเกษตรกร ภาครัฐ และภาคส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของการแสวงหาเครือข่ายนั้น กลุ่มคนหรือกลุ่มผู้นำต้องมีทักษะในการ วางแผนงาน เพื่อนำพากลุ่มก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) ในการคิดพิจารณาสิ่งต่างๆ ได้อย่างมีเหตุผล เปิดกว้างพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง มีความสามารถในด้านการเจรจาต่อรอง สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้ และมีการมองเป้าหมายร่วมกัน ประเด็นที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อแบ่งปันทรัพยากรและผลประโยชน์ ร่วมกันแล้ว คือ การรักษาความสัมพันธ์ของเครือข่ายให้ยั่งยืน ซึ่งต้องเกิดขึ้นจากการจัดตั้งระบบการ บริหารจัดการ และมีการแบ่งปันทรัพยากรที่เป็นธรรม หรือสามารถเรียกว่า เป็นการบริหารจัดการ อย่างมีธรรมาภิบาล ดังเช่นกรณีของแดรี่โฮม พบว่ามีการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงโคนม ซึ่งมีเป้าหมายในการดำเนินงานที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานหรือแนวปฏิบัติ และมาตรฐานของแดรี่โฮม มีการวางแนวทางปฏิบัติต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ตั้งแต่ 1) ผู้ป้อนวัตถุดิบ โดยยึดหลักความเป็น ธรรมด้านราคา ราคารับซื้อไม่ต่ำกว่าราคาตลาด และมีการอบรมให้ความรู้การทำเกษตรอินทรีย์ 2) ชุมชน ผ่านการจัดทำแนวทางปฏิบัติด้านความรับผิดชอบต่อสังคมกับชุมชน ทั้งการไม่ปล่อยของเสีย และมลภาวะออกนอกโรงงาน การจัดกิจกรรมเพื่อสังคม เช่น โครงการอนุรักษ์ลำน้ำมวกเหล็ก และ สร้างฝายกักเก็บน้ำมวกเหล็กเพื่อแก้ปัญหาน้ำแล้ง 3) พนักงาน ทั้งการจ่าย ค่าตอบแทนที่เป็นธรรม มี เงินค่าตอบแทนล่วงเวลาทำงานในกรณีทำงานเกินเวลา การพัฒนาศักยภาพผ่านการจัดฝึกอบรม พัฒนาทักษะและความสามารถ และการสนับสนุนให้พนักงานมีอาชีพเสริม และมีการจัดฝึกอบรม อาชีพให้พนักงาน เป็นต้น 3) ลูกค้า สร้างกลยุทธ์ผ่านกลไกสื่อสังคมออนไลน์เพื่อให้เกิดฐานเครือข่าย ลูกค้า 4) สื่อมวลชน เน้นประสานงานทั้งกับสื่อท้องถิ่นและสื่อส่วนกลาง ผ่านการจัดสัมมนา สื่อมวลชน การจัดสื่อมวลชนสัญจร และการแถลงข่าว เพื่อให้เกิดการประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง (ปัญญาชลิ พิมลวงค์ และมนต์ ขอเจริญ, 2560)

6.2.3 หม่อนไหม: สินค้าเกษตรยุคใหม่เปลี่ยนขยะให้เป็นศูนย์ (zero waste) ตาม แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

ไหมเป็นสินค้าทางการเกษตรชนิดหนึ่งที่มีมาแต่อดีตรับว่าเป็นสินค้าเกษตรที่มี ศักยภาพในการแข่งขันกับต่างประเทศ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) แต่ปัจจุบันและจาก การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกลับให้ข้อมูลว่าไหมกลับไม่ใช่พืชเศรษฐกิจของประเทศ ในขณะที่ที่ แท้จริงแล้วไหมสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้สูงบนฐานการพัฒนาจากวัฒนธรรมท้องถิ่น

ช่วยสร้างความสมดุลทั้งในด้านเศรษฐกิจชุมชน การรักษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในท้องถิ่นนั้นไว้ นำไปสู่การสร้างสมดุลให้กับพืชอื่นๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของใหม่ นั่นคือ พื้นที่เกษตรปลอดภัยและพื้นที่อินทรีย์ ซึ่งจะช่วยปรับสภาพดินและน้ำภายในพื้นที่ให้สามารถทำการเกษตรประเภทอื่นได้ดีขึ้น

ข้อค้นพบที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ นอกจากหม่อนไหมจะนำไปทอเป็นผ้าผืนแล้ว ส่วนประกอบจากหม่อนไหมทุกส่วน รวมถึงของเสียจากหม่อนไหมยังสามารถนำไปวิจัยและพัฒนาต่อยอดได้ ตั้งแต่ของเหลือทิ้งอย่างดักแด้ไหม สามารถนำไปประกอบอาหารหรือนำไปใช้เลี้ยงสัตว์ได้ เนื่องจากเป็นแหล่งโปรตีนชั้นดี ที่ชื่อว่า “เซริซิน (Siricin)” มีวิตามินและเกลือแร่หลายชนิด ไชมันจากดักแด้สามารถไปสกัดผสมในสบู่และเทียนไขได้ (ทองศักดิ์ แก้วประชุม, 2559) รวมถึงชีไหมที่สามารถนำไปเป็นปุ๋ยหรือแปรรูปเป็นเครื่องตีประเภทชา รังไหมที่เหลือทิ้งจากการสาวเส้นไหมสามารถนำไปใช้ขัดผิว สกัดเป็นส่วนผสมของเครื่องสำอาง อาหารเสริม หรือแม้แต่นำไปใช้ทางการแพทย์ต่อไปได้ (กรมวิทยาศาสตร์บริการ, 2561) นอกจากนี้ ไหมยังเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น การแต่งกายและสวดลายผ้าที่แสดงถึงสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม การทอให้คนรัก การทอเพื่อร่วมในงานบวช ผ้ากับความตาย เป็นต้น โดยในบางท้องถิ่นนิยมนำผ้าไหมมาคลุมโลงศพไว้เพื่อแสดงสถานะทางสังคมของผู้ตาย หรือให้บุตรหลานหรือคนทีไปร่วมทำบุญได้ระลึกถึงความดีที่ผู้ตายไว้ในช่วงที่ยังมีชีวิตอยู่ (ชนกมลย์ คงยก, 2558)

เมื่อกระบวนการผลิตหม่อนไหมไม่มีขยะเหลือทิ้ง ซึ่งตรงกันข้ามกับการพัฒนาของโลกในปัจจุบันที่เป็นไปอย่างก้าวกระโดด ส่งผลต่อความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เพิ่มมากขึ้นของเสียเหลือสุโลกเพิ่มมากขึ้น เกิดเป็นมลพิษทางสิ่งแวดล้อม เมื่อสถานการณ์โลกที่เลวร้ายลง ทำให้เกิดแนวคิดการขับเคลื่อนโลกใหม่ด้วยแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ผ่านแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) หรือในประเทศไทยใช้รูปแบบโมเดล BCG Economy (Bio-Circular-Green Economy Model) การขับเคลื่อนเศรษฐกิจสู่ความยั่งยืน (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2563) ซึ่งกระบวนการผลิตหม่อนไหมนี้ตรงกับแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) ที่เกิดขึ้นมาจากให้ชีวิตใหม่แก่วัสดุต่างๆ ในวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ แทนที่จะทิ้งไปเป็นขยะเมื่อสิ้นสุดการบริโภค หรือการทำให้องค์ประกอบของผลิตภัณฑ์เหล่านั้นกลับมาสร้างคุณค่าใหม่ หมุนเวียนเป็นวงจรต่อเนื่องโดยไม่มีของเสีย ซึ่งสามารถตอบโจทย์ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนได้ทั้ง Circular Supplies หรือการรีไซเคิลเพื่อลดการใช้ทรัพยากรในการผลิตและลดการเกิดของเสีย Sharing Platform ที่มุ่งเน้นการแบ่งปันใช้ทรัพยากรร่วมกันเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และ Resource Recovery ผ่าน “ระบบนำกลับ” (Take-Back system) ในกระบวนการเพื่อนำวัสดุหรือวัตถุดิบเหลือใช้และของเสียกลับเข้าสู่กระบวนการใหม่ เพื่อลดการเหลือทิ้งให้มากที่สุด (รติมา คชนันทน์, 2562) ยิ่งไปกว่านั้น นอกเหนือจากการนำของเสียเหลือใช้เข้าไปสู่กระบวนการผลิตและแปร

รูปใหม่ ในบางพื้นที่ที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างครบวงจรมีการจัดการพื้นที่ให้เป็นพื้นที่อินทรีย์ ใช้กระบวนการทางธรรมชาติในการดูแลผลผลิตและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถตอบโจทย์แนวคิดเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในการลดผลกระทบต่อโลกอย่างยั่งยืน และนำไปสู่การตอบโจทย์เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG Goals) ได้ใน 4 เป้าหมายหลัก (United Nations Thailand, 2015) ดังนี้

ตารางที่ 19 การเปรียบเทียบหม่อนใหม่กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน	หม่อนใหม่กับการตอบโจทย์เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน
เป้าหมายที่ 3: การมีสุขภาพและความปลอดภัย	เนื่องจากการทำเกษตรหม่อนใหม่ในพื้นที่ จำเป็นต้องเป็นพื้นที่ที่มีความปลอดภัยจากสารเคมี เพราะจากมีการปนเปื้อนจะทำให้หนอนไหมตัววม ดังนั้นความเป็นอินทรีย์และเกษตรปลอดภัยจึงเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งรวมถึงการปรับสภาพดินและน้ำโดยรอบบริเวณนั้น ทำให้พื้นที่สวน/ไร่/นาของเกษตรกรส่วนใหญ่ มักเป็นพื้นที่เกษตรปลอดภัย ไปจนถึงเกษตรอินทรีย์ ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ทั้งการมีสุขภาพที่ดีขึ้น การมีอาชีพและรายได้ เป็นต้น
เป้าหมายที่ 6: การจัดการน้ำและสุขาภิบาล	มีกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้คุณภาพน้ำดี ไม่ปนเปื้อนสารเคมี รวมถึงในบางพื้นที่โดยรอบการทำเกษตรหม่อนใหม่ยังมีการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ เพื่อรองรับน้ำไว้ในหน้าแล้ง
เป้าหมายที่ 12: การบริโภคและการผลิตที่มีความรับผิดชอบและยั่งยืน	กระบวนการผลิตหม่อนใหม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก รวมถึงยังเป็นการจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และลดการเกิดของเสียและขยะเหลือทิ้ง
เป้าหมายที่ 15: การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก	กระบวนการผลิตหม่อนใหม่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางบก ไม่ว่าจะเป็นดินหรือพืชผลและผลผลิตทางการเกษตร ที่ปราศจากสารเคมี นอกจากนี้ยังช่วยสร้างความสมดุลให้กับพื้นที่ และช่วยลดผลกระทบมลพิษทางดินและอากาศในทางอ้อมอีกด้วย

6.2.4 รูปแบบการสร้างปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำการระดับกลุ่มเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของประเทศ

ข้อสังเกตจากการศึกษาวิจัยในการเสริมพลังอำนาจเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมรุ่นใหม่ในประเทศไทย เมื่อเปรียบเทียบกับทฤษฎี Structuration ว่า ผู้กระทำหรือ Agency สามารถขับเคลื่อนและเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมหรือ Structure ได้นั้น การศึกษาวิจัยพบว่าหากการขับเคลื่อนที่เกิดขึ้นเป็นเพียงการขับเคลื่อนในระดับบุคคลหรือปัจเจกบุคคล การเปลี่ยนแปลงจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เนื่องจากไม่มีผลกระทบ (impact) ที่เพียงพอ หากแต่การขับเคลื่อนเกิดจากพลังของกลุ่มคนที่มีจุดประสงค์ร่วมอย่างเดียวกัน หรือผู้ขับเคลื่อนนั้นมีอำนาจหน้าที่ (authority) ในการเปลี่ยนแปลง ก่อจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับบนหรือเชิงโครงสร้างได้

ดังตัวอย่างเช่น การยกระดับผ้าไหมให้เป็นสินค้ารักษ์สิ่งแวดล้อม จากการสัมภาษณ์ผู้อำนวยการศูนย์หม่อนไหมฯ แห่งหนึ่ง พบว่าเป็นผู้ริเริ่มในการยกระดับผ้าไหม ผ่านการขึ้นทะเบียนสินค้า cool mode ทำให้ผ้าไหมเป็นที่รู้จักในฐานะที่เป็นผ้าประหยัดพลังงาน แต่แนวความคิดนี้ไม่ได้ถูกขับเคลื่อนมาจากชุมชน เนื่องจากการเข้าถึงไม่ถึงข้อมูล รวมถึงเสียค่าใช้จ่ายในการขึ้นทะเบียนในขณะที่ผู้บริโภคยังไม่ได้เกิดความตระหนักถึงสินค้าอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากนัก ทำให้จึงต้องล้มเลิกไป แต่ในขณะเดียวกันการขับเคลื่อนจากระดับโครงสร้างใหญ่หรือในระดับนโยบาย เช่น การขับเคลื่อนผ้า cool mode จากกรมหม่อนไหมกลายเป็นการสร้างแนวปฏิบัติต่อกลุ่มเกษตรกรรมรุ่นใหม่ในการผลิตผ้าให้กรมฯ (สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, 2558)

ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การขับเคลื่อนภายในประเทศที่เกิดขึ้นจะไม่ได้มีผู้เล่นหลักแค่เพียง 2 กลุ่ม คือระหว่างโครงสร้างและผู้กระทำระดับบุคคลเท่านั้น หากแต่ยังมีผู้เล่นคนอื่นๆ ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการพัฒนาหม่อนไหมในระดับประเทศ ตามแนวคิดทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ (Actor-Network Theory: ANT) (Latour, 1987) ที่ให้ความสำคัญกับทุกผู้เล่น ในการขับเคลื่อนทิศทางหม่อนไหมในประเทศไทย โดยที่รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเพื่อการเปลี่ยนแปลงจะแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรกอยู่ในลักษณะของการรวมกลุ่มกันของระดับปัจเจกบุคคล มีการปฏิสัมพันธ์เพื่อสร้างเป้าหมายหรือเป้าประสงค์ร่วมกัน ช่วงที่สอง กลุ่มเกษตรกรรมเหล่านี้สร้างปฏิสัมพันธ์เชื่อมต่อและต่อตรงกับโครงสร้างในระดับท้องถิ่น และช่วงที่สาม หน่วยงานท้องถิ่น ในฐานะผู้กระทำ มีการส่งเรื่องผ่านผู้มีอำนาจในการขับเคลื่อน (authority) ไปสู่การขับเคลื่อนไปสู่โครงสร้างใหญ่หรือระดับนโยบาย ตัวอย่างการขับเคลื่อนจากระดับกลุ่มนี้ สามารถพิจารณาได้จากกรณีของการศึกษาวิจัยของกลุ่ม สร.2 ในการแปรรูปชาจากส่วนเหลือทิ้งของหม่อนไหม ซึ่งกลุ่มเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวไม่สามารถขับเคลื่อนให้เกิดการวิจัยและพัฒนาในระดับชาติได้ ทั้งเงื่อนไขด้านองค์ความรู้และการเข้าถึงแหล่งทุนสนับสนุน กอปรกับอำนาจในการต่อรอง หากแต่ต้องอาศัยผู้เล่นในหลากหลายภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น สถาบันการศึกษา

เข้ามาเป็นเสียงหนึ่งในการของงบประมาณจากแหล่งทุนสนับสนุนวิจัย เพื่อดำเนินการให้การวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปได้

6.2.5 การพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่า “เกษตรอินทรีย์” ร่วมกัน (shared-value) เป็นธงนำในการพัฒนาหม่อนไหมอย่างยั่งยืน

กระแสการพัฒนาในปัจจุบันต่างให้ความสนใจด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ผู้คนเริ่มหันมาใส่ใจและสนใจกับการบริโภคสีเขียว ซึ่งกลุ่มผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมสูง กอปรกับมีค่านิยมด้านสิ่งแวดล้อมสูงตามไปด้วย (กรรณิการ์ ธรรมพานิชวงศ์, 2556) สังเกตได้ว่าผู้ประกอบการรุ่นใหม่หลายคนผันตัวไปเป็นเกษตรกร (สวท. พะเยา, 2563; สวนผักคนเมือง, 2561; moneyhub.in.th, 2559) สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความตระหนักในด้านสุขภาพจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรของคนรุ่นพ่อแม่ เกษตรกรและสมาชิกชุมชนเกิดโรค เช่น โรคที่เกี่ยวข้องทางเดินหายใจและโรคมะเร็ง กอปรกับพันธุ์พืชพื้นถิ่นเริ่มค่อยๆ หายไป ซึ่งส่วนหนึ่งการรับรู้เมื่อเปรียบเทียบกับทฤษฎี Structuration ชี้ให้เห็นถึงการเกิดขึ้นจากกระบวนการสื่อสารภายในชุมชน (communication) จนนำไปสู่การมองหาคุณค่าความหมายร่วมกัน (interpretive scheme for shared-value) และเป้าหมายที่จะเดินไปร่วมกันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชน (signification) รวมไปถึงความรู้สึกอึดอัดกับการทำงานในเมือง แต่มีความผูกพันกับธรรมชาติ จึงเกิดความตระหนักและนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงในอาชีพ มุ่งเข้าสู่เส้นทางอาชีพเกษตรกรอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี การพัฒนาให้คนรุ่นใหม่เห็นความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเริ่มจากกระบวนการเรียนรู้ใน 2 ภาคส่วนสำคัญ ได้แก่ ภาคการผลิตและการบริโภค ซึ่งกรรณิการ์ ธรรมพานิชวงศ์ (2556) ชี้ให้เห็นจุดสำคัญที่สอดคล้องกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของงานวิจัยชิ้นนี้ก็คือ ต้องเริ่มปรับจากทัศนคติ โดยได้มีการให้ข้อเสนอแนะการปลูกฝังผ่านระบบการเรียนการสอนบรรจุเข้าไปในหลักสูตรการศึกษา เกี่ยวกับหลักการ “Common Property” ผลของการกระทำและกิจกรรมที่ตนเองเข้าไปมีส่วนร่วม

การสร้างพลเมืองคุณภาพแห่งศตวรรษที่ 21 ก็เป็นการขับเคลื่อนหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ในประเทศญี่ปุ่น การศึกษาทั้งในระบบและการเรียนรู้นอกห้องเรียนมุ่งเน้นให้เด็กทุกคนมีพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ โดยตั้งเป้าหมายการเรียนรู้ไว้เป็น 3 ระดับ คือ ชั้นแรกมุ่งเน้นสร้างความเข้าใจเป็นพื้นฐาน ชั้นที่สองเกิดการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ จนนำไปสู่ขั้นที่สาม คือการออกแบบหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ กิจกรรมที่สำคัญอีกประการสำหรับเด็กทุกคนก็คือการทำทัศนศึกษาเพื่อฝึกทักษะในระหว่างเดินทางเป็นหมู่คณะ และช่วยปลูกฝังนิสัยรักธรรมชาติและให้ความสำคัญกับทุกชีวิต (โพสต์ทูเดย์, 2562) ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยก็พบลักษณะการปลูกฝังตามทักษะการเรียนรู้ที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ตามหลัก 4C ในทำนองเดียวกัน คือ เริ่มจากสร้างความสามารถ

ในการคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) สร้างกระบวนการทำงานร่วมกัน (Collaboration) การสื่อสารปฏิสัมพันธ์กัน (Communication) จนเกิดเป็นการต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ในเรื่องของกรอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กรณีศึกษาของร้านไอ้กะจู้ สะท้อนได้อย่างเด่นชัดเกี่ยวกับการปลูกฝังแนวคิดทักษะการเรียนรู้ที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ที่เกิดการปลูกฝังเรื่องการเกษตรมาตั้งแต่สมัยเรียน ผ่านกระบวนการศึกษาดูงาน และได้เริ่มทดลองปลูกผักครั้งแรกโดยใช้เงินทุนส่วนตัวจากครอบครัว ประสบกับทั้งปัญหาภัยพิบัติที่เกิดขึ้น แต่สามารถผ่านมาได้เพราะความตั้งใจและมิตรภาพระหว่างเพื่อน หลังจากนั้นเมื่อปลูกผักขายไปในระยะหนึ่งจึงเกิดความคิดเพื่อถ่ายทอดผักออร์แกนิกสู่คนภายนอก และเพิ่มมูลค่าผัก มีการตั้งสโลแกน “ปลูกผักเพราะรักแม่” ที่เปรียบเหมือนการดูแลลูกค้าทุกคนดังครอบครัว (Workpoint News, 2562; Smart SME, 2561) ซึ่งจากกรณีศึกษานี้ ได้ชี้ให้เห็นตั้งแต่กระบวนการสร้างการคิด-วิเคราะห์ในการดูแลรักษาผักออร์แกนิก การจัดการกับความเสียหายจากภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้น มีการต่อยอดความคิดโดยการนำผักมาสร้างมูลค่าเพิ่มผ่านการจัดสรรเมนูอาหารต่างๆ รวมถึงมีการเรียนรู้สื่อประชาสัมพันธ์กับภายนอกผ่านสโลแกน ซึ่งทำให้กลุ่มลูกค้าได้รับรู้ว่าการเข้ามาทานอาหารในร้านนี้จะได้รับทั้งของดี ปราศจากสารเคมี เป็นทางเลือกใหม่ของผู้บริโภค และยังรู้สึกได้รับการดูแลเหมือนครอบครัว

นอกจากนี้ การเชื่อมองค์ความรู้จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ รวมไปถึงการสร้างแรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจโดยมุ่งเน้นการสร้างคุณค่าร่วมระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคให้มีความสำคัญของ “เกษตรอินทรีย์” เพื่อสร้างความสมดุลทางการเกษตร ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนต่อความอยู่รอดในอาชีพหม่อนไหม มีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยใช้ช่องทางการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีหรือดิจิทัลแพลตฟอร์ม (digital platform) ในการเชื่อมต่อข้อมูลระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคโดยตรง ดังตัวอย่างในกรณีของ Farmto มี platform ที่เกิดขึ้นจาก Young Smart Farmer ในพื้นที่อำเภอหนองเสือ ปทุมธานี ที่เดิมพื้นที่บริเวณนี้เป็นนาเคมี แต่กลุ่มคนเหล่านี้มีความตั้งใจเปลี่ยนเป็นนาอินทรีย์ มีการสร้างเครือข่ายออร์แกนิกเพื่อถ่ายทอดแนวทางการเพาะปลูกไปสู่บริเวณนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาด้านราคาผลผลิต และลูกค้า โดยยกระดับคุณภาพและราคาผลผลิต รวมไปถึงสร้างช่องทางการขายผลผลิตก่อให้เกิดการเชื่อมโยงจากผู้ผลิตสู่ผู้บริโภค ภายใต้สโลแกน “การร่วมเป็นเจ้าของผลผลิตการเกษตร” มุ่งเน้นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านรูปแบบช่องทางการขายผลผลิตทางการเกษตรที่เชื่อมเกษตรกรและผู้บริโภคเข้าหากัน เพื่อร่วมเรียนรู้ ช่วยเหลือและดูแลผลผลิตไปด้วยกัน ซึ่ง platform นี้เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ตั้งราคาขายผลผลิตด้วยตัวเองเพื่อแก้ปัญหาภาระหนี้สินและบรรเทาปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตัวเองไปสู่การสร้างแบรนด์สินค้าของตัวเองในอนาคต ทั้งยังมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเพาะปลูกระหว่างกันด้วย พร้อมทั้งมี

การสร้างเพจประชาสัมพันธ์ให้เห็นคุณค่าของอินทรี (ชาลีสา เมธานุภาพ, 2562; Farmto (Thailand), 2016-2018)

6.2.6 บทบาทของหม่อนไหมในโลกอนาคต: อาหาร และยาเพื่อกาย จิต สังคม ปัญญา

สถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป หม่อนไหมในฐานะวัตถุดิบของผ้าไหมจึงอาจไม่สามารถตอบสนองกับความต้องการของตลาดที่หลากหลายได้อย่างเพียงพอ ซึ่งการศึกษาข้อมูลในพื้นที่เป้าหมายทั้ง 9 พื้นที่พบว่า การทอผ้าเพียงอย่างเดียวอาจนำไปสู่ความเสี่ยงของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ดังนั้น เกษตรกรหม่อนไหมหลายกลุ่มจึงเริ่มขยับตัวเองออกจากการผลิตความหม่อนไหมเป็นผ้าไหมเพียงอย่างเดียว และจากการสอบทวนกับภาคีหลายภาคส่วนชี้ให้เห็นการพัฒนาหม่อนไหมใน 2 ลักษณะสำคัญ คือ

1) การอนุรักษ์ไหมไว้โดยผ่านการยกระดับสินค้าผ้าไหมให้เป็นตลาดสินค้าหรู (luxury items) ในกลุ่มนี้พยายามมองถึงความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยึดโยงกับความเชื่อ และความเชี่ยวชาญของผู้ทอผ้า เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าผ้าไหมของไทยในตลาดเฉพาะหรือตลาดบน ซึ่งยังคงขายความเป็น “หัตถศิลป์” ของผ้าไหมที่มีความแตกต่างกับชาติอื่นๆ รวมไปถึงการพัฒนาและวิจัยเป็นสินค้าเฉพาะ เช่น เกราะและวัสดุกันกระสุนจากรังไหมหรือเส้นไหม เป็นต้น (สำนักงานบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา, 2558)

2) การอนุรักษ์ไหมจากแรงขับเคลื่อนเพิ่มปริมาณความต้องการผลิต โดยการทำให้เป็นเพียงเส้นใยชนิดหนึ่ง หรือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเครื่องแต่งกายหรือเรื่องประดับตกแต่งเท่านั้น แนวคิดนี้ยังคงรักษาอาชีพหม่อนไหมไว้ โดยใช้แรงจูงใจทางเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก แต่ลดฐานะจากสินค้าหรู (luxury items) หรือตลาดเฉพาะ (niche market) ให้เหลือเพียงตลาดระดับกลาง (mass product) เท่านั้น เพื่อการเข้าถึงที่หลากหลายมากขึ้น และยังเป็นโอกาสให้เกษตรกรบางกลุ่มที่ไม่ได้มีความเชี่ยวชาญหรือทักษะ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตได้เข้าถึงอาชีพและรายได้เพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ การพัฒนาหม่อนไหมยังสามารถเปลี่ยนรูปแบบของไหมที่ไม่ได้ยึดโยงกับผ้าไหมเท่านั้น หากแต่เปลี่ยนรูปไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ ที่สำคัญและสามารถตอบสนองกับความต้องการที่หลากหลายมากขึ้น สามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารในโลกอนาคต และการเข้าถึงการรักษาโรคที่มาจากหม่อนไหม ดังนี้

1) ดักแด้ไหมฐานะของอาหารสำหรับมนุษย์ ซึ่งสามารถนำไปปรุงให้สุกแล้วรับประทานได้ ในกรณีของการแปรรูปประกอบอาชีพสามารถนำไปใช้เป็นส่วนประกอบของวาฟเฟิลชนิดกรอบและเครื่องดื่มผงโกโก้ได้ (ศตวรรษ ยนต์ตัน, 2561)

2) ดักแด้ใหม่ถูกนำไปใช้เป็นอาหารเลี้ยงสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นสุกร (ทองศักดิ์ แก้วประชุม, 2559) และปลาชนิดต่างๆ เช่น ปลาดุก และปลาหมอ (สุตาพร ตงศิริ, 2560) เป็นต้น เนื่องงานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าดักแด้ใหม่เป็นแหล่งโปรตีนชั้นดี

3) ไหมมีประโยชน์สำหรับการแพทย์ ทั้งช่วยขยายหลอดเลือด ป้องกันหลอดเลือดอุดตัน และการทำงานของสมอง (กรมหม่อนไหม, 2559) และมีแนวโน้มในการต่อยอดงานวิจัยและทดลองสู่การรักษาโรคมะเร็งเต้านมในอนาคต (สถาบันวิจัยแสงซินโครตรอน (องค์การมหาชน), 2561)

4) การนำไหมไปเป็นส่วนประกอบของเครื่องสำอาง เพื่อการทำความสะอาดหรือส่งเสริมให้เกิดความสวยงามและดึงดูด สร้างบุคลิกภาพและความมั่นใจ ซึ่งจากการสัมภาษณ์หน่วยงานที่สนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์หม่อนไหมกล่าวถึงการแปรรูปส่วนประกอบของรังไหมนำไปใช้ประโยชน์ทั้งการทำสบู่ ครีมทาผิว ครีมกันแดด แชมพู ครีมนวดผม เป็นต้น (นิตยา มหาไชยวงศ์, 2559)

5) การทอผ้าไหมกับการท่องเที่ยว สามารถเชื่อมโยงสู่การรักษาโรคที่เกี่ยวข้องกับภาวะทางจิตและสมอง โดยจากการสัมภาษณ์ พบว่าการทอผ้าหรืองานฝีมือช่วยบำบัดภาวะซึมเศร้าได้ โดยใช้กระบวนการ “สติบำบัด” (สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2562) และยังเป็น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Wellness Tourism) รวมถึงยังแฝงไปด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวสมัยใหม่ ซึ่งประเทศไทยจัดอยู่ในจุดหมายปลายทางลำดับที่ 5 ของทวีปเอเชียและลำดับที่ 18 ของโลก และมีแนวโน้มของมูลค่าทางการตลาดที่เพิ่มสูงขึ้น (Komsit Kianwatana et al., 2018; สถาบันทรัพย์สินทางปัญญาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560) ซึ่งการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในหลากหลายรูปแบบจะช่วยสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย

การทอผ้ากับการท่องเที่ยวนี้ยังช่วยทำให้เกิดการรวมกลุ่มคนมาปฏิสัมพันธ์กัน เกิดเป็นชุมชนเล็กๆ ในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคม กิจกรรมการรวมกลุ่มเพื่อบำบัดนี้สามารถยกตัวอย่างได้ดังเช่นกรณีการรวมกลุ่มจากกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ป่วยกึ่งติดเตียงในประเทศอังกฤษ ซึ่งรัฐบาลได้จัดสวัสดิการชื่อ “Wheels-to-Meals” โดยเปลี่ยนจากการส่งอาหารตามบ้านมาเป็นอาสาสมัครพาผู้สูงอายุและผู้พิการเดินทางออกมาเพื่อรับประทานอาหารกลางวันในชมรมร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้สภาวะทางจิตใจดีขึ้น จากการปฏิสัมพันธ์กับผู้ป่วยคนอื่นๆ ได้มีเพื่อน มีสังคม รวมถึงภาวะความเจ็บป่วยลดลงจากการขยับร่างกาย ถือเป็น การออกกำลังกายทางอ้อม (Social Value UK, 2013)

6) กระบวนการผลิตผ้าไหมยังก่อให้เกิดการเรียนรู้แบบบูรณาการในเด็ก โดยที่กระบวนการผลิตผ้าไหมประกอบไปด้วยการย้อมสี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทดลองทางวิทยาศาสตร์

การสร้างลวดลายผ้า เป็นการเรียนรู้เชิงคณิตศาสตร์ ศิลปะ และเทคโนโลยี การทอผ้าเพื่อจำหน่าย เป็นการเรียนรู้เชิงธุรกิจเพื่อคำนวณต้นทุนและกำไร เป็นต้น ซึ่งในส่วนนี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมของประเทศไทยยังขาดการสนับสนุน และยังมีหน่วยงานใดที่เข้ามาดูแลและให้องค์ความรู้ในประเด็นดังกล่าว

ทั้งนี้ การดำเนินธุรกิจหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรหม่อนไหมในอนาคตจะเกิดขึ้นได้ ย่อมต้องเริ่มจากการวิเคราะห์บทบาทขององค์กรหรือกิจการ รวมถึงจุดแข็ง-จุดอ่อน-โอกาส-ความเสี่ยงของกิจการที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมถึงการหาเครือข่ายเพื่อการพัฒนา เพราะจากผลการวิเคราะห์ข้อมูลชี้ให้เห็นว่า ยิ่งกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมมีเครือข่ายมากขึ้นเท่าใด ย่อมมีโอกาสในการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผลข้างต้นทั้งหมดมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่าการขับเคลื่อนกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน จำเป็นต้องได้รับการสร้างและปรับเปลี่ยนทัศนคติมุมมองต่อเกษตรกรหม่อนไหมในรูปแบบใหม่ โดยภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการสร้างและพัฒนาในระยะเริ่มแรก ที่รูปแบบการเรียนรู้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่วิถีคิดไปยังวิถีปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่สถาบันการศึกษาจะร่วมมือกับเกษตรกรหม่อนไหมมีองค์ความรู้ จะก่อให้เกิดพลังอำนาจในการเปลี่ยนแปลงตนเอง รู้และเข้าถึงช่องทางที่หลากหลายขึ้น เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของบริบทประเทศและโลกในแต่ละยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเอง นำไปสู่การเชื่อมโยงและเห็นคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ จนเกิดเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมบนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนจากการเสริมพลังอำนาจที่มีภายในตนเอง

6.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหม บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนพบข้อเสนอแนะใน 2 ส่วนหลักในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ได้แก่

- 1) ระดับโครงสร้างและนโยบาย ต้องเริ่มจากการให้ความสำคัญกับหม่อนไหมในฐานะที่เป็นสินค้าเกษตรที่สร้างมูลค่าเพิ่ม พร้อมทั้งธำรงอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ ช่วยสร้างความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนฐานราก
- 2) การเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ผ่านการมีส่วนร่วมจากภาคีในระดับผู้กระทำการ โดยมุ่งเน้นการสร้างภาวะผู้นำ มุ่งเน้นการปลูกฝังทัศนคติของคนรุ่นใหม่ที่มีวิถีชีวิตที่

ค่านึงและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การสร้างความเชื่อมโยงจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อให้เกิดการมองเห็นคุณค่าร่วมกัน และการเชื่อมโยงการเข้าถึงสู่ภาคส่วนต่างๆ ผ่านการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและสารสนเทศ

6.3.1 ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

1) ควรมีการกำหนด “ใหม่” ให้เป็นสัญลักษณ์อีกประการหนึ่งของประเทศ ผ่านการสร้างแผนแม่บทหรือแผนพัฒนาหมอนใหม่ ที่ถูกบรรจุอยู่ในยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างชัดเจน โดยต้องใช้กลไกจากกรมหมอนใหม่ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงพาณิชย์ เป็นผู้ขับเคลื่อนหลักร่วมกัน

2) ควรมีการจัดตั้งองค์การอิสระที่แยกตัวการบริหารจัดการจากภาครัฐ แต่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของภาครัฐ (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม) โดยแต่งตั้งคณะทำงานบูรณาการเฉพาะด้านที่มาจากหน่วยงานหรือภาคีภาคส่วนต่างๆ ที่มีโครงสร้างการดำเนินงานหลักจากภาครัฐ และคณะกรรมการที่มาจากภาครัฐ เช่น กรมหมอนใหม่ เอกชน และภาคประชาชน ทั้งจากกลุ่มเกษตรกรและผู้ประกอบการ เพื่อร่วมวิเคราะห์สถานการณ์การพัฒนา และความต้องการสนับสนุนประเด็นองค์ความรู้และทักษะอย่างครบวงจร เช่น การเพิ่มการสนับสนุนองค์ความรู้ด้านการเป็นผู้ประกอบการ และความรู้การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น เพื่อลดปัญหาการติดขัดเงื่อนไขระเบียบข้อบังคับจากทางราชการ ลดความล่าช้าในขั้นตอนการดำเนินงาน นำไปสู่เกิดการบูรณาการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ลดความซ้ำซ้อนของการดำเนินการ

3) กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ร่วมกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรมควรมีการกำหนดนโยบายกระตุ้นการบริโภคสินค้าเชิงวัฒนธรรมที่ช่วยลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม โดยอาจใช้รูปแบบสื่อประชาสัมพันธ์ทั้งในระบบเทคโนโลยีดิจิทัล และการประชาสัมพันธ์ตราสินค้าที่สามารถเชื่อมโยงการบริโภคสู่ระดับนานาชาติ

4) กรมหมอนใหม่ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (พัฒนาชุมชน) ควรมุ่งเน้นการบูรณาการพัฒนาเกษตรหมอนใหม่ โดยวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อน บทบาทและตำแหน่งของ “หมอนใหม่” ในประเทศไทยและในระดับโลก โดยเชื่อมโยงกับทิศทางหรือแนวโน้มการพัฒนาขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เช่น ในปัจจุบันคนให้ความสนใจกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หรือการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การบริโภคสินค้าเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น โดยมีการจัดตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนเฉพาะประเด็น เช่น หมอนใหม่กับการวิจัยทางการแพทย์ หมอนใหม่กับการรักษาอาการเจ็บป่วยทางจิต หมอนใหม่กับท่องเที่ยว เป็นต้น

5) กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ร่วมกับกรมหมอนใหม่ และสถาบันการศึกษา ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลหมอนใหม่ทั่วประเทศ ผ่านรูปแบบดิจิทัลแพลตฟอร์ม

(digital platform) มีการจัดตั้งคณะทำงานจากหลากหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา ฯลฯ เพื่อบูรณาการทรัพยากรในการทำงานร่วมกัน เช่น คลังข้อมูลความรู้ แหล่งทุนสนับสนุน บุคลากรในการดำเนินการ โดยมอบหมายให้ภาครัฐเป็นผู้ดูแลหลักในระยะยาว และมุ่งเน้นการเข้าถึงและเชื่อมต่อข้อมูลจากภาคีเครือข่ายภายนอก โดยให้ดิจิทัลแพลตฟอร์มนี้ดำเนินการให้ลักษณะของการจับคู่ธุรกิจ (business matching) ทั้งระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกร และเกษตรกรกับคู่ค้าตลอดห่วงโซ่การผลิต

6) กระทรวงการคลังและกระทรวงพาณิชย์ออกมาตรการทางการคลัง เช่น มาตรการทางภาษีและสิทธิพิเศษทางภาษี และสนับสนุนเงินทุนอุดหนุนแก่กลุ่มเกษตรกรเพื่อใช้สำหรับการดำเนินกิจกรรม

6.3.2 ข้อเสนอแนะการขับเคลื่อนด้านการศึกษา

1) ในแต่ละโรงเรียน ร่วมกับกรมหม่อนไหมและกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมควรมีการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างง่ายในองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าไหม ทั้งการศึกษาภายในและภายนอกโรงเรียน เพื่อให้เกิดความรู้สึกเชิงบวกต่อผู้เรียนว่าสามารถเข้าถึงและเข้าใจได้ง่าย เช่น การสร้างลวดลายโดยใช้ตารางกราฟ หรือการทอผ้าจากกี่ขนาดเล็ก เป็นต้น

2) กระทรวงศึกษาธิการมุ่งเน้นการจัดการเรียนรู้ภายในห้องเรียนที่มีลักษณะเป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการข้ามศาสตร์ โดยอาจยึดตามแนวทางการเรียนรู้แบบ STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts and Math) มาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการวิเคราะห์ วิพากษ์เชิงสร้างสรรค์ เพื่อตอบโจทย์ความต้องการของตลาดในปัจจุบันในการพัฒนานวัตกรรม เช่น การสอนการปลูกพืชในแปลงเกษตรและสร้างตลาดจำลองเพื่อนำไปจำหน่ายต่อ ซึ่งทำให้เด็กเกิดความรู้สึกถึงคุณค่าและความผูกพันต่อสินค้าเกษตรของตนเองสามารถนำไปขายหรือสร้างมูลค่าเพิ่มได้ หรือการสร้างการตลาดและจัดประกวดนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับหม่อนไหมและไหมหม่อนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา

3) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาการจัดการเรียนรู้ในระดับท้องถิ่นอาจมีการเชื่อมโยงและจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น โดยมีการนำปราชญ์ชาวบ้านหรือเกษตรกรหม่อนไหมดีเด่นมาถ่ายทอดแนวปฏิบัติและแนวความคิด เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้รับรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรที่มีภายในพื้นที่

4) กระทรวงศึกษาธิการการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นการทำศนศึกษาหรือการศึกษาดูงาน ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงความรู้สึกนึกคิดและเข้าใจ “ผู้อื่น” ตามบริบทพื้นที่ จากกระบวนการปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่

6.3.3 ข้อเสนอแนะต่อกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจระดับปฏิบัติการและชุมชน (กลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม)

- 1) ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ ควรมีแผนพัฒนาภาวะผู้นำให้แก่ผู้นำหรือประธานกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม ผ่านรูปแบบการจัดฝึกอบรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงานต่างพื้นที่ และการสร้างการจัดการองค์ความรู้ (Knowledge Management) เพื่อถ่ายทอดไปสู่ผู้นำและสมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่ม
- 2) กระทรวงศึกษาธิการมุ่งสร้างทัศนคติที่ดีของคนรุ่นใหม่ต่อภาคเกษตรกรรมของประเทศ เพื่อให้ก้าวเข้าสู่การเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่แบบ Young Smart Farmer ตามทักษะการเรียนรู้ที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ตามหลัก 4C คือ เริ่มความสามารถในการคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) ทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Collaboration) การสร้างการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์กันที่ดีและมีประสิทธิภาพ (Communication) และการต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงในอนาคต
- 3) ภาคเอกชน เช่น บริษัทข้ามชาติหรือบริษัทเอกชนที่ทำงานกับพื้นที่ หรือกลุ่มผู้ประกอบการเพื่อสังคม (Social Enterprise) ใช้กลไกความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เช่น มุ่งให้เกิดการปลูกฝังวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านการสร้างเรื่องเล่าจากผ้า (story telling) โดยใช้กลไกการมีส่วนร่วมของคนเก่าแก่หรือปราชญ์ชุมชน ผสมผสานกับแนวคิดของคนรุ่นใหม่ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานหรือสินค้าขึ้นใหม่ที่มีรากฐานจากวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือสินค้าขึ้นเก่า (สร้างของใหม่จากฐานของเก่า) รวมไปถึงการสร้างการเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีจากคนรุ่นใหม่สู่คนรุ่นเก่า
- 4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดพัฒนาแผนชุมชนบนฐานอาชีพที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ผ่านการปลูกฝังทัศนคติ การพัฒนาองค์ความรู้ และทักษะ เพื่อให้สามารถปรับตัวได้ทันต่อสถานการณ์ของประเทศและโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ เช่น ทิศทางความต้องการของตลาดหม่อนไหม เป็นต้น

6.3.4 ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อไป

- 1) จากข้อมูลศึกษาในพื้นที่ที่พบปัญหาร่วมกันของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหมที่อยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญหายไปในอนาคต จึงควรมีการกำหนดฐานข้อมูลที่จำเป็นในการวิเคราะห์สถานการณ์และบทบาทของเกษตรกรหม่อนไหมของประเทศไทย โดยใช้ระบบฐานข้อมูล (Big data) เป็นเครื่องมือในการจัดเก็บและสามารถนำมาใช้วิเคราะห์ทิศทางการดำเนินงานในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- 2) ควรมีการศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการจัดทำนโยบายอย่างเฉพาะเจาะจงที่มุ่งแผนการพัฒนาเกษตรกรรมใหม่ (แยกจากแผนพัฒนาเกษตรกรรมในภาพรวม) และรูปแบบการบริหารจัดการแบบบูรณาการจากภาคีเครือข่ายที่เหมาะสม
- 3) การพัฒนาการเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรมใหม่จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมุ่งเน้นตั้งแต่กระบวนการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

คำสัมภาษณ์

กสิณสันต์ ศรีศิริโล. (15 ตุลาคม 2558). นักวิชาการเกษตรชำนาญการ.

สัมภาษณ์โดย พิชญา สุรพลชัย. กรุงเทพฯ.

ศิริณัฐ ภูพิเศษศักดิ์. (21 ตุลาคม 2558). หัวหน้าฝ่ายบริหารห้างหุ้นส่วนจำกัดเรือนไหม-ไบหม่อน.

สัมภาษณ์โดย พิชญา สุรพลชัย. สุรินทร์.

รายงานการวิจัยและวิทยานิพนธ์

เจษฎาพร ศรีวิชัย. (2555). วัฒนธรรมกาแฟ: ภาพสะท้อนอัตลักษณ์ไทยและเวียดนามในวัฒนธรรม

ประชานิยม. บทความวิจัยส่วนหนึ่งของการศึกษารายวิชา บศ. 623 การสื่อสารข้าม

วัฒนธรรม (Cross Cultural Communication).

ฐิตินัน บุญภาพ คอมมอน. (2556). รายงานผลการวิจัยเรื่อง “บทบาทของสื่อในการสร้างค่านิยมทางสังคมและอัตลักษณ์ของเยาวชนไทยในเขตกรุงเทพมหานคร”.

ทรงคุณ จันทจร และคณะ. (2552). รายงานวิจัยเรื่อง “คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้”.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. (2552). รายงานผลการศึกษาความก้าวหน้าของการกระจายอำนาจในประเทศไทยและข้อเสนอ. โครงการเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการกระจายอำนาจและธรรมาภิบาลท้องถิ่น. สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ. (2548). รายงานการวิจัยเรื่อง “การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงในชนบทอีสาน”.

ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. (2554). การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของประเพณีบุญบั้งไฟในยุคโลกาภิวัตน์, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ระพีพร อากาศ และคณะ. (2554). รายงานโครงการวิจัย “บทบาทของระบบการเงินระดับฐานรากในการส่งเสริมการเข้าถึงบริการทางการเงิน”. สำนักนโยบายระบบการเงินและสถาบันการเงิน.

รติมา คชนันท์. (2562). เศรษฐกิจหมุนเวียน. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

ศตวรรษ ยนต์ตัน. (2561). *การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผักแต่ใหม่อบแห้ง ผักแต่ใหม่ผง ผักแต่ใหม่ผงสกัดไขมัน โปรตีนไฮโดรไลเซทจากผักแต่ใหม่ และการประยุกต์ในผลิตภัณฑ์อาหาร*. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมเกษตร) สาขาพัฒนาผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมเกษตร ภาควิชาพัฒนาผลิตภัณฑ์ คณะอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สถาบันทรัพย์สินทางปัญญาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2560). *รายงานการวิเคราะห์แนวโน้มเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม: อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกลุ่มรายได้ดี และท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ. โครงการพัฒนาผู้ประกอบการด้านทรัพย์สินทางปัญญาและนวัตกรรม Intellectual Property Innovation Driven Enterprise (IP IDE Center)*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรพินท์ พานทอง, นวน้อย บุญวงษ์ และปณิตตา ดันติวงศ์. (2540). *รายงานผลการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่ออนุรักษ์ลายผ้าขิดจังหวัดยโสธร”*.

อวยพร ชิงานวัฒนะกุล. (2557). *การสร้างอัตลักษณ์หลวงปู่ทวดผ่าน “พื้นที่” วัดพะโคะ*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

หนังสือ

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2558). *ทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

เชษฐา พวงหัตถ์. (2549). *วิธีคิดและปัญหาทางทฤษฎีในสังคมวิทยา, เอกสารประกอบการศูร์เสวนาเวทีแนวคิดทางสังคมศาสตร์ สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ*.

นิติ กลโกศล. (2541). *การพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ไทยในภาคอีสาน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2444-2455)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พจนา วีระโสภณ และคณะ. (2544). *เอกราชของชาติไทยบนเส้นทางสายไหม*. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

ภัทรพร สังข์พวงทอง. (2551). *ไหมไทย*. กรุงเทพฯ: ทีวีบุรพา.

วสันต์ นุ้ยภิรมย์. (2556). *การส่งเสริมการผลิตและการแปรรูปไหมไทย*. กระทรวงการต่างประเทศ.

ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 6, ศูนย์. (2553). *บทที่ 1 ประวัติศาสตร์ของไหม, ใน โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตการย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 ประจำปีงบประมาณ 2553 งบประมาณไทยเข้มแข็ง*.

สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *นโยบายและแผนระดับชาติว่าด้วยเรื่องการพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (พ.ศ.2561-2580)*. กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

สุกัญญา รัศมีธรรมโชค. (2548). *แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย competency-based learning*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ.

ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, กรม. (2553). *ความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิทัศน์ชีวิตโลก*. กรุงเทพฯ : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สุรชาติ ณ หนองคาย. (2549). *การถอดบทเรียนการฝึกอบรมหลักสูตร “การจัดทำแผนแบบบูรณาการเชิงปฏิบัติการ”*.

หม่อนไหมแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, สถาบัน. (2550). *ไหมไทยและความคุ้มครองด้านสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์*. กรุงเทพฯ : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

หม่อนไหม, กรม. (2556). *ข้อมูลประจำพันธุ์หม่อนไหม*. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

หม่อนไหม, กรม. (2556). *เอกสารคำแนะนำเรื่อง “การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอุตสาหกรรม”*. กรุงเทพฯ : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

หม่อนไหม, กรม. (2556). *เอกสารคำแนะนำเรื่อง “การออกแบบลายผ้าไหมและการทอผ้าไหมประยุกต์”*. กรุงเทพฯ : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2549). “การต่อสู้เพื่อความเป็นคนของคนชายขอบในสังคมไทย” ใน *อยู่ชายขอบ มองลอดความรู้*. กรุงเทพฯ : มติชน. หน้า 3-33.

อภิญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). *อัตลักษณ์ (Identity) การทบทวนทฤษฎี และกรอบแนวคิด*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

บทความและเอกสารประกอบการประชุม

กาญจนา บุญส่ง. (2552). เป้าหมายของยุทธศาสตร์การวิจัยและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. *ตอนซึ่งใหญ่*, 5.

กิตติยาภรณ์ โชคสวัสดิ์ภิญโญ. (2554). การเสริมสร้างพลังอำนาจผู้ดูแลในครอบครัวต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ติดเชื้อเอชไอวี/ผู้ป่วยเอดส์, *Asia-Pacific Journal of Science and Technology*, 16(4), หน้า 419-427.

กรมวิทยาศาสตร์บริการ. (2561). รังไหม..โปรตีนจากธรรมชาติ เพื่อการดูแลสุขภาพผิว, *วารสารกรมวิทยาศาสตร์บริการ*, หน้า 14.

จิรวัดน์ ชนะ และดวงทิพย์ ศิริกาญจนารักษ์. (2558). *บทเรียนนโยบายอุดหนุนภาคเกษตรจากต่างประเทศ*. FOCUSED AND QUICK (FAQ). 99, หน้า 1-6.

ชนกมลย์ คงยก. (2558). “ผ้า” สื่อกลางระหว่างความเชื่อกับพิธีกรรม: กรณีศึกษา ผ่านหมิ่นศรี อำเภอบึงสามพัน

- นาโยง จังหวัดตรัง, *Damrong Journal of The Faculty of Archaeology Silpakorn University*, 14(1), หน้า 79-96.
- ชลธิชา มาลาหอม. (2555). อุตลักษณ์ชุมชนรากฐานสู่การศึกษา, *วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 9(16), หน้า 41-43.
- ชูชาติ พะยอม. (2555). การสร้างและหาประสิทธิภาพเครื่องสาวไหมแบบกึ่งอัตโนมัติ, *วารสารวิชาการ คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*, 5(2), หน้า 77-88.
- ทองศักดิ์ แก้วประชุม. (2559). การใช้ผักแต่ใหม่เป็นแหล่งโปรตีนในอาหารสำหรับสุกร. สัมมนานักศึกษาปริญญาตรี สาขาสัตวศาสตร์ ภาคเรียนที่1 คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช, หน้า 47-57.
- ปัญญาชลี พิมลวงค์ และมนต์ ขอเจริญ. (2560). การสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรในธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม:กรณีศึกษา บริษัท แครี่โฮม จำกัด, *วารสารการสื่อสารมวลชน*, 6(2), หน้า 93-122.
- ประสพชัย พสุนนท์ และพิทักษ์ ศิริวงศ์. (2556: 620). ประสิทธิภาพและคุณภาพแห่งความสำเร็จในการดำเนินการสหกรณ์การเกษตร: การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก, *Veridian E Journal, Silpakorn University สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 6(1), หน้า 610-628.
- นิตยา มหาไชยวงศ์. (2559). เครื่องสำอางเสริมโปรตีนไหมอีรี่ ทองกวาว, *ข่าววารสาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 18(1), หน้า 14-15.
- นิภาภรณ์ จงวุฒิเวศย์ รังสรรค์ สิงห์เลิศ และสมสงวน ปัสสาโก. (2563). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของธุรกิจชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด, *วารสารมหาวิทยาลัย ราชภัฏมหาสารคาม*, 4(2), หน้า 103-111.
- มานิตย์ ไศกค้อ. (2557). วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับการต่อสู้และการต่อรองเชิงอำนาจ : กรณีศึกษากลอนลำของวิระพงษ์ วงศ์ศิลป์, *วารสารวิชาการแพรวากาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์*, 1(1), หน้า 31-51.
- ภัสริน รามวงศ์ และสุภาวดี มิตรสมหวัง. (2554). การเลือกคู่ครองของสตรีชั้นกลางวัยทำงานในเขตเมือง: ศึกษากรณีสตรีทำงานในภาคธุรกิจเขตกรุงเทพมหานคร, *Songklanakarinn Journal of Social Sciences & Humanities*, 17(4), หน้า 535-543.
- ภาณุวัฒน์ ห้วยหงษ์ทอง, สาธิต อติโต และเพ็ญศักดิ์ ภัคดี. (2558). ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อหนี้ค้างชำระของเกษตรกรปลูกค้า ธ.ก.ส. สาขาอง จังหวัดนครราชสีมา, *แก่นเกษตร*. 43(1), หน้า 755-758.
- ยุทธศาสตร์ อนุรักษ์พันธุ์. (2557). เอกสารประกอบการนำเสนอ เรื่อง “โครงการ 6 เมืองเกษตรสีเขียวต้นแบบกรมพัฒนาที่ดิน”.

- วิวัฒน์ ไม้แก่นสาร และมลฤดี หมุนขำ. (2557). การเปลี่ยนแปลงของภาคธุรกิจเกษตรภายใต้บริบทของโลกในอนาคต, *วารสารปัญญาวิวัฒน์*, 5(พิเศษ).
- เศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงาน. (2557). *การเตรียมความพร้อมภาคเกษตรเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน*, เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “กองทุน FTA : ลดจุดด้อย เสริมจุดเด่น ให้เกษตรกรไทยพร้อมสู่ AEC” จังหวัดราชบุรี.
- สาคร ศรีมุข. (2556). ผลกระทบจากการใช้ สารเคมีทางการเกษตรของประเทศไทย, *สำนักวิชาการสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา*. 3(17).
- สุดาพร ตงศิริ. (2560). *การเจริญเติบโตของปลาหมอไทย (Anabas testudineus) ที่เลี้ยงด้วยอาหารผสมผักแต่ใหม่ในระดับต่างกัน*. การวิจัยเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน . การประชุมสวนสุนันทาวิชาการระดับชาติครั้งที่ 6 พ.ศ.2560 22-23 มิถุนายน 2560 ณ โรงแรมเดอะรอยัล ริเวอร์ กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. (2563). *BCG Economy Model. การประชุมสมัชชา BCG โมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน*. 15 กรกฎาคม 2563 ณ ศูนย์การประชุมอิมแพค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี.
- Komsit Kianwatana et al. (2018). สถานการณ์และแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโลกและประเทศไทย. *กระแสวิวัฒนธรรม (Cultural Approach)*, 19 (35), หน้า 77-87.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- การคลัง, กระทรวง. (2556). *ผ้าไหม*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://taxclinic.mof.go.th/upload/iblock/9c9/9c941fb4176783149c907486c9bc2093.pdf>.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (ม.ป.ป.). *หมู่บ้านทอผ้าไหมยกทอง จันทรีโสม*. เข้าถึงได้จาก <https://thai.tourismthailand.org>.
- กิตติชัย รัตน์นะ. (2559). *การสร้างกลุ่มและเครือข่ายในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก www.ieat.go.th/assets/uploads/cms/file/201604071732301596794406.pdf.
- กรรณิการ์ ธรรมพานิชวงศ์. (2556). *ประเทศไทยในบริบทธุรกิจสีเขียว: สถานการณ์ปัจจุบันและภาพอนาคต*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก https://tdri.or.th/wp-content/uploads/2013/10/1_Kannika.pdf.
- กรมพัฒนาชุมชน. (ม.ป.ป.). *กรมการพัฒนาชุมชนกับการส่งเสริมการดำเนินงานเครือข่าย OTOP*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://buengkan.cdd.go.th/.../นโยบายกรม%20พช.%20บรรยายเครือข่าย%20OTOP.pdf>.

- เกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัย. (2548). ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.ku.ac.th/e-magazine/march48/agri/crustacean.html>
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน และคณะ. (2547). คู่มือการจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก http://www.nesdb.go.th/Portals/0/eco_datas/evaluation/All_03.pdf.
- จุลสารส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน. (2559). “น้ำเกียน”ชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.chumchon.cdd.go.th/web57/multimedia/file/20160308id58.2559> .
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (ม.ป.ป.). อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://static1.squarespace.com/static/>.
- ชาลีสา เมธานุภาพ. (2562). FARMTO สตาร์ทอัพโดยเกษตรกรรุ่นใหม่ ที่อยากเชื่อมโยงคนกินกับคนปลูกให้ได้ในคลิกเดียว. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://www.greenery.org/articles/farmto-app/>.
- นลินทิพย์ เพณี. (2554). การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) พืชอาหาร. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก www.acfs.go.th/news/docs/acfs_03-08-54-002.pdf.
- บัณฑิต วงศ์สีลโซคติ. (2555). ผ้าไหมไทยใน AEC. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.thai-aec.com/607#ixzz3pw2WtPOg>
- ปราโมทย์ สฤกษ์นรินทร์ และคณะ. (ม.ป.ป.). การผลิตหมอนไหมครบวงจรเพื่อเกษตรยั่งยืน. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก http://www.rdi.ku.ac.th/Techno_ku60/res-26/index26.html
- ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, สำนักงาน. (2557). รายงานรายเขตแบบปกติ รอบที่ 1 (Project and Progress Review). (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.opsmoac.go.th/download/iocd57/Burana1/a-13.pdf>
- พัฒนาชุมชนอำเภอจันทหาร จังหวัดร้อยเอ็ด, สำนักงาน. (ม.ป.ป.). คลังภูมิปัญญา OTOP ภูมิปัญญาผ้าลายขิด. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://changhan.cdd.go.th/otopplus>
- พัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอ, สถาบัน. 2558. ตราบนกยูงพระราชทาน 2558 ลีบสานสุดยอดตำนาน 10 ผ้าไหมท้องถิ่น. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.thaitextile.org/index.php/blog/2015/07/news2-29072015>.
- สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์. (2555). ระบบเกษตรอินทรีย์ IFOAM. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.actorganic-cert.or.th/page/item/582>.
- มูลนิธิชีววิถี. (2554). วิเคราะห์นโยบายที่เกี่ยวกับการเกษตรและข้อเสนอทางนโยบาย. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.prachatai.com/journal/2011/06/35466>.

- ราชกิจจานุเบกษา. (2554). *ประกาศกรมวิชาการเกษตรเรื่อง เงื่อนไขการนำเข้าไข่ใหม่จากสาธารณรัฐประชาชนจีน พ.ศ. 2554*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://www.ratchakittha.soc.go.th/DATA/PDF/2554/E/125/68.PDF>.
- รัสมนต์ คำศรี. (2557). *ศัภยภาพวิสาหกิจชุมชนผ้าทอเกาะยอ: กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอผ้าเกาะยอ*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก http://www.hu.ac.th/Symposium2014/proceedings/data/07_Bussiness%20and%20Tour-P/07_Bussiness%20and%20Tour-P-8.pdf.
- เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักงาน. (ม.ป.ป.). *กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก http://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parbudget/ewt_dl_link.php?nid=105.
- เศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงาน. (2557). *สถานการณ์ภาวะหนี้สินครัวเรือนเกษตรในปัจจุบัน*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก http://www.oae.go.th/ewt_news.php?nid=17495&filename=index.
- สกนธ์ วรรณวิวัฒนา. (2556). *การกระจายอำนาจการคลังองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาประเทศไทย (FISCAL DECENTRALIZATION: IN THAILAND)*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก www.econ.tu.ac.th/oldweb/doc/course/EC/EC442/slides/การกระจายอำนาจคลัง.ppt.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (ม.ป.ป.). *ศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบัน*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=21&chap=3&page=t21-3-infodetail03.html>.
- สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2562). *งานปักผ้าป้องกันโรคซึมเศร้าได้*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://www.thaihealth.or.th/Content/50238-%E0%B8%87%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%9B%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%9C%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%9B%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%81%E0%B8%B1%E0%B8%99%E0%B9%82%E0%B8%A3%E0%B8%84%E0%B8%8B%E0%B8%B6%E0%B8%A1%E0%B9%80%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B9%84%E0%B8%94%E0%B9%89.html>.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). *ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://nscr.nesdb.go.th/%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B9%8C%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B4/>.
- สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ. (2558). *ในประเทศ – เปิดตัวผ้าไหมคลุมโหมตใช้เทคโนโลยีพิเศษผลิตช่วยลดโลกร้อน*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <http://web.acfs.go.th>

/read_news.php?id=12424&ntype=09.

สุพัฒน์ กาฬพันธ์. (ม.ป.ป.) การบริหารจัดการที่ส่งผลต่อการความเข้มแข็งของกลุ่ม กรณีศึกษากลุ่มสตรี
ทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ บ้านกุดเต่า ตำบลนามะเฟือง อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู.
(ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [www.m-culture.go.th/nongbualamphu/
images/kamkag .doc](http://www.m-culture.go.th/nongbualamphu/images/kamkag.doc).
ส่งเสริมอุตสาหกรรม, กรม. (2557). อัตราภาษีนำเข้าสิ่งทอของต่างประเทศ. (ออนไลน์). เข้าถึงได้
จาก <http://library.dip.go.th/multim4/eb/EB%20141.6.doc>.

สถาบันวิจัยแสงซินโครตรอน (องค์การมหาชน). (2561). *ซินโครตรอนพบ! สารสกัดโปรตีนจากผักแต้
ใหม่ ยับยั้งมะเร็งเต้านมได้*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [https://www.slri.or.th/th/slri%20search
/2017-01-18-14-53-04.html](https://www.slri.or.th/th/slri%20search/2017-01-18-14-53-04.html).

สวนผักคนเมือง. (2561). *คนรุ่นใหม่ล้อมวงคุย “เกษตรนิเวศน์และความมั่นคงทางอาหาร”*. (ออนไลน์).
เข้าถึงได้จาก [http://www.thaicityfarm.com/2018-
z/08/13/%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B8%A3%E0%B8%B8%E0%B9%88%E0%B8%99%E0%B9%83%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B9%88%E0%B8%A5%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%A1%E0%B8%A7%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%B8%E0%B8%A2-%E0%B9%80%E0%B8%81/](http://www.thaicityfarm.com/2018-z/08/13/%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B8%A3%E0%B8%B8%E0%B9%88%E0%B8%99%E0%B9%83%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B9%88%E0%B8%A5%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%A1%E0%B8%A7%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%B8%E0%B8%A2-%E0%B9%80%E0%B8%81/)

สถิติแห่งชาติ, สำนักงาน. (2555). *ทิศทางการทำงานของแรงงานไทย*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก
[http://service .nso.go.th/nso/nsopublish/citizen/news/news_lfsdirect.jsp](http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/citizen/news/news_lfsdirect.jsp).

เสกสรร สิทธาคม. (2554). *ครูเกษ ขนพณัฐเมทินี..สืบสานมรดกทอผ้าไหม คนหนุ่มหนึ่งในอยุธยา
ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [http://www.siamrath. co.th/web.
htm](http://www.siamrath.co.th/web.htm)
หม่อนไหม, กรม. (2556). *การกำหนดตำแหน่งทางยุทธศาสตร์สินค้าไหมดิบ ผลิตภัณฑ์เส้นไหม ผ้า
ไหม และเคหะภัณฑ์สิ่งทอ*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [http://www.qsds.go.th
/newqsds/file_upload/2013-05-08-silk-strategy_2.pdf](http://www.qsds.go.th/newqsds/file_upload/2013-05-08-silk-strategy_2.pdf).

หม่อนไหม, กรม. (2556). *การเลี้ยงไหม*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [www.qsds.go.th/qssc_mdh
/inside_page.php?pageid=37](http://www.qsds.go.th/qssc_mdh/inside_page.php?pageid=37).

อังคณา สุวรรณภู. (ม.ป.ป.). *GI สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [http://it.doa.
go.th/pibai/pibai/n16/v_4-may/ceaksong.html](http://it.doa.go.th/pibai/pibai/n16/v_4-may/ceaksong.html).

อุตสาหกรรม, กระทรวง. (2559). *แผนยุทธศาสตร์กระทรวงอุตสาหกรรม*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก
www.industry.go.th/.../แผนยุทธศาสตร์/แผนยุทธศาสตร์%20อก/final-MOI%20strat.

อารีวรรณ คูสันเทียะ. (2559). *ความสำเร็จการรวมกลุ่มชาวนาญี่ปุ่น บทสะท้อนสู่ชาวนาไทย*.
(ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก [http://www.landactionthai.org/land/index.php/
content/kwan/1616](http://www.landactionthai.org/land/index.php/content/kwan/1616).

- อารีย์วรรณ อ่วมตานี. (ม.ป.ป.). *การเสริมสร้างพลังอำนาจในระบบบริการพยาบาล*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก www.stou.ac.th/thai/grad_stdy/Downloads/51703/Unit14.doc.
- Farmto (Thailand). (2016-2018). *เกี่ยวกับฟาร์มโตะ*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://www.farmto.co.th/>.
- Smart SME. (2561). “ร้านไอ้กะจู้” ทำไมต้องปลูกผักเพราะรักแม่. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://smartsme.co.th/content/93590>.
- Thai News Network. (2559). *ยลโฉม! ผ้าไหมไทยผืนงามราคา 10 ล้านบาท*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=iatmSqQADTU>.
- Workpoint News. (2562). *เจาะแนวคิด “ไอ้กะจู้” จากความฝันวัยเด็ก สู่อธุรกิจ SMEs ร้านอาหาร 100 คิว 100 ล้านบาท*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก <https://workpointtoday.com/sme-3/>.

ภาษาอังกฤษ

Books

- Asselt, et al. (2007). *National Assessment Report: Assessment of a Centralised co-digestion Plant hypothetically sited in Noord-Brabant region, the Netherlands*. European Comission.
- Association of Southeast Asian Nations (ASEAN). (2008). *ASEAN Economic Community Blueprint*. Jakarta: the Association of Southeast Asian Nations.
- Bryant, C. and Jary, D. (1991). *Giddens' Theory of Structuration: A Critical Appreciation*. London: Routledge.
- Chavalit, M. and Phromsuthirak, M. (editors). (2000). *Costumes in ASEAN*. Bangkok: The National ASEAN Committee on Culture and Information of Thailand.
- FAO. (2001). *World Markets for Organic Fruit and Vegetables - Opportunities for Developing Countries in the Production and Export of Organic Horticultural Products*. Wageningen: International Trade Centre.
- Kanter, R.M. (1993). *Men and women of the corporation*. New York: Basic Books.
- Kinlaw, D.C. (1995). *The Practice of Empowerment*. Vermont: Gower.
- Kurokawa, K., Tembo, F. and Velde, D.W. (2010). *Challenges for the OVOP movement in Sub-Saharan Africa – Insights from Malawi, Japan and Thailand*. London: Overseas Development Institute.

Latour, Bruno. (1987). *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*, Milton Keynes: Open University Press.

Tracy, D. (1990). *10 steps to empowerment: A common-sense guide to managing people*. New York: William Morrow.

Troutner, J.L. and Smith, P.H. (2007). *Promises of Empowerment: Women in Asia and Latin America*. Maryland: Rowman & Littlefield.

Journals/Conference Papers

Adu-Oppong, A.A. (2014). COMMUNICATION IN THE WORKPLACE: GUIDELINES FOR IMPROVING EFFECTIVENESS, *Global Journal of Commerce & Management Perspectives. G.J.C.M.P.*, 3(5), 208-213.

Kasi, E. (2013). Role of Women in Sericulture and Community Development: A Study from a South Indian Village, *Sage Journal*. 3(3).

Vazirani, N. (2010). Competencies and Competency Model-A Brief overview of its Development and Application, *SIES Journal of Management*. 7(1). p 121-131.

Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. (2009). *Conventional for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Fourth session Abu Dhabi, United Arab Emirates.

Turner, J. (1986). Theory of Structuration, *American Journal of Sociology*. 9(1). p 969-977.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

Dissertation/Thesis

Dollaya Tiantong. (2017). *The Foundation for the Promotion of Supplementary Occupations and Related Techniques of Her Majesty Queen Sirikit and the Enhancement of Human Security in Northeast Thailand During the 1970s-1980s*. Thesis, Chulalongkorn University.

Websites

Agriquest. (n.d.). *Cocoon Production*. [Online]. Available: <http://agriquest.info/index.php/cocoon-production>.

ASEAN Secretariat. (2011). *ASEAN Economic Community Factbook*. [Online]. Available:

- http://www.thaifita.com/thaifita/portals/0/asean_aecfactbook.pdf.
- Chuan-Hui, M. (n.d.). *Silk industry: Technology and Human Capital Formation in France and China*. [Online]. Available: <http://www.lse.ac.uk/economicHistory/seminars/Epstein%20Memorial%20Conference/PAPER-Mau.pdf>.
- Evangelista, L. (2009). *Competence, Competencies and Career Guidance*. [Online]. Available: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/22912>.
- Fearon, J.D. (1999). *WHAT IS IDENTITY (AS WE NOW USE THE WORD)?*, [Online]. Available: [http://www.seminario2005.unal.edu.co/Trabajos/Fearon/What%20is%20identity%20\(as%20we%20now%20see%20the%20world\).pdf](http://www.seminario2005.unal.edu.co/Trabajos/Fearon/What%20is%20identity%20(as%20we%20now%20see%20the%20world).pdf).
- Hay Group. (2003). *Using Competencies to Identify High Performers: An Overview of the Basics*. [Online]. Available: http://www.haygroup.com/downloads/uk/competencies_and_high_performance.pdf.
- Make-it-be. (n.d.). *REPORT ON GOOD PRACTICES ON INTEGRATED BIOENERGY PLANNING*. [Online]. Available: <http://www.makeitbe.eu>.
- National Gallery of Art. (2012). *Colorful Realm of Living Beings*. [Online]. Available: <http://www.nga.gov/feature/jakuchu/haiku/about.shtm>.
- Pacific Asia Museum. (2008). *Rank and Style: Power Dressing in Imperial China*. [Online]. Available: http://www.pacificasiamuseum.org/rankandstyle/html/pdf/RankandStyle_Section_1.pdf
- Reus, B. (2009). *An introduction to the structuration theory of Giddens*. [Online]. Available: <http://basreus.nl/2009/10/07/an-introduction-to-the-structuration-theory-of-giddens/>.
- Social Value UK. (2013). *Supplementary Guidance on Using SROI*. [Online]. Available: <http://www.socialvalueuk.org/app/uploads/2016/03/Supplementary%20Guidance%20on%20Using%20SROI-%20Wheels-To-Meals%20v2.pdf>.
- Suhaimee, S., Ibrahim, I.Z. and Wahab, M.A.M.A. (2016). *Organic Agriculture in Malaysia*. [Online]. Available: http://ap.fftc.agnet.org/ap_db.php?id=579&print=1.
- United Nations. (n.d.). *Millenium Development Goals and Beyond 2015*. [Online]. Available: <http://www.un.org/millenniumgoals/>.
- United Nations. (n.d.). *2015 Time for Global Action: For people and planet*. [Online]. Available: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/summit/>.

United Nations Thailand. (2015). *The Global Goals for Sustainable Development*.

[Online]. Available: <https://www.un.or.th/globalgoals/th/global-goals/peace-justice-and-strong-institutions/>.

United Nations Thailand. (2015). *The Global Goals for Sustainable Development*.

[Online]. Available: <https://www.un.or.th/globalgoals/th/global-goals/partnerships-for-the-goals/>.

Wongsaichue, T. (2010). *1986-2006 Land Use in Thailand*. [Online]. Available:

<http://pirun.ku.ac.th/~fedutnw/20101112.html>.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก

		ประเด็นคำถาม
ก่อน การมี กลุ่ม	ความรู้	1. ตอนเริ่มตั้งกลุ่ม ใครเป็นคนริเริ่มกระบวนการตั้งกลุ่ม และต้องใช้ความรู้เรื่องไหนบ้าง (เช่น ความรู้ เงิน เทคโนโลยี กำลังคน ทักษะ ความคิด) และไปเรียนรู้มาจากไหน (เช่น อบรม ดูงาน มีคนนอกมาช่วย ฯลฯ)
		2. ช่องทางไหนที่เราใช้สื่อสาร (ทั้งภายใน ภายนอก และระหว่างกลุ่ม)
		3. ภูมิปัญญาดั้งเดิมคืออะไร
		4. ตอนตั้งกลุ่มมีการวางกฎเกณฑ์อะไรบ้าง (เช่น การแบ่งผลกำไร สวัสดิการ)
		5. ตอนที่เรารวมกลุ่ม มีอะไรเป็นอุปสรรคบ้าง (เช่น กฎหมายการรวมกลุ่ม เป็นนิติบุคคล การเบิกจ่าย การของบประมาณโครงการ ฯลฯ) และอุปสรรคเหล่านี้ส่งผลกระทบต่ออย่างไร/ในแง่ใดบ้าง
		6. วิธีการได้มาซึ่งมาตรการ/โครงการ/กิจกรรมที่ทำร่วมกัน จากวิธีการใด ใครเป็นผู้ริเริ่ม
ทักษะ		1. คนที่เข้ามาร่วมในกลุ่มควรมีลักษณะหรือทักษะอย่างไรบ้างที่จำเป็นต่อการตั้งกลุ่ม
		2. เรามีวิธีการพูดคุยอย่างไรให้สมาชิกมีจุดมุ่งหมายร่วมกันคิดให้เหมือนกันกับเรา เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายที่วางไว้
		3. ก่อนที่จะรวมกลุ่ม เราคิดว่าอะไรที่น่าจะเป็นจุดเด่นของกลุ่มเรา
		4. การทำหมอนไหมในอดีตเป็นอย่างไร
เจตคติ		1. ตอนแรกที่เริ่มคิดจะตั้งกลุ่ม เรามีจุดมุ่งหมายอย่างไร (ประธาน/สมาชิก – ดูว่านัยสำคัญเหมือนหรือต่างกันอย่างไร ดูทัศนคติ)
		2. ตอนริเริ่มรวมกลุ่ม มีวิธีการชักจูงคนในชุมชนให้เข้าร่วมอย่างไร
		3. ทำไมถึงคิดว่าควรรวมกลุ่ม (ได้รับอิทธิพลจากใคร/ใครช่วย/เกิดอะไรขึ้นในช่วงนั้น เช่น เกิดปัญหาเสพติด/หนี้สินในชุมชน จึงต้องรวมกลุ่มเพื่อตั้งคนมาทำงาน)
		4. เราก้าวข้ามผ่านจุดเปลี่ยนนั้นมาได้อย่างไร
		5. ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในสมัยนั้นเป็นอย่างไร
		6. คิดว่าอะไรเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้คนเข้าร่วมกลุ่มกับเรา (เช่น มีกิจกรรมที่น่าสนใจ มีสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป พฤติกรรมให้หันกลับมาสู่วิถีหมอนไหม)
ระหว่าง ที่มีกลุ่ม	ความรู้	1. หลังจากที่มีการรวมกลุ่มแล้ว มีวิธีการกระบวนการจัดการสมาชิกระหว่างกลุ่มอย่างไรบ้าง
		2. ช่องทางไหนที่ใช้ในการสื่อสาร (ทั้งภายใน ภายนอก และระหว่างกลุ่ม)
		3. ภูมิปัญญาในการทำหมอนไหมในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ หรือมีอะไรพัฒนาขึ้นมา
		4. ภายในกลุ่มมีกระบวนการจัดการในกระบวนการผลิตอย่างไร (เช่น แบ่งกันทำงาน แต่เงินที่ได้มา เอามาหารรวม / การตั้งกฎเกณฑ์ราคา / วิธีการนำเสนอขายของ การตั้งบูธขายของและหาคนไปประจำ)
		5. ความรู้อะไรบ้าง ที่กลุ่มจำเป็นต้องมี (เช่น กฎหมาย การตลาด การผลิตที่เป็นมิตรต่อ

		ประเด็นคำถาม
		<p>สิ่งแวดล้อม การติดฉลาก)</p> <p>6. ตอนนี้อย่างมีใครเข้ามาช่วยเหลือกลุ่มเราอีกหรือไม่ ใครบ้าง แล้วเรามีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตอย่างไรบ้างหรือยังคงแบบเดิมอยู่ และทำไมจึงเป็นเช่นนั้น</p> <p>7. วิธีการนำองค์ความรู้/ภูมิปัญญาที่มีผสมต่อยอดกับความรู้ใหม่ๆ ได้อย่างไรบ้าง</p> <p>8. กฎเกณฑ์ที่กลุ่มตั้งขึ้นตอนนี้มีอะไรบ้าง และที่มาของกฎเกณฑ์เหล่านั้นคืออะไร (เช่น การประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการ ใช้เวทีชาวบ้าน เวทีสาธารณะ ทุกคนมีส่วนร่วมหรือเฉพาะกรรมการ ฯลฯ)</p> <p>9. เรามีมาตรการตกลงร่วมกันอย่างไร ที่จะให้ประโยชน์สมาชิกกลุ่มร่วมกัน เช่น ตั้งสหกรณ์ ชุมชน ธนาคารชุมชน ตั้งโครงการ/กิจกรรมขายแลกเปลี่ยน ฯลฯ</p>
		10. การวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อน-โอกาส-อุปสรรค และความเสี่ยงของกลุ่ม
	ทักษะ	<p>1. ในปัจจุบัน เรามีวิธีการพูดอย่างไรให้สมาชิกมีจุดมุ่งหมายร่วมกันสู่เป้าหมายที่วางไว้</p> <p>2. ตอนนี้ เรามีอะไรดี/จุดเด่น/เอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มเรา</p> <p>3. การทำหม่อมใหม่ในช่วงเริ่มตั้งกลุ่มจนถึงปัจจุบันแตกต่างกันหรือไม่</p> <p>4. อะไรเป็นจุดแข็งที่เราได้เปรียบพื้นที่อื่นๆ</p> <p>5. กลไกอะไรที่ใช้ในการสร้างข้อตกลงร่วมกัน</p> <p>6. เรามีกระบวนการสืบทอดทักษะการทำหม่อมใหม่สู่รุ่นลูก-หลานอย่างไรบ้าง</p>
	เจตคติ	<p>1. ตอนนี้จุดมุ่งหมายในการรวมกลุ่มยังไปสู่เป้าหมายเหมือนเดิมหรือไม่ หรือแตกต่างจากที่เราคาดหวังไว้อย่างไร (เพื่อดูการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายของกลุ่ม)</p> <p>2. การมีกลุ่มคืออะไร ในแง่ไหนบ้าง</p> <p>3. กลุ่มเรามีอะไรเป็นจุดแข็งที่ทำให้เราดำเนินการมาได้ถึงทุกวันนี้</p> <p>4. อะไรเป็นจุดอ่อนที่เราอยากแก้ไข</p> <p>5. ถ้าเทียบกับในอดีต วิถีชีวิตของคนในพื้นที่/สมาชิกกลุ่มเปลี่ยนแปลงไปบ้างไหม (ถ้าเปลี่ยนแปลงอะไรและอย่างไรบ้าง / ถ้าไม่เปลี่ยน อะไรยังเหมือนเดิม และอะไรถึงยังทำให้เราคงสิ่งเหล่านั้นอยู่)</p> <p>6. ตอนนี้ความสัมพันธ์ของสมาชิกเป็นอย่างไรบ้าง</p> <p>7. ตอนที่มีการตั้งกลุ่มแล้ว เรามีวิธีการสร้างพลังให้สมาชิกอย่างไร ให้กลุ่มสามารถดำรงอยู่ได้</p>
อนาคต	เจตคติ	1. ทศนคติในแนวปฏิบัติที่สะท้อนความยั่งยืน
	ความรู้	<p>1. การพิจารณาสภาพแวดล้อม</p> <p>2. การวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่ม</p>

**แนวคำถามในการสัมภาษณ์ (เอกสารประกอบการขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์หน่วยงาน)
วิทยานิพนธ์ เรื่อง “กระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหม บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน”**

ผู้วิจัย: นางสาวพิชญา สุรพลชัย

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยในส่วนนี้

เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม นำไปสู่การนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรหม่อนไหมที่ยั่งยืน

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคมที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการขับเคลื่อนการเสริมพลังอำนาจกลุ่มเกษตรกรหม่อนไหม

แนวคำถามในการสัมภาษณ์

สำหรับแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ จะประกอบไปด้วย 3 ส่วนหลัก ได้แก่

ส่วนที่ 1 มุมมองของท่านที่มีต่อเกษตรกรหม่อนไหมประเทศไทย

คำถามในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์เกี่ยวกับมุมมองและความคาดหวังของท่านที่มีต่อเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย การวิเคราะห์ถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการพัฒนาเกษตรกรหม่อนไหมในประเทศไทย

ส่วนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้ไปสู่เกษตรกร

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาท และการปฏิสัมพันธ์ของท่านที่มีต่อกลุ่มเกษตรกร ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และพลังอำนาจ ตั้งแต่กระบวนการผลิต การตลาด หรือแม้แต่ชี้ให้เห็นช่องทางการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เป็นต้น รวมถึงการถ่ายทอดจุดมุ่งหมายของท่านไปสู่กลุ่มเกษตรกร รวมถึง ลักษณะการติดต่อประสานงานของท่านกับกลุ่มเกษตรกร และมุมมองของท่านต่อ “ไหม” ไทยในระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ส่วนที่ 3 การเข้าถึงเกษตรกร

แนวคำถามในส่วนที่ 3 จะมอยย้อนไปถึงอดีต ตั้งแต่กระบวนการสร้างปฏิสัมพันธ์และการสร้างความไว้วางใจของกลุ่มเกษตรกรที่มีต่อตัวท่าน กระบวนการในการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเกษตรกร การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเกษตรกรหลังจากที่ท่านได้เข้าไปส่งเสริม เช่น องค์กรความรู้ ทักษะ ทักษะติดต่ออาชีพ และทัศนคติต่อบ้านเกิด เป็นต้น

ตัวอย่างจดหมายขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลวิจัย

ที่ ศธ 0512.6(2791.01)/62-

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพมหานคร 10330

เมษายน 2562

เรื่อง ขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลวิจัย

เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ด้วย นางสาวพิชญา สุรพลชัย นิสิตหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา อยู่ระหว่างการดำเนินงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การนำเสนอกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมพลังอำนาจเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ บนฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร และ ดร.ภัทร ยืนยง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งนี้ นิสิตผู้วิจัยจะได้ประสานงานใน รายละเอียดต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้นิสิตได้ทำการเก็บข้อมูลวิจัยดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทางวิชาการต่อไป และขอขอบคุณมาในโอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี ชีโนกุล)

รองคณบดี

ปฏิบัติการแทนคณบดี

กลุ่มภารกิจบริการการศึกษา ฝ่ายวิชาการ

โทร. 0-2218-2565-97 ต่อ 6732

เบอร์โทรศัพท์ผู้วิจัย: 08-9896-8344 email: pichaya.s@hotmail.co.th

ภาพประกอบการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย

การต่อพันธุ์ไหมโดยวิธีทางธรรมชาติ

กระบวนการผลิตเส้นไหม

ใบหม่อนที่ปลูกเพื่อใช้เป็นอาหารหนอนไหม และแปลงหม่อน

ตัวอย่างอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการผลิต

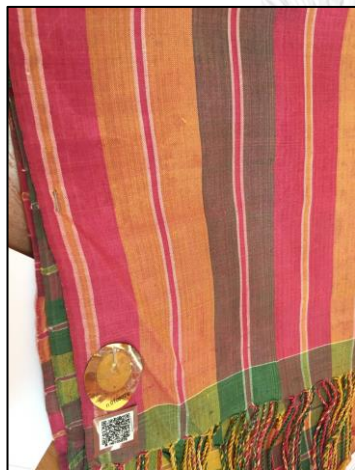

พระราชดำรัสของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

วิถีชีวิตที่ผูกพันกับไหมและการแบ่งงานกันทำภายในกลุ่ม

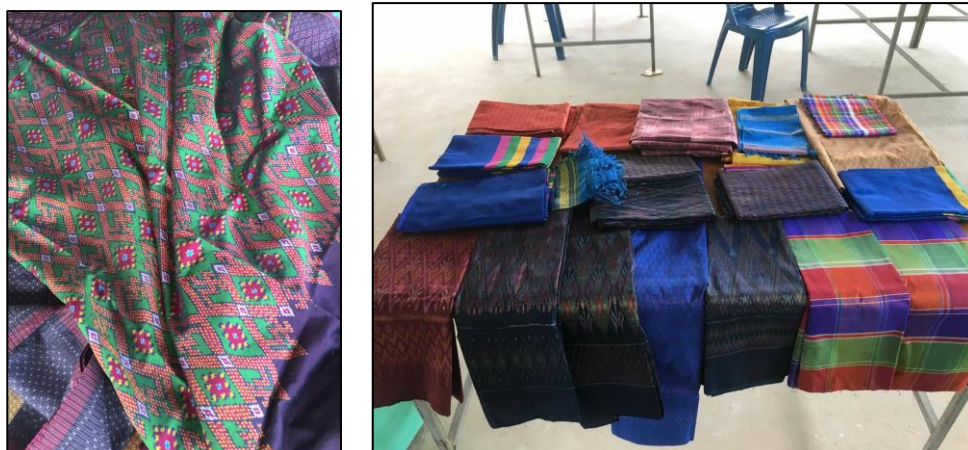

ตัวอย่างการได้รับการรับรองจากหน่วยงานต่างๆ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่ม

ผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่เกิดขึ้นภายในกลุ่ม

ตัวอย่างภาพการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นางสาวพิชญา สุรพลชัย
วัน เดือน ปี เกิด	30 พฤษภาคม พ.ศ.2530
สถานที่เกิด	จังหวัดกรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	สำเร็จการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา รัฐศาสตร์บัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2551 และสำเร็จการศึกษาระดับมหาบัณฑิต Applied Social Research สาขา Social Policy จาก The University of Hull ประเทศอังกฤษ ปีการศึกษา 2553 สถานที่ทำงานในปัจจุบัน สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY